

INSTITUT SOCIOLOGIQUE UKRAINIEN

Etudes et documents relatifs à l'histoire de la révolution ukrainienne de 1917-1920. Vol. IV, par P. Chrystiuk.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

Розвідки і матеріяли. Книга четверта.

ПАВЛО ХРИСТЮК

ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ

до

історії української революції.

1917—1920 рр.

Том IV.

1922.

Автор застерігає собі всі права.

Відновлення й повалення У. Н. Р.

Розділ I.

Диктатура працюючих чи буржуазна (парламентарна) демократія?

I. Революція переступає межі, визначені їй Українським Національним Союзом. — Момент, коли республіканське військо взяло Київ і гетьман Скоропадський зрікся влади, був моментом фактичного і формального відновлення Української Народньої Республіки.

Справа повалення диктатури поміщиків і капіталістів була довершена. Але цей факт сам по собі ще не давав розв'язки тих питань, які стояли перед українською революцією. Навпаки, саме тепер ті питання стали у весь свій зріст і явились справжнім „пробним каменем“ для тих суспільних груп і клас, котрі брали активну участь в поваленню гетьманщини.

Кудюю йти далі? Що будувати на руїнах гетьманщини? Хто, яка класа повинна взяти в свої руки провід в тій будові? От були питання, на які треба було давати негайну, ясну і тверду відповідь.

Дати відповідь на ці питання для українських соціалістичних партій було далеко трудніше, ніж керувати селянством та робітництвом в часі повстання проти гетьманщини.

„Невдячна“ суспільно-економічна структура України не сприяла виробленню ясної класової революційної лінії. 80% селянського, хліборобського населення, менше 10% пролетаріята, все це вязало українські соціалістичні революційні партії в їх соціалістичних плянах. Селянський характер української революції, здавалось, не підлягав ніякому сумнівові. В українській політичній пресі того часу повстання проти гетьманщини називали просто селянським повстанням; головою підпорою революції всі українські соціалісти вважали малоземельне та безземельне селянство. Ресбітництво при цьому вважалась цілком другорядним фактором*).

До такого перебільшення ролі селянства й недооцінки значіння робітництва в революції штовхали українських соціалістів, крім згаданих вище причин (переважаючої більшості селянського населення й його безумовної активності в боротьбі з гетьманщиною), ще й національні відношення на Україні. Україножерна політика московських соціалістичних партій на Україні підчас гетьманщини, „нейтралітет“ деяких з них

*) Від українських соціалістів можна було в той час часто почути, як вони, дорікаючи неукраїнським соціалістичним партіям за їхній „нейтралітет“ в боротьбі українського селянства та робітництва з гетьманщиною, говорили: „Це наше революційне селянство, а не ваше робітництво, скинуло гетьмана“.

підчас повстання проти гетьманщини викликали підвищені національні настрої в колах не тільки дрібнобуржуазних, але й соціалістичних українських політичних партій. Все російське, московське, хоч би й соціалістичне, вважалось контрреволюційним і ворожим. А поскільки міський, індустріальний пролетаріат України складався в значній частині з російських елементів, а ще в більшій мірі стояв під знаком московської культури й під проводом „загально-російських“ політичних партій, постільки ця ворожість переносилась і на неукраїнський пролетаріат взагалі*).

Так українські соціалістичні партії ізолювались і від того незначного відсотка пролетаріату, який був на Україні, й розпускались в селянським морі**).

Ця ізоляція в моменті повалення гетьманщини була тим більш небезпечною, що на той час вже зміцнилась націоналістично настроєна українська дрібна буржуазія — заможніші, куркулівські елементи українського селянства, підсмачені міськими дрібнобуржуазними міщанськими елементами. За час революції українська дрібна буржуазія навчилась

*) До характеристики національних відносин на Україні подасмо тут цифри про національний склад населення восьми губерній України. Українське населення в круглих цифрах вносить: на Полтавщині — 93%, на Чернігівщині — 85,7%, на Поділля — 80,9%, на Харківщині — 80,6%, на Київщині — 79,2%, на Волині — 70,1%, на Катеринославщині — 68,9%, на Херсонщині — 53,5%. Пересічно українське населення вносить 74,6%, що складає приблизно 16,5 мил. душ. Коли тепер поцікавимося, як ділиться населення України по соціально-економічним ознакам і як відбивається на цьому поділі національний момент, то побачимо слідує: Працює на Україні взагалі: а) в сільському господарстві — 74,6% всього населення (названих 8 губерній), приблизно 16,5 мил. душ; б) в фабрично-заводській і гірничій промисловості — 9% — 2 мил. душ; в) в торгівлі і транспорті — 6,6% — 1,5 мил. душ; г) різних служачих — 4,8% — 1 мил.; д) чиновників і свободних професій — 3% — 644 тисячі душ; е) різних „рантьє“ (що живуть на власний капітал) — 2% — 243 тисячі душ. Коли тепер візьемо окремо українське населення (16,5 мил. душ), то побачимо, що з Українців працює: а) в сільському господарстві і в „ріжних служачих“ — 90%, б) в фабрично-заводській промисловості — 3,6%, в) чиновників, вільних професій і „рантьє“ — 5,5%. Таким чином біля 0,9 всього українського населення хлібороби, селяне. Велкоруське ж населення на Україні має в хліборобстві всього 18% своєї загальної кількості, решта ж належить до „рантьє“, свободних професій і т. д. (одних чиновників 47%). Так само й Євреї: 4,5% з них працюють, як посередники, в торгівлі; 32% в фабрично-заводській промисловості, решта належить до свободних професій, „рантьє“ і т. д. Цифри ці показують, що чиновниками, купцями, капіталістами, посередниками, „керівниками“ — чи як кажуть, „білою кісткою“ взагалі були на Україні майже виключно Велкороси та Євреї; Українці ж — переважно чорноробочими, хліборобами. Перші мали до своїх послуг університети, гімназії, театри, бібліотеки, електрику — одним словом, все те, що давала капіталістично-буржуазна цивілізація й культура; другі — українське сільське населення — платили великі податки, утримували на свій кошт всіх тих чиновників та посередників, займались все життя — з покоління в покоління — тяжкою фізичною працею, недоїдали, ходили обірвані, перебували в великій темноті, даючи 80% неписьменних. Наведені цифри показують, що в основі національної боротьби на Україні лежали реальні, соціально-економічні інтереси різних національних груп.

**) Тут ми полишаємо на боці ліве крило УПСР, яке не піддалось націоналістично-державницьким настроям, виразно вважало українську революцію частиною світової соціалістичної революції і в тім напрямі шукало розв'язання її близьких завдань.

відрізнати свої інтереси, як від класових інтересів поміщиків та капіталістів, так і від інтересів робітництва, в тому числі й від інтересів селянської „голої“. Вказуючи на те, що на Україні і великі поміщики та капіталісти і пролетаріят — не-Українці, „чужинці“, дрібна буржуазія все виразніше намагалась стати репрезентантом української нації, заступницею інтересів „всього українського народу“. В зв'язку з цим починають активно виступати на кон політичного життя такі дрібнобуржуазні партії (наприклад Партія Українських Самостійників-Соціалістів), які за часів Центральної Ради не грали жадної ролі. Експансія Росії що до України, монополія майже всіх галузів інтелектуальної, організаційної суспільної праці на Україні неукраїнськими елементами, — все це були факти, які розпалювали націоналізм української дрібнобуржуазії й збільшували її значіння в революційнім процесі.

В результаті вказаних чинників українська революція стала на роздоріжжю. З одного боку, міжнародня ситуація — революція в Німеччині й Австро-Угорщині, спроби соціалістичного будівництва в Росії — штовхала її на шлях пролетарської, соціалістичної революції; з другого, дрібнобуржуазна соціально-економічна структура України й напруженість національних відносин, котра вела до розриву трудового фронту (на селянській українській і пролетарській неукраїнській-національно), штовхали українську революцію на шлях творення української дрібнобуржуазної державности.

Українські соціалістичні партії, що хотіли задержати провід революції в своїх руках, мусіли вивести її з цього роздоріжжя. Та це показалося нелегкою справою.

Ми вже вказували на те, що, стаючи до збройної боротьби з гетьманським режимом, лідери українського „єдиного національного фронту“ (з Українського Національного Союзу) видвигали в цій боротьбі на перше місце момент національно-державний. В своїх відозвах вони завзято кляли гетьмана за „державну зраду“ (проголошення федерації України з Московщиною) й урочисто проголошували українську революцію поперед всього національною революцією, метою якої мало бути відновлення потоптаних гетьманом суверенних державних прав української нації. Що ж торкається соціально-економічного устрою у відновленій Українській Народній Республіці, то керуючі директоріанські кола виступали на цім пункті дуже поміркованими революціонерами. Вони не відважились навіть відновити соціально-економічне законодавство Центральної Ради, як занадто ліве, хоч такий акт можна було вважати для початку цілком логічним, в зв'язку з реставрацією Народньої Республіки.

Розвиток революційних подій одначе швидко показав директоріанським колам, що, коли вони залишаться на платформі, виробленій Національним Союзом, то революційні селянські елементи, не кажучи вже про робітництво, одійдуть від них і знайдуть собі інших провідників.

Почалося шукання виходу. Треба було декларувати нову, більш докладну й більш революційну програму. Вперше питання це було поставлено руба ще підчас перебування Директорії у Вияниці. Деякі з бувших в той час при Директорії соціалістів (між ними найбільш

енергійно с.-д. М. Авдієнко) зробили спробу покласти в основу директоріанської політики слідуючі тези: 1. визнати, що на Україні відбувається не тільки національно-політична, але й глибока соціально-економічна революція; 2. визнати, що двигуном її являється пролетаріят і трудове селянство і 3. відповідно до цього, здекларувати принципи диктатури працюючих мас в формі рад робітничих і селянських депутатів.

Дрібна буржуазія й опортуністичне крило українських соціалістичних партій алякались і вапругестували. Адже ж це був „чистісенський большевизм“, який і так дався в знаки перед гетьманщиною! Адже ж це значить віддати владу в Українській Республіці в руки російсько-жидівського робітництва, яке, поєднавшись з Совітською Росією, зліквідує національно-державні здобутки українського працюючого люду! Адже ж це значить накликає на себе гнів всемогучої Антанти*). Це ж небезпечний, передчасний соціальний експеримент, який потягне за собою страшну громадянську війну і господарчу руїну. Члени Директорії С. Петлюра і П. Андрієвський стали рішуче проти; „представники працюючих мас“ — Ф. Швець і А. Макаренко заявили, що українські робітники та селяне не потребують „большевицьких рад“. Спільні наради Директорії з членами політичних партій та організацій, які скупчились у Винниці, виявили повну розбіжність думок, брак одної сталої провідної думки в директоріанських колах**).

*) Не зважаючи на свої страхи перед Антантою, Директорія, під безпосереднім враженням народньої революційної боротьби, поведилась в той час з Антантою досить „храбро“. Так, наприклад, 27. листопада 1918. року Директорія оголосила ноту „до демократій усіх націй світу й до демократій держав Антанти зокрема.“ Подавши відомості про причини, характер і цілі повстання проти гетьманщини, Директорія писала в цій ноті:

„Однак цей справедливий, немиучий народній рух натикається на опір з боку держав Антанти. Устами свого посла Е. Енно французьке правительво категорично заявляє, що збройною силою буде підтримувати гетьмана Скоропадського і всю його урядову систему необмеженої монархії. Пан Е. Енно обзиває всю українську демократію „бандою бунтарів“ і грозить силою французького багнета привести український народ до слухняності злочинцеві Скоропадському.“

Од імені всіх соціалістичних і демократичних партій Українського Народу Директорія Української Народньої Республіки звертається до всіх народів світу, до найкращих частин їхніх демократій, з запитанням:

На підставі якого права французьке правительво втручається у внутрішнє життя Української Держави? В імя чого правительво держав Антанти тепер одмовляється признати той республіканський уряд України, який до приходу большевників, а потім Німців на Україву, держави Антанти признали законним, що й зазначили тоді певними актами міжнароднього характеру? Через що і в імя чого тепер правительво держав Антанти грозиться збройною силою підтримувати буржуазно-поміщицьку реакцію на Україні в особі монарха-гетьмана Скоропадського й його уряду, заведених на Україні германським імперіялізмом?

Виступаючи перед усім світом з протестом проти насильства, яке наміряються знов вчинити над Українським Народом держави Антанти, українська демократія заявляє, що буде боротись до останнього чоловіка в своїх рядах за соціальні й демократичні права трудового Українського Народу та за ту національно-державну форму свого існування, яку визначив і визначить сам Український Народ.⁴

**) Невідомо, чи збереглися де-небудь докладні справоздання про ті наради. Одна з них відбулась 12—14 грудня і носила назву „Державної Наради“. На ній були представлені УПСР, УСДРН і УПСС. 12. грудня лівиця українських соц.-демократів (незалежки) виступила за радянську форму влади; укр. соц.-рев.

в більшості тягли до парламентаризму і до „реальної“ політики; члени УПСР (центр. течії), що були принакрово в той час у Вінниці, займали невиразну позицію; врешті, стали на так званіх трудовіх привіпці.*) Селянська Спілка, в особі тодішнього Голови її Янка, висунула була навіть спочатку домагаання „негайного скликаних Установчих Зборів“. Інші українські партії й організації заявили рішуче за парламентарний демократизм — скликання Установчих Зборів і відновлення діяльності демократичних мійських і народніх самоврядувань. Єврейські соціялісти (Поале-Ціон) підтримували позицію правих укр. соц.-демократів.

Та в той же час навіть найбільші прихильники „демократизму“, почували, що виступити „на люде“ з гаслом парламентарного демократизму було небезпечно: робітництво і селянство очевидно хилилось до радянської системи влади. В місцевостях, які звільнялися з-під влади гетьманщини, відновлялися ради робітничих та селянських депутатів, організувалися революційні робітничо-сапдатські комітети. Ясно було, що при широко розвиненій большевицькій агітації, перешкоджати в організації

і самост.-соц. — проти. 14. грудня, після фракційних нарад, соц.-дем. (незалежники) і соц.-рев. виступили за Трудовий Конгрес і організацію влади на трудовіх привіпці; сам.-соц. годосували проти, але залишилися в меншости.

*) УПСР центральної течії прийняла участь в повстанню, ще не закінчивши свого організаційного процесу, розпочатого після IV Партійного З'їзду. В додаток до відомостей, подавих в III томі „Зам. і матер.“, ще про її організацію підчас гетьманщини подаємо дещо на підставі відомостей, поданих нам Н. Григорієм. Після оголошення відомої декларації Центральної Течії, головні її автори — М. Салтан, М. Чечель, М. Шраг та інші виїхали з Києва, не встигнувши закласти міцного партійного ядра. Члени Партії — князе в масі ще не „опреділилися“; роскол Партії загалом справляв на них важке вражіння. На цім ґрунті зросло бажання якось порозумітис з Центральним Комітетом Партії й відновити єдність Партії. Але зроблені заходи не дали бажаних наслідків, здавалось, головним чином через технічні труднощі (члени Ц. К. також почасти виїхали з Києва, почасти так закопсірувалися, що їх трудно було знайти). В результаті члени Партії, які співчували більше партійній групі, що підписала Декларацію, ніж Центр. Комітетом, взяли за організації Центральної Течії. Найбільше праці коло того поклали І. Лизанівський, В. Годубович (до арешту його гетьманцями), Н. Григорій, О. Щадилів, Шаля і Клименко. Головою першого Організаційного Комітету (центр. течії) був Н. Григорій, членами — в числі інших — Лизанівський, Щадилів, Ядко і М. Шаповал. Збори кийвської організації (й членів Організаційного Комітету) відбувалися в будинку Губерніальної Народньої Управи; число присутніх не раз доходило до 40 чел. На одному з засідань Організаційний Комітет поставив на обмірковування питання про сучасний момент. Виявилось, що більшість загалом стоїть на позиції Центр. Комітета Партії, не поділяючи лише його погляду на федерацію та протестуючи проти вчиненого ним розвизання дотогочасних партійних організацій. В звязку з цим ухвалено було шукати порозуміння з Центр. Комітетом; справу переговорів було доручено О. Щадиліву і Янкові. З боку Центрального Комітету справою порозуміння більше інших інтересувався П. Любченко і від розмови про це з Н. Григорієм. Нарешті, відбулося двоє офіційних засідань Організаційного Комітету (центр. течії) з представником Центрального Комітету Мазуркевичем. Головною точкою дебатів було питання про федерацію. Мазуркевич заявив, що Центр. Комітет визнає федерацію, як ідеал, і проти самостійности України не виступає, але бажает порозуміння з московськими революційними партіями, в тому числі й з большевиками. Таке пояснення справи задовольнило членів Організаційного Комітету. Було констатовано, що серйозних привіпцових розходжень між Орг. Комітетом і Центр. Комітетом немає. Залишалось лише питання організаційно-тактичного

цих рад чи обмежувати їх в правах значило ляти воду на млин большевиків і свіломо шкодити собі.

В результаті великою більшістю думку про встановлення „большевицької“ радянської форми влади було одкинато. Суперечність же між настроями революційного селянства та робітництва, з одного боку, і політичними плянами дрібної буржуазії й соціалістичної правниці на чолі з Директорією, з другого, було усунуто таким способом, що нарада Директорії з бувшими при ній членами українських політичних партій (на початку грудня у Вишніці) стала на так званому трудовому принципі. Було прийнято, як обґрунтовання цього принципу, тезу, що поміщики й капіталісти, як кляса, ворожа українському трудовому народові не тільки соціально, але й національно, не можуть бути допущені до участі в державному будівництві. Відповідно до цього, було ухвалено, що влада в центрі і на місцях повинна належати тільки працюючому народові — робітництву, трудовому селянству і трудовій інтелігенції: в повітах і губерніях трудовим радам, в центрі — Трудовому Конгресу, зложеним з представників працюючої людності.

Здавалось, що цією ухвалою поставлене питання розв'язувалось більш менш успішно. Директоріянські круги тішили себе надією, що

характеру: Орг. Комітет твердо вистоявав на скасування постанови Центр. Комітета про роспуск Партії. Обміркувавши це останнє домагання, Центр. Комітет уповноважив членів своїх Мазуркевича й О. Шужського заявити Н. Григорієву, що Центр. Комітет вимагає, аби Організаційний Комітет розв'язався без жадних умов, при чому членам організації центральної течії (за виключенням деяких, особливо скомпромітованих „соглашательською“ політикою) давалось право зареєструватись в організації Центрального Комітета. Н. Григорієв, як голова Орган. Комітету, заявив: „Або реєструйте всіх членів нашої групи, або ми залуємося, як окрема партійна організація центральної течії.“ На тому справа порозуміння на якийсь час зійшла на жертву точку, щоб згодом знов стати на порядок денний. Н. Григорієв вів далі розмови з П. Любченком, а О. Щадилів з Заливчим й иншими членами Центр. Комітета.

За кілька день до повстання проти гетьманцями, П. Любченко, довідавшись від Н. Григорієва, що центральна течія бере участь в організації повстання, заявив, що Центр. Комітет хоче порозумітись з Організаційним Комітетом, визнаючи, що Організаційний Комітет став дійсно на революційну позицію. Між иншим П. Любченко повідомив, що Центр. Комітет ухвалив перевести терористичний акт проти ген. Скоропадського; Центр. Комітет був тієї думки, що повстання слід почати вслід за терористичним актом, а не прямо, як то проєктувалось повсталецьким ядром Укр. Національного Союзу. Однак повстання випередило наміри Центр. Комітету що до замаху на ген. Скоропадського, й розмови про об'єднання знов увірвались.

Вже підчас повстання приїздив до Хвастова Полоз (від Центр. Комітету Партії) і мав довгу розмову з Н. Григорієвим на тему про об'єднання Партії й сільну акцію, підкреслюючи, що основних розходжень між обома течіями не помічається. Розмова кінчилась тим, що рішено було при першій же згоді поставити справу об'єднання в увесь зріст і довести її до кінця. Однак, поговоривши з С. Петлюрою, Полоз змінив свої погляди що до сільної акції: він заявив, що позиція С. Петлюри не може бути прийнята Центр. Комітетом, що він, Полоз, не вірить, щоб з С. Петлюрою можна було провалити революційну соціалістичну справу, що Центр. Комітет через це буде самостійно, окремо від Директорії, вести акцію проти гетьмана; однак все ж висловив бажання довести до кінця справу об'єднання Партії, на що Н. Григорієв відповів згодою.

таким способом 1. вибивався ґрунт з-під большевицької агітації; 2. українська революція представлялась перед Антантою „не в большевицьких формах“, чим усовувалась небезпека антантської окупації Україні; 3. Директорія нерозривно звязувалась з робітництвом і трудовим селянством; 4. забезпечувалось успішне розв'язання соціально-економічних завдань революції і закріплення національно-політичних здобутків української революції (збереження української державности). Але дійсних підстав для такої надії не було.

Прийняттям трудового принципу було знайдено словесне, формальне рішення питання, по суті ж воно зоставалось зовсім не вирішеним. Згоди поміж міщанством, дрібною українською буржуазією з одного боку і справді революційною частиною робітництва та трудового селянства України не було досягнуто. Єдиний національний фронт залишався і надалі, що красномовно свідчило про те, що ухвала трудового принципу являлась простою формальністю, декларативною заявою, яка зовсім не призначалась для дійсного переведення в життя.

Директоріанська практика довела це з перших же днів. Тимчасовий уряд — так звану Раду Завідуючих державними справами — було призначено з випадкових людей, які зовсім не надавались до рішучої революційної політики. Ухваленій трудовій принципі зоставався принцип; голова Директорії складав на його підставі проект декларації Директорії, а законодавством Директорії в той же час відновлялись і прикликались до життя старі демократичні органи, старі інститути призначених з центра Комісарів; відновлялась чинність окремих більш поміркованих законів Центральної Ради. На місцях, поруч з самочинно утвореними радами робітничих та селянських депутатів, коявились комісари, коменданти, отамани; заворушились бездіяльні, знищені революцією і гетьманщиною мійські і земські самоврядування, заскрипіла стара „демократична“ машина*).

Революція йшла вже через голову Директорії.

2. Невдала спроба Директорії не відстати від розвитку революції. Декларація Директорії. Окремі українські соціалістично-революційні групи, не зважаючи на невтішну практику Директоріанської влади, все ж не втралили надії на те, що їм таки вдасться вдунути живу душу в дитину Національного Союзу — Директорію. Запорукою цьому, здавалось, було, між иншим, і те, що Голова Директорії В. Винниченко не на жарт „збольшевичився“. Правда, другий впливовий член Директорії, Головний Отаман С. Петлюра разом з меншими отаманами був рішучим противником всяких „експериментів“ і висував, замість трудового принципу,

*) До характеристики законодавчої діяльності Директорії у Вилянці подаємо зміст деяких її законів того часу. Так 9. грудня було скасовано Директорією обіжник гетьманського міністра праці Ватлера від 29. червня 1918 р., яким обмежувались права робітництва що до коаліцій, страйків і т. д., а також відновлялась чинність всіх законів та постанов Центральної Ради по міністерству праці. 15. грудня було видано закон про заборону продажу, закладу і оренди землі (земельного ж закону Ц. Ради не було відновлено). 16. грудня відновлено чинність закону Центр. Рада від 9. січня 1918 р. про національно-персональну автономію, 17. грудня скасовано постановою Директорії гетьманський квартирний закон.

принцип твердої отаманської влади. Проте ліва течія, що спіралась на робітництво і селянство, здавалось, мусіла перемогти, мусіла потягти за собою й Директорію.

Так би воно напевно і сталось, коли б Директорія не була дитиною єдиного національного міщансько-демократичного фронту, коли б в її складі було хоч би двох-трох правдивих соціалістів і революціонерів, коли б важкою колодою не бовтався під її ногами Український Національний Союз.

В повстанню проти гетьманщини під проводом Директорії була одна дуже небезпечна риса, а саме — організація його виключно в межах національних. По — за повстанським директор'янським центром залишалась не тільки правниця великоруської буржуазної демократії, засліплена московським шовінізмом і ворожа повстанню, поскільки останнє стояло на ґрунті української державности, але й співзвучні українським революційним робітничо-селянським елементам єврейські революційні соціалістичні партії й російські большевики. На початку повстання риса ця була зрозумілою, але коли повстання розгорнулось успішно, коли було захоплено головніші міста на Україні — здебільшого спільними силами українських і неукраїнських робітників та селян, коли гетьманщину було повалено, коли Київ було взято спільним натиском республіканського війська з фронту і повстанням в середині Києва місцевого робітництва, в якому брали участь боеві дружини єврейських соціалістичних партій і російські большевики, — після всього цього необхідно було рішуче й негайно покінчити з ізоляцією українських революційних робітників та селян від неукраїнського революційного робітництва, немилосердно розірвати з єдиним національним фронтом, з Українським Національним Союзом, хоч до останнього й тягли сномини недавнього минулого. Треба було зрозуміти, що після повалення гетьманщини перед українськими працюючими масами зовсім виразно повстали завдання не стільки національно-політичного, скільки соціально-економічного характеру, і що ці останні можуть бути успішно розв'язані тільки в процесі організованої, впертої класової горожанської війни, при повній солідарности всіх працюючих мас України, без національних ріжниць. А зрозумівши це, треба було Директорії по приїзді до Києва (19. грудня 1918 р.) завернути не на Софіївську Площу для одправи „благодарственного молебня“, а звідти не в покої Українського Національного Союзу для взаємного вихвалявання (що було зроблено по рецепту М. Шаповала, який, вітаючи Директорію на дворці в імені Національного Союзу, красномовно закликав її вернутись „в лоно Національного Союзу“: мовляв, „ми вас породили, ми й надалі будемо опікуватись вами, керувати вашою політикою“), а поїхати на засідання київської ради робітничих депутатів, скликати негайно конференцію представників всіх революційно-соціалістичних партій України і спільно з ними одверто намітити курс на робітничо-селянську соціалістичну революцію. Та таке розуміння, а тим більше поступовання було не можливе для директор'янців.

Ще до часу приїзду Директорії в Київ київські робітничі організації було осповно розгромлено Осадним Корпусом от. Коновальця. Про організацію і діяльність ради робітничих депутатів не доводилось

і говорити. Робітничі збори були унеможливлені. Всякі прояви громадського життя було здушено станом облоги і цезаурою. Від війни з гетьманщиною одразу було перейдено до війни з революційним робітництвом і то не тільки неукраїнським, але й українським. Українські соціалісти-революціонери ліві, що збирались стати в льоальну опозицію до Директорії, не одержали дозволу на видання свого органу і були загнані в підпілля. Орган Київської групи українських соціалістів-революціонерів центристів — „Трудова Республіка“ (що виходив під редакцією Д. Ісаєвича, Г. Толмачова і П. Христюка і обстоював радянську форму влади та необхідність утворення єдиного робітничо-селянського революційного фронту), було взято під таку сувору цезауру, що фактично він позбавлявся можливости вільно висловлювати свою думку*). Про большевиків же нічого й говорити: їхнє становище нічим не ріжилось від становища при гетьманщині, а може було ще й гірше**). В цей же самий час в Києві вільно розгулювали реакціонери-гетьманці, начепивши на свої генеральські мундури жовто-блакитні стрічки. Ті, що „постригали і помазували“ гетьмана в квітні, тепер, в грудні, служили молебні за Директорію або, клянучи її, спокійно жили в своїх великопанських палацах. Ніяких утисків, ніякої пресії на буржуазію зроблено не було, коли не рахувати бандитських грабунків буржуазії окремими військовими групами. Добровольців-золотопогонників, що боронови гетьмана, „гуманно“ одправляли ешелонами на Діп***).

Контрреволюційна практика агентів директоріанської влади завинила багацько між иншим і в тому, що було зліквідовано справу порозуміння між центральною й лівою течією УПСР.

Припинившись після побачення Полоза (члена Ц. К.) з бувшим головою Організаційного Комітета Н. Григорієвим в Фастові

*) Пізніше „Трудова Республіка“ стала органом Організаційного Комітету Партії; склад редакції було змінено: Толмачів і Христюк вийшли, після чого газета набрала невиразного характеру. Між иншим, интересна деталь: лівим напрямком „Труд. Республ.“ найбільше був незадоволений Голова Сел. Спілки Янко, що приїхав до Києва вкупі з Директорією і був великим „директоріанцем“. Це проте не пошкодило Янкові після того, як його політична кар'єра при Директорії скінчилась повним фіаско (Янко не одержав міністерського портфеля), раптом зробитись запальним оборонцем радянської форми влади.

**) Чи не що дня знаходили в Києві (особливо на Володимирській Горці і в Царському Саду) невідомо ким забитих робітників.

***) Такий дивний „льоалізм“ до добровольців пояснювався почасти „закордонною політикою“ Директорії. Справа в тому, що добровольців взяла під свою високу руку Антанта і домагався від Директорії льоального відношення до них. Французький консул в Одесі п. Енго, побоюючись за життя золотопогонників після взяття Києва республіканським військом, телеграфував, наприклад, таке Германському Вищому Командуванню в Києві і Совітові германських солдатів: „Згідно з умовами перемир'я, ви повинні, що до держав Антанти, забезпечувати і додержувати порядок в зайнятих вашим військом краях Росії. Новий став, утворений в Києві, потягне за собою в життя більш рішучих заходів, ніж ті, яких ви вживали до цієї пори, аби перешкодити всякому вбивству, всякому грабівництву і, взагалі, всякому безладу. Невиконання таких заходів упаде серйозним чином на вашу особисту відповідальність і на відповідальність вашого уряду перед державами Антанти. Оновість про одержання цієї телеграми і про вжиті вами заходи. 16 грудня 1918 р. Енго.“ („Правда“ N 277, 20 грудня 1918 р.).

(на початку повстання)*), переговори про об'єднання партії знову відновились після того, як було взято Київ директоріанським військом. Н. Григорійв (як завідуючий пресою справою) дав до розпорядження Центрального Комітету друкарню й папір в Києві, щоб таким чином уможливити Ц. К. видання свого органу й цілком практично по-сунути далі, наперед справу об'єднання Партії. Між членами обох течій встановилось повне довіря. Переговори про об'єднання пішли особливо жваво після того, як почав виходити орган Київської Організації Центр. течії „Трудова Республіка“, що заступав радянські тенденції в центральній течії. Н. Григорійв говорив з Г. Михайличенком (членом Ц. К.), П. Христюк з А. Приходьком (членом Ц. К.), О. Жуковський з Шинкарем (що переховувався тоді в Києві, ранений при спробі балбачаївців розстріляти його). В тім же напрямі висловлювався М. Грушевський. Але до об'єднання знов не дійшло. Заступаючий Голову Орг. Комітету Янко був в цей час на стільки щирим директоріанцем, що до справи об'єднання ставився вороже. Член Організації Комітету М. Ю. Шаповал саме трудився над „об'єднанням“ Центральної Течії Партії з Українським Національним Союзом. „Верхи“ Партії отже звертали круто вправо. А тут якраз наспіла і директоріанська практика. Центральному Комітетові не дозволено було видання партійного органу. Почались арешти лівих есерів, яких було прирівняно до большевиків. Н. Я. Григорійв особисто попереджував деяких членів Центр. Комітету (Г. Михайличенка, Приходька) про небезпеку арешту й радив їм тікати з Києва чи добре сховатись, але особисті відносини вже не могли залагодити великих різниць в фактичному становищі одної й другої течії. Витворилось становище, при котрому одна течія, центральна, була в уряді, в Національним Союзі, в Директорії — отже цілком відповідала за політику Директорії і в той же час терпіла терор, запроваджений проти другої — лівої, яка мусіла заховатись в найглибше-підпілля. Львівка фактів довела до того, що між обома течіями існувало велике розходження на ділі, коли не на словах. А тим самим було поховано й справу об'єднання обох частин УПСР.

Прибувши до Києва, Директорія на цілий тиждень попала в жовто-блакитні обійми Національного Союзу і геть зомліла в тих обіймах, забувши про революцію, про селян і про робітників. Голова Союзу М. Шаповал, недооцінюючи ваги моменту і не розбираючись в загальній ситуації, що утворилась в той час на Україні і навкруги України, славословив Національний Союз і Директорію, підкреслював „кrevний“ зв'язок Директорії з Союзом і всіх сил докладав до того, щоб задержати і на далі вплив Союзу на Директорію, а тим самим і на всю революційну політику**). Замість клясово-революційної, міжнаціональної

*) Коли почалось повстання, Н. Григорійв, ставши до практичної повстанської праці (як Завідуючий Інформаційним Бюро при Директорії), передав Головування в Організацію Бюро Центр. Течії Янкові.

**) Для характеристики тодішніх настроїв Союзу подасмо (за газетним справозданням) зміст промови Голови Союзу М. Шаповала, виголошеної на честь Директорії на „святочному“ засіданні Українського Національного Союзу“ в день візду Директорії в Київ.

атмосфери, Директорія ввірнула по вуха в націоналістично-дрібно-буржуазний туман.

Революційна частина української робітничо-селянської демократії хвилювалась, вказувала на хибність і небезпечність такого шляху, кликала до творення революційного фронту. Певно, майбутній незалежник, що сховався під псевдонімом „Анд. Мих.“, писав в „Робітничій Газеті“ (№ 420, 25. XII. 1918.) про Національний Союз і взаємовідносини між останнім і Директорією :

„Цей пережиток минулого (Український Національний Союз) продовжує існувати ще й зараз. Мало того, цей живий труп чіпляється навіть за владу і змагається відігравати роль в сучасних обставинах...“

Те, що було в ньому живого, народнього, пішло зараз до мас і там працює. А уламки націоналістичного мішанства та інтелігенщини чіпляються за жовто-блакитний прапор, влаштовують буффонати, зустрічі з дзвоном церковним, молебнями й іншими атрибутами національного сентименталізму, чим тільки дискредитують народній рух і його керівників.

Нашим завданням, а також завданням Директорії в сучасну хвилю, є повний розрив з цими уламками національного фронту.“

„По промові В. Винниченка, читаємо в газетному справозданні, забирає голос М. Ю. Шаповал, який іменем Національного Союзу і всього українського народу висловлює велику вдячність лицарям народнім — Українській Директорії і республіканському війську — за те, що вони тісною лавою вступили для ліквідації реакційного уряду на Україні. Промовець пригадує історію створення Національного Союзу і вказує, як останній став осередком, де стрічалися струмочки всіх політичних організацій“.

— Сьогодні, каже п. Шаповал, в цей день вступлення Директорії у Київ Український Національний Союз вітає своїх товаришів за їх подвиг визволення українського народу з-під чужого ярма. Український Національний Союз знає, що трудовий народ піде проти тепер поваленого уряду, бо він мав у своїх руках галісман, який потяг народ за ним, а то були три ключі: свобода, земля і просвіта.

Далі промовець вказує на велике значіння нинішньої революції, яку переведено виключно українськими силами серед таких несприятливих для українського народу обставин.

— Ми можемо зараз сміло стати перед світом, без ридання і сльоз, бо наша сила в нашій зброї. Зараз мрак Українського Народу — інтелігенція поведе його до визволення. Ми щасливі й горді, що українська революційна демократія має людей, які відчували грізний момент і підняли велике героїчне діло. Поміж нами є присутні, яких імена запишуться золотими буквами в історії боротьби нашого народу за кращу долю.

— Від Союзу і Українського Народу першому протекторові Українського Народу В. Винниченкові „Слава!“ — проголошує Голова Національного Союзу.

Гучне „слава“ і звуки національного гімна довго лунають в залі.

— Поміж нами є також лицарь шаблі, — звертаючись до С.Петлюри, каже М. Шаповал — і вчисляє все велике значіння народнього героя і його заслуги в ділі боротьби і визволення України від тяжких кайданів гетьманства.

Слова Голови Національного Союзу були покриті довгими оплесками і гучним „слава!“. Оркестр грав де-кілька разів національний гімн. У багатьох присутніх виступили сльози радости.

Далі М. Шаповал вітає других героїв Директорії, які поділили свій труд з трудовим народом. Зупиняючись на славній діяльності хоробрих помічників Директорії, М. Шаповал зазначає, що силою, котра греблі рве, силою організації були як раз славні проводирі республіканського війська — отаман Осецький і полковники: Коновалець, Пеленчук, Балбачан, Тютюнник і другі.

Гучне „слава“ в честь цих народніх героїв лунає довго серед присутніх“ („Україна“, № 91, 16. листопада 1919 р. Камінець).

Та „живий труп“ не хотів уступатись. На засіданню 23. грудня Національний Союз ще підносив голос за право свого контролю над Директорією і взагалі над існуючою владою. А в якому напрямі мав відбуватись той контроль, про те свідчить між иншим винесена на цьому ж засіданню Союзу і доведена потім до відома Директорії постанова „про необхідність існування на далі міністерства ісповідань“.

В той самий час край залишався без організації, навіть без правительства. По одних міністерствах працювали Комісари Револуційного Комітету, по инших — керуючі міністерствами, призначені Директорією. „Верховна влада“ — Директорія видавала адміністративні розпорядження, законодавствувала, писала ноти, управляла. І все це робилось похашцем, без жадного пляну, системи. Кардинальне питання про напрям внутрішньої і зовнішньої політики (відносини до Світської Росії й Антанті) залишалось невирішеним. Печать якогось дивного безсилля та анемії лежала на всіх заходах Директорії*).

Приймаючи на увагу: а) військову організацію Директорії, неавторитетність її серед робітництва, одірванність від українських і неукраїнських соціалістично-революційних партій; б) передбачаючи й спостерігаючи нездатність Директорії, через вказані причини, дати провід революційній творчості на Україні, унормувати хоч би почасти нові суспільні відносини в державному масштабі і в) що в селянстві і серед козаків республіканської армії знаходила співчуття думка про скликання Центральної Ради, — частина українських соціалістів-революціонерів центристів (М. Грушевський, О. Жуковський, В. Голубович, А. Степаненко й инші) ставила постулат негайного скликання Української Центральної Ради й відновлення в цілому соціального, економічного й державно-політичного законодавства Центральної Ради. На кількох партійних нарадах с.-р. (в першій половині грудня, між иншим, в будинку П. київської гімназії) це питання було докладно обмірковано. Ініціатори були тієї думки, що тільки скликання Центральної Ради й відновлення її законодавства було в стані а) одразу ж підвести міцний ґрунт революційного народоправства під відновлену УНР, б) перевести революцію зі сфери повстання й військових комбінацій та авантур в сферу публічної, відповідальної творчості, в) придбати довірря неукраїнського робітництва та революційної інтелігенції до революційних заходів українських робітників і селян, а тим самим відродити той єдиний революційний фронт на Україні, для створення якого так багачко зробила в свій час Центральна Рада. Зробивши своє діло, відновивши законодавство першої Української Народньої Республіки,

*) „Працювала“ в цей час досить енергійно тільки „Верховна Слідча Комісія“ під головуванням с.-д. Ковенка. Утворила її „Висока Директорія“ для боротьби „з контрреволюцією“. Одначе „ковенковці“ всі свої сили повернули на боротьбу з революцією. Маючи необмежені права, незалежна від правительства, а пізніше і від Директорії, „Верховна Слідча Комісія“ скоро стала найбільш „популярною“ і найбільш скандальною установою в УНР. Інтересно, що Рада Міністрів лять разів постановляла, аби цю Комісію було скасовано чи, принаймні, відпорядковано якомусь міністерству. Одначе „Висока Директорія“ (а найбільше голова її В. Винниченко) вперто не хотіла погодитись з цим і підтримувала „ковенковців“ на „страх врагам“ — соціалістам.

Центральна Рада мала, не затягаючи часу, не задержуючи влади в своїх руках, передати її заново сформованому, правоздатному центральному робітничо-селянському органі Української Республіки, який би гарантував дальший поступовий розвиток української революції.

Можна було по різному оцінювати зазначені постулати, надавати їм більшої чи меншої ваги. Але треба признати, що, коли Директорія не ступила прямо, рішуче й негайно на шлях організації радянської влади (чого домогалась друга частина центристів), коли вона не захотіла й була не в стані зв'язатись з пролетаріатом України, постулат скликання Центральної Ради був тою кінцевою необхідністю, яку Директорія мусіла визнати і перевести в життя. Що б там не було, а шкідливий, злочинний параліч центральної влади й сваволю військового, антигромадського режиму Директорії було б тим способом одразу ж і рішуче усунуто.

Одначе перевести в життя наміченого, постулату не вдалось. Поперше, зазначені постулати не знайшов більшості в самій Партії; подруге, Директорія й оточуюча її військова й цивільна „отаманія“ й слухати нічого не хотіла про скликання Центральної Ради й підпорядкування своєї діяльності майбутньому, зв'язаному з цим скликанням режиму. „Герої“ ще не хотіли зійти з коню, не хотіли уступити робітничо-селянській суспільності того, що „вопи зробили“. Як таки так: взяти й просто уступитись, передати владу в Республіці Центральній Раді, без „універсалів“, урочистих декларацій й інших ознак „верховности“ влади Директорії.

В такій атмосфері після довгих нарад з єдиним українським національним фронтом (з участю навіть хліборобів демократів) було, нарешті, остаточно усталено текст Декларації Директорії (первісний начерк якої, надто „революційний“ і зовсім неприемлемий для с.-ф. і х.-д. було привезено в Вінниці) і 26 грудня оголошено цю „підправлену“ Декларацію, а також сформовано Раду Міністрів. Ось зміст цієї Декларації:

„Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лиця Землі Української руйнуюче поміщицько-монархічне панування — гетьманщину.

Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та інших злочинних інституцій пануючих клас. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує право кожної нації на вільне життя.

Цензові думи та земства, наставлені гетьманським урядом, скасовано і відновлено демократичні, вибрані всенароднім голосуванням органи місцевого самоврядування.

До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народньої Республіки оголосила, що всі дрібні селянські господарства і всі трудові господарства залишаються в користуванню попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у військо Республіки для боротьби з гетьманом. Верховне поряdkування цією землею належить Директорії Української Народньої Республіки. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель. Для переведення реформи організовано Народні Земельні Управи.

По „Наказу No I — Директорії—селянам“ робляться описи контрибуцій, взятих поміщиками з селян для повернення їх покровидженням.

Так само ведуться слідства по всій Україні в приводу тих зловживань і злочинств, які було учинено над селянством, поміщиками та гетьманським урядом.

Постановою 9 грудня Директорія одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьми-годинний робочий день. З'яво установлено колективні договори, право коаліції і страйків, а також:

У всіх інших галузях життя Директорія так само одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих клас і шкідливих для всього громадянства.

Уповноважена силою і волею трудящих клас України — Верховна Влада Української Народньої Республіки — Директорія цими заходами довершила перший акт соціального та національно-політичного визволення українського народу.

Слідуючим етапом нашої революції є творення нових, справедливих, здорових і відповідних до реального відношення сил у державі, соціальних і політичних форм.

Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права — трудящего народу, Директорія передасть свої повноваження тому ж самому народові.

Але Директорія вважає, що право управління й порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадського життя, які творять матеріальні та духовні цінності, які кровю й життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу.

Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим — робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кровю.

Так звані „пануючі класи“, класи земельної і промислової буржуазії за сім місяців цілковитого, нічим необмеженого свого панування на Україні доказали свою цілковиту нездатність і надзвичайну шкідливість для всього в управлінню державою. Маючи всі матеріальні, фізичні і духовні засоби, маючи повну волю для організації економічного і політичного життя, ці класи внесли тільки дезорганізацію й руїну в край. Дбаючи тільки про свої вузько-класові егоїстичні інтереси, ці класи вели воїстиву грабіжницьку політику в краю. Ними розграбовано, розкрадено й роздано в чужі імперіалістичні руки значну частину державно-народнього майна. Дбаючи тільки про накоплювання капіталів у приватних руках, ці люде довели промисловість до повного занепаду, а господарство краю до злидевного стану. Розпівт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись, як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору насильства. Закопування живцем у землю, вирізування шматків живої шкіри, вип'якання очей так званими „поміщицькими карателями“ були цілком нормальними способами управління народом. Будучи чужинцями в краю, великовласники брутально топтали національні права і здобутки нашого народу, ганьбили гідність його державности, продавали й зраджували з такими жертвами й такою працею збудовані державні форми.

З боку революційного правительства, постановленого народом, що в гніві й муках повстав проти цих гнобителів, було би злочинством супроти всього краю після всього цього допустити ці класи до участі в правлінню країною.

Отже Директорія заявляє:

Класи не трудові, експлуататорські, які живляться й розкоштують з країн клас трудових, класи, які нищили край, руйнували господарство й означили своє правління жорстокостями й реакцією, не мають права голосу в порядкуванні державою. Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові саможийної Української Народньої Республіки.

Директорія пропонує:

1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись у губернії і вибрати своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Ті делегати будуть представляти там волю як того озброєного селянства, що тепер тимчасово є у війську, так і тих, що мирною працею дома допомагають творити народний державний лад та порядок.

2. Мійському робітництву вибрати від фабрик, майстерень, заводів, контор та інших установ людської праці своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Частина робітництва неукраїнської національності підчас боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально. Директорія гадає що в боротьбі за виз-

волення всіх працюючих не-українське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружньо прилучиться до всього трудового народу України.

3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, себ-то: робітникам на полі народньої освіти, лікарським поміщикам, народнім кооперативам, служачим у конторах та інших установах так само вибрати своїх представників на Конгрес Трудового Народу України.

Місце й час одкриття праці Конгресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

Конгрес Трудового Народу України матиме всі верховні права і повноважність рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки. Конгрес Трудового Народу, яко революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, в ії має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, себ-то Установчими Зборами. Конгрес Трудового Народу має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі. До цього вирішення Директорія вважає всілякі спроби захвату влади якими-будь групами насильством над волею Трудового Українського Народу і тому буде рішуче припиняти всякі такі самовольні виступи.

До Конгресу Директорія верховною властю своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбованя та безоглядної експлуатації робітництва і всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах, та інших промислових установах державний робітничий контроль і опільно дбатиме, щоб промисловість пабрала здорового, користного для народу життя.

Всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народнього господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять наростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ціякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обовязком взяти під керування Української Народньої Республіки головні гаузі української промисловости й направити господарство в них в інтересах працюючих клас і всього громадянства, а не малої групи класів великовласників. Всі форми спекуляції Директорія вичитиме безощадно, не зупиняючись перед карими військового часу. Для цього по всій Україні будуть організовані „комісії боротьби з спекуляцією“. Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідности (шкури, мануфактури, залізних виробів та иншого краму, а також продуктів споживя).

Стаючи твердо і непохитно на шлях соціяльних основних реформ, Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всі заходи щоб уникнути анархичних, неорганізованих і несистематичних форм цієї перебудови. Директорія вважає своїм обовязком погоджувати ці великі завдання з соціяльно-історичними і міжнародніми умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими кращими формами соціяльних реформ, яких досягатиме світова, особливо західно-європейська трудова демократія.

В сфері міжнародніх відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого нейтралітету і бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла би всі здорові трудові сили свого народу взяти не на криваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

Так само у внутрішніх відносинах Республіки Директорія ставить собі метою національну злагоду і дружне поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю.

Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий народ України без жорстоких, кривавих і нецятрібних форм боротьби досягне своєї мети. Одже класам нетрудовим треба розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього буншого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшости народу повинно належати тій самій більшости, себ-то класам трудовим.

Трудову інтелігенцію Директорія закликає рішуче стати на бік працюючих класів і в інтересах творення нового справедливого життя для всього народу прикласти свої сили, знання і науки для найкращого направлення будівничого соціального процесу. Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямів і всіх національностей. Директорія кличе поставитися з повним розумінням важности моменту і всі свої сили направити на правильну та достойну трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республіки.

Доручаючи негайне переведення в життя цих великих задач Правильству Української Народної Республіки — Раді Народних Міністрів, Директорія вірить, що весь трудовий народ України щиро допоможе своєму Правильству в цій важкій, відомовідальній роботі.

Голова Директорії УНР В. Винниченко; члени Директорії: Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко“.

Українське міщанство, дрібна буржуазія, переполохані цією деклярацією, називали її „большевицькою“, а намічений нею курс політики „небезпечним і шкідливим для українського народу“. Однак в дійсности вона не була „большевицькою“, тоб-то не була програмом рішучої класової боротьби за повну перебудову сучасного суспільства на нових соціалістичних основах. Правда, в ній було б і не мало досить революційних і непримирних не тільки для великої, але й дрібної буржуазії гасел, в ній місцями досить виразно підкреслювалась ідея диктатури працюючих мас, але в своїй сути, в глибині, вона була — компромісною. Аналізуючи її конкретний зміст, ми не бачимо гармонії між революційно-класовими постулятами її і наміченими конкретними заходами, не бачимо втілення в ній ясної і закінченої революційно-соціалістичної програми.

Деклярація темними фарбами малює гетьманщину, констатує факт „героїчного пориву озброєного українського народу“ проти диктатури поміщиків і капіталістів і під вражінням цих двох фактів цілком психологічно підходить до проблеми трудової влади і намагається накреслити ідеал Трудової Республіки. Але ширшого аналізу і обґрунтування цієї важкої проблеми Деклярація не дає. Питання перебудови соціально-економічних відносин на Україні на соціалістичних основах формується невиразно і майже зовсім не ставиться в зв'язок з актуальною перебудовою капіталістично-буржуазного ладу в світовому масштабі. Побіжна згадка про це в Деклярації (в словах: „всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народного господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моменту, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всевітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску“) на перший погляд революційна і глибока змістом, далі зводиться на опортуністичні манівці заявою, що Директорія буде уникати „анархічних, неорганізованих і несистематичних“ форм в перебудові соціально-економічного життя на Україні, погоджуючи свою роботу „з тими кращими формами соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західно-європейська трудова демократія“. Цим декларация відхрещувалась від соціалістичної революції в сусідній Східній Росії, від витворених там „форм соціальних реформ“ і недвозначно орієнтувалась на майбутні „кращі форми“ західно-європейської демократії, яка в той час все ще йшла на новоді

німецьких, французьких і інших соціально-патріотів, поволі і з великим трудом виділяючи з своїх рядів справді соціалістично-революційні інтернаціональні пролетарські течії. А цим самим одкидалася актуальність соціалістичної революції взагалі і зокрема можливість переведення її на Україні.

Справді. До чого зводяться заходи, намічені в Деклярації, в цілях перебудови суспільно-економічних відносин на Україні? Говориться про „державний робітничий контроль“ на фабриках і заводах, про бажання „взяти під керування УНР головні галузі української промисловости“, про боротьбу з спекуляцією і постачання селянам мануфактури. От і все. Що ж тут від соціалістичної революції? Хіба буржуазія не могла бути після цього спокійною за свої капітали? Адже ж цей програм був далеко поміркованіший, ніж той який було намічено ще в IV Універсалі Центральної Ради!

Залишаючи в руках буржуазії головне знаряддя її панування — капітали, Деклярація в той же час проклямує відсуення буржуазії від участі в державнім управлінню. Оригінальний спосіб боротьби з буржуазією, з якого посміється не один соціаліст і не один капіталіст. Сами автори деклярації підмітили його „оригінальність“ і постарались пояснити, що він являється „не удосконаленим“, часовим і що його буде виправлено тоді, коли на місце Трудового Конгресу — диктатури працюючих — прийдуть Установчі Збори і буржуазія в додаток до своїх маєткових прав приверне собі і права політичні. Чи не жалюгідна, безнадійна плутанина? Чи не краще було б сказати це саме з самого початку і одверто: на поміщиків і капіталістів маємо зуби, під гарячу руку хотіли навіть зовсім винищити це кодро, але, подумавши, вирішили полякати трохи „контролем“ і важити в мирі та дружбі; хіба що західно-європейська трудова демократія дасть собі з своєю буржуазією иншу раду, то тоді й ми підемо иншим шляхом.

Такий дійсний зміст деклярації революційні слова його тільки затемнили. Це деклярація не класової революційної боротьби за соціалістичні ідеали, а чистісінька дрібнобуржуазна, міщанська маніловщина, який би хотілось „досягти своїх ідеалів без жорстоких кривавих і непотрібних форм боротьби“, яка в хвилину рішучої й іменно „жорстокої і кривавої“ боротьби українських працюючих мас з своїми класовими ворогами, в хвилину, коли та перемога була зовсім незакріплена і незреалізована, коли на Дону і на Півдні, в районі Одеси російська, українська і світова буржуазія готувалась іти з огнем і мечем на українського робітника і селянина для нового поневолення його, — зверталась наївно з „батьківським“ словом поради до цієї самої буржуазії — „розумно і чесно признати всю шкідливість і несправедливість її панування і раз на все примиритись з тим, що „право рішати долю більшости народу повинно належати тій самій більшости.“

Так, звичайно, не міг писати пролетар-війський і сільський, так могли писати вік тому соціалісти утопісти — Фурє, Сен-Сімон, Р. Овен, а в XX віці — дрібно-буржуазна, міщанська інтелігенція. Не що инше, як та сама маніловщина, був програм „зовнішньої політики“, намічений в Деклярації. Бажання задержатись нейтрально між двома силами — совіт-

ською Росією і світовим імперіялізмом, що через Україну топтав шлях на Східній Росії, було не адійснимкою, шкідливою для українських працюючих мас і алочинною для соціаліста утопїєю.

Фактична діяльність директоріанської влади і самої Директорії — до оголошення наведеної Деклярації, підчас її оголошення і після — явилась найкращою характеристикою дійсного її змісту, дійсних переконань, жадань і ідеалів директоріанських кругів, обставинами поставлення на тяжкий пост керівників української робітничо-селянської боротьби.

На тій діяльності ми спивались вже і докладніше спивимось далі, тепер же вкажемо на ті два факти, що мали своє місце в день оголошення Деклярації — на сформування Правительства і на „піддеклярацію“ Директорії в справі існування рад робітничих депутатів.

3. „Револуційна“ Деклярація і контрреволуційна дійсність („Піддеклярація“ Директорії й сформування Кабінету Міністрів). Не маючи ясного погляду на українську революцію, сидючи між двома стільцями — пролетаріатом і буржуазією — політики з Українського Національного Союзу не в стані були серйозно підійти до такої важкої справи, якою являлось утворення революційного правительства реставрованої Республіки. Замість того, щоб утворити класовий робітничо-селянський виконавчий орган, Директорія (на чолі з В. Винниченко) і Національний Союз (на чолі з М. Шаповалом) просто поділили міністерські портфелі між трьома партіями, які брали найбільш активну участь в повстанні проти гетьмана: між УСДРІ, УПСР (ц. теції) і ПСС. Розв'язка справи вийшла дійсно „мудра“: всім дісталось приблизно по рівній пайці — так би мовити, „нагорода за труд“ — і лівим і правим, однаковою мірою. Надзвичайна „об'єктивність“ і толерантність, що до буржуазії, яку можна пояснити хіба такою ж надзвичайною політичною глупотою соціалістів і революціонерів з Національного Союзу!

Наказом Директорії від 26. грудня було затверджено Раду Народних Міністрів в такому складі: 1. Голова Ради Нар. Міністрів і Міністр Закордонних Справ В. М. Чеховський (у. с.-д.); 2. Міністр Внутрішніх Справ О. К. Мицюк (у. с.-р.); 3. Міністр Земельних Справ М. Ю. Шаповал (у. с.-р.); 4. Міністр Мистецтва Д. В. Антонович (у. с.-д.); 5. Міністр Морських Справ М. І. Білінський (у. с.-с.); 6. Міністр Народнього Здоров'я В. П. Матюшенко (у. с.-д.); 7. Міністр Почт і Телегр. І. Д. Штефан (у. с.-р.); 8. Міністр Продовольчих Справ В. М. Мартос (у. с.-д.); 9. Міністр Торгу і Промисловости С. С. Остапенко (заявив себе у. с.-р.); 10. В. о. Міністра Військових Справ О. В. Осецький (у. с.-с.); 11. В. о. Мін. Нар. Освіти П. І. Холодний (у. с.-ф.); 12. В. о. Мін. Юстиції С. П. Шелухин (у. с.-ф.); 13. В. о. Мін. Фінансів В. П. Мазуренко (у. с.-д.); 14. В. о. Мін. Праці Л. Д. Михайлів (у. с.-д.); 15. Керуючий Мін. Шляхів П. К. Пилипчук (непарт., пізніше нар.-респ.); 16. Керуюч. Управлінням Культів І. Л. Липа (непарт.); 17. Державний Контрольор Д. Л. Симонів (у. с.-с.); 18. Вик. об. Держ. Секретаря І. М. Сніжко. В короткім часі відбулися в складі цього кабінету незначні зміни: В. о. Міністра Освіти було призначено

І. Огієнка (у. с.-ф.), В. о. Держ. Секретаря М. Корчинського (у. с.-ф.), Міністром Єврейських Справ А. Ревуцького (євр. соц.-дем. партія Поале-Ціон); трохи пізніше Б. Мартос був призначений Мін. Фінансів.

Цей склад кабінету був національно виключно український; одні тільки міністр єврейських справ був не-Українець. Це вже одно на ті часи багатьо говорило на його некористь. Шкідлива ізоляція українських елементів таким чином не тільки не усувувалась, але дуже сильно поглиблювалась. Мало того, що в складі кабінету не було ні одного не-Українця, залишались не обсаженими до того ще й міністерські пости по міністерству великоруських і польських справ (які існували, згідно закону Центр. Ради про національно-персональну автономію, відновленому Директорією); Голова Директорії заявив, що ці міністерства не будуть відновлені „аж до вняснення політичних стосунків між Україною і Сов. Росією та Польщею“. Таке „пояснення“, звичайно, не сприяло утворенню справжнього клясового робітничо-селянського фронту на Україні; воно несподіваним способом перекладало відповідальність за політику польської буржуазії на польський пролетаріат на Україні, а також позбавляло (коли не фактично, бо до здійснення плянів Директорії майже не дійшло через війни, то в припущенню) московське населення України певних прав тільки через те, що УНР не встановила приязних відносин з Сов. Росією.

З боку свого політично-партійного складу це був типовий витвір Українського Національного Союзу. В кабінеті не доставало для цілковитого відбиття єдиного національного фронту тільки хліборобів-демократів, та й то через те, що їх не було і в самому Союзі. Подібно до того, як в Національному Союзі домінувала дрібна буржуазія і правниця українських соціалістів, і кабінет мав в собі велику дрібнобуржуазну, міщанську більшість. Від українських соціалістів-революціонерів лівих в ньому, звичайно, не було ні одного представника. Від соц.-рев. центральної течії ввійшли в кабінет деякі особи, що до того часу мали дуже малі звязки з партією і власне невідомо коли і в який спосіб опинились в рядах партії. Правда, головою кабінета був В. Чеховський, с.-д. досвід лівих переконань, але його вплив на напрям політики кабінету було паралізовано тим способом, що йому не дали можливості сформувати кабінет, а просто призначили головою сформованого Національним Союзом кабінету. Таким чином, В. Чеховський не міг впливати, а, значить, і відповідати за політику кабінету, возглавляючи кабінет цілком технічно, про що він і сам заявив в пресі в свій час*).

Кабінет цей зовсім не відповідав по своєму політичному складу заповідженому в Деклярації „словесному“ „большевицькому“ курсу політики; натомість він цілком відповідав дрібнобуржуазному, заплутаному і невиразному змістові дійсної її політики. Більшість його (і дуже велика)

*) Головною ціллю В. Чеховського при входженню в кабінет було не допустити до конфлікту між Україною і Сов. Росією, що вже тоді назрівав. Коли конфлікт стався, В. Чеховський прикладав усіх зусиль, щоб ліквідувати його і досягти миру між Україною і Сов. Росією і вийшов з кабінету, коли сі зусилля не здійснились.

хоч і належала до „соціалістичних“ партій, хоч може навіть і вважала себе „соціалістичною“, але в суті речі нічого спільного з соціалізмом не мала і бажала тільки одного — найшвидшого припинення революції (що називалося „припиненням анархії“) і встановлення звичайної буржуазно-демократичної республіки (що формулювалось, як обстоювання „народної республіки“). Диктатура працюючих мас, трудовий принцип, знищення капіталістично-буржуазного суспільства і запровадження нових форм суспільного життя, інтернаціональна солідарність працюючих мас, класова боротьба — все це були речі незрозумілі, чужі і далекі більшості „соціалістів“ з цього кабінету. Через це утворення його (і саме в день оголошення Деклярації) і доручення саме йому здійснення намічених в ній заходів було найкращим виявленням дійсного змісту „большевицької“ Деклярації. Затвердженням цього кабінету Директорії і кола, на які вона спиралась, давали доказ того, що їм не під силу розв'язати завдання, поставлені перед українською революцією, що вони, як були, так і залишилися „героями“ і провідниками єдиного національного фронту і тільки його, і не піднялись до того, щоб стати провідниками робітничо-селянських мас України в їх класовій, соціально-економічній боротьбі*).

„Піддеклярація“ Директорії, оголошена в день оголошення „большевицької“ Деклярації, свідчила про це ще раз. В тій „піддеклярації“, Директорія заявляючи про своє опікування робітничими організаціями, в той же час попереджала, щоб ради робітничих депутатів, „а ні при виборах до них, а ні в своїй діяльності“ не допускалися до захвату влади. В „Трудовій Республіці“ трудові, працюючі маси не допускалися до здійснення влади на місцях в формі своїх класових організацій. Трудові маси позбавлялися можливості в організованих класових формах вести боротьбу за той новий суспільний лад, „який не знав би ніякого гніту й визиску“, як про це говорилося в „большевицькій“ Деклярації Директорії.

Задача поспіти за розвитком революції, усвідомити її завдання і намітити правдиві шляхи до їх розв'язання виявилась непосильною для Директорії й скінчилась невдало. А дальша діяльність Директорії пішла вже в напрямку повної ліквідації і тих малих досягнень, які дала ця справа**).

*) По такому само „принципу“, по якому було утворено кабінет міністрів, підбирала Директорія (зласне голова її Винниченко, яко завідуючий закордонною політкою Республіки) і своїх дипломатів, вислаючи їх цілими потагами за кордон. На дипломатичні посади у важніших європейських центрах призначались здебільшого праві с.-д., непартійні, соц.-фед. та гетьманці (між иншим не було призначено ні одного соц.-рев. на посаду посла, чи голови дипломатичної місії). Рада Міністрів, хоч і яка сіренька була, й те протестувала проти деяких прямо скандальних призначень, які робив В. Винниченко. Так Рада Міністрів протестувала проти призначення Юр. Г а с е н к а (відомого авантюриста) Головою Надзвичайної Дипломатичної Місії в Бухарешті; однак Винниченко настоював на своєму і Гасенко став „дипломатом“.

**) Матеріалом до характеристики політики Директорії та її правительства можуть служити, між иншим, закони та постанови, видачі підчас перебування Директорії в Києві (в січні місяці). — За цей час видано Директорією слідуєчі закони: 1. Закон про скасування гетьманського закону від 3. жовтня 1918 р. „про утворення Тимчасової Правительственої Комісії для порядкування справами

4. Контрреволюційна діяльність агентів директоріанської влади (боротьба з пролетаріатом, єврейськи погроми). Контрреволюція, яку плодила через своїх агентів Директорія всюди, де доходила її влада, являлася на перший погляд просто незрозумілим контрастом до її „большевицьких“ декларацій і заяв. Однак контраст цей стає цілком зрозумілим, коли ми приймемо під увагу основний для даної річі факт, що Директорія в великій мірі принакрово опинилася на чолі робітничеселянської революції і в своїй діяльності та політиці спіралася на дрібнобуржуазні міщанські верстви, побіжно використовуючи в інтересах цих верств революційний ентузіазм трудового селянства і робітництва. Дрібна буржуазія українська сім місяців диктатури поміщиків і капіталістів мала нагоду переконатись, що та диктатура вилазить їй боком. З другого боку вона не забула ще останніх часів Центральної Ради і особливо хвилевого панування радянської влади на Україні, коли зазнавала може ще більших прикростей, як при гетьманщині. Звідси і впливала та „золота“ серединка, не здійснена ще ніде в життю і не здійснима в капіталістично-буржуазнім суспільстві, про яку мріяла українська дрібна буржуазія. Геть буржуїв і большевиків: нехай живе українська дрібно-буржуазна, міщанська державність! Яскравий вислов цьому ідеалові дали в той час директоріанські отамани, великі й малі.

місцевого управління та господарства м. Квіва“ та закону від 15. листопада 1918 р. про доповнення зазначеного вище гетьманського закону; 2. Закон про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 8. липня 1918 р. відносно „утворення Державного Сенату“ і про відновлення діяльності Генерального Суду УНР, на підставі закону Центральної Ради від 2. грудня 1917 р.; 3. Закон про скасування гетьманського „Статуту про тимчасові ревізійні комісії по перевірці діяльності органів місцевого самоврядування“ і доповнень до цього Статуту“; 4. Закон про скасування закону бувшого гетьманського уряду від 28. листопада 1918 р. „про заснування державного симфонічного оркестру“ (з дорученням правительству Директорії виготовити новий закон); 5. Постанову про передачу майна Генеральної Козачої Ради в розпорядження начальника канцелярії Директорії; 6. Закон про землю; 7. Постанову про закриття (на час 9—15 січня) доступу до сейфів в приватних банках та товариствах взаємного кредиту, з метою переведення контролю над цінностями в сейфах; 8. Закон та інструкцію про вибори до Трудового Конгресу; 9. Закон про дострочний призив молоді в армію; 10. Закон про тимчасові правила відносно порядку закриття підприємств та вчинення рощоту з робітниками; 11. Закон про зміну штатів професійних середнетехнічних шкіл і про асигнування 2.300.000 карб. на удержання цих шкіл; 12. Закон про збільшення державної допомоги на утримання вчителів нижчих початкових шкіл і про зміну штатів вищих початкових шкіл; 13. Закон про поліпшення долі кримінальних злочинців; 14. Закон про державну українську мову в УНР; 15. Універсал Директорії від 10. січня до селян з приводу видання Директорією земельного закону; 16. Закон про автокефалію Української Православної Соборної Церкви (про Всеукраїнський Церковний Собор і Український Церковний Синод).

Як бачимо, законодавство Директорії було дрібязкове і не мало на собі соціалістично-революційних ознак; торкалося воно здебільшого скасування гетьманських інституцій, законів та впорядкування національно-культурних справ (як закон про мову, освітні справи, автокефалію церкви то що). Виключенням являється тільки закон про землю та Трудовий Конгрес, при чому перший є повторенням слова в слово Земельного Закону Центральної Ради з деякими дрібними погіршуючими його двома-трьома додатками та змінами. Постулять скасування цілого законодавства гетьманщини і привернення законодавства Ц. Ради, підтримуване м. ин. і головою Ц. Ради Грушевським, був відкинений директоріанськими кругами.

Головнокомандуючий військом Директорії на Правобережній Україні, отаман Балбачан (у. самост.-соц.) писав, наприклад, так:

„Оголошую, що ніяких совітів робочих депутатів, монархічних організацій і взагалі організацій, котрі намагатимуться захопити владу, я не допущу. Підкреслюю, що ми боремося за самостійну демократичну Українську Республіку, а не за одну Росію, яка б вона не була — монархічна чи більшовицька“.

Те саме зустрічаємо в наказах інших „отаманів“. Не зважаючи на те, що Директорія, як сама вона зазначала, являлась тимчасовою владою і що постійні форми влади в Українській Республіці мали бути визначені Трудовим Конгресом і немов би в напрямку корінної реорганізації форм, встановлених Директорією, — не зважаючи на все це, „отамани“ рішуче забороняли дебатовати це питання, стаючи в оборону „тимчасової“ влади і заведених нею порядків, як влади постійної. Командір Осадного Корпусу отаман Коновалець писав в своєму наказі (N 35), виданому в день оголошення Декларації Директорії:

„Наказом моїм від 22. цього грудня за ч. 21 було заборонено всяку агітацію проти існуючого державного устрою Української Народньої Республіки, її самостійности, прав Директорії, законів, установ і розпоряджень підлеглої Українському Урядові влади. В додаток до цього сповіщаю . . . що всі агітатори, котрі з метою порожньої агітації будуть з'являтися в казарми, табори та інші місця розташування війська, негайно будуть розстріляні без сліdstва і суду на місці свого злочинства“.

Цю саму позицію — „геть гетьманців, геть совдени: нехай живе Директорія“, — невтомно обстоював в своїх наказах і член Директорії Головний Отаман Петлюра. В наказі — N 18 — Військовому Міністерству, він писав:

„До його відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народньої Республіки та її законної влади — Директорії — переважно люде, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великої Росії та інших країн бувшої Росії. Ці люде, замість того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирно населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробилися більшовиками — комуністами і хотять знову накинати нам па шию московське ярмо, од якого ми тільки що увільнилися, і вирвати у нас ту землю та волю, яку ми здобули. Повідомляю, що українське республіканське військо проливало свою кров не для того, щоб повернулає знову гетьманщина та московські совдени, а для того, щоб наш народ зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республіці. А через це наказую всім командуючим фронтами, губерніяльним комендантам і командуючим охороною залізниць, незалежно від встановлених вже мір по боротьбі з контрреволюцією та анархією, вислати за межі України всіх ворогів Української влади, замічених в злочинній агітації проти неї; це належить і до громадян нашої Республіки. Наказую оголосити для загальної відомости, що висильці підлягатимуть не тільки самі злочинці-агітатори, а разом з ними і їх жінки та сім'ї. З огляду на те, що агітатори не-українці часто підробляють документи і паспортри на громадян Української Республіки, наказую телеграфно робити перевірку таких документів, а виянутих у фальшуванні документів розглядати як шпіонів з впливаючими звідсіля висновками. Наказ цей телеграфно передати по призначенню, оголосити в часописах, наліпити на всіх станціях і негайно вводити в силу.“

2. січня 1919 року.

Головний Отаман Петлюра“.

На ґрунті отцього ставлення на одну дошку гетьманщини і большевизму, диктатури поміщиків та капіталістів і диктатури пролетаріату, ставлення, що було цілком зрозуміле і до певної міри навіть оправдане в устах дрібної української буржуазії; на ґрунті отцєї оборони „Української влади“ іменно в формі Директорії і отаманщини, що так пасувала міщанству й дрібній буржуазії, — і зростала та буйно розвивалась справжня контрреволюція. Оповідуючи війну на два фронти — проти монархістів та гетьманців і проти „большевиків“, директоріянська влада легко мирилась з першими за ціну перефарбовання їх в „українських державників“ і в той же час вела нещадну боротьбу проти других, проти „большевиків“, розуміючи під останніми „всіх ворогів Української влади“, не виключаючи „і громадян нашої Республіки“, як пояснив це в наведеному наказі С. Петлюра. Московське і єврейське робітництво вважалось в цілому безсумнівним ворогом „Української влади“; українські соціалісти-революціонери ліві — також, як і ті українські робітники та селяне, що йшли за ними і домогались уступлення Директорії та негайного встановлення радянської влади на Україні.

Не дивно отже після цього, що отаман Балбачан розганяв на Харківщині меншевицькі робітничі зїзди, поров різками українських селян, — членів Селянського Зїзду на Полтавщині, — за „большевизм“, переслідував укр. с.-р. лівих (засудив до розстрілу між иншим відомого революціонера Шинкаря, який чудом, вже поранений втік з-під розстрілу) і в той же час водився з бувшими гетьманськими посіпаками, російськими добровольцями монархістами, що перефарбувались на хвилю в українських самостійників і творили „ночесну свиту“ отаманові Балбачанові, — охороняв поміщицькі маєтки від захоплення селянами. Не дивно після цього, що в Кїві було цілком стероризовано робітництво, що кілька раз було погрошено, зруйновано і спалено на очах „найвищої влади“ Бюро Професійних Робітничих Спілок м. Кїва*). Не дивно, що в Житомирі і Бердичеві, Черкасах, Сміла і в инших містах військо

*) Про перший розгром професійних спілок „Роб. Газета“ (ч. 420, 1918 р.) писала: „20. грудня коло 11. год вечора в помешкання професійних робітничих організацій (Трьохсвятительська 19) явився відділ військових, чоловік у 15, на чолі з якимсь старшиною, якого вони називали „п. комендантом“ і, відібравши у прислуги ключі, розпочали робити трус по всіх кімнатах, в яких містяться різні професійні союзи. Трус цей незабаром перейшов у цілковитий безглуздий розгром усього майна союзів і робітничих культурно-економічних організацій, які там містилися. Були відчинені шафи і столи і з них забрано все: квіги, діловодство, справоздання, архиви, реєстраційні картки, касові книги, печатки, навіть каламарі і ручки... Все це вкидалось у грубки і підпалювалось. Нарешті, грубки не витримали некеьного жару і почали репатись. Тоді всю цю „буржуазно-большевицьку літературу“ (буквальний вираз тих, що це робили) було складено в мішки і вивесено на вулицю; посеред вулиці все це склали в купу і підпалили. Грандіозне огнище палало цілу ніч. В огні безповоротно загинула вся без остатчі многогрудна старанна праця професійних союзів, яку люде робили на протязі двох років. Од поїзду зачорнілася вся вулиця перед будинком професійних союзів.“

Столи, яких не можна було відімкнути, розбивано сокирою. З кімнат було забрано все. Лишилися тільки порожні шафи та положані столи... Огнище палало до 7-ої години ранку другого дня... Збитків зроблено більше, як на пів мільйона карбованців.“

25. грудня професійні спілки було розгромлено вдруге, а потім і втретє.

Директорії, під проводом бувших гетьманців, чинило організовані єврейські погроми, що на Чернігівщині тероризував населення „отаман“ Ангел, а на Волині невтомно „різав жидів“ отаман Коширь-Зірка.

Яких застрашавих форм прибрали в цей час єврейські погроми, бачимо між иншим з відозви „Центрального Комітету допомоги потерпівшим від погромів“, оголошеній в другій половині січня 1919 року. В тій відозві читаємо:

... „Розлилась нова хвиля кривавих погромів і катування над низкою міст та містечок. В Овручі, Бердичеві, Житомирі, Летичеві, Чернякові, Коростисеві, Горностайполі, Івановці, Рівному, Чуднові, Олександрії (що на Волищині), Дожбовицях, на ставціях — Бобринській, Бахмачі, Фастові, Сарнах, Коростені то що забито багато Євреїв; їх мордовано, над ними знущалися; єврейське добро стає подарковим; ллється єврейська безневинна кров. Несчастя набірає величезних розмірів, і не змалювати цього лиха. Сироти та вдови, старі та діти кричать про допомогу. Десятки тисяч Євреїв, які залишились голими та босими, без хліба і притулку, вимагають нашого співчуття та допомоги. Важко підрахувати збитки, які піднесли вже до сотні мільйонів... Не гайте часу, бо лихо не жде і розміри його великі... З глибоким жалем і великим гнівом стоїмо перед своїми незасохлими могилами, з кривавим бодем у серці бачимо нове нищення, яке поширюється все далі та далі“. („Роб. Газ.“ ч. 442, 26. січня 1919 р.).

Ця погромна хвиля лягає тяжким пятном на Директоріяньсько-Винниченківське правління і не через те, що немов би правлячі кола хотіли тих погромів; навпаки — Директорія і Уряд протестували проти погромів, асигнували деякі кошти на допомогу жертвам погромів, уважно вислухували безконечні доклади, скарги та прохання міністра єврейських справ (до якого, до речі, стала в опозицію майже вся єврейська демократія), захожувалась організувати спеціальні слідчі комісії з представників соціалістичних партій для викриття і покарання винних. Але всі ці заходи не досягали своєї мети навіть в найменшій мірі. В дійсності ні один отаман-погромщик не був покараний; у війську не було поведено відповідної агітації, бо взагалі всяка агітація серед військових була заборонена; в той же час реакційним курсом політики Директорії була унеможливлена організація і робота рад робітничих та селянських депутатів, які єдині, як органи організованої демократії і влади на місцях, могли успішно повести спочатку оборону єврейського населення від погромів, а потім і боротьбу з отаманами-погромщиками. От в цьому загально-реакційному курсові політики Директорії на місцях, в її одірваності від революційного селянства і робітництва, в її преклоненню перед розгнущаною „отаманською силою“, в „січовицькому“ напрямку її політики (в чому признався і сам В. Винниченко на VI. Конгресі УСДРП; заявивши, що в кінцевім результаті воля Осадного Корпуса для нього пайвищий і найсвятіший закон), витворився ґрунт для погромів і полягала причина безсилля Директорії.

Єврейська і українська соціалістична преса того часу даремно вказувала на ці страшні контрасти між „большевицькими“ заявами та деклараціями Директорії і контрреволюційно-погромницькою „практикою“ органів її влади. Заведена дрібною буржуазією, ріжними отаманами та комендантами машина розгойдалась і спинити її газетними статтями чи маніловськими заявами „Верховної Влади“ вже не можна було. Серйозних же заходів коло цього не робилось. В кінці грудня

відбулась єдина спроба порозуміння з пролетаріатом, а саме наради представників різних соціалістичних партій з урядом, але вона не дала ніяких наслідків. Українські соц.-рев. (ліві) і більшовики, що були на цій нараді, мали добру нагоду переконатись, що з Директорії „не буде людей.“

„Майже тиждень пройшов після соціалістичної наради з представниками правительства, — писала з приводу цієї спроби „Найне Цайт“, орган Обеди. Евр. Соц. Роб. Партії. — Уряд домагався контакту з соціалістичними партіями. Партії виявили свою добру волю й прийшли. Поговорили від щирого серця, зазначили не дуже великі вимоги що до уряду, останній обіцяв дати прихильну відповідь і... на цьому залишилися ми.

Ні, це власне не зовсім так. „На цьому“, як було поперед, ми не зупинилися: курс уряду стає все більш правим. Не офіційний, звичайно, курс, але фактичний. Щоденно декларуються нові розяснення, видаються нові накази, які суперечать не тільки обіцянкам соціалістичного уряду, але взагалі всякому розумінню права та порядку.“

Дійсно, стан облоги, цензура, заборона всякої агітації, заборона робітничих зборів, полювання на „більшовиків“, під якими розумілись всі революційно-соціалістичні елементи — українські і не-українські — перейшли в систему директоріанського управління, а зріст українського дрібнобуржуазного шовінізму, української національної виключності та єврейських погромів перетворилися в постійне тло тої системи. В містах і навіть селах зростало велике незадоволення і обурення проти влади Директорії, яке захоплювало все ширші і ширші круги робітничо-селянського населення. Влада одривалась від населення, переходячи поволі „в становище гетьманської влади“, як зазначала кам'янецька організація українських с.-д. в своїй резолюції з приводу розгрому кам'янецьких робітничих клубів *). Селяне почали насильно обеззброювати директоріанські військові відділи (з бувших гетьманців), які грабували і тероризували населення (на Харківщині, Полтавщині і в інших місцевостях).

Так губила Директорія ґрунт під ногами, так облітали з неї нелюстки революційної слави.

5. Директорія, Антанта й Світівська Росія. Завдання міжнародньої політики явилися для Директорії такими ж само непосильними, як і завдання внутрішньої політики. Позиція „нейтралітету“, на яку

*) Про ці розгроми „Роб. Газета“ (ч. 432, 12. січня 1919 р.) писала: „26. грудня (н. ст. 1918 р.) у помешкання Кам'янецького Робітничого Клубу вірвалися озброєні чини республіканської охорони (бувша Гетьманська Державна Варта) і з криком „довольно с нас рабочих клубов!“ почали вагаями розганяти робітників. Таке саме і в той же час скоїлося і в Робітничому Клубі ім. Ворохова „Поале Ціон“. Хоч представники робітництва ходили після цього з протестом до п. Губерніяльного Комісара, але на другий день удруге було розігнано робітників із клубу партії „Поале Ціон“...“ Загальними зборами Кам'янецької Організації УСДРП з приводу цього було винесено резолюцію протесту такого змісту:

„Загальні збори Кам. Орг. УСДРП довідавшись про ганебні розгоми агентами місцевої влади робітничих клубів — культурних і політичних осередків місцевого робітництва, висловлюють своє обурення з приводу цих вчинків і застерігають, що, ідучи таким шляхом, влада може опинитись у становищі гетьманської влади, бо місцевою вона може бути тільки тоді, коли опірається на робітництво і селянство і користуватиметься їх довірям.“

Цю резолюцію вирішено було оголосити в місцевих часописах, але цензура не допустила цього.

стала Директорія, була маніловщиною, бо прецінь кожному було зрозуміло, що ні Сов. Росія, ні тим більше імперіялістична Антанта не хотіли й не могли зважати на той нейтралітет тоді, коли від порушення його залежав успіх боротьби тої і другої сторони. Мусіла б, здавалось, зрозуміти це і Директорія. Адже ж антанські агенти з самого початку повстання не ховалися з своїми намірами і недвозначно давали зрозуміти це Директорії. Так, наприклад, французький консул Енно телеграфував В. Винниченкові на початку грудня:

„Голові Директорії — Винниця і Київ. Антанта поставила собі метою боротьбу проти большевиків. Виходячи звідси, поперше, отряди добровольчеської армії, що перебувають в Києві, повинні вважатися за військові отряди під командою їх начальників і мати змогу носити належні їм військові ознаки. По-друге — отряди добровольчеської армії повинні зберігти свою зброю. Як що ж вони були обеззброєні, їх зброя мусить бути їм негайно повернена. Потрете — при цих умовах отряди добровольчої армії збережуть відносно Директорії повний нейтралітет. Четверте — я приїду у Київ після того, як буду мати контакт з командуванням союзних військ, перебуваючим в дорозі. Пяте — після мого приїзду отряди добровольчої армії візьмуть участь в боротьбі проти большевиків і будуть направлені на Одесу з тим, щоб приєднатися до армії генер. Денікіна. Нагадую, що армія генер. Денікіна користується моральною і матеріальною піддержкою Держав Згоди (Антанти). Будь ласка, опоністіть про одержання цієї телеграми і вважіть вжиті вами заходи.

10. грудня 1918. р.

Е н н о. “ *)

Про який нейтралітет після таких телеграм могла бути мова? Правда, п. Енно ще не був Антантою, п. Енно був собі невеликим урядовцем, добре підкупленим гетьманським урядом. Та хіба справа полягала в особі? Хіба був хоч якийсь сумнів в тому, що він таки дійсно висловлює волю Антанти? Хіба про це не говорили антантські дипломати ще на передодні повстання, коли гетьманське правительство прохало від них допомоги для „охорони краю від анархії“? Хіба в той час Антанта не вела вже наступу на Сов. Росією з півночі?

Та Директорія удавала, що всього цього вона не помічає і наївно вірила, що своєю „тонкою“ дипломатією таки примусить світових імперіялістів і російську контрреволюцію відмовитися від своїх хижацьких замірів.

Бажаючи „задобрити“ Антанту, Директорія в своїй ноті до народів світа, висланій (в кінці грудня 1918.) до Правительств різних держав, а в тому числі і в першу чергу до Держав Згоди, писала, що „всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнародного права являються обов'язковими для України і спадщина бувшої Росії в міжнародних стосунках пропорціонально силам України переходить до останньої.“

Та Антанта зовсім не зважала на „миролюбиву“ політику Директорії. 18. грудня, після боїв, Французи, Поляки і російські добровольці, в супроводі різних „істинно-руських“ організацій, вступили в Одесу. Через кілька днів в Одесі було вже організовано „южно-русское“ правительство (в складі Касімова, Стерлігова, Сувчинського, проф. Білімовича, Кординіяна і Літвінова-Фалінського). А після цього Французи почали вивантажувати в Одесі нові військові частини та танки і поширювати свою владу в районі Одеси і далі вздовж:

*) „Правда“ No. 277, від 20. грудня 1918 р.

чорноморського побережжя, витискуючи звідти директоріянське військо і українську владу.

Щоб „вразумити“ Антанту, слідом за згаданою потою Директорія послала в Одесу генер. Грекова, а правительство звернулося (по радіо, 3—4 січня) до Головного Союзного Командування в Одесі і до представників Франції, Англії, Італії, Америки, Сербії і Греції в Букарешті з проханням не допускати в Одесі до грабіжу військового майна, належного УНР, російськими добровольчими частинами, бо, мовляв, „по обставинам моменту майно те потрібне для української армії“. Ні ген. Греков, ні ноти не досягали цілі. Французи з добровольцями думали серйозно окупувати Україну і зробити в неї базу для боротьби з большевиками.

В той же час ускладнялися відносини між Директорією і Світською Росією. Коротка історія цих відносин така. Ще перед початком повстання проти гетьманщини Ю. Мазуренко, С. Мазуренко, В. Мазуренко і В. Винниченко вели переговори з делегацією Світської Росії в Києві (Д. Мануїльським і Х. Раковським) про справу повстання і майбутні стосунки між Україною і Росією на випадок повстання. Співчуваючи цілком ідеї повстання, російські большевики однак попередили, що військової допомоги повстанцям не можуть дати; що ж до майбутніх взаємовідносин, то запевнили, що Росія не має ніяких агресивних намірів що до України і, очевидно, буде жити в згоді з відновленою Українською Народньою Республікою. Таким чином, немов би наперед було передрішено справу взаємних доброзичливих стосунків між Російською і Українською Республіками.

Можливо, що російське совітське правительство й дійсно стояло на такій точці погляду — мирних відносин з Українською Народньою Республікою. Та вже, безперечно, зовсім инакшої думки що до цього були російські большевики на Україні, які підчас гетьманщини перебравалися на Московщину і організувалися там (в літку) в автономну (від Рос. Ком. Партії) „Комуністичну Партію (большевиків) України“. Перебуваючи на еміграції — в Московщині — большевики України ніколи не кидали думки про організацію на Україні повстання проти гетьмана і Німців і відновлення влади „робітничо-селянського уряду України“. В серпні місяці 1918 р. задумано було підняти організоване повстання по всій Україні. „Советское Рабоче-Крестьянское Правительство Украины“, сформоване для цієї цілі, опублікувало маніфест-заклик до робітників і селян України підняти повстання проти гетьмана. Однак спроба ця скінчилась нічим: на заклик селянство і робітництво не одгукнулось, і „Советское Рабоче-Крестьянское Правительство Украины“ було скасовано Другим Зїздом Комуністичної Партії (большевиків) України, що відбувся в жовтні місяці 1918. в Москві.

Таким чином, большевики України тимчасово відмовились від думки підняти повстання якраз в той мент, коли українські директоріянські круги організовували повстання і, врешті, підняли його під своїм проводом. Для большевиків створилась неприємна ситуація. Однак хоч і з зазізненням, вони все ж рішили приєднатись до повстання й собі, і дійсно розвинули, паралельно з Директорією, і свою акцію. Ніякого

порозуміння з українським повстанським центром при цьому не було. На спіх знову було складено „Тимчасове Робітниче-Селянське Правителство України“, яке і повело боротьбу одночасно з гетьманом і „Центральною Радою“, тоб-то з Директорією. В своєму маніфесті („Известия Всерос. Центр. Исполн. Комитета Сов. Раб., Крестьян. и Каз. Депутатов“ за 1. грудня 1918 р.) це правителство заявляло, що воно стає „во главе возставших масс“, ставить своєю ціллю боротьбу за совітську владу і приобіщувало далі скликати „після перемоги над контрреволюцією і відродження совітської влади на місцях“ всеукраїнський з'їзд рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, щоб передати йому свою тимчасову владу. „Всякий примушуючий, або умовляючий виконувати розпорядження гетьмана або Центральної Ради, або їх агентів на місцях, — писало ТРСПУ в маніфесті, підлягає розстрілу на місці“. В пізніших відозвах цього правителства фігурувала вже не Центральна Рада, що в дійсності не мала відношення до повстання, а Директорія. Про яке-будь порозуміння з Директорією тимчасове роб.-сел. правителство України і не думало. В своїх відозвах воно називало Директорію контрреволюційною бандою і закликала селян та робітників до боротьби з нею.

Большевицькі відділи розвинули свою акцію одночасно в різних місцевостях України: на Чернігівщині, Харківщині, Катеринославщині і в районі Гомеля, де на територію України з боку Сов. Росії посунули регулярні військові частини. Головним вдохновителем „робітниче-селянського уряду“ в його непримиримій політиці, що до Директорії був Г. Пятаков, старий ворог українського національного руху. Довший час однак „робітниче-селянський уряд“ не уявляв із себе, не зважаючи на грізні маніфести, серйозної небезпеки для Директорії. Робітники і селяне, не встигнувши придивитись до політики Директорії, не йшли на осліп на боротьбу з нею; навпаки, на початках, після повалення гетьманщини селянство виявляло навіть бажання підперти її. Однак ситуація різко змінилась з того часу, як робітниче-селянський уряд одержав військову поміч від Совітської Росії і повів формальний військовий наступ на Харківщину і Катеринославщину. Мабуть російське совітське правителство вирішило стати виразно на бік тимчасового роб.-сел. уряду України після того, як втратило надію на порозуміння з Директорією і віру в її соціалістичність та революційність. Справа в тому, що вже входження в склад Директорії та ще на посаді головного отамана війська Республіки С. Петлюри дуже підірвало довіря до соціалістичности Директорії. С. Петлюра мав в російських большевицьких кругах дуже сталу репутацію, як переконаний контрреволюціонер і погромщик. Підозрілим здавалось і одмовлення Директорії, в часі перебування її у Вінниці, від встановлення якогось контакту з Совітською Росією. На запрошення російських большевиків, передане через Укр. Революційний Військ. Комітет у Києві, прислати представника в Гомель, де був тоді Д. Мапуїльський, Директорія не відгукнулась, свого представника не послала. В той же час Директорія вела переговори з Антантою. Так відносини з Сов. Росією і залишались нев'яченими, а тимч. р.-с. уряд провадив далі свою войовничу політику.

В кінці грудня Міністр Закордонних Справ В. Чеховський занитиував (телеграфічно) Раду Народніх Комісарів в Москві, „чим викликалий рух совітського війська на територію України“. У відповідь на це запитання Комісар Закордонних Справ Чичерін телеграфував, що „совітський російський уряд не має відомостей про посування війська Російської Соц. Федер. Сов. Республіки на територію України“ і прохав „подати точні дані про факти“ посування такого війська. Поки йшло це радіотелеграфічне листування, підчас якого Комісар Чичерін вперто заявляв, що ніякі російські військові частини не наступають на Україну, що на кордоні України оперують, певно, якісь банди і так далі, становище під Харківом робилось все серйозніше. В останні дні грудня під Харківом йшли вже справжні бої між українським і совітським військом. Балбачанівські добровольці готувались до евакуації Харкова. З допомогою Совітської Росії і без неї, використовуючи незадоволення працюючих мас проти Директорії, яке зросло на ґрунті злочинної контрреволюційної діяльності директоріянських отаманів, „Тимчасове Робітничче-Селянське Правительство України“, несучи гасло радянської робітничче-селянської влади і соціалістичної революції, загрозувало — зруйнувати зовсім ґрунт під ногами Директорії.

Так утворилось становище, яке не залишало ніяких надій на збереження Україною нейтралітету. З півдня, від Чорного моря сунула котрреволюційна московсько-французька орда; з заходу — польська шляхта (що посувалась вже на Волинь); з півночі — війська Совітської Росії з українським пролетаріатом — мійським і сільським.

Треба було солідаризуватись з одним, або з другим фронтом: з власними працюючими масами і Совітською Росією або з українською буржуазією і світовим антантським імперіялізмом. Іншого виходу не було. Директорія й зробила це: під голосні заяви про нейтралітет, вона все дужче й дужче схиялась в бік буржуазної, імперіялістичної Антанти. „Дід Луценко“ (лікар, укр. самост. соц., що командував республіканським військом під Одесою) даремно вволяв Директорію дозволити йому розпочати військову акцію проти добровольців і „скінути Антанту в море“.

Розділ II.

Курс на парламентарний демократизм і світову буржуазію. (Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом).

6. Війна з Совітською Росією. Відносини між Сов. Росією й Українською Нар. Республікою з кожним днем погіршувались. Трудно з певністю сказати, чи припускала московська Рада Народніх Комісарів (стоячи на ґрунті переведення соціалістичної революції у всесвітньому масштабі), можливість визнання незалежності Української Народньої Республіки і мирних добросусідських відносин з нею. Відомо, що в грудні місяці 1918 р. Рада Нар. Комісарів скасувала, в звязку з анулюванням берестейського договору, свою попередню постанову про визнання

самостійности України*). Факт цей говорить, звичайно, не про добрі наміри Совітської Московщини, що до незалежності України. Ті ж дипломатичні документи, якими обмінювалась Директорія з Радою Народних Комісарів в кінці грудня 1918 р. і на початку січня 1919 р. не тільки не в'ясняють зачепленого питання, але ще більше затемнюють його, бо Рада Народних Комісарів писала їх цілком „дипломатично“, свідомо замовчуючи і перекручуючи факти та даючи обіцянки, яких, очевидно, не виконувала. Замість того, щоб одверто сказати, що Совітська Московщина тільки тоді припинить наступ совітського війська на Україну і вступить у взаємні добросудські відносини з Україною, коли Директорія стане на ґрунт радянської влади і соціалістичної революції та заключить з Совітською Росією найтісніший військовий і економічний союз для закріплення революції і оборони совітських республік від світового імперіалізму, Рада Народних Комісарів „втирала очки“ тим, що, мовляв, ніяке совітське військо не йде на Україну, що Московщина не зазіхає на самостійність України, що Рада Народних Комісарів згожується приступити до мирових переговорів з Директорією і так далі. Така „дипломатія“ вносила илутанину у відносини, утворювала в українських революційних колах переконання, що Совітська Росія дійсно не думає воювати з Україною і що немов би тільки „авантюристик і україножер“ Пятаков, з товаришами хочуть втягти Українську Народню Республіку у війну — з метою знищення державної самостійности України. Як уявляли собі в той час ситуацію українські соціалісти, видно з тогочасної преси. Наводимо тут для ілюстрації кілька хронікальних заміток з „Робітничої Газети“. В №. 430, 7. січня 1919 р., подаючи відомости про стан переговорів Директорії з Радою Народних Комісарів, „Роб. Газета“ писала:

„Вночі на вчорашнє число представник українського уряду Ю. Мазауренко мав розмову по прямому дроту з представниками Союзу Народних Комісарів у Москві Чичерініним та Х. Раковським. Сповідуючи про те, що вони одержали радіотелеграми українського уряду з запитаннями про наступ совітського війська на Україну, Чичерін і Раковський заявили: „Мусимо довести до вашого відома, що ваші відомости про наступання нашого війська на територію України не відповідають дійсности. Згадаві вами частини війська не наші. Ніякого війська Російської Совітської Республіки на українській території нема. Военні операції на Українській території провадяться

*) В „Известиях Всероссийского Центр. Исполн. Комитета“ від 24. грудня 1918 р. було вміщено слідуєчий документ (подаємо в перекладі на українську мову):

„Всім установам РСФСР Республіки. Циркулярно. Постанова Народнього Комісаріяту по Закордонним Справам. З огляду на те, що після анулювання Брестейського мирного договору Україна не визнається більше Совітським Правительством Російської Республіки за самостійну державу, Народній Комісаріат по Закордонним Справам пропонує всім установам РСФСР Республіки строчно покасувати всі постанови, що торкаються бувших українських громадян і вважати всі документи, видані українською владою, не дійсними. З дня оголошення цієї постанови, всім особам і установам, що заступають інтереси бувшої Української Держави в межах РСФСР Республіки, пропонується негайно припинити свою діяльність і зняти з помещкань, які вони займають, вивіски та оголошення, що свідчили про їх діяльність, як установ і урядових осіб бувшої Української Держави. Заступник Народнього Комісара по Закордонним Справам Л. Карахан.“

між військом Директорії та Пятаковським військом. Між Україною та Сов. Росією немає зараз ніяких збройних сутичок. Директорії не може не бути відомо, що Уряд Російської Соціалістичної Республіки зовсім не зазіхає на незалежність України і що ще на весні 1918 р. наш уряд звернувся з гарячим привітом до Українського (совітського) Уряду, який тоді повстав до життя. Ми з задоволенням приймемо вашого представника у Москві. В другій телеграмі Совіт Народніх Комісарів повідомляє український уряд, що він вживе заходів, щоб полекшити проїзд українських делегатів в районі Могилева і Ізю.“

Далі в тій же газеті читаємо слідуєче інтерв'ю з міністром закордонних справ В. М. Чеховським:

„Нашому співробітникові голова ради міністрів В. М. Чеховський заявив, що український уряд постановив послати в Москву делегацію на чолі з С. П. Мазуренком для Переговорів з Совнаркомом. Делегація ця має вийти сьогодні. Наше правительство — підкреслив В. Чеховський — передасть всю владу Трудовому Коніресові і готове на все, щоб уникнути пролиття пролетарської крові.“

Нарешті, ще нижче газета тішить себе звісткою про те, що Московський Совітський Уряд заявився проти „авантюри Пятакова“:

„Отримано не провірені ще відомости, що Рада Народніх Комісарів різко виступає проти сепаратного наступу Пятакова і Коджубинського на Харків та Катеринославщину. Всю вину за цей наступ Рада Народніх Комісарів кладе на голову ініціаторів цього наступу. Рада Народніх Комісарів постановила на випадок, коли ватажки цього наступу не послухають приказу Совнаркома і не спинять наступу, оголосити їх по-за законом. Як передають цілком авторитетні особи, велику ролю у цій постанові відіграли Ленін, Мануїльський і Раковський, які настоювали на тім, щоб ні в яким разі не робити наступу на Україну. У звязку з цим, як нас повідомляють, можливо, що в найближчі дні буде спинено наступ большевиків на Україну і що відповідю на ноту Директорії буде приїзд Мануїльського і Раковського до Києва і початок мирових переговорів.“

А через три дні ця сама газета змістила звістку про захоплення Харькова совітським військом і розпачливо писала (в передовій статті) в звязку з примарою нової війни з Совітською Росією:

„Наступ совітського війська є злочином, бо він штовхає близьку собі соціалну силу на шлях реакції й шовінізму. Він є цілковито безглуздим навіть з погляду інтересів совітської влади, бо через його відносини і хід подій на Україні не можуть вільно розвинутись, а є всі дані для того, щоб ці відносини розвинулися іменно в тому напрямі, який є бажаний для совітської влади Росії, коли вона не лицемірно прагне до цього.“

Ми не знаємо, чи акція совітської влади є злочин, чи помилка, але коли це помилка, то помилка фатальна і може бути катастрофічною не лише для революції на Україні, але й для російської совітської влади.

... Потрібні героїчні зусилля, аби спинити цю безглузду братовбивчу війну між двома соціалістичними країнами. Для цього потрібний рішучий і різкий зворот, як внутрішньої, так і міжнародньої політики української влади...

... І коли в даному разі умови для влади рад назріли, то хай буде влада рад. Повинен бути ліквідований внутрішній фронт громадянської війни, а з цим можливо буде ліквідований і зовнішній фронт.“

Маючи перед собою з одного боку миролюбиві заяви Московського Совітського Уряду і з другого паралельно йдучі з цими заявами факти цілком протилежного значіння, українські соціалісти мали підставу запитувати, з чим тут мається до діла: з злочином чи з фатальною

помилкою? Коли тут йде мова про необхідність корінної зміни внутрішньої і зовнішньої політики Директорії, то чому про це не говориться виразно, одверто і ясно? Чи тут йде річ не про характер української влади, а про самий факт її існування, про бажання знищити українську державність за всяку ціну, хоч би вона була і соціалістичною? Такі питання повставали тоді не у одного українського соціаліста й притишували опозиційні настрої супроти Директорії.

А міщанська та дрібно-буржуазна преса раділа; українська контр-революція з задоволенням потирала руки і приказувала: „А що? Хіба ми вам не говорили? Ви їм трудовий принцип, ви їм владу рад, ви кличете до війни з українською буржуазією, а вони вам — дулю, а вони вам — кулю в лоб... через те тільки, що ви Українці...“ І контр-революція зміцняла свої позиції та все виразніше вказувала на Одесу, на Антанту, як на єдиний рятунок від „московського імперіялізму“, що намосівся „знищити український народ“. „Трибуна“, орган української дрібної буржуазії, побідним тоном писала:

„Як відомо, Директорія Української Народньої Республіки зробила недавно пропозицію Совнаркому відновити мирові переговори, а замість його большевицькі війська вриваються на територію України і загрожують знову тою окупацією, яка була минулого року. Народній Комісар Закордонних Справ Чичерін робив спробу пояснити це тим, що то ніби нерегулярні большевицькі банди роблять напади, але ми маємо певні відомости, що вони вже регулярні частини, в склад яких входять не тільки Росіяне, а також Латвії, Китайці та Мадяри, беруть участь у поході на Україну. А коли взяти на увагу, що совітські війська ведуть наступ на території Білоруси, Литви, Латвії, Естонії та Фінляндії, тоді становиться ясним, що російські комуністи поставили своїм завданням окупацію всіх тих новоутворених держав, які повстали шляхом самовизначення народів...“

З півночі насовуються на Україну большевицькі війська, щоб силою зброї пограбувати Україну, вивозячи хліб, цукор, вугіль то що. З півдня добровольчі війська роблять те саме, бо українське повстання припинило те грабування України, яке за час гетьманщини виявлялося не тільки в постачанні російським добровольчим формуванням під всякими назвами військового майна, а навіть і в допомозі грошима...“

Ми вже мали нагоду висловлюватися, що єдиним виходом з такого тяжкого становища є тверда військова влада на просторі всієї України, організація міцної дисциплінованої армії та порозуміння з державами Антанти...“

Директорія хиталася. Зерна революційно-соціалістичного почування, закинуті в свідомість деяких членів Директорії ентузіазмом народного повстання, тягли їх до зближення з Совітською Росією, підказували, що закріплення революційних соціально-економічних і національно-державних здобутків залежить від найтіснішого співробітництва з революційною Росією. Але з другого боку був страх, що Росія просто окупує Україну, коли довіряться їй; міщанська вдача малювала в уяві привабливі картини мирного, спокійного життя, яке, здавалось, могло прийти після „визнання“ України „сильними, високо-культурними і цивілізованими“ антантськими державами і „дружнього“ співжиття з ними. Воля двоялась очевидно: кудю йти? Говорили з Антантою: догагались визнання, невтручання і тому подібних самостійницьких і демократичних річей. Телеграфували без кінця до Москви: догагались знову признання, невтручання, щирої відповіді. Результат був один: ні там, ні там не визнавали, втручались, йшли з огнем і мечем. Та коли на півдні хоч

одверто говорили про свої заміри, одверто ставили свої вимоги, Москва „крутила“, політикувала — обурливо і образливо, зовсім, здавалось, не зважаючи на те, що Директорія „стала на большевицький шлях“; Москва вперто співала на один і той же мотив: „і я — не я, і зброя не моя“.

6. січня 1919 р., в радіотелеграмі (за N 508) на імя Міністра Закордонних Справ Чеховського, Народній Комісар Закордонних Справ Чичерін відповідав на запитання Директорії про причини посування совітського війська на територію України, слідує:

„Ваші радіотелеграми з 31. грудня та з 3. і 4. січня ми одержали. Перш за все ми примушені пояснити вам, що відомости, які ви маєте у вашому розпорядженні, не відповідають дійсности. Перечислені вами військові частини Світської Росії на Україну не посовуються і навіть не стоять близько її кордону. Ніякого війська Російської Соціалістичної Світської Республіки на Україні немає. Військова акція на українській території в цей мент провадиться поміж військом Директорії і військом Українського Радянського Уряду, який є цілком незалежний. Поміж Україною та Світською Росією немає тепер ніяких озброєних сутичок. Виявлене в ваших радіотелеграмах бажання знайти мирне полагодження справи може відноситись тільки до конфлікту поміж Директорією і трудовими масами України, які прагнуть до заведення радянського устрою. Це є та сама боротьба трудящого люду за своє повне визволення, що ведеться в Латвії, Естляндії, Польщі й Білоруси проти влади експлоататорів і гнобителів, як власних, так і чужоземних, і проти всіх їхніх агентів, прислужників.

Рух українських робітничих і селянських мас, який має на меті усталення рад на українській території, без сумніву, і надалі впливатиметься в формі озброєної боротьби, доки Директорія вживатиме що до совітів сучасну тактику насильного придушення. Перелічувати приклади цієї тактики влади Директорії тут є зайвим. Досте буде нагадати про розгон Харківського Совіту, про заборону вібрань і мітіпів, як у Харкові, так і по інших місцях, про розгон візів селянських рад Харківщини, про арешти харківських страйкарів, а зокрема комітету залізничників, про приказ отамана Харківської губернії під загрозою розстрілу видати в двадцять чотирі години проводирів страйку, про його ж телеграму командуванню фльоти держав згоди з заявою, що Директорія поставила собі ціллю боротьбу проти большевиків, про видані в Києві прикази Директорії що до заборони всякої агітації, яка йде в розрив з її політикою, про численні заяви Директорії, що вона не терпить утворення як політичних орґанів, так і... (пропуск)... большевизму.

Нам відомо й про ноту Директорії до держав згоди з закликом дати їй допомогу проти большевиків себ-то проти руху трудящих мас, який має на меті утворення дійсної народньої влади. Нам відомо далі, що в цих закликах Світська Росія обвинувачується в бажанню подавити самостійність українського народу, як національності. Це обвинувачення являється брутальним наклепом, бо Директорія не може не знати, що Уряд Російської Соціалістичної Федеративної Світської Республіки не зазіхає ані трошки на самостійність України і що що весною 1918 р. ним було послано найгарячіше привітання самостійному Українському Урядові, який тоді сформувався. Політика Директорії відносно держав згоди є нічим вищим, як повторення політики Української Центральної Ради відносно германського імперіялізму, військовими силами якого вона допомогла поневоленню... (кінець нерозбірно).

У ваших зверненнях до нас радіотелеграмах, є заяви, що йдуть у розрив з усією політикою Директорії; в тих заявах говориться, що Директорія має намір у корні змінити напрям політики, отже ми чекаємо фактичних доказів цієї зміни. Ми мусимо перш за все перекона- тись, що Директорія припинила боротьбу проти працю-

ючих мас України і вирішила обороняти її волю проти загрожуючого їй наступу англо-французького і американського імперіалізму.

При цих умовах ми з охотою прийнемо в Москві вашого представника. Народній Комісар Закордонних Справ Чичерін."

Трудно було скласти відповідь Директорії інакше, ніж склав її Чичерін, коли малось на увазі не уникнути конфлікту з Директорією, а навпаки — викликати його. Поперше, натурально виникало питання: для чого було заперечувати явний факт наступу війська Світської Росії на Україну? Кого думалося цим обдурити? Адже ж Директорія фактично вела вже війну і не з ким іншим, як саме з військом Росії!*) Подруге для чого було говорити про „незалежний Український Радянський Уряд“, який немов би спірився в своїй боротьбі з Директорією виключно на повставше проти Директорії українське робітництво і селянство, коли такого уряду в дійсності не було? Коли головною підмогою того, сформованого в Москві „незалежного Українського Радянського Уряду“ тимчасом була російська совітська армія! Нарешті, для чого було заявляти спочатку, що конфлікт відбувається виключно між „незалежним Українським Радянським Урядом“ та Директорією, і як такий, мало обходить Світську Росію, щоб пізніше, в кінці ноти признати, що така мова йде про встановлення відносин між Росією й Україною й погодитись на переговори з Директорією в цій справі? Кажемо, що це все давало ґрунт для побоювань, що вся та „дипломатія“ Москви продиктована не страхом за революцію, не обстоюванням інтересів працюючих мас України та Росії, а всього лише московським націоналізмом, бажанням російських большевиків, засліплених почуттям московського шовінізму, знищити українську державність.

В якійсь мірі побоюючись іменно цього російського націоналізму, побоюючись за державну — політичну й економічну незалежність України, Директорія відповідала Москві:

*) Пізніше, коли російське совітське військо взяло Київ, командир першої совітської бригади Шорс і політичний комісар тої самої бригади Шапаранський в розмові з співробітником УГА намалювали таку картину наступу совітського війська на Україну і зокрема на Київ: „Ще з літа 1918 р., в районі Курська почалось формування групи війська курського напрямку. В осені того самого року партизанські відділи почали робити напади по всьому українському фронті, а з першого листопада 1918 р. наступ повело регулярне совітське військо (це твердження вряд чи відповідає дійсності: як ми вже згадували вище, перед повстанням проти гетьманщини ініціатори повстання прохали Х. Раковського і Д. Мазуїського про допомогу з боку Світської Росії, на що останні відповіли, що такої допомоги Росія дати не може і обіцяли тільки збільшити так звану розвідочну діяльність російського війська в прифронтній полосі з метою відтягнення гетьманського війська. Автор). Світське військо комплектується переважно з селян і робітників і тепер уявляє з себе дисципліновану армію. По шляху наступу до регулярної армії прилучались революційні відділи організовані робітничими і селянськими підпольними організаціями. Ці відділи еднаючись з армією, швидко звикли до дисципліни регулярної армії й цілком зливалися з нею. Наступ на Україну вівся в двох напрямках. Одна група наступала по напрямку Гомель—Чернігів—Київ, а друга по напрямку Ворожба—Суми—Харків. Київська група почала наступ з станції Унечі—Зерново. По дорозі до Києва совітське військо не зустрічало особливого опору. Більше чи менше великі бойові сутички відбувались у Горішні, Седневі, Чернигові, Вахначі, Ніжині, Красновці, Демирці, Богдановці і Семиполках“ („Черв. Прак.“, 9. лютого 1919 р.)

„У відповідь на ноту Комісара по справах закордонних від 5. січня 1919 р. Директорія Української Народньої Республіки заявляє :

Твердження Комісара закордонних справ, ніби на територію України російське військо не вступає, по перевіреним відомостям, єсть або умисним перекручуванням правди або ж цілковитою непоінформованістю Комісара закордонних справ. В районі Харькова оперує регулярне військо російської армії. Складається воно переважно з Китайців, Латишів, Мадяр та почасти Руських. Звідси й друге твердження Комісара справ закордонних, ніби це військо складається з Українців, явно не відповідає дійсности. Це китайсько-латишське військо, проходячи по території Української Республіки, спустошує, грабує у селян та всього населення все їх майно, складає на вози, вантажить на захоплені поїзди й одправляє в Росію. Представників української народньої влади та окремих осіб української національности — селян, робітників, інтелігенцію — Латаші та Китайці розстрілюють без усякого суду, чинячи перед тим над ними звіраче катування, й просявають в межі Української Республіки, зазіхаючи на життя і майно робітників та селян на Україні.

З огляду на те, що вказане латишсько-китайське військо утримується й формується за кошт Російського Уряду, а з другого боку, з огляду на те, що Комісар по справах закордонних Російської Республіки явно ухиляється від прямої відповіді на поставлене йому Урядом України запитання про мету наступу на Україну, який провадить російське військо, Директорія Української Народньої Республіки в останнє запитує Уряд Російської Республіки : що повинен означати цей наступ російського війська та його поводження на території України, як на зайнятій землі.

При цьому Директорія вважає потрібним додати ось що :

Комісар справ закордонних, заперечуючи участь російського війська в нападі на Україну, в той же час пропонує Урядові Української Народньої Республіки розпочати мирові переговори на умовах зміни курсу внутрішньої політики Українського Уряду що до партії комуністів та совітів робітничих депутатів. З цього передовсім виходить те, що російський Уряд без усякого на те права втручається у внутрішні справи українського народу, а по друге — силою китайсько-латишських штиків бажає завести на Україні такий лад, який був би бажаним Російському Урядові. На це Директорія заявляє, що нікому не дозволить за спиною українського трудового народу вирішати його долю. Влада на Україні належить і належатиме трудовому народові, себ-то тим класам його, котрі складають основу всього соціально-економічного та національного життя на Україні, а саме : трудовому селянству, що становить 85 процентів усього населення, робітникам та трудовій інтелігенції. Конгрес Трудового Народу України, що скликається з представників цих клас у відповідній значітній кожної класи пропорції, матиме в Українській Республіці всю повноту влади й право остаточного визначення форм влади, як у центрі так і на місцях.

Між тим Російський Уряд ставить умовою перемир'я передачу влади на Україні совітам робітничих депутатів, себ-то, інакше кажучи, весь трудовий український нарід бажає піддати владі міської робітничої класи і то тільки тій його частині, яка зветься „большевиками“, класи, що становить не більше 4% усього населення, при чому робітнича класа України в значній кількості складається з російських приходьків, що переїхали сюди підчас війни. Таким чином, утворення так званих большевицьких совітів, на яких настоєє російський Уряд, віддало б усе українське селянство й інтелігентний пролетаріят під диктатуру фабричного, по кількості незначного пролетаріята, а державність України під волю зайшлого елемента.

Директорія цього не допустить. Директорія ясно бачить мету Уряду Народніх Комісарів : йому необхідно за допомогою цих „большевицьких совітів“ захопити багату хлібом, угіллям та нищими продуктами Україну, а також зробити її своєю колыбією, якою вона була майже три століття під владою російських царів та всіх російських імперіалістів. Через те влада на Україні в руках місцевого дійсно українського народу, головним чином селянства, являється перешкодою для імперіалістичної мети Російського Совітського Уряду і тому цей Уряд вже задалегідь не визнає Конгреса

Трудового Народу України, віддає його на глум і вважає причиною, що виправдує наступ на Україну.

Директорія Української Народної Республіки доводить до відома всього трудового народу України й усього світа, з якою метою наймані совітські Китайці і Латиші йдуть на Україну, і повторює, що трудовий український народ нікому не дозволить насилувати свою волю і що наймані Латишам та Китайцям він протиставить свою силу і до останньої краплі крові боротиметься проти насильства за право вільного порядкування своєю долею.

Однак, повторюючи, що Уряд Української Народної Республіки бажає жити в мирних відносинах з усіма своїми сусідами, не бажаючи проливати крові навіть найманіх Китайців, а тим паче силів свого народу, прагнучи мирно вирішити всякі конфлікти, Директорія пропонує Уряду Російської Республіки протягом 48 годин дати відповідь на такі запитання:

1. Чи згоден Уряд Російської Республіки прийняти воєнні операції проти Української Республіки та її трудового народу?

2. Коли згоден, то чи зобов'язується негайно вивести своє військо з території України?

З свого боку Директорія заявляє, що, при виконанні умови виводу російського війська з України, Уряд Української Республіки готовий приступити до мирних переговорів і товарообміну. При цьому Директорія заявляє: всяке ухилення від прямої відповіді або ж мовчанка на протязі запропонованих 48 годин, себ-то до 24 години 11. січня, Директорія вважатиме за офіційне оповіщення війни з боку Російського Уряду Українській Республіці. Директорія це оповіщення війни прийме з усіма наслідками, які з цього виходять, як що до Російської Совітської Республіки, так і що до всіх її політичних та воєнних агентів на території України.

9. січня 1919. р.

Голова Директорії В. Винниченко. Члени Директорії: Петлюра, Андрієвський, Макаренко, Швець. Міністр закордонних справ Чеховський.

На цю ультимативну ноту Директорії, з Москви строчно відповіли на імя Міністра закордонних справ Чеховського слідує:

„У відповідь на вашу телеграму від 10. січня за No. 507 Російське Совітське Правительство знов підтверджує в найкатегоричнішій формі свою попередню заяву, що серед війська, яке бореться проти Директорії, нема ніяких військових частин Російської Республіки. Тому ваша ультимативна вимога припинення нами військової акції проти Директорії і виводу російського війська з України являється безпредметною.

Ваше твердження, що на вас наступають Латиші, Мадари і Китайці, завербовані на кошти Російського Совітського Правительства, являється повторенням того ваклену, який розповсюджує проти нас уже на протязі року імперіалістична і контрреволюційна преса, що бажає цим знесилити і скомпромітувати успішну революційну оборону, яку Совітська Росія веде проти всіх білогвардійських фронтів, і ви не можете не знати, що серед українського совітського війська, яке бореться проти вас, нема ані Китайців, ані Мадяр, ані Латишів.

Які елементи б'ються проти Директорії, вам чудово відомо хоча б з того факту, що по-большевицькому настроєні селяне Київщини, Полтавщини і Чернігівщини, котрі повстали ще минулого літа в період панування гетьмана і німецької окупації, билися цілими місяцями за гасла радянської влади. Горожанська війна, котра йде тепер на Україні, не є діло якихсь агентів совітської влади, але є природним результатом тої внутрішньої боротьби, яка ведеться на Україні поміж робітництвом і бідним селянством з одного боку й українською буржуазією з другого. Ваші спроби представити прихильників радянської влади складеними тільки з одного мійського пролетаріату України, при чому ви протиставляєте йому ціле селянство, яке немов би то ставиться прихильно до Директорії, суперечать загальновідомому фактові що український повстанський рух, який боровся за радянську владу на Україні, переважно відбувався по селах, в той час як у містах мав місце страйковий рух.

Ми з обуренням протестуємо проти ваших спроб представити військний та промисловий пролетаріат на Україні, працею якого утворена вся українська промисловість, як гурток приходьків, які боряться не за свою політичне та економічне визволення, але являються провідниками російського імперіалізму, в якому ви обвинувачуєте й совітську владу Росії, — тоді як тільки радянська форма, яка однинає широко шлях до самостійности робітництва та селянства, в стані забезпечити справжнє національне самовизначення трудового люду на Україні. Ваші зусилля виставити ту горожанську війну, що є зараз на Україні, як війну поміж Україною та військом Російського Правительства, розбиваються вже через самий той факт, що представники й члени вашого Уряду, рахуючись з впливом Української Комуністичної Партії, який весь час збільшується з успіхом війська Українського Совітського Уряду, не один раз виявляли бажання згоди з обома, при чому робилися заяви, що, на випадок установлення парламентарних відносин, представники Української Комуністичної Партії зможуть, ви гадаєте, ввійти в склад Уряду. Така сироба з вашого боку є доказом того, що ви вважаєте Українську Комуністичну Партію реальним представником Українського робітництва та селянства. Ми повинні одночасно протестувати проти вашого стремління представити радянську владу на Україні, як диктатуру незначної кількості військного пролетаріату, бо радянська влада репрезентує не тільки промисловий пролетаріат, але й усе трудове селянство.

З огляду на виявлене з боку Директорії бажання поладити всі суперечні питання шляхом офіційних та міжпартійних переговорів, ми пропонуємо вашим делегатам прибути в Москву. Не зважаючи на те, що вашою останньою телеграмою, замість того щоб іти на зустріч нашій пропозиції, погрожуєте нам оголошенням війни, ми лишаємось при нашій пропозиції, яка має на меті усунення сутички між Совітською Росією та Україною. Підходящим місцем для переговорів ми вважаємо Москву, звідки ваші делегації, користуючись звичайною недоторканістю й екстериторіальністю, матимуть змогу зкочитись по прямому дроту з Директорією.

Народній Комісар закордонних справ Чичерін."

На цім дипломатична телеграфічна суперечка між Директорією і Радою Народніх Комісарів скінчилась.

Директорія, під натиском Голови Кабінету В. М. Чеховського (і стоячих за ним революційно-соціалістичних українських ґрупи) посилає в Москву надзвичайну дипломатичну місію на чолі з у. с.-д. незалежником С. Мазуренком (в склад місії, між иншим входив, як радник, і у. с.-р. Ярослав). Місія мала заявити, що Директорія погоджується на радянську форму влади на Україні, з забезпеченням в радах правильного представництва українського селянства (тоб-то на систему трудових рад), що Директорія піде на заключення економічного договору і військового союзу з Совітською Росією в цілях боротьби з російською доброволією і оборони обох республік від наступу антантського війська; в заміну мав бути припинений наступ російського війська на Україну і визнана незалежність Української Республіки з тою верховною владою, яку встановить Трудовий Конґрес.

Здавалось би, треба було після цього почекати хоч першої звістки від місії С. Мазуренка, перед тим як робити якісь дальші заходи в справі взаємовідносин з Совітською Росією. Одначе рантом курс було змінено досить несподіваним способом. „Отаманія“, довідавшись про посилку місії і взагалі про „не стійкий“ настрій Директорії і „соціалістичного“ правительства, мобілізувала всі свої сили й з усього розгону

вдарила... не по російському війську, а по Директорії. Отаман Балбачан оголив фронт, кинув Харківщину, подався на Полтавщину й звідси почав вимагати (через окремі делегації) від правительства негайного офіційного й урочистого оголошення війни Світській Росії (одночасно ведучи сепаратно від уряду переговори з Доном і добровольчою армією), погрожуючи в противному разі адати большевикам в кілька день все Правобережжя. Отаман С. Петлюра з отаманією в Києві зробили натиск з свого боку, заявляючи, що не можуть воювати одночасно на два фронти — з Антантою й з Світською Росією, — вони запропонували „раз на завше виявити, що ми не большевики“ й таким чином розчистити ґрунт для порозуміння з Антантою. Дрібна буржуазія, міщанство, перелякане наближенням большевицького фронту, викинули гасло „батьківщина в небезпеці!“ і почало вимагати від Директорії негайного і за всяку ціну порозуміння з „весильною“ Антантою.

І досягли свого. „Большевицький“ настрій голови Директорії В. Винниченка розвіявся, й Директорія, вслід за посланою до Москви делегацією, оповістила 16. січня офіційну війну Світській Росії.

Московська „дипломатія“, зміцнивши позиції української буржуазії, хнула Директорію, в обійми реакції.

Голова Кабінету Міністрів Чеховський побачивши, що його мирова місія скінчилась невдачою, заявив про свою одставку.

7. Випрохування „техничної“ допомоги у Антанти. Директоріяніські дипломати в Одесі — генер. Матвіїв, Галіп і генер. Греків „старалися“. Повернувшись до Києва, генер. Греків зробив Директорії потішаючий доклад, після якого київські газети „з поінформованих джерел“ повідомляли (20. і 21. січня), що „переговори Директорії з союзниками в Одесі прийняли гарний оборот“ і що в урядових колах „сподіваються, що через кілька день остаточно дійдуть до згоди“. наслідком якої, між иншим, мовляв, буде одставка україножера і русофіла консула Енно. Отже цілковита зміна антантської політики що до України. В дійсности ж всі ці потішаючі відомости просто були вигадані „дипломатами“ для того, щоб остаточно прихилити директоріянів в бік Антанти й довести до цілковитого розриву переговорів з Світською Росією.

Оголосивши війну Світській Росії, Директорії нічого більше не валивалось, як горнутись під крило Антанти, чи хотіла вона того, чи не хотіла стратегічне становище на східно-європейському революційному фронті — на українському участку — було в той час слідуючим: Реакційний Дон захопив Катеринославщину і Таврію; Румунія захопила Буковину і Бесарабію; Польща напірала на Холмщину; Антанта розташувалась по всьому півдню України, сягаючи фронтом по Дон і Румунію, підпомагаючи в той же час Польщі в її боротьбі з Українцями за Галичину; при чому фронт Антанти на півдні України був побудований ясно в цілях переведення широкої кампанії проти большевиків (заходячи в лівий фланг російської большевицької армії і спірючись на головні узли та магістралі морські і залізничні — Одеса, Миколаїв, Херсон, Севастополь).

Боронитись від Світської Росії, навіть оточеної з усіх боків ворогами, власними силами не було змоги. Робітництво, стероризоване

військовим отаманським режимом, від глухого невдоволення, почало переходити до збройних виступів проти Директорії. Вісти про успіхи радянського війська, втрата Директорією Харькова, впевняли робітництво в тимчасовості Директоріанської влади і спонукали до акції, направленої на наближення сподіваного кінця її. Селянство Харьківщини, Чернигівщини, Полтавщини, почасти Київщини також почало підніматись проти директоріанських отаманів. Республіканська армія, що ще кілька тижнів тому дивувала всіх своїм революційним ентузіазмом і дисципліною, побачивши, що її втягають в національну війну з Росією, що по всьому директоріанському фронту йде спішна заміна гасел класової соціально-економічної боротьби на гасла національно-державницькі, розтавала на очах, як сніг на сонці. Одні частини „большевичились“, інші просто развалювались: козак самовільно кидали свої частини і зі зброєю в руках йшли „до дому“. Накази українських військових властей, направлені до того, щоб повною ізоляцією армії від населення, повною забороною всякої агітації і політичної організації в армії захистити військо від розкладу, досягли протилежної цілі: залишене на опікуванні контрреволюційних отаманів, дуже часто бувших гетьманців, революційне військо мало з цього добру нагоду швидко переконатись, що попало під провід ворожих йому соціально елементів. Загрози безглуздими карами козакам і навіть їхнім родинам за порушення козаками військової дисципліни і інші провини, тільки допомагали швидкому моральному розкладові директоріанської армії*).

При таких умовах не залишалось ніякої надії на оборону території Республіки від численних ворогів — Поляків з заходу, Росії з півночі й Антанти та російської добровольчої армії з півдня. Найбільшу небезпеку для Директорії все ж уявляла мілітарна сила Світської Росії підпоможена робітничче-селянськими повстаннями на Україні та повною руйною тила республіканської армії, яку викликали ті повстання. Небезпека ця була настільки велика і очевидна, що Директорія, зараз же після оголошення війни Росії, зійшла з позиції „нейтралітету“ що до Антанти і почала шукати в ній для себе союзника. А поскільки такий союз мів закінчитись в близім часі таким же точнісінько фіналом, яким Німці завершили рік тому свою „допомогу“ Центральній Раді, Директорія поставила була спочатку своєю ціллю ввести своє співробітництво з Антантою в рямці так званої технічної допомоги — танками, зброєю, гарматами, одією, медикаментами і так далі. Спокусливі поради соц.-федералістів одразу і одверто вступити у військовий союз з „одеською антантою“ й росташувати французькі та англійські „гарнізончики“ по містах України було відкинуто. Для с.-федералістів такі „гарнізончики“ може б і пригодились, але для „большевицької“ Директорії це було цілком не-

*) В Наказі Військового Міністерства від 16. січня 1919 р. (N 7), підписаному Отаманом Галкіним і Тютюнінком, — „Війську Української Народньої Республіки“ — між инших, знаходимо такий уступ:

„Хто з воєків в бою покаже свою легкодухість і не буде до останньої можливости давати ворогові опору, хто не буде виконувати наказів начальства військового, хто втіче з війська до дому... хто не буде у своїх вчинках службових бездоганно чесним — вважається зрадником Української Народньої Республіки і родина його підлягає висилці за межі України.“

безпечно (хоч деякі члени Директорії і погожувались заздалегідь пожертвувати собою ради „спасення держави“), не кажучи вже про те, що виглядало б це зовсім не „соціалістичному“. Інша справа — „технічна допомога“: це і для „соціаліста“ річ допустима. Одержавши її, можна було „власними силами“ оборонити Україну від московської окупації й української революції. Треба було тільки швидче добитись тієї допомоги.

І от почалося трагікомічне випрохування „технічної допомоги“ в Антанти, в тої самої, яка, окружена російськими добровольцями — реакціонерами і „соціалістами“ — союзами „возрожденія Росії“ й іншими московськими патріотичними організаціями, і слухати не хотіла про Українську Республіку, яка навіть гетьманській монархичній Українській Державі не хотіла дати і не дала допомоги. Було сформовано спеціальну місію до Одеса, в складі міністра преси др-а О. Назарука і міністра народнього господарства С. Остапенка. Сам „большевик“ В. Винниченко поблагословив її в далеку дорогу, наділивши найширшими повноваженнями.

Про цю інтересну полоріж до Одеси О. Назарук, член місії, пише в своїх споминах слідує: *)

В день приїзду Галичан (20. січня. Автор) завізвали мене до Директорії і в присутності всіх її членів заявили, що разом з міністром народнього господарства Остапенком поїду в дуже важкій місії: до представників держав Антанти, головнож до Французів, які там мали реальну силу.

Повноважень, виставлена на ім'я моеї Остапенка, уповажала нас заключити іменем України всякі договори в справах політичних, торговельних і військових. Інструкція була коротка. Ви знаєте наше положення, нам доконче треба скорой допомогти, бо инакше Київ упаде.

Я витягнув нотес і просив подати мені точнішу інструкцію (Остапенка не було, прийшов пізніше), наперед в справах військових.

— Якої допомоги?

— „Виключно в матеріальних засобах.“ Вичисляли. Я писав, „Зрештою там є наш військовий представник, з яким порозумієтеся.“

Дальше обговорили ми справу нашої державної самостійности й атрану. Від цих двох услівій не смів я відступити.

На другий день я був ще раз в Директорії. Хотів поговорити з Винниченко в чотирі очі. Я знав, що в Одесі зажадають в першу чергу його голови. Знав це й Винниченко. Він сказав мені:

— „Не ваяжітьс я тим, що там зажадають мого уступлення — за большевизм. Ми вже раз зробили помилку в Винниці, яка не дається направити. Я готов уступити.“

... Коло 3-ої години з полудня ми виїхали екстреним поїздом під охороною січової сторожі, повідомивши Одесу апаратом Юза, що їде українська політична делегація.

... На одній зі стацій перед Одесою, де стояла вже французька залога, здержали наш поїзд. До нашого вагона вступив елєтанний і дуже чемний французький офіцер і заявив нам, що не може пустити нас дальше, поки не порозуміється з Одесою... За годину чи дві прийшов дозвіл пустити нас дальше. І ми поїхали.

Вже при першій стрічі з французьким військом заприїтив я, що між ними кругяться російські офіцери з золотими погонами або переодягнені в французькі мундіри (говорили між собою по російській). А як наш поїзд став на

*) Др. О Назарук. „Рік на Великій Україні“.

одеським двірці, обскочив його невеличкий відділ золотопогонних офіцерів. Командант його заявив по російськи, що ми арештовані... Коло 2. години добровольці вступилися з під нашого вагону... Прийшов наш аташе і повідомив нас, що полковник Фрейденберґ (шеф штабу французького генерала Д'Ансельма — Автор) просить нас до французької команди на год. 9. вечером.

... Поїхали. Приїзжаємо точно о 9. до французької команди... Жлемо... Коло год. $\frac{1}{2}$ 11 вночі прийшов, нарешті, шеф штабу французької армії пан полковник Фрейденберґ... Ми представилися. Він рухом руки показав, щоб іти за ним... Пройшли дві чи три кімнати і знайшлися в його бюрі.

Фрейденберґ почав дослівно так:

— „Винниченко і Чеховський — ффють!“ Тут слідував відповідний рух рукою і — ногою.

Вже перші слова представника Франції, а особливо спосіб і жести, з якими він висказувався про початкових державних мужів мого народа — так мене заболіли, що аж знечулилися... Але рівночасно пригадав я собі слова Винниченка, щоб я не ввязався нічим що до його особи, пригадав собі положення нашої столиці й держави — і сидів — хоть мав вражіння, що сиджу на розжарених углях... Фрейденберґ був ласкав аргументувати своє „ффють“ Він додав:

— „Вони мусять уступити за большевизм. Можете їх повісити“... (Це мав бути дотеп).

— „Петлюра має також стушуватися“... Цего я зовсім не сподівався і сказав перериваючи:

— Петлюра за свої антантські симпатії сидів в німецькій тюрмі...

— „Знаємо це. Але з вождем бандитів не кооперуватиме французька армія. По якійсь часі може він вернути... Склад Директорії мусить бути з міненій, розуміється за відомом і затвердженням Франції. Так змінена Директорія буде суверенна“.

— Який Ваш погляд на питання державної самостійности України? — запитав я. Він відповів:

— „Я не політик. Наше завдання — боротьба з большевизмом. Справу самостійности України вирішиться в Парижі. Припускаю, що ухвалять плебісцит.“

Було вже для мене ясним, що в французьких військових кругах противні були державній самостійности України. Французький полковник рубав дальше:

— „Залізниці й фінанси підуть під безпосередній заряд і контролю Франції...“

Я подумав собі, що це перше добре для нас услів'я і запитав, як це мало б виглядати в практиці.

— „Директорами стануть Французи, низчі урядовці залишаться старі.“

— „Українська армія має провадити війну проти большевиків і йти хоч би до Петербурга.“

— Директорія видасть і оповістить декларацію до Франції, в якій проситиме о протекторіат під оглядом політичним, мілітарним, фінансовим, в заграничній політиці і т. д. В декларації має бути сказано, що Україна відкликається до відомої благородности французької нації“... .

Полковник говорив з натиском...

— Який Ваш погляд на питання земельної справи? — запитав я. Французький полковник дав дуже гнучку відповідь... Я звернув його увагу на це, що без признання селянам землі ніхто не заведе ладу на Україні, але вадармо.

— „Війна з Польщею мусить бути зараз застановлена“.

— Які мали б бути границі України на заході?

— „Вирішиться в Парижі“.

— Який Ваш погляд на прилучення земель Угорської України до Великої України?

Представник Франції заявив, що не знає, чи Українці мають і там національну територію, але й що про це подумають в Парижі...

— „В свою армію маєте зараз прийняти російських офіцерів в добровольчій армії“... .

На це я встав. Бо ясним було, що вони відразу хочуть задавити всяку можливість есентуального розвитку української державности . . .

Другого дня повторилася та сама ровмова делегації з п. Фрейденбергом.

Одвідавши ще деяких американських та англійських дипломатів Остапенко і Назарук повернули ні з чим до Києва.

Вислухавши доклад делегації, В. Винниченко, замість того, щоб приспішити справу мирових переговорів з Росією, послав до Одеси знову ген. Грекова „переговорювати в справі військовій“. Курс на Антанту було взято рішуче і безповоротно. Французи без перешкод займали залізницю в радіусі Одеси. Добровольці скріпляли свої позиції на півдні України. Селяне даремно просили Директорію рятувати їх від добровольців і Антанти.

Одночасно з переговорами в Одесі було виславо з Києва в західно-європейські центри, і зокрема на мирову конференцію в Парижі, низку величезних дипломатичних місій на чолі здебільшого з бувшими гетьманцями, с.-федералістами, правими ес-деками*). Ця армія „дипломатів“ мала репрезентувати там революційну Україну, ввести її „в семью культурних держав“ і допомогти налагодженню добрих стосунків з Антантою.

8. Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом. Скріплення реакційного курсу внутрішньої політики Директорії, загострення відносин з совітською Росією і явне залпцання Директорії до антантського імперіялізму, зближуючи Директорію з буржуазно-демократичними групами, тим самим вели її до повного розриву не тільки з неукраїнським „недержавним“ пролетаріатом, але й з революційною лівницею і навіть центром українського робітництва та безземельного селянства.

Ми вже згадували про те, що українських соціалістів-революціонерів (лівих) було загнуано в підпілля виключно через те, що вони домогались усунення Директорії, знищення отаманського режиму та припинення репресій проти міського і сільського пролетаріату і встановлення радянської влади в самостійній Українській Республіці.

Українські соціалісти-революціонери (центральної течії), хоч де хто з них і входив в уряд, також були незадоволені політикою його, стояли в гострій опозиції до Директорії, нетерпляче чекаючи скликання Трудового Конгресу, щоб на ньому усунути Директорію і передати владу в Республіці до рук працюючих. Більша частина членів партії одстоювала твердо радянську форму влади (на цім ґрунті, як ми вже згадували, намітилось навіть було зближення обох фракцій партії — лівої і центральної течії), менша — обмежувалась трудовим принципом, вважаючи його більш відповідним інтересам працюючих мас України з огляду на особливу класову структуру українського суспільства. Одноставної думки що до форми влади партія не мала через те, що після розриву з лівою течією не встигла ще відбути свого візду, уконститууватись і намітити обов'язуючу всіх членів партії спільну тактику.

*) Ще на-самім початку повстання було послано на мирову конференцію до Парижу Г. М. Сидоренка (бувшого міністра почт і телегр. при Центр. Раді, непарт.).

За соціалістами-революціонерами (лівими і центристами) відірвалось від Директорії й українське трудове селянство. Почавши з щирої підтримки Директорії в дні повстання, селянство швидко перейшло в опозицію, побачивши, що його домагання не переводяться в життя.

В грудні і на початку січня, поки директоріянські отамани не увійшли ще в смак „твердої влади“, селянство кинулось на селянські зїзди. Постанови деяких з цих зїздів понали в пресу і, таким чином, зберігся відбиток настроїв і домагань селянства в той час. Спинимось, для прикладу, на резолюціях двох-трьох зїздів. 21—24 грудня відбувся в Києві великий губерніяльний селянський зїзд київщини, на який прибуло більше 700 делегатів від волостей. Представника Селянської Спільки в Директорії — Ф. Швеця — зїзд зустрів оваціями; його промову, в якій Ф. Швець клявся, що в Директорії „немає буржуїв“ і що Директорія спирається тільки на трудовий нарід, буде провадити свою працю тільки на користь трудового народу і через самий трудовий нарід, — селянство вкрило гучним „слава!“. Так само вітало селянство і члена Директорії Андрієвського, який в своїй промові заявив, що „Директорія не визнає пануючих кляс“. Терпеливо вислухав зїзд і промову голови Директорії В. Винниченка, який закликав селянство уникати „анархії й большевизму“. Голова Селянської Спільки Явко, в докладі по сучасному менту, закликав селян до творення міцної народньої армії, до нищення буржуазії „як сільської так і мійської“ і до підтримки майбутнього Трудового Конгресу й Директорії. Дуже тепло привітав зїзд бувшого голову Центральної Ради М. С. Грушевського, якого було запрошено на зїзд спеціальною постановою зїзду*). Виступ лівого укр. с.-р. О. Шумського, що закликав уважніше ставитись до директоріянської політики і не даватись обдурити себе національно-державницькими гаслами, під якими хоче повести селянство Директорія, не знайшов співчуття. Селянство ще вірило Директорії й не хотіло слухати закидів на її адресу. Такі були загальні настрої.

В резолюції Зїзду по сучасному менту читаємо:

„Перший селянський Зїзд Київщини, що одбувся 21—24 грудня 1918 р., обговоривши питання по сучасному політичному менту, висловлює ширю подяку революційному уряду — Директорії Народньої Республіки, котра стала на чолі революційного народнього руху і обіцяє їй свою дальнішу підтримку в боротьбі за Українську Трудову Республіку; разом з тим Зїзд постановляє:

1. Директорія Української Трудової Республіки в самому недалекому часі повинна скликати Конгрес Трудового Народу України, тоб-то представників селян, робітників і воєнків.

2. Директорія Української Народньої Республіки повинна рішуче заявити, що трудовий нарід України хоче жити в згоді з трудовим людом всього світу, але ні в яким разі не допустить чужинців порядкувати в себе.

3. До скликання Трудового Конгресу необхідно, аби Директорія негайно переводила всі реформи соціального і політичного значіння,

*) Факт цей заслуговує на увагу між иншим через те, що директоріянські круги намагались всякими способами віддалити М. Грушевського від впливу на офіціальну політику й робили все, щоб загалом тримати його на задвірках широкого політичного життя.

котрі зміцняли б позицію трудових клас — селяні робітників.

4. Директорія УНР мусить негайно вжити самих рішучих заходів до організації народної армії, на основі самої строгої дисципліни і порядку, і цим забезпечити землю і волю трудовому народові.

5. Уряд УНР повинен виробити негайно закон про організацію влади на місцях і творити сприяючі умови для широкої організації селянства (яко основи існування Трудової Республіки) в формі селянських та робітничих спілок, котрі повинні мати право широкого контролю представників центральної влади на місцях.

6. Само трудове селянство на місцях повинно подбати про те, аби не допустити руїни й анархії на селах, бо тільки порядок і дисципліна в цей час дасть спроможність селянству організуватись і утримати владу у власних руках.

7. Директорія УНР повинна вжити самих рішучих заходів, аби всі заарештовані з добровольцької та гетьманської армії офіцери і генерали понесли саму найтяжчу кару.

8. В обовязок Директорії входить забезпечення семей тих, хто поклав своє життя або став калікою підчас боротьби за волю трудового люду України.

9. Директорія УНР повинна вимагати, аби в найблизшому часі всі чужоземні війська вийшли за межі України.

10. Директорія УНР повинна всіма засобами допомогти трудовому народові Галичини, Буковини, Кубані і Чорноморщини в боротьбі за визволення, як політичне, так і соціальне.

В додаток до цих постанов, З'їзд, з участю представників від губерніяльних та повітових комітетів Селянських Спілок всієї України, ухвалив резолюцію в земельній справі (по докладу О. Щадилова), якою домагався „аби Директорія негайно відновила чинність земельного закону, ухваленого Центральною Радою 18. січня 1918 р.“.

29—30 грудня відбувся численний повітовий селянський з'їзд у Рівному (на Волині). В з'їзді взяло участь 300 делегатів. Висловлюючи довіря Директорії, з'їзд зазначив в своїй постанові, що

„1. Директорія повинна стояти на ґрунті утворення влади із представників демократії і скликати в цій цілі Трудовий Конгрес із представників селянства, робітництва і воєцтва.

2. До скликання Конгресу Директорія повинна для зміцнення позиції демократії провести найлекучіші реформи соціального значіння.

3. Для забезпечення здобутків революції провести тверду організацію влади, опертої на дисципліновану народну армію.

4. Влада повинна неухильно вести рішучу боротьбу з контрреволюційними силами і притягати до кари всіх ворогів теперішнього демократичного ладу.

5. У своїй зовнішній політиці Директорія повинна надалі стояти на ґрунті недопущення усякого чужоземного війська на територію Республіки і твердо обороняти суверенність УНР.“

4—5 січня 1919 р. відбувся в Золотоноші (на Полтавщині) повітовий робітничо-селянський з'їзд, який ухвалив таку резолюцію:

„1. З'їзд висловлює довіря своєму революційному урядові — Директорії і плакає надію в тім, що Директорія і надалі піде шляхом визволення працюючих з-під гніту калігалу, в контактї з пролетаріатом всього світу і опираючись виключно на революційно-трудова маси України.

2. З'їзд бере на себе через повітову Трудову Раду всю повноту законодавче-виконавчої влади.

3. Приватна власність на землю касується. Соціалізація землі повинна бути переведена місцевими органами влади і тільки затверджена законом.

4. Церква повинна бути відділеною від держави.

5. Військо повинно бути тимчасово-класовим, себ-то складатись виключно з революційно-трудового елемента."

21—23 грудня відбувся в Умані (на Київщині) повітовий селянський з'їзд, який ухвалив „дякувати Директорії за визволення“, підтримувати її „в боротьбі за самостійну Українську Трудову Народню Республіку“, „вимагати переведення соціальних та політичних реформ“, „утворення армії на підставах розумної дисципліни“ і „покарання добровольців та карателів гетьманських за причинені кривди“. В цей же час відбувся повітовий селянський з'їзд в Лубнях (на Полтавщині), який ухвалив вимагати негайного скликання Трудового Конгресу, „повернення селянству збитків та контрибуцій, здертих поміщиками“ і „виведення чужоземного війська з України“.

В середині січня відбувся Верхньодніпровський селянський повітовий з'їзд, який ухвалив довести до відома Директорії, що „селянство, разом з пролетаріатом буде з усих сил збройно боронити Україну від втручання чужоземного війська“.

З наведених постанов селянських з'їздів видно, що трудове селянство, визнаючи Директорію за свою тимчасово-революційну владу, обстоювало: 1. селянсько-робітничу владу на місцях і в центрі, 2. вимагало рішучої боротьби з контрреволюцією, 3. негайного переведення соціально-економічних реформ, з перенесенням ваги цієї справи на місця і 4. заявлялось за рішучу боротьбу з антантсько-добровольчим військом.

Та треба було всього кілька тижнів, щоб бідніше селянство перестало „вітати“ Директорію і покладати на неї якісь надії. Селянські з'їзди зразу припинились: агенти директоріанської влади почали їх просто розганяти, як „большевицькі“. Старі знайомі „гетьманські карателі“ знову виступали, як „начальство“ і під їхнім „доглядом“ відбувались оповіщені Директорією вибори до Трудового Конгресу. Поміщики, почувачи опору в „отаманах“, не спішили тікати з своїх маєтків. Здавалось, поволі відновлявся тільки що повалений режим гетьманщини. Віра в Директорію погасла. Авторитет майбутнього Трудового Конгресу одразу впаав.

Ці нові, опозиційно-тривожні настрої трудового селянства знайшли свій відбиток і формулюнку в резолюції наради Виконавчого Комітету Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів з участю представників від Губерніяльних Рад, що відбулася 14—15 січня. Ось зміст цієї резолюції:

„Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, з участю представників від Губерні. Рад, на засіданнях своїх 14—15 січня 1919 р. (по нов. стилю), обговоривши сучасний політичний стан УНР і констатуючи, що:

1. Директорія УНР, зрозумівши класовий характер Великої Української Революції і в своїй законодавчій праці намітивши шлях широким соціальним реформ на користь трудовим класам, до цього часу не зуміла і не змогла утворити таких органів управління, як в центрі, так і на місцях, спіраючись на котрі могла б переводити соціальні реформи і проводити класову боротьбу.

2. Не створивши зазначених в п. 1 класових органів, як в центрі, так і на місцях, Директорія утворила адміністративні апарати з участю в них представників буржуазно-демократичних верств, склавши в центрі ріжисманітний по своєму складові кабінет міністрів, котрий в ділому, не розуміючи глибокого соціального напруження, зайнявся ліквідацією революційного класового руху і його здобутків і цим дискредитував Директорію, викликавши проти неї обурення та недовіря серед широких мас трудового селянства та пролетаріату, з одного боку, а з другого — скупивши українську буржуазію та буржуазну демократію навкруги ідеї військової диктатури, як необхідного фактора для боротьби проти змагань революційних мас, характеризує їх (ті змагання), яко звище анархічне. Така політика і таке розуміння справи утворило на Україні становище, при котрому частини території — як Харківщина, Полтавщина, та почасти Чернігівщина і Катеринославщина відкинули владу Директорії.

3. Скликаємий Директорією найвищий законодавчий орган, Всеукраїнський Трудовий Конгрес, якому Директорія мусіла передати верховну владу — при зазначених вище умовах, завдяки відсутності підтримки його організованими реальними силами на місцях, не може мати практичного значіння і цим самим засуджений на бездіяльність і поставлений перед небезпечою насильства над ним організованою буржуазію шляхом зрива його з метою не дати йому змоги взяти всю повноту влади в свої руки і використати цю владу за для переведення класової політики.

4. Зазначаючи все вищесказане і вважаючи на необхідність негайного утворення влади, яка б гарантувала трудовим класам можливість проведення їхньої класової політики, і приймаючи на увагу вимоги робітничих і селянських з'їздів України, Ц. Комітет постановляє:

I. Вимагати від Директорії УНР видання негайно, протягом одної доби, розпорядження про передачу влади в волостях, повітах і губерніях відповідним об'єднаним радам селянських та робітничих депутатів, складеним на основах пропорційності і значіння цих клас в сучасній революції, з повною залежністю кожної (ради) межі собою по інстанціям. Комісари Директорії повинні скласти свої уповноваження перед цими радами, котрим належить право або уповноважити їх на дальніше виконання своїх обов'язків, або призначити інших осіб.

II. Влада в центрі має належати Всеукраїнському (об'єднаному) З'їзду Рад Селянських та Робітничих Депутатів, котрий складається з представників, обраних повітовими та губерніальними радами.

III. До утворення Всеукраїнської Ради Селянських і Робітничих Депутатів владу в центрі Директорія мусить негайно передати виконавчим Комітетам Всеукраїнських Рад Селянських і Робітничих Депутатів.

IV. Не переведення цих вимог в життя або віддалення його позбавляє можливості органи селянських депутатів і членів Селянських Спілок продовжувати продуктивну творчу працю і брати активну участь в роботі існуючих державних установ і бути їх агентами.

Постанова ця була грізним *memento* для Директорії та її „соціалістичного“ правительства. Центральний Комітет Селянської Спілки, безумовно, правдиво відбивав настрої і домагання пролетарського селянства. Щирість та ясність формулювання тих заходів, які рекомендувались Комітетом Директорії для врятування справи української революції під проводом українських революційних сил, здавалось мусіли б переконати „большевиків“ з Директорії, що дванадцята година пробіла і що єдиним рятунком може бути тільки негайна, передача всієї влади в Республіці народів — радам робітничих і селянських депутатів. Та, на жаль, міщанство і дрібна буржуазія не здатні а ні на рішучість, а ні на правдиву революційність, не кажучи вже про соціалістичність. Герої

єдиного національного фронту з Українського Національного Союзу, у відповідь на заяву Виконавчого Комітету Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, обурено заквакали з свого болота; члени „Високої Директорії“ аніяковіли від такого „непочтенія“ до їх високих осіб і ніяк не могли собі уявити, як це вони — „герої революції“ — так собі, без параду і всенародньої подяки за працю, можуть віддати владу з своїх рук і стати звичайними смертними; „отамани“ почали домагатись проголошення військової диктатури. В результаті Директорія і на далі залишилась на своїм „високім пості“. Всі вимоги Селянської Спілки було одкинуто геть.

16. січня відбулась (в Києві) так звана „Державна Народа“, на якій були присутні, крім членів Директорії й правительства, представники УПСР, УСДРП, самостійників соціалістів, Селянської Спілки й Січових Стрільців. Січові Стрільці (представники Стрілецької Ради) зажадали на цій нараді передачі всієї влади в Республіці „тріумвіратові“: січовим старшинам Коновальцеві й Мельникові та Петлюрі; мала бути це, після слів стрілецьких дипломатів, військова диктатура взагалі, на діль ж це була б диктатура корпусу січових стрільців, на чолі з Коновальцем. Наддніпрянська українська дрібна буржуазія й отаманія на чолі з С. Петлюрою, розуміючи добре, що це значило б, не захотіла піддатись „під високу руку“ юнака Коновальця — пропозицію січовиків було одкинуто. Обурені домаганням січовиків, представники Селянської Спілки заявили (Янко), що, коли взагалі заходить мова про диктатуру, то серйозно можна було б говорити тільки про диктатуру трудового селянства, конкретно — Центрального Комітету і Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, осадний же корпус січових стрільців, на чолі з Коновальцем, міг би при такій ситуації перейняти на себе функції, які виконують у московських большевиків латишські та китайські військові частини. Зрештою, представники Сел. Спілки обстоювали позицію, зазначену в наведених вище декларації С. Спілки. Партія соціалістів-революціонерів обстоювала радянський устрій і домагалась передачі державної влади майбутньому Трудовому Конгресові. Ліве незалежницьке крило УСДРП виступало солідарно з УПСР. Натомість праве крило УСДРП схилилось більше до диктаторської концепції (тільки не січовицької); речники цього крила висловлювались за обмеження прав майбутнього Конгресу дорадчими функціями і за „мілітарізацію державного устрою на час війни“. Сам. соціалісти висловились за диктатуру Директорії. Розбід був повний. Рішила справу Стрілецька Рада: речники її в кінці наради заявили, що все має лишитись по-старому. На цій нараді і розійшлась.

Директорію вже майже ніщо не в'язало ні з трудовим революційним селянством, ні з українським пролетаріатом (з не-українським вона їх ніколи не мала).

Розрив з українським пролетаріатом стався формально під час VI. Конгресу Української Соціально-Демократичної Робітничої Партії, який закінчився розколом партії на дві фракції — офіційних с.-д. і незалежних. VI. Конгрес Української Соціально-Демократичної Робітничої

Партії (що відбувся 10.—12. січня 1919 р. в Києві) мав взагалі не малий вплив на дальший розвиток української революції і через це на ньому варто спинитись докладніше. Негативне значіння його полягало в тім, що він санкціонував, під покрівлю голосних фраз про революцію і владу працюючих, об'єктивно реакційну петлюрівсько-винниченківську отаманську політику*).

Центральним, так би мовити, боевим питанням на Конгресі було питання про відношення партії до сучасного моменту (головним чином про відношення партії до Директорії і радянської форми влади). Докладчик (член Центр. Ком. незалежник Пісоцький) запропонував ясну тезу — визнати необхідним організацію класової робітничо-селянської радянської влади на Україні; Директорію ж і майбутній Трудовий Конгрес розглядати, як часові, скороминущі етапи на шляху до цієї організації. Докладчика підтримали В а с. М а з у р е н к о, М. А в д і є н к о, М. Т к а ч е н к о й інші члени фракції незалежних, які, вказуючи на почагок всесвітньої соціалістичної революції, видвигали, в зв'язку з цим, домагання не тільки організації влади на Україні в формі рад, але й найтіснішого зв'язку України з німецькою і російською революцією і, само собою розуміється, негайного миру з Совітською Росією та спільної збройної боротьби з контрреволюційним (красновським) Доном й Антантою, що ростанувалась в Одесі**). Однак правниця партії виступила рішуче проти такої оцінки моменту і зазначених домагань. Колишній „большевик“ М. Порш виступив з довгою промовою, в якій доводив якраз протилежне тому, що говорив колись на IV. Конгресі Партії, — а саме — що час для соціалістичної революції не наспів; що російські комуністи збанкрутували в своїй спробі організації соціалістичної республіки; що єдиний вихід для української революції — „не диктатура пролетаріату, а панування демократії“, бо, мовляв, „для диктатури у нас немає пролетарської класи: диктатура міста над селом — це повторення російських большевицьких невдатних спроб, а диктатура села — це диктатура дрібної буржуазії, що найменше можливе“; що, нарешті, „з категоричними революційними методами треба зажити, доки справа соціалістичної революції стане ясно в Англії та в Америці поруч з Германією“ і так далі. За М. Поршом виступив з довгою „сичовицькою“ промовою другий „большевик“ Голова Директорії В. Винниченко. Зазначивши наперед, що він не цілком погоджується з попереднім промовцем (М. Поршом), В. Винниченко сказав:

„Так, де є 70% селянства, не може панувати міський пролетаріат. При індивідуалістичній методі нашого сільського господарства, тут — на Україні — соціалізм не можна здійснити по російській методі, бо село від нього кінче мусить відсунутись. У погляді на наше державне існування я почасти х у д о ж

*) В час відкриття Конгресу на ньому було присутніх 35 делегатів з правом рішачого голосу і 26 з дорадчим голосом. В склад президії було обрано: головою — Д. Антоновича, членами — Токаревського (Полтава), Довбищенка (Харків), Калустяка (Катеринослав), Г. Драгомирецького (Київ), З. Висоцького (Київ) і Прокопенка (Київ)

***) М. Ткаченко, між иншим, говорив: „Безперечно, українська революція є одна із фаз соціалістичної революції... Вважасмо потрібним негайне оголошення Соціалістичної Республіки.“

ни к і дивлюся на його не так однолінійно та одноманітно, як деякі товариші. У якусь одну рубрику занести всього не можна. Ми, яко марксісти, не можемо триматися одної форми. Життя міняється — міняються й форми. Але життя тепер просто скакає. Треба мати при всьому цьому на увазі ще й те, що ми не тільки соціалісти, але й державники. Кожен з нас є, до певної міри, попечений соціаліст. Хіба ми рад не визнаємо? Хіба дух розвою працюючих, то не наш дух? Але як той, у кого пошкоджені легені, мусить насамперед лікувати їх, щоб організм набрав нормального стану, так ми мусимо доконче вигоїти національне своє питання. Треба насамперед відшукати вдовольняючі форми державного розвитку. А для цього мусимо зедати два елементи, два моменти: класово-пролетарський і національний. Маємо перед собою ту саму картину, що й торік. Ріжниця тільки та, що пережили гетьманську реакцію. Гетьман — це утір російського більшовицького безчинства торік на Україні. Не будь цього напасництва, Центральна Рада, еволюціонуючи, знайшла б правильний шлях. Ми торік оперували правильним матеріалом. Більшість працюючих на Україні — селянство. І треба тепер все селянство зробити трудовим. Це — не буржуї, а законодавчі заходи наші і суґубо не зроблять з селянства буржуазії. Сьогодні ухвалено земельний закон, по якому буржуазність селянства буде опреділятися 5—15 десятинами землекористування, а не з жеволодіння. Згідно цьому закону, заборонено продавати землю і передавати в спадщину. В основі — це є націоналізація, і не дурно один з міністрів соц.-рев. сказав з приводу ухвали цього закону: „Я мусів тут зробитись соціал-демократом“. Але до здійснення ідеалів соціал-демократії, очевидно, далеко, бо користування землею у дрібному селянському господарстві буде вестися капіталістичним способом.

Ми перш за все соціалісти. А найпершою умовою переведення соціалізму є захоплення влади, рахуючись з обставинами. Я не вважаю, що соціальної революції доконче мусять переводити совдепи. Ви пригадайте тільки, у чий руках не були у нас совдепи. Спершу меншевики, потім большевики, потім демобілізоване деклясоване салдацтво, потім комуністи і просто анархісти. Пригадайте і те, що у нас справжньою реальною силою є селянство, і скажіть: у чий же руках має бути влада? Яко дрібнобуржуазну верству, селянство треба знищити, а натомість виробити з нього трудове селянство. Чи протирічать же соціалістичній революції селяне, що мають у своїй землекористуванні 5—15 десятин? Чи протирічать такі селяне соціалістичним реформам? Ні! вони підпомагатимуть їм. Наше завдання, строючи на цьому нове селянство, втягти його в процес нашої національно-соціальної революції. Перше — ми державники націоналісти; ми, яко національна особь, не хочемо умірати або піднягати болючій експериментації. Це завше мусимо мати на увазі і в сучасних умовах мусимо опіратися на переважуючу реальну силу — на селянство. Чому не утворити совдепи?! Але що вийде? От що. У Києві, скажемо, совдепський конгрес. Приїдять селяне. Пропорція мусить бути, згідно статистичним вислідам: 1 металіст на 14 кухарок і на 50 (чи ще на більшу кількість) селян. Отже мусіла б бути, коли говорити про диктатуру пролетаріату, диктатура над селянами.

Для чого ж ми боролися з гетьманом? Щоб у лещата взяти оте селянство, що кров свою лило?! Ми, українські соц.-демократи, партія пролетаріату, в цьому разі віддали б владу тому пролетаріатові, котрий, може, літ через десять і зкушений був би таки дати нам повні національні права. Бо не секрет же, скільки в нашу індустрію війна і московська політика кинула не-українського робітництва. Це зробили б так ми. А інші? Скажемо конкретно: збирається Трудовий Конгрес і ухвалює: усунути від селян право на державну владу. Не кажу вже про селян, але січовики не стерпіли б і розігнали б конгрес. Почалась би страшна межусобиця. На деклясовані банди опертись не можна. Сили не було б... Вихід? Вихід тоді який даєте? З Пятаковим і Антоновим я абсолютно не підую проти українських січовиків. Тут точка. Можете тоді мене виключати з партії.

От важ національний момент, як його малює льоїнка. А кажуть, що Конгрес фальсифікація. Ні. На оборону прав народу, на охорону державної незалежності

в момент, коли організованою волею демократичної більшості України має вирішитися питання про владу, мусимо стати твердо. (Зачепивши далі питання про частун на Україну, латинсько-китайського війська і зачитавши текст посланої від уряду Укр. Нар. Республіки до Ради Нар. Комісарів Сов. Росії ноти в цій справі, Винниченко продовжує:)... Тут виразно ставиться питання про структуру влади і з цього штабдункту не варт сходити. Коротко: база — селянство; наше завдання — дбати, щоб село не стало дрібнобуржуазною силою, виробляти з його пролетарську масу, держати орієнтацію на західний і світовий високоіндустріалізований пролетаріят; ні в яким разі не на відсталій російській, бо коли з ним зв'яжеться, більшовики російські нас розколять, роздавлять, відіхнуть від влади наші сили. Тут тоді буде диктатура Пятакових, Антонових то що. Мусимо спиратися тільки на свою силу. Силу цю ми повинні дістати, коли дійсно зросла вона — своя — пролетарсько-демократична — за рік революційної боротьби. Коли ж її в дійсності немає, то й держави демократичної у нас не буде. А вже соціалістичної і поготів.“ („Роб. Газета“ N 434, 16. січня 1919 р.).

Більшість Конгресу пішла за Поршом — Винниченком — Петлюрою. Проект резолюції по сучасному моменту, запропонований фракцією незалежних (до цієї резолюції і взагалі характеристики позиції незалежних ми вернемося пізніше) було одкинуто, незалежні покинули Конгрес.

Правиця Конгресу ухвалила після цього наступуючу резолюцію по сучасному моменту: *)

„1. VI. Конгрес УСДРП визнає, що капіталістичний світ вже стає на шлях соціалістичної революції, неминучої по всіх країнах, але відмінної в кожній окремій країні, як по темпі, так і по формах та способах соціалістичної перебудови сучасного суспільства, відмінної, як через різниці в степені розвитку капіталізму, класової структури громадянства і національного складу держав, так і в залежності від розмірів згубного впливу війни на всі боки господарчого і державного життя країни. 2. Історією і сучасним станом своєї власної революції, рівно як і розвитком революції на Заході, Україна входить в обсяг могутнього впливу неминучої всесвітньої революції, котрий має позначитися на всьому економічному і соціально-політичному житті українського народу. Але Україна займає в капіталістичному світі особне становище, як з погляду економічного, так і з національно-політичного. Україна є країною дрібного селянства, котре впродовж цілої української революції було її могутньою підвалиною, для котрого українська революція означала перш за все і переважно революцію аграрну. Роль індустріального пролетаріату в господарстві є дуже обмеженою, а його вплив політичний на революцію та її напрям був і є надто незначним: малий розвиток індустріального капіталізму і через це невелика кількість пролетаріату, панування в індустрії добуваючої і сільськогосподарської промисловості і через це мала свідомість і організованість пролетаріату, національна суперечність між містом і селом, отже й між пролетаріатом та селянством — такі головні причини цього явища. Сучасна імперіалістична війна, яка економічно виснажила навіть найрозвиненіші країни, довела країни хліборобські, в тому числі й Україну, до господарчої катастрофи. Остаточна руїна квалі української індустрії (брак сировини і машинерії), руїна сільського господарства (живий і мертвий інвентар), мільярди паперових грошей, нечувана руїна транспорту, шалена дорожнеча — такі гострі і катастрофічні наслідки світової війни на Україні. І в наслідок цього властива капіталістичному світові гостра суперечність між містом і селом дійшла до найгостріших і найгрізніших для долі революції розмірів. Український нарід, розірваний на часті між різними країнами (в Галичині, Буковині, Угорщині, Бессарабщині, Кубані та Дону), простеж серед найтяжчих фінансово-економічних і міжнародних обставин, оточений імперіалістичними

*) Резолюція ця була запропонована так званою „катеринославською групою“ конгресу (на чолі з Іс. Мазепою).

і контрреволюційними ворогами (польські, румунські, донські, добровольчі, антантські і совітські наступи на Україну). — простув до об'єднання в національно-суверенних формах державного життя. З. Виходячи з цих внутрішніх і міжнародніх обставин, український пролетаріят нині не може і не має права, не ставлячи під погрозу небезпеки долі революції, брати в свої руки народне господарство для рішучої і безоглядної соціалізації його в цілому, шляхом робітничої диктатури. Його завданням в сучасну хвилину — беручи участь у державній владі і будівництві, підтримуючи з усієї сили процес національно-державного об'єднання частин української нації, — прокласти шлях до набування трудової демократії в Українській республіці, поширювати робітничі організації, переводити обережно і повільно соціалізацію дозрілих галузів народного господарства і втагувати селянство в процес всієї господарчої соціалізації.

Беручи на увагу все сказане, VI. Конгрес УСДРП постановив :

А. Про проблему влади: 1. З огляду на те, що соціалістичний переворот є процес довгий, який може бути переданий в життя лише організованим і свідомим пролетаріатом за допомогою революційної демократії взагалі. — Конгрес вважає, що в даний початковий момент соціалістичної революції влада в центрі і на місцях повинна бути такою, котра могла б забезпечити цілком вільний розвиток сил демократії. Сучасна революція на Україні є лише початкова підготовча стадія соціалістичної революції, стадія здійснення в першу чергу всіх загально-демократичних реформ, стадія набування справжнього демократизму, через який і на підставі якого можливий успішний перехід до соціалізму. Виходячи з цього, Конгрес висловлюється за скликання в найближчому часі орґана всепароляного представництва, парламенту, обраного на основі загального і т. д. виборчого права. Приймаючи ж на увагу важкий перехідний момент, який переживає тепер Україна, а також зважаючи на негайну потребу для уряду опиратися в своїй діяльності на організовану базу з представників революційної демократії — Конгрес висловлюється за негайне скликання Всеукраїнського Трудового Конгресу з представників робітництва і селянства, як тимчасового законодавчого орґану. До скликання Трудового Конгресу вся влада належить Директорії, робота якої повинна бути направлена на закріплення здобутків революції і на негайне переведення ряду реформ в напрямку початкової стадії соціалістичної перебудови. Конгрес висловлюється за негайне переведення нових виборів до орґанів земського самоврядування. Власть на місцях, до перевиборів місцевих самоврядувань, повинна належати комісарам, котрі працюють в контакті і під контролем з місцевими трудовими радами, як орґанами об'єднання революційної демократії, організованими із пропорціонального представництва від робітників і селян. Комісари обираються місцевими трудовими радами і затверджуються центральним урядом. Влада повинна бути централізована, причому влада військова повинна бути підпорядкована владі горожансько-політичній.

Б. В справі програми внутрішньої політики: Конгрес вважає, що в теперішній перехідний момент більше, ніж коли, потрібна міцна організованість робітництва для переведення таких великих завдань, які стоять перед пролетаріатом України, в напрямі підготовки соціалістичних реформ. В цілях наближення й найскорішого підготування ґрунту для перебудування Української Народньої Республіки в соціалістичну, завданням партії пролетаріату являється: 1. Знищення всіх остатків поміщицько-самодержавного ладу у всіх його виявах і в першу чергу негайне рішуче чищення урядового апарату, як в центрі, так і на місцях, у всіх галузях порядкування, від контрреволюційних і антидержавних елементів; 2. негайне здійснення всіх реформ робітництва і селянства в напрямі програми партії, і в першу чергу негайне переведення земельної реформи в напрямі програми партії прийнятої IV. Конгресом УСДРП; 3. Негайна націоналізація найбільш дозрілих і підготовлених до цього паростей промисловости, як залізниць, цукроварен і инше; 4. Негайне переведення широких фінансових реформ в напрямі перенесення тягару на яючі класи і в першу

чергу утворення власної валюти; 5. Негайна організація сильної народної армії на основі твердої дисципліни для оборони об'єднаної Української Народної Республіки від нападу ворогів зовні.

В. В справі програми міжнародної політики: Стоючи на основі признання суверенності української нації, VI. Конгрес УСДРП обстоює повну незалежність Української Народної Республіки. Виходячи з цього, Конгрес ухвалює підтримувати стремління українського народу до повного самоозначення і боротись з усякими замахами на незалежність України, як з боку Світської Російської Республіки, так і з боку якоїсь иншої держави. VI. Конгрес УСДРП визнає, що держави Антанти переслідують на Україні тільки імперіалістичні цілі і що окупація України Антантою була б початком відновлення монархії й реакції на Україні.

У відношенню до Світської Російської Республіки й її політики на Україні, VI. Конгрес УСДРП мусить сказати своє слово осуду проти ганебних для партії пролетаріату і соціалістичної влади захватних плянів, які має виконувати Світське Правительство проти Української Народної Республіки. Світська влада, не маючи змоги засипати вириту нею прірву між селянством і робітництвом Росії, аби продовжити час свого панування, хоче явним грабуванням українського селянства задовольняти потреби безробітного російського робітництва, чим і пояснюється наступ совітської армії на Україну. Протестуючи проти нападу совітської армії, Конгрес допускає миролюбні відносини і торговий обмін із Світською Республікою тільки в тім разі, коли наступ російської армії на Україну буде припинено і коли чужоземне совітське військо буде виведено за межі України. Бажаною ціллю для всіх держав, які стали на шлях революції, VI. Конгрес УСДРП визнає найтісніше економічне об'єднання в боротьбі з імперіалізмом держав Антанти, а через те політика правительства Російської Світської Республіки, намірена до завоювання України, розриває всяку згоду, нищить взаємне порозуміння і підриває надію на успіх міжнародного пролетаріату в боротьбі з імперіалізмом і капіталізмом. Українське робітництво вже раз пережило найлютішу монархічну реакцію через завойовницьку політику совітської влади (гельманщина) і тепер в годину грізної небезпеки для існування витвору українського пролетаріату і революційної демократії — Української Народної Республіки, — VI. Конгрес УСДРП заявляє, що українське організоване робітництво буде всіма силами боротись з ворожими реакційними нападами, як з боку держав Антанти, так і з боку Російської Світської Республіки. Українське робітництво всі сили свої покладає, щоб урятувати основу свого нормального розвитку — Українську Народну Республіку — від усяких імперіалістів, якими б гарними словами вони не прикривали свої зажерливі захаки на самостійність українського народу і українського пролетаріату“.

Так офіційна партія УСДРП заявила рішуче проти соціалістичної революції, проти влади робітників і селян, навіть в формі трудових рад, за „справжній“ демократизм, тоб-то за демократичні органи самоврядування на місцях і за Установчі Збори, обрані на основі демократичної формули, за обережну і повільну „підготовку підвалин для соціалістичних реформ“ в буржуазному суспільстві, за „поширення робітничих організацій“ в буржуазно-демократичній Українській Республіці. А ставши на цей ґрунт, офіційні с.-д. цим самим „поширили базу“ під Директорією, під її опортуністичною, мішансько-буржуазною політикою, що до того мала опертя тільки в українській дрібній буржуазії та отаманії. Після наведених резолюцій с.-д. правниці Директорія мала тіль права говорити, що вона спірається і провадить політику . . . „українського пролетаріату“. Правниці УСДРП підволила ґрунт під тріснувший вже було єдиний національний реакційний фронт. За правницею стояв голова Директорії „большевик“ В. Винниченко, а за Винниченком корпус Січових Стрільців, а за цим останнім Головний

Отаман С. Петлюра з отаманією всієї „свободної України“, а за отама-нами — українське міщанство, „хлібороби-демократи“, соц.-федералісти самостійники. Так творився нерозривний ланцюжок „державників“, по-за яким лишалось вже „мало що“: українське малоземельне та безземельне селянство і військний індустріальний пролетаріат. Але на цих „перма-нентних урівнителів“ (як в свій час висловилаь „Робітнича Газета“ про революційний сільський пролетаріат) та на „металістів і кухарок“ (як висловився по адресу пролетаріату України В. Винниченко) можна було і не зважати „державним мужам“, що поставили своєю ціллю творити не якусь там „анархію“, а буржуазно-демократичну республіку по західно-європейських, удосконалених буржуазією зразках.

Доновненням до наведених ліквідаторських постанов VI. Конгресу офіційально УСДРП являється відозва Центрального Комітету Партії „до населення Української Народньої Республіки“, оголошена після Партійного Конгресу. В цій відозві правиця соціально-демократичної партії, залишивши на боці декоративну фразеологію про соціалістичну революцію, вже просто доводила робітникам і селянам шкідливість радянської форми влади, агітувала за „горожанський мир“, за „загальне, пряме, рівне і тайне виборче право“, намовляла робітників і селян відмовитись на майбутньому Трудовому Конгресі від проголошеної Директорією трудової системи влади, лякала анархією, голодом й иншими „большевицькими“ страхітками в разі дальшого продовження боротьби працюючих проти поміщиків і капіталістів. Побіжно правиця „нищила“ в відозві фракцію незалежних, виставляючи її, як невеликий гурток збольшевичених „спасителів революції“. (1.)

Але поруч з негативним, мав VI. Конгрес УСДРП і позитивне значіння. Намічений ще за часів Центральної Ради розкол в українській с.-д. партії стався на цьому Конгресі довершеним фактом. Коротка історія розколу в цім моменті представляється так.

Ще в грудні 1918 р. утворився в Харькові Організаційний Комітет фракції незалежних. В своєму харьківському органі — „Українська Народня Соціалістична Республіка“ — Комітет цей різко зазначив свої „самостійницькі“ тенденції і негативне відношення до політики російських большевиків на Україні і зокрема до областної організації Російської Комуністичної Партії на Україні — до так званої Комуністичної Партії (большевиків) України. В своїй резолюції про відношення фракції незалежних до Російської Комуністичної Партії й до Комуністичної Партії (большевиків) України Тимчасовий Організаційний Комітет писав:

„З цієї партією фракція рішуче бореться з таких причин:

1. Є то партія антиукраїнська. Ідуци супроти національно-політичних прав українського народу, є то партія ворожа українській державі. Є то партія на послугах російського імперіалістичного большевицького уряду. Через те вона глибоко реакційна і цій партії немає місця на Україні.

2. Є то партія, що йде не до диктатури пролетаріату та революційного селянства, а до диктатури частини пролетаріату і своєї партії і через те глибоко насильнича і, замість пролетарсько-диктатурного насильства над буржуазним ладом, вводить насильство невеликої купки.

3. Ця партія своїм незадуманим, безладним способом заведення соціалістичних реформ исеу й руйнує господарство Росії і наміряється зробити те і з господарством України.

4. Є то партія двуллична, яка весь час ламає свої ж принципи. Признавши принцип самовизначення народів, втягнула одначе Україну у війну з Росією на підбиття України. Признавши на катеринославськїм зїзді незалежність, дею ж вигаданої Української Робоче-Крестьянської Республіки — нікчемного підголоска петроградських большевиків, — вона знову потім і нині стоїть за реакційне домагаєня федерації, обєднання бувшої Росії.

З огляду на це партії не можна довіряти, навіть коли б вона знову перекинулася і визнала самостійність та незалежність України і право українського народу на самовизначення, аж поки вона органічно не перетвориться і не зїллється з інтересами українського трудового люду. Тому недопустимі спільні з нею виступи, погодження, кандидатури і т. д." („Роб. Газета“ No. 430, 7. січня 1919 р.).

Це критичне відношення незалежників до централістичної політики російських большевиків і до їхніх методів соціально-економічного будівництва, а разом з тим виразне і категоричне обстоювання самостійности і незалежности Української Республіки і визало незалежників довший час з Директорією, примушувало їх (а разом з ними і широкі робітничі українські маси, що формально хоч і не належали до фракції незалежних, але подібно до них відчували події) шукати коли не порозуміння з Директорією, то хоч використання утворених нею державних апаратів і майбутнього Трудового Конгресу для організації справжньої робітниче-селянської влади в незалежній Українській Республіці. І коли б Директорія дійсно хотіла будувати робітниче-селянську державність і вести рішучу боротьбу з буржуазією (як вона про це заявляла), вона напевно поставилася би з увагою до лівої, незалежницької течії УСДРП. А поскільки цього в дійсности не було, Директорія зовсім не зважала на незалежників, так само які на с.-р. та селянську спілку, і натомість охоче прислухувалася до голосу правіці української соціально-демократії, до голосу соц.-федералістів, самостійників, стрільців та отаманів.

Директорія мала повну можливість вибрати між правцею і лівцею українських еміціалістичних партій. І вона вибрала опортуністичну правіцю з буржуазією. Лівиця ж відходила від неї все далі, опозиційні настрої її зростали все дужче, аж поки не закінчилися збройною боротьбою з директоріявцями. Про останню спробу лівіці мирно домовитись до чогось з директоріявцями, зроблену на Трудовім Конгресі, скажемо далі.

Що до не-української демократії на Україні, особливо єврейської, то вона переживала, подібно до української, складний процес класово-революційної диференціяції. В залежности від цього процесу не однакоим було по суті, хоч і однаково ворожим по формі, і відношення різних груп не-української демократії до директоріявського курсу політики. З російських партій на Україні в гострій опозиції до Директорії, з мотивів соціального характеру, стояли большевики, соц.-дем. інтернаціоналісти і ліві соц.-революціонери. Інші російські партії — народні соціалісти, соц.-дем. меншевики і праві соц.-рев. мало чим ріжнились від українських соц.-дем. (правих) і соц.-федер., отже, здавалось би, являлись природними союзниками Директорії; одначе вони також були в опозиції і не підтримували Директорії з мотивів національного характеру: вони не поділяли самостійницького курсу політики Директорії і стояли на платформі відновлення єдиної Росії. Із єврейських партій

підтримувала Директорію тільки Євр. Соц.-Дем. Роб. Партія „Поале-Ціон“ (власне, її правниця), яка дала свого кандидата до кабінету міністрів, не зважаючи на протести інших єврейських партій, які передумовою співробітництва з Директорією ставили зміну курсу її політики що до робітництва і припинення погромів. Головний Комітет Єврейської Соц.-Дем. Партії „Бунд“ прийняв радянську форму влади (в першій половині січня), що викликало вихід з партії правих елементів. Конференція Об'єднаної Єврейської Соціал. Партії (що відбулась в січні) більшістю також стала на платформу влади рад і визнання соціалістичної революції. Всі не-українські радянські партії, звичайно, стояли, як і українські радянські партії в опозиції до Директорії. Як на спробу навазати якесь порозуміння між українськими й не-українськими соціалістами, вкажемо тут на спільну нараду делегатів партій: УСДРП незалежних, „Бунда“, Об'єднаної Євр. Соц. Партії і рос. соц.-дем. інтернаціоналістів, що відбулась в середніх числах січня 1919 р. в Києві. Нарада ухвалила підтримувати контакт між названими партіями з метою оборони робітничо-селянської революції на Україні, зглажування національної боротьби і виправлення політичної лінії і тактичних помилок рос. большевиків на Україні. Однак реальних наслідків ця нарада не дала. Фактична реакційна політика директоріанських властей не залишала місця для порозуміння між Директорією й лівими соціалістами без національних різниць.

9. Трудовий Конгрес — похорон трудового принципу. З Трудового Конгресу доля просто пасміялася. Інституція, що покликана була утвердити на Україні диктатуру працюючих, організувати тверду революційну робітничо-селянську владу і тим підвести міцний ґрунт під революцію, виповнила протилежні завдання: поховала ідею трудової диктатури, санкціонувала директоріансько-отаманський режим, висловила за горожанський міжклясовий мир — демократичний парламентаризм. Головною причиною такого „жарту“ був реакційний курс директоріанської політики, що геть адіскредитував Трудовий Конгрес ще до його скликання. З цієї причини не тільки робітництво (українське і не-українське), але навіть селянство поставилось пасивно до виборів на Конгрес, особливо на Лівобережжю, де „отаманами“ розганялись всі без розбору робітничі і селянські Зізди. Революційні соціалістичні партії були позбавлені можливості повести відповідну агітацію, а часто навіть і відбуті встановлені законом повітові і губерніяльні виборчі зібрання. В часі виборів до Конгресу частина Лівобережжя вже була захоплена совітським військом, на частині ж селянство та робітництво вело війну з директоріанським військом: отже було не до виборів. На Правобережжю йшла брудна погромна хвиля. На півдні Французи і добровольці без перешкод займали повіт за повітом. При таких умовах, коли все базувалось на „осадних“, „обложних“ і „військових“ станах, що здушували цілком всякі прояви вільного громадського життя, коли утиски революційного робітництва і селянства не знали меж, коли розливалась хвиля погромів, звичайно, не можна було і думати про правдиве виявлення волі пролетаріату і безземельного та малоземельного селянства України. В додаток до цього всього, не зважаючи на одне-

души постанови селянських з'їздів про те, щоб конгрес складався з представників селянства, робітництва і вояцтва, виборчих прав була позбавлена (на домагання Петлюри, Коновальця й інших отаманів) вся революційна республіканська селянська армія, найбільш свідомий і революційний елемент в селянстві. Натомість було утворено спеціальну курію так званої трудової інтелігенції. Одночасно було закликано до участі на Конгресі з рішучим правом голосу депутатів з Галичини від Національної Ради. Галичина переживала саме початкову стадію національно-буржуазної революції; перед нею там дрібна буржуазія яка зовсім не розуміла і не хотіла розуміти наддніпрянського „большевицького“ селянства*). Словняючи бажання Директорії, Національна Рада виправила до Києва спеціально „вишколену“ антиреволюційну, націоналістично настроєну делегацію. Так спільними силами соборної української дрібної буржуазії утворювався бажаний для Директорії і „отаманів“ склад Трудового Конгресу.

Вибори депутатів мали бути куріальні і переводитись: від трудового селянства на повітових селянських з'їздах (з представників „безземельних і тих трудових селян, котрі до Великої Української Революції обробляли свою або заорендовану землю власними силами, не користуючись постійно чужою працею“, — обраних на сільських сходах); від робітництва — на губерніяльних робітничих з'їздах (з представників „від робочих, вибраних на заводах, фабриках, майстернях, конторах та інших галузях праці, а також від ремесників, які не визискують чужої праці“); від трудової інтелігенції на губерніяльних з'їздах трудової інтелігенції (з представників „від робітників на ниві народньої освіти і служачих в народніх кооперативах, земських та міських самоврядуваннях, та інших установах державних, громадських і приватних“, при чому у виборах уповноважених на Губерніяльні З'їзди мали право брати

*) Ми вже згадували про те, що при розпаді Австро-Угорської монархії в осени 1918 р., Українці Східної Галичини утворили окрему державу, так звану Західну Українську Народню Республіку, на чолі якої стала Національна Рада і утворене цією останньою правителство — Державний Секретаріат. Утворення окремої української держави на території Східної Галичини викликало війну між Польщею і Західною Українською Народньою Республікою; польськю імперіалісти не хотіли примиритись з втратою Галичини. Ця війна з поляками, для успішного ведення якої ЗУНР не мала сил, а також і стремління широких народніх українських мас до об'єднання в одне державне тіло примусили Державний Секретаріат шукати зближення з Великою Україною і допомоги від неї. Зближення це почалося ще за часів гетьманщини, коли в допомогу Галичанам з Наддніпрянщини було одправлено деякі військові частини між иншим на передодні повстання дав згоду на вїїзд до Галичини полк січових стрільців, але полк, як ми вже згадували, не вїїхав. Підчас повстання Державний Секретаріат звїїшов в зносини з Директерією і заключив 1. грудня 1918 р. в Хвастові „предвступний договір між Українською Народньою Республікою й Західною Українською Народньою Республікою про маючу наступити злуку обох українських держав в одну державну одиницю“. По злуці ЗУНР мала перестати існувати, як окрема держава, одначе діставала територіальну автономію. На Трудовім Конгресі справа злуки мала бути вирішена остаточно.

3. січня 1919 р. Українська Національна Рада на засіданню в Станіславові затвердила передвступний договір від 1. грудня і доручила правителству вжити заходів до реалізації злуки. В цій цілі до Києва було послано 16. січня особливу делегацію.

участь „лише ті робітники інтелектуальної праці, котрі не визискують сами і не допомагають другим визискувати чужу працю і не володіють майном, яке приносить нетрудові доходи“). Вибірчі права — активні і пасивні — давалися лише громадянам Української Народньої Республіки, обох полів, не молодше 21 року (не позбавленим прав по суду за карні злочинства).

Згідно „Інструкції для виборів на Конгрес Трудового Народу України“ (затвердженій Директорією 5. січня 1919 р.), Конгрес мав складатися з 593 депутатів від трудового селянства, робітництва і трудової інтелігенції, після слідуючого розпису депутатів по губерніях :

Губернії:	Число депутатів від			
	селянства	робітництва	трудо-інтеліг.	Разом
1. Київщина	50	12	5	67
2. Поділля	47	8	4	59
3. Харківщина	50	11	4	65
4. Херсонщина	37	11	4	52
5. Волинь	46	10	4	60
6. Чернігівщина	42	9	3	54
7. Полтавщина	46	8	4	58
8. Катеринославщина	31	12	3	46
9. Таврія	14	3	1	18
10. Холмщина, Підляша і Поліська Округа	14	4	1	19
11. Всеукраїнського залізничного з'їзду*)	—	20*)	—	20
12. Всеукраїнського поштово-телегр. з'їзду	—	10*)	—	10
Разом	377	118	33	528
13. Від Західної Укр. Нар. Республіки (Галичина, Буковина та Угорщина)	—	—	—	65
Разом				593

*) Окреме представництво від залізничників і поштовиків пояснювалось в Інструкції особливими революційними заслугами робітників залізниць і пошти підчас боротьби з гетьманщиною.

23. січня Конгрес (при участі приблизно 300 депутатів) відкрито святом об'єднання Західної і Східної Українських Республік в одну Соборну Українську Народню Республіку. Було відчитано відповідні Декларації Національної Ради ЗУНР і Директорії й урочисто закріплено злуку. Та свято злуки затемнювалось загальним тяжким станом Республіки. Треба було не святкувати, а шукати порятунку від катастрофи, що наближалась. Конгрес хвилювався. Військова атмосфера, що панувала тоді в Києві, чутки про те, що січовики можуть розігнати Конгрес, коли він піде вліво, не сприяли продуктивній і спокійній роботі. Тимчасово сформовано колективну президію: обрано Д. Одрину (у. с.-р. — від селянської спілки), С. Вітика (від у. с.-д. — Галичанин), Т. Старуха (від блоку галицьких партій); одне місце було визначене для блоку лівих партій, однак ці партії відмовились взяти участь в президії; голову мала намітити найбільша фракція — селянська (у. с.-р.), але до цього, так і не прийшло; у фракції йшов тяжкий внутрішній процес, який так і не закінчився через припинення Конгресу. Секретарями Конгресу були: С. Бачинський (тоді у. с.-р. — від селянської спілки), В. Злочанський (від у. с.-д.), І. Біск (рос. с.-д.), Л. Гаєрлік (від рос. с.-р.), Воронай (від соц.-сам.).

Засідання 25—28 січня були рішучими. В ці дні під пресією військових подій і Директорії було рішуче і остаточно порвано з українською робітничо-селянською революцією, ліквідовано нещадно мрії директоріанської весни, поставлено дальшу боротьбу на старій, двічі за часів української революції переживший себе, ґрунт — „демократичного ладу і парламентаризму“.

Промова Голови Директорії, виступлена на засіданню Трудового Конгресу 25. січня, в великій мірі передрішала рішення Конгресу. Коротко її зміст був слідуєчий (передаємо за „Червоним Прапором“ No. 2, 1918 р. 30. січня):

„Коли українська демократія переконала, що влада гетьманська все більше поширюється і вживається на насильства над трудовим народом і коли стало ясно, що відбувається зрада нашій державі, збудованій з такими труднощами, — говорив В. Винниченко, — тоді вирішено було вжити всіх заходів, аби скинути ненависне ярмо. Довго обмірковувалось це питання ріжкими партіями. Одні гадали, що ще час не настав, а друга частина демократії — соціалістична — гадала, що треба повстати і здобути волю народів. До цієї останньої думки вело ще й те, що через насильства гетьманських прибічників і германських генералів український нарід загубив віру в свої партії, в своїх провідників. Отже для відновлення цієї віри, для об'єднання партій з народом необхідно було розпочати боротьбу, бо, хоч би й побили нас в цій боротьбі, ця ціль — об'єднання з народом — була би досягнута.

Представники партій, які рішили робити повстання, вели переговори і з Німцями і з представниками совітської влади, Маузільським та Раковським. Німці пропонували залишити думку про повстання зовсім, а з Маузільським та Раковським умовились в слідуєчому: 1. Совітська Російська Республіка признає самостійку Українську Народню Республіку; 2. Признає демократичний лад на Україні; 3. В Українській Народній Республіці забезпечується вільне існування і праця партії комуністів, з тим однак, що цій партії не вільно захоплювати владу збройною силою; 4. Встановлюється товарообмін України з Росією і 5. Совітська Росія годиться на повний нейтралітет України. Що ж торкається реальної допомоги нам в боротьбі проти гетьмана, то представники совітської влади заявили, що вони не можуть зробити більше того, як тільки робити демонстрації на фронті з метою відлягнення частини гетьманського війська.

Після цього В. Винниченко переказує історію організації Директорії та перших часів повстання, при чому зазначає, що на перших же часах большевики порушили вироблені умови і почали свій наступ на Україну. Зайнявши Гомель, Катеринослав та йдучи на Харківщину, вони цим самим стремлялися ніж в спину української революції. Далі почались звичайні для большевиків провакаційні виступи, а саме: коли було охоплено Правобережжя повстанням, то Пятаков, Ауссем та інші випустили маніфест, в якому всі успіхи повстання, всю роботу, переведену нами, приписували собі. Та от і тепер ми маємо один з чергових документів провакаційної діяльності большевиків, документ, в якому говориться, що ніби то Директорія склала договір з Антантою, в якому в точці про федерацію з Росією, про вільну організацію добровольцьеских дружин на території України, про передачу організованого українського війська до розпорядження об'єднаного штабу з представників французької, добровольцьескої, польської та української армії, про активну боротьбу з большевиками та инше.

Далі В. Винниченко довго спинається на замірах большевиків та тих перешкодах, які роблять вони в роботі Директорії, направленої на переведення широких соціальних реформ. Ті соціальні реформи, каже Винниченко, які большевики вважають можливим перевести в життя тільки їхніми методами, тільки таким чином, як це вони роблять в Росії, тепер переводяться на заході і зовсім иншими способами. Закінчив він свою промову певністю в тому, що український народ сам впорядкує своє життя, що він не дозволить нікому сісти собі на шию."

За В. Винничком пішли інші „ура-патріотичні“ промови. І знову, як і, приблизно, рік тому (в грудні 1917 р. на Всеукраїнському робітничо-селянському та солдатському зїзді соціально-економічний, класовий момент в українській революції було затушковано моментом національно-політичним. Питання про радянську форму влади знов було цілком ідентифіковано з питанням національного поневолення України Московщиною. Національний момент робив такий вплив, що не то що промови представників радянських соціалістичних партій, а навіть промовці фракції української партії соціалістів-революціонерів центральної течії, що пропонували передати владу конгресові і організувати владу в Українській Республіці в центрі і на місцях на трудовому принципі, не знаходили співчуття більшості конгресу. Підчас фракційних промов, що почались 26. січня, конгрес робив надзвичайно сумне вражіння. Фракція української партії соц.-революціонерів (центральна течія), що могла, при умові внутрішньої спаяности, єности своїх позицій і рішучого переведення їх в життя, відіграти рішачою роллю в цім важнім моменті української революції, — розбавлена елементами з селянської фракції, розбилась, покололась на праве і ліве крила, які не могли зпайти спільної плятформи, і в результаті виступала і голосувала (відповідно до свого поділу) за різні резолюції. Фракція українських соціаль-демократів (офіційна партія) прикладала всіх сил, щоб утворити на Конгресі дрібнобуржуазну, націоналістично-війовничу більшість, залучуючи до себе так звану галицьку фракцію (що зовсім не орієнтувалась в обставинах і складалась з представників дрібної, переважно селянської, галицької буржуазії) та правцю фракції селянської спілки. Пропозиції і промови представників радянських соціалістичних партій (промова лівого укр. с.-р. Тараненка, укр. незалежника Зіповева, пізніше бундовця Рафеса) зустрічались криком та свистом. Найменший натяк на необхідність миру з Світецькою Росією, на передачу влади в Українській

Республіці робітничче-селянським радам, викликав обурення з боку, розпаленої відповідними промовами й агітацією галицької та соц.-демократичної фракції. Отамани — Петлюра та Коновалець — закликали до рішучої боротьби з російськими більшовиками, вимагали від конгресу одобрення своєї контрреволюційної політики, погрожували репресіями лівим партіям і запевняли, що переможуть всіх і все.

Члени Директорії вели двуличну політику. Вони тільки для „годиться“ заявили, що готові уступити свою владу Конгресові, на ділі ж не тільки не виявляли бажання уступитись, а навпаки — все ясніше давали відчутти (промови Петлюри на Конгресі, переговори с.-р. з Швецем з пропозиціями виходу з Директорії і т. д.), що вони й не думають уступати з своїх місць.

Таке загальне вражіння справляв Конгрес. Розумні, холодні слова губились в атмосфері підвищених націоналістичних, дрібнобуржуазних настроїв.

Докладніше представлення про позиції окремих фракцій Конгресу дають промови їх членів та фракційні декларації, деякі з котрих ми тут і наводимо. Чи не найбільш докладно зазначили свою позицію укр. соц.-дем. незалежні; їхня декларація зачитана Зіновевим на Конгресі 26. січня, більш-менш відбивала загальний настрій лівиці Конгресу. - Ось її зміст:

„Могутнім повстанням українського трудового селянства і робітництва зметено на Україні гетьмансько-поміщицьку реакцію, посажену тут силою німецького імперіалізму. Народні працюючі маси з нечуваною силою стали збройно на боротьбу з гнівом, визиском і неволею. Ця велика українська революція, відбуваючися в формах і межах національно українських, в той же час тісно зв'язана з ходом світових подій і з західно-європейською революцією. Повалений у Німеччині революцією німецький імперіалізм, ослаблений в своїй силі на Україні, дав відповідні умови для успіху української революції. В умовах європейської соціалістичної революції, що захопила вже велику частину світу, будучи тісно зв'язана з нею, українська революція набуває ознак соціалістичної революції і висовує завдання основного перетворення, як економічних, так і політичних відносин по принципу соціалістичному.

Соціалістична революція в першому своєму стані приводить до розпаду старих імперіалістичних держав і до утворення визволеними народами нових національно-державних організацій, в формах і межах яких і відбувається дальший процес перетворення національної революції в соціальну і перебудова економічного життя, і тому й українська соціалістична революція для свого успішного, планомирного й органічного розвитку вимагає забезпечення для неї національно-державних українських форм. Таким чином, в сучасний період соціалістичної революції Українська Республіка, не виключаючи угод і союзів для спільних цілей з иншими соціалістичними республіками, повинна в інтересах революції зберігти свою незалежність, як певний національний і економічний організм.

Директорія У. Н. Республіки зуміла правильно вибрати момент для кінчення гасла повстання в українські народні маси; вона дала організаційні зародки тої ячeyки, круг якої вироста могутня народня збройна сила. Директорія віграла в українській революції свою велику організуючу ролю. Але вона не змогла удержатись на тому шляху, яким повинна розвиватися українська соціалістична революція, вона не змогла оцінити тих завдань і цілей, які висунуто світовою революцією, вона не стала на твердий соціальний ґрунт і тим розхитала тої соціальний фундамент, на якому лише й могла укріпитися революція. Причинами цього є, як сама структура влади Директорії, так і та обстановка, в якій їй довелося провадити свою діяльність. Характер складу Директорії, як коаліції національних революційних українських партій, і відсутність ясно вираженого класового характеру її (а соціалістичну революцію тільки й може переводити класова влада) определили хисткий

і нерішучий характер її політики, як внутрішньої, так і зовнішньої. Викинувши гасло диктатури трудового народу, Директорія (кілька уступів, що характеризували політику Директорії, конфісковано цензурою. Автор.)

В великій мірі до цього ходу подій спричинилося міжнародне становище України. Опинившись між двома сторонніми силами — з одного боку, Світова Росія, а з другого, імперіалістична Антанта — Директорія, з страху перед Антантою, не зайняла відносно неї рішучої позиції. В той же час наступ російського совітського війська і авантюра Правительства Пятакова спричинилися до того, що урядовий курс політики на Україні пішов вправо, а не вліво, як того можна було сподіватися. І в результаті ми маємо війну з соціалістичною Росією і можливість союзу з імперіалістичною Антантою. Ми не можемо цього допустити. Одинокий вихід з цього становища, який зможе удержати революцію і не дасть її роздушити, який дасть організуючі гасла революційним масам і поведе їх до боротьби, — це є якнайшвидча передача влади робітничче-селянським радам.

Трудовий Конгрес — це є влід хисткої й двохсторонньої політики Директорії. Скликаючи Трудовий Конгрес, Директорія мала намір задовольнити, як соціальні сили, так і імперіалістичні, і не задовольнила ні тих, ні других. Ми не можемо вважати Трудовий Конгрес правдивим представництвом революційних мас України, як по його конструкції, так і по умовам, в яких переходили вибори до нього. Невідомісне значінню в народньо-господарчому життю представництво робітництва; позбавлення прав участі в Трудовому Конгресі революційного війська; одночасне скликання Трудового Конгресу і руйнування органів трудового народу чи недопущення їх існування на місцях: переведення виборів при умовах урядового нажиму, без свободи агітації; скомканість і співність виборів в несприятливих умовах військового часу, — все це позбавляє Трудовий Конгрес правдивого в ньому представництва революційних мас і не дає йому ніякої сили в його роботі, бо немає тих органів, на які б він міг опертися. Через те, коли Директорією буде передава йому вся повнота влади, Трудовий Конгрес не має права задержувати її в своїх руках, а повинен передати цю владу справжньому, єдиновладному до переведення в життя величезних завдань української соціальної революції представництва революційних мас — робітничче-селянським радам.

З огляду на все вищесказане, фракція незалежних української соціал-демокр. роб. партії на Трудовому Конгресі вимагає од його слідуючого:

1. Одержавши од Директорії всю повноту влади в Українській Республіці, Трудовий Конгрес не задержує її в своїх руках, а передає єдино правдивому представництву сили й волі революційного селянства і робітництва — радам робітниччих і селянських депутатів.

2. Трудовий Конгрес оголошує Україну незалежною Соціалістичною Республікою.

3. Трудовий Конгрес пропонує російському совітському урядові приступити до мирових переговорів і згоди між двома соціалістичними республіками.

4. Трудовий Конгрес вимагає виводу з України чужостороннього імперіалістичного війська і невтручання імперіалістичних держав в українські справи.

5. Трудовий Конгрес складає тимчасове робітничче-селянське правительство з представників партій і груп, які стоять на ґрунті влади рад, якому доручає перевести по певній, виробленій Конгресом інструкції, передачу влади робітничче-селянським радам і скликання Конгресу робітничче-селянських рад України, який вже і має утворити нормальний уряд Української Соціалістичної Республіки Рад і організувати постійний уряд.

6. Після цього Трудовий Конгрес повинен розпуститися.

Як бачимо, позиція незалежних тотожна з тою позицією, яку зайняв ще перед Конгресом Центральний Виконавчий Комітет Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів.

Подібну позицію займали і українські соціалісти-революціонери ліві, бундовці й деякі інші не-українські радянські партії.

Що торкається українських соціалістів-революціонерів центральної течії, то, як ми вже згадали, вони, під натиском селянських депутатів, що всі записались до фракції соц.-революціонерів, розколотись на дві групи: одну що йшла за директивами організаційного ядра партії (центр. течії), і другу — зовсім праву, що наближалась до правих українських соціаль-демократів. Роскол стався саме на питання про відношення до Директорії і радянської влади. Бурхливі засідання фракції, в яких особливо активну участь брав, як член Конгресу М. С. Грушевський, енергійно обороняючи трудовий принцип й інтереси соціалістичної революції проти натиску Директорії, ясно показали, що в партії йде далі процес диференціації: поруч з центром намічається цілком праве, угодське крило партії, подібне до офіційної с.-д. партії. З великим трудом, після довгих дебатів більшістю голосів було ухвалено слідуячу декларацію фракції УПСР на Трудовому Конгресі (зачитану на Конгресі М. Любінським):

„Заслухавши справоздання голови Директорії про причини піднятого під її приводом повстання проти гетьманщини, про ті обставини, в яких воно розвивалось, про напрямки роботи окремих партій, груп і верств населення Української Народньої Республіки, а також доклади народніх міністрів про міжнародне положення України і роботу уряду, як підчас повстання, так і після його завершення, фракція українських соціалістів-революціонерів центральної течії — виразниця волі трудового селянства і робітництва — обмірковувала ці відомости на своїх засіданнях і, на підставі інформацій і наказів, одержаних депутатами на селянських з'їздах, прийшла в своїх нарадах до таких думок:

1. Відновляючи свою діяльність у верховнім органі Української Народньої Республіки, перервану в Центральній Раді насильним актом германського війська, фракція соц.-революціонерів перед усім пропонує Конгресові висловити протест перед усіма державами світу проти цього нечуваного ганебного насильства і порушення суверенности УНР, заподіяного германським військом.

2. Продовжуючи соціальне і політичне будівництво Української Народньої Республіки, розпочате Центральною Радою, виразниця волі трудового селянства і робітництва, і продовжене його новою революційною владою, Директорією, — фракція українських соціалістів-революціонерів п. т. Трудового Конгресу підтримує гасла, під котрими йшла діяльність цієї фракції в Центральній Раді, обстоює відновлення законів Центральної Ради, стверджує закони, видані Директорією, як основу, і, стоячи на ґрунті охорони інтересів українського трудового народу та політичної незалежности, яко гарантії переведення їх в життя, вважає завданням Конгресу — внести внутрішнє заспокоєння і повернути зовнішній мир, шляхом повного задоволення соціальних потреб і національних ідеалів трудового люду України.

3. Але, беручи на увагу важні події, які зайшли в життя українського народу за останній рік: руйнуючу роботу буржуазних верств і тяжкі кривди, заподіяні українському трудовому народові, і оцінюючи великий подвиг українського трудового народу, котрий виключно своїми силами визволив свою країну з-під гетьмансько-поміщицького ярма, фракція УПСР вважає, що цим повстанням трудового люду почалась нова ера соціального будівництва і національної творчости, і через це кладе в їх основу трудовий принцип, як єдину гарантію успіху в будіванню нового життя.

4. В сфері соціального будівництва фракція стоїть на принципі соціалізації землі, конкретизуючи його, згідно з умовами окремих місцевостей; в робітничому питанню фракція підтримує і провадить в життя принципи, покладені в основу робітничого закону Центральної Ради.

5. Виходячи далі з покладеного в основу трудового принципу і маючи на увазі інтереси робітництва, а також інтереси загально-державні, фракція вважає:

за необхідне націоналізацію приватних залізниць, цукроварень, фабрично-заводських, фінансових та інших підприємств широкого суспільного значіння.

6. Для переведення в життя і закріплення соціальних здобутків революції мусить бути відповідно сконструований державний апарат.

Беручи в основу принцип децентралізації влади і широкої областної автономії, зазначений в Конституції Центральної Ради від 29 квітня 1918 р., і розвиваючи його, згідно прийнятому трудовому принципу, фракція визнає, що державні органи влади — як в центрі так і на місцях — мусять належати колективам, складеним із представників трудового люду — селян і робітників, обраних на основі рівного, безпосереднього виборчого права, способом тазмного і пропорціонального голосування*).

Такими колективами мусять бути сільські, волосні, повітові і туберніяльні трудові ради селян і робітників, котрі, маючи в межах своєї території певні права і підлягаючи одна другій по інстанціях, будуть підпорю і допомогою в переведенні зазначеного соціального будівництва і забезпеченням від адміністративної розрухи та анархії.

7. Органом верховної влади має бути Всеукраїнський Конгрес Трудового Народу із депутатів, обраних по вище зазначеному способу, а виконавчим органом — відповідальна перед ним Рада Народніх Міністрів.

Верховна влада зараз належить нинішньому Конгресу Трудового Народу України.

8. Стоючи на ґрунті суверенности та незалежности УНР, спіраючись на право самовизначення народів і маючи перед собою факт вільного прилучення західних частин УНР, фракція сподівається в скорім часі повного об'єднання всіх українських земель в єдину Українську Трудову Республіку.

9. Фракція зазначає, що український трудовий народ не має жадних ворожих афресивних намірів і кладе в основу взаємовідносин з сусідніми народами нейтралітет і мирне співжиття, але всяке порушення такого нейтралітету буде обороняти збройною силою.

10. Для можливости переведення в життя намічених ідеалів, на думку фракції, являється необхідним утворення аполітичної та дисциплінованої народної армії.

Зазначивши свою позицію в питаннях соціального будівництва і національних ідеалів, фракція УПСР центральної течії з цієї трибуни закликає трудовий народ України до оборони збройною рукою незалежности і нейтральности УНР, а Трудовий Конгрес до енергійної та напруженої роботи в напрямку як найскоршого переведення в життя висловлених в цій декларації ідеалів.⁴

Позиція, як бачимо, компромісова. Боеве на той час питання про відношення до Совітської Росії, якій Директорія оповістила війну, зовсім замовчано в декларації. Пояснюється така компромісовість ріжнманітним, в значній мірі випадковим складом фракції, який не давав можливости, без розбиття фракції, формулувати позицію партії ясніше. Та й цей компроміс не врятував фракції від роскоду. При голосуванні конкретних резолюцій про сучасний мент і зокрема про відношення до Директорії, частина фракція пішла за офіційними українськими соціал-демократами, голосуючи за довірря Директорії, ухвалюючи взятий нею реакційний курс і домагаючись парламентарно-буржуазного устрою, друга частина зовсім утрималась від голосування, нарешті, третя запропонувала слідуочу, зачитану на Конгресі А р к. С т е п а н е н к о м резолюцію:

*) Таким способом через рівне виборче право фракція хотіла забезпечити в органах робітничо-селянської влади відповідне представництво малоземельному і безземельному селянству України і тим споріднити їх з селянством.

1. Конгрес Трудового Народу України, заслухавши справоздання Директорії і Ради Народніх Міністрів, приймає їх до відома і висловлює Директорії подяку за організацію і переведення повстання.

2. Доручає теперішній Раді Народніх Міністрів вести далі справи, доки буде сформований новий кабінет.

3. Для продовження діяльності Трудового Конгресу утворюється Малий Конгрес по пропорції 1 на 15 повного Конгресу, то значить з 41 члена; Малому Конгресу доручається скликати повне Зібрання Конгресу при найближчій можливості, а до того часу Трудовий Конгрес передає всі права верховної влади цьому Малому Конгресові.

4. Порядкування місцевими справами в межах Галичини, Буковини та Угорської України Трудовий Конгрес полишає місцевим органам демократично сконструованої влади.

5. До українських організацій, які підняли боротьбу проти Директорії, Трудовий Конгрес звертається з закликком до порозуміння з ним, до залишення цієї боротьби і до спільної оборони Української Народньої Республіки від зовнішніх імперіялістичних і внутрішніх контрреволюційних замахів.

6. Приймаючи власть від Директорії, Трудовий Конгрес негайно приступає до формування органів колективної влади на трудовім принципі, згідно з декларацією фракції УПСР д. т., виголошеною на Конгресі.

Точки цієї резолюції про уступлення Директорії, про організацію трудових рад на місцях, як органів влади, і про необхідність порозуміння з лівницею української демократії виявилися для лівці Конгресу за дуже компромісовими і невиразними, а для правіці — „большевицькими“, і тому резолюція не зібрала більшості голосів.

Декларація фракції УСДРП (офіційної) розвивала точку погляду, зазначену в наведеній вище резолюції VI Конгресу Партії по сучасному менту; конкретно: а) фракція висловлювалась проти радянської влади та трудового принципу і за демократичний парламентаризм, б) за переведення в межах буржуазного суспільства „головніших соціальних реформ“, в) за залишення верховної влади в руках Директорії а на місцях, до перевиборів органів місцевого самоврядування, за владу комісарів, г) за оборону Республіки „од ворогів з права і з ліва“.

Стероризований отаманщиною, позбавлений можливості спокійної праці наближаючимся до Києва фронтом, Трудовий Конгрес підписав собі 28. січня смертний вирок слідуною резолюцією, запропованою (С. Б а ч и н с ь к и м) від українських соціаль-демократів (офіційальних) і частини фракції українських соціалістів-революціонерів центральної течії (правої):

„Конгрес Трудового Народу України, вислухавши справоздання Директорії та її міністерства і беручи на увагу заяву Директорії про її готовність скласти свої уповноваження, постановив:

1. Висловити своє повне довірря і подяку Директорії за її велику роботу для визволення українського народу від пансько-гетьманської влади.

2. Зважаючи на загрожуюче внутрішнє і зовнішнє положення нашої Республіки, засідання свої припинити, виділивши зі свого складу комісії з законопідготовчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроекти для слідуної сесії Трудового Конгресу, а також допомогати правительству в оздоровленню адміністративного апарату всієї Республіки від контрреволюційних і антидержавних елементів. Повинні бути утворені комісії: 1. по обороні держави; 2. земельна, 3. бюджетова, 4. закордонних справ, 5. харчових справ

і 6. культурно-освітня. Загальний склад комісій укладається шляхом виборів після пропорціонального представництва від всіх фракцій Конгресу, по рахунку: 1 представник на 15 членів Конгресу. Поділ по окремих комісіях і вироблення порядку робіт встановлюється на спільних зборах всіх обраних до комісій депутатів.

3. З огляду на небезпечний військовий час доручити владу і оборону краю Директорії УНР, яка, доповнена представником од Наддністрянської України, до наступної сесії Трудового Конгресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, причім ці закони перелаштуються на затвердження найближчій сесії Трудового Конгресу.

Виконавча влада УНР належить Раді Міністрів, котра складається Директорією і в часі першої сесії Конгресу відповідає перед Директорією.

4. Доручити президії Трудового Конгресу в порозумінню з Директорією в найближчий час, коли явиться змога нормальної роботи, скликати наступну сесію Трудового Конгресу України.

5. Конгрес Трудового Народу України стоїть проти організації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад на Україні. В цілях закріплення демократичного ладу, правительством УНР разом з комісіями має підготувати закон для виборів всенароднього парламенту Великої Соборної Української Республіки.

6. На основі всенароднього голосування, мають бути скликані нові органи влади на місцях, а до того місцева власть, в інтересах національної оборони, повинна належати довіренним правительству УНР — комісарам, які повинні працювати в контакті і під контролем місцевих трудових рад, обраних пропорціонально від селян і робітників.

7. У відношенню до захватів української території військом держав Антанти, арміями совітськими, польськими, донськими, добровольцьескими та румунськими, Конгрес Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народної Республіки. Український народ хоче бути нейтральним і в дружніх відносинах з усіма іншими народами, але він не потерпить, щоб яка б не було держава навидала збройною силою свою волю українському народові.

8. З приводу своїх постанов Конгрес Трудового Народу України видає свій Універсал до українського народу і поту до народів всього світу.

Бльок фракцій Конгресу, які стояли на ґрунті влади рад (укр. с.-д. незалежні, укр. соц.-рев. ліві, соц.-рев. інтернаціоналісти і „Бунд“), в голосуванні цієї резолюції зовсім не брав ніякої участі. Побачивши, що Конгрес цілком підпорядкувався отаманщині, бльок подав до президії Конгресу наступну заяву:

„Не визнаючи з самого початку правомочности Конгресу, що було зазначено нами в деклараціях, ми бачили своє завдання лише в тому, аби з трибуни Конгресу оголосити вигоди трудового селянства та пролетаріату, що борються за соціалізм, за владу рад. Це завдання за два дні праці Конгресу виконано. З другого боку, з декларацій фракцій, які складають більшість Конгресу, видно, що 1. Конгрес цілком ухвалює політику Директорії, котра веде боротьбу проти революційних мас, 2. Конгрес ухвалює війну з Світською Росією і згоду з імперіалістичними урядами Антанти, прикриваючись машкарою нейтралітету. Уряд, що скликав цей Конгрес на непевних підставах при умовах репресій проти революційно-соціалістичних партій, досяг своєї цілі, здобувши покірну більшість. Ми ще раз заявляємо, що цей Конгрес не має права говорити від імени трудових мас України. Виконуючи наказ своїх виборців, зазначені вище фракції залишають Конгрес і складають з себе всяку відповідальність за постанови Конгресу та за їх наслідки.“

Таким чином, взятий Директорією з отаманами курс ліквідації революції й ідеї диктатури працюючих було стверджено правцею Конгресу. Українську Республіку мала возглавляти й далі скомпромітована в край Директорія, а після — Установчі Збори, обрані „всенароднім

голосованням“. Влада на місцях мала належати і далі не менш скомпромітованим отаманам і комісарам, а після — демократичним органам самоврядування. Утворені в процесі революції трудові ради на місцях мали залишитись тільки в силу необхідності, як тимчасові революційні органи з неясними контрольними функціями; ради робітничих депутатів, очевидно, повинні були бути просто розігнані, як символи засудженої Конгресом „робітничої диктатури“. В зовнішній політиці ухвалювалась і на далі політика директоріяньського нейтралітету. А що то був за „нейтралітет“, не було вже ніякого сумніву. „Червоний Прапór“ (№ 4. 2. II. 1919.) мав рацію говорити, що нейтралітет Директорії фактично виявлявся, головним чином, в боротьбі з „червоним імперіялізмом“ і в співробітництві в тій чи иншій формі з своєю, російською і антантською буржуазією. Та й сама Директорія вже не ховалась з цим, а українські соціально-демократи, ті самі, що в резолюції Конгресу так „задиракувало“ виступами проти імперіялістичної Антанти, спокійно приймали до уваги доклад Військового Міністра, от. Грекова, Конгресові про зроблені вже з Антантою умови, після яких між иншим відступалося Антанті все Чорноморське Побережжя *) „в стратегічних цілях союзників“.

Вдоволена „признанням“ своїх заслуг „вдячним Українським Народом“, Директорія, охоче погодилась нести далі на своїх натружених плечах тяжкий тягар верховної влади. Від імені Директорії В Винниченко склав сердечну подяку Конгресові „за висловлене довіря“ і приобіцяв „свято виконувати доручену справу“, зазначивши задоволення з тої критики діяльності Директорії на Конгресі, яка „не могла критикувати сути тієї діяльності, а зазначила тільки окремі помилки“.

Наближення совітського війська до Києва не дало змоги продовжити далі цю іділію єднання „народу з верховною владою“. Конгрес припинив свою роботу, не встигнувши перейти до інших точок порядку денного. Розпочато евакуацію Києва.

Так насміялася доля над Трудовим Конгресом. Конгрес відбувся, але того Конгресу, про який шла мова в дні революційного піднесення робітничо-селянських мас проти гетьманщини, Конгресу пролетаріату і революційного селянства не було.

*) На засіданні Трудового Конгресу 25. січня отам. Греков говорив: „Після переговорів моїх з командуванням антантського війська в Одесі представники Антанти запропонували нам такі умови: 1. Зняти блокаду з Одеси, бо одеська людність голодує. 2. Відновити залізничну комунікацію по лінії Київ-Одеса. 3. Дати змогу встановити зв'язок між різними групами війська Антанти на півдні України, для чого потрібно передати Антанті для експлуатації залізничні Аверман — Одеса — Миколаїв... Директорія затвердила ці пункти переговорів“. Спинаячись окремо на передачі Антанті залізниць, Військ. Міністр от. Греков пояснив, що то „є передача Антанті не залізниць, а лише права користування ними у військових цілях“.

Розділ III.

Розвиток внутрішньої (української) горожанської війни.

10. Організація Української Соціально-Демократичної Робітничої Партії Незалежних. Поволі, але невичинно відбувався і розвивався в ході революції процес класово-революційної диференціації в рядах українського суспільства. Поділ на ліву і праву фракцію, який Українська Партія Соціалістів-Революціонерів пережила ще за часів Центральної Ради і в дні гетьманського перевороту захопив і Українську Соціально-Демократичну Партію. Формально відбувся він щойно після повалення гетьманщини, а саме в часі перебування Директорії Укр. Нар. Республіки в Києві. Як ми вже зазначали, на VI. Конгресі УСДРП, що відбувся в першій половині січня 1919 р. в Києві, ліве крило партії, так звані незалежники, рішуче розійшлися з правим крилом партії, як в розумінню характеру української революції, так і в тактичних питаннях. Фракція незалежних запропонувала була Конгресові Партії слідуючу резолюцію по сучасному моменту :

„1. VI. Конгрес УСДРП визнає, що нині вся Європа переживає епоху соціалістичної революції, підготовленої всім попереднім розвитком капіталістичного господарства і світовою імперіалістичною війною.

2. Сучасна українська революція є одною з фаз соціалістичної революції в національних українських формах і, як така, ставить перед пролетаріатом України слідуючі завдання : а) перетворення суверенної, самостійної і незалежної Української Народньої Республіки в суверенну, самостійну і незалежну Українську Соціалістичну Республіку ; б) організацію влади на принципі диктатури міського і сільського пролетаріату та неможливого трудового селянства, організованого в робітничо-селянські ради, з цілковитим усуненням від економічної і політичної влади буржуазії, поміщиків і заможного селянства, при чому організація влади рад має підбутись пляномірно з центру, конституційним шляхом, без дезорганізаційних та анархічних самочинних захватів влади окремими радами на місцях ; в) організацію всього народного господарства України на соціалістичній основі, для чого необхідна пляномірна націоналізація землі, кредиту всіх засобів продукції і транспорту з підпорядкуванням їх загальному плянові державного господарства.

3. Виходячи з того, що, згідно ходу світової революції і внутрішньому своєму розвитку, Україна має бути соціалістичною республікою, де влада має належати пролетаріату і революційному селянству, Конгрес УСДРП постановляє, що сучасний уряд повинен реорганізуватися, на основі представництва революційних українських партій, які стоять на ґрунті : а) самостійности національної Української Соціалістичної Республіки і б) влади робітничо-селянських рад. Цей уряд є тимчасовим до організації влади Всеукраїнським Конгресом робітничо-селянських рад.

4. Стоючи на ґрунті незалежности Української Соціалістичної Республіки і виходячи з моменту почавшоїся світової соціалістичної революції, УСДРП, боронячи всіма засобами незалежність Української Республіки, вимагає від українського уряду : а) порозуміння з Російською Соціалістичною Республікою, на підставі обопільного признання суверенности обох соціалістичних республік, повного взаємного неутручання у внутрішні справи сусідньої республіки, негайного виводу російського війська з території Української Соціалістичної Республіки і налагодження економічних відносин ; б) вимоги від держав Антанти виводу війська з території України (включаючи й Крим), неутручання їх у внутрішні справи України і, в разі відмови, активної оборони Української Соціалістичної Республіки супроти імперіалістичного нападу.“

Після прелімінарного голосування резолюції, фракція незалежних, маючи за свою резолюцію меншість голосів, ухвалила вийти зі складу Конгресу партії і залишила Конгрес.

12. січня відбулося окреме засідання меншости Конгресу, на якому було постановлено організувати в партії фракцію незалежних, з власною політичною тактикою й окремим організаційним центром. На цьому ж засіданні було обрано Організаційний Комітет з п'ятох чоловіків. 13. січня відбулося перше засідання Організаційного Комітету фракції незалежних, на якому прийнято текст декларації фракції й ухвалено видавати власний орган під назвою „Червоний Прапор“, з гаслами — „Пролетарі всіх країн єднайтеся“ і „Визволення робітників є справа самих робітників“. — (Перше число Органу вийшло 22. січня 1919 р.)

В своїй декларації фракція незалежних писала :

„Більше року тому назад IV. Конгресу УСДРП зазначив, що світова війна, викликавши повну руїну капіталістичного господарства, привела до повного упадку організаційних здібностей і змагань капіталізму і що в результаті капіталізм та імперіалізм збанкрутували — і світова імперіалістична війна переходить у світову соціалістичну революцію.

Але в часи IV. Конгресу ще не визначився момент ліквідації війни, певним було назвівання революції у високорозвинених капіталістичних країнах і через це й УСДРП на IV. Конгресі не стала виразно на шлях соціалістичної революції, а заняла вичікуюче становище, ставлячи собі в той же час завдання утворення внутрішньої організації Української Республіки, як необхідної умови для успішного ходу соціалістичної революції на Україні.

Дальший внутрішній розвиток України і цілий ряд міжнародніх обставин все більше й більше втягував Україну у вир міжнародньої боротьби і ставив її долю в тісний зв'язок з ходом різко визначеного переходу світової війни в процес соціальної революції, з розпадом старих держав на національні організми. Цей розпад старих, збудованих насильством ріжконаціональних держав, і утворення нових національних республік є необхідною початковою стадією соціалістичної революції, яка може відбуватися тільки в інтернаціональному масштабі і однині тільки в формах і межах національних державно-економічних організмів.

Момент початку соціалістичної революції в Німеччині і всі ознаки можливості її в інших країнах определили і дальший хід української революції, як революції соціальної. Тим більше, що буржуазія за часи панування гетьманщини виявила повне своє банкрутство і нездатність налагодити економічне життя країни; тепер ясно, що й Україна, не зважаючи на свій аграрний характер і економічну відсталість, може вийти зі стану економічної руїни лише шляхом організації народнього господарства на нових соціалістичних основах.

В епоху поділу всього світу на два ворожі табори — пролетаріат і буржуазію, яка вже кінчає своє панування; в часи, коли по всьому світові ростуть і котяться нові хвилі, не можливо зіставитися при старих формах економічного і політичного життя. Від пині кожна спроба їх реформування без знищення основ цього господарства — приватної власности на засоби продукції — неминуче потягне за собою економічну гибель України і підбиття її сильнішим державам. Отже саме життя поставило перед українським пролетаріатом і УСДРП завдання вийти з пасивного вичікуючого стану і перейти до активної й творчої боротьби за перебудову всього соціально-політичного й економічного ладу України по певному плану, виходячи з цілей, завдань і розуміння того процесу, який захоплює всю Європу.

Найбільш гостро відчула ці нові завдання партії трупа незалежних УСДРП. Під впливом її і VI. Конгрес партії, що відбувся цими днями, мусів стати на ґрунт соціалістичної революції. Але, на жаль, він став на півдорозі, не роблячи з цього конечних висновків, не зважаючись рішуче стати на шлях нової творчости, поступового, але на новім, правдивім соціалістичнім принципі будування господарства. Більшість VI. Конгресу залишилася при безнадійних спробах, заховаючи

старий буржуазний лад, щось змінити в ньому латками, не керуючися розумінням єдності всього господарства держави, одночасно стараючися не розхитати старого ладу, а швидче скріпити його. Така робота означає життя на жертвій точці і не дає ні старому ладу укріпити себе, а ні новому рішуче дивнутися в своїм, призначенім долею напрямі. Це вносить і вносить в господарче життя безладдя, анархію і занепад і означає нові реформаторські латки висіти в повітрі без реального і дійсного переведення їх в життя, без органічного зацелення їх в самому житті. Перед партією з усією гостротою поставлено питання: або старе, або нове, — і офіційна партія стала посередині між тим і тим. Тим самим спинається і буде спинятись творча діяльність її — під нею підрізується твердий вплив на робітництво і селянство, які не можуть задовольнитись тим толпацтвом на місці, яке підносить офіційна УСДРП.

Ми Франція Незалежних Української Соц.-Дем. Роб. Партії, різко й виразно стали на новий шлях, і в цьому перше тактичне розходження наше з рештою партії. Ми мусимо стати на новий шлях, коли хочемо рятувати економічне й соціальне життя України, а, значить, і національно-державне, бо одне з другим тісно зв'язано. Принципіально наче б то і фракція незалежних і офіційна частина партії стоять на ґрунті соціалістичної революції, обидві частини партії визнають, що соціалістична революція на Україні може відбуватися лише в формі самостійної і незалежної Української Республіки. Але той стан жертвої точки, на якому став VI. Конгрес, є тяжким ударом перш за все по самостійності і незалежності Української Республіки, бо не дає Україні твердо стати в середині, а, значить, і на вні в цей момент, коли світова війна розбивається на цілий ряд частинних війн, на основі необхідності для соціалістичної революції переведення її в національно-державних формах.

Виходячи з спільного розуміння самостійності і незалежності України, як необхідної і колючої форми переведення соціалістичної революції, фракція незалежних, одначе, різко розходиться з офіційною партією в формах влади, здатних для переведення соціалістичної революції. Тоді як фракція незалежних єдиною можливою формою влади в момент соціалістичної революції, принаймні в сучаску її стадії, визнає диктатуру пролетаріату й селянства в формі робітничих і селянських рад, офіційна партія допускає цілу плутанину: Трудовий Конгрес і парламент з чотирьох-хвосткою, а на місцях — і органи самоврядування, і комісари, і трудові ради. Своєю тактикою офіційна партія руйнує ті органи, на які вона лише і могла би опиратись, цеб то робітничі й селянські ради...*)

Ми, фракція незалежних, не можемо брати на себе відповідальність за це. Ми вважаємо, що коли вже УСДРП не може різко змінити напрямком урядового курсу, то вона повинна одкликати із уряду своїх представників і стати на шлях боротьби за справжню народню владу, за владу робітничо-селянських рад...*)

Офіційна партія гадає врятувати революцію, хапаючися за старі демократичні формули, боючися ясно й виразно стати на той шлях, який неминучим є в сучасний момент для партії пролетаріату. Демократизм не дає і не дасть сильної централізованої влади, яка лише й може переводити революцію. Демократизм на Україні неминуче перетвориться в диктатуру середніх класів громадянства, які, звичайно, не можуть бути чинниками соціалістичної революції. Народні маси при парламентарній ладі також будуть відкинуті від творчости. Соціалістична революція вимагає централізованої влади, як в центрі, так і на місцях, але влади, на основі активної в ній участі основної маси працюючих; формою такої влади є влада рад. Тому, хто сказав „соціалістична революція“, мусить сказати і „влада рад“. В цьому в нас основна різниця з офіційною партією.

Не малу роль в занятій VI. Конгресом неясної і двозначної позиції відіграла боязнь перекопи на Україні городського не-українського елементу. Але влада рад зовсім не означає диктатуру пролетаріату в її чистому вигляді, та й пролетаріат на Україні не весь чужонаціональний. Організація влади рад можлива без віддання робітництву чисельної переваги в цих органах, а тим більше

*) „Червоний Прапор“ No 1, 22. січня 1920 р. Київ.

на Україні, де основну роль грає гурдове селянство. Пролетаріатові лише, як класі, якій єдино призначено перевести соціалізм у повнім об'ємі, має бути забезпечений сильний вплив, відповідно його значінню в майбутній соціалістичній творчості. Зараз же, поки тягнеться переходова епоха, поки по всьому світі йде боротьба між соціалізмом і капіталізмом, пролетаріат на Україні може і мусить стати до влади тільки разом із революційним селянством. Правда, велика частина пролетаріату на Україні засліплена ще шовінізмом та імперіялізмом російського більшовизму, але об'єктивно це робітництво з ходом розвитку української революції повинно все більше й більше втягуватись у всі форми внутрішнього життя на Україні. І ми певні, що все не-українське робітництво скоро позбавиться пережитків старої Росії і піде рядом з українським народом і пролетаріатом. Але для цього потрібна спільна позиція. Таку ясну і тверду пролетарську позицію даємо ми, українські соціаль-демократи незалежні.

За час революції на Україні більшовики виявили всю недоречність і нікчемність своєї антиукраїнської тактики, яка вела робітництво на розгром. Не-українське робітництво самим розвитком подій мусить втягтися в роботу соціально-державного будування незалежної Української Республіки. Повторення більшовицьких антиукраїнських експериментів самим ходом національного руху були б дуже скоро розбиті; робітництво ж не повинно йти на новий розгром. Ми думаємо, що момент можливості втягнення не-українського робітництва в роботу соціально-державного будівництва незалежної Української Соціалістичної Республіки вже наступив і найшвидче та найкраще може відбутися лише через владу рад, де робітництву має бути забезпечено не менше третьої частини впливу у відповідних органах рад.

Такі ріжніці у фракції незалежних з рештою партії. Ріжне розуміння соціалістичної революції і способів її переведення в життя примушують нас до утворення в межах УСДРП фракції незалежних з самостійною політичною лінією і тактикою. Ми не беремо на себе відповідальности за той курс політики, який узяв VI. Конгрес УСДРП, і вважаємо його шкідливим для української революції. Фракція незалежних УСДРП буде працювати серед мас на ґрунті своєї резолюції під гаслом боротьби за робітничо-селянську владу рад в незалежній самостійній Українській Соціалістичній Республіці. Але наша фракція остаточно не рве з партією, бо вважає, що і вся партія, ходом революції примушена буде стати на нашу позицію. Ми переконані також в тому, що українські робітничі маси будуть з нами, а не з тими офіційними керівниками партії, які думають врятувати Україну соціалістичними латками на буржуазній основі.

Наше відношення до українського уряду определяється загальною нашою позицією. Сучасний уряд України — „Директорію“ — ми не підтримуємо. Своєю ясною критикою ми штовхаємо його на шлях увільнення від буржуазних пут, в той же час розкриваємо перед масами кожную його помилку, кожную зраду народнім інтересам*)

Розуміння наше соціалістичної революції різко ріжнить нас від партії більшовиків-комуністів, робота якої є шкідлива для робітництва України, бо тягне вона до Росії і на вні, а не в середині України шукає собі опору. Через те робота цієї партії на Україні імперіялістичною і тягне вона до підбиття України під Росію, чого ми — незалежні укр. соц.-дем. — допустити не можемо, бо ми є перш за все тією політичною групою, яка тільки в масах українського робітництва і селянства бачить залог успіху революції і тільки на них спирається. Ріжнить нас од більшовиків також і те, що ми не визнаємо зараз можливою чисту диктатуру пролетаріату, а ставимо, як необхідність сучасного моменту, диктатуру пролетаріату разом з революційним селянством — в формі влади робітничо-селянських рад.

*) Точки означають місця, покопфисковані цензурою (січових стрільців). Конфісковано ті місця декларації, в яких критикувалась політика Директорії.

Ми, незалежні у. с.-д., ідучи до робітничих і селянських мас, використовуємо кожну нагоду для впливу на маси. Через те не відкидаємо ми й участі в Трудовому Конгресі, хоч і не покладаємо на нього великих надій. Використати цей сурогат ми мусимо, бо все одно дні його короткі: він мусить уступити владу або вправо, або вліво. Ми, незалежні, не визнаємо тверджень про неполітичність армії. Армія — це ті ж робітники і селяне і боряться вони за свої робітничо-селянські інтереси. Через це ми домагаємося представництва від армії в політичних органах, в тому числі і в Трудовому Конгресі і в радах. Але ми відокремлюємо політичну роль армії од стратегічної технічної й оперативної. Тут повинна бути строга дисципліна і повне підлягання військовим властям, поставленим робітничо-селянським урядом.

Отже, зазначивши свою політичну лінію, фракція незалежних закликає всіх товаришів робітників, революційних селян і вояків України до організації і боротьби під нашим червоним прапором соціалізму і інтернаціоналу. Хай живе Українська самостійна і незалежна соціалістична Республіка! Хай живе влада робітничих і селянських рад! Хай живе згода між соціалістичними республіками! Всі до боротьби проти реакції й імперіалізму!

Організаційні Комітет Фракції Незалежних УСДРП.* *)

Доповненням до цієї декларації служить наведена вище декларація фракції незалежних на Трудовому Конгресі.

Після того як вияснилось, що ніякою критикою не можна досягти „увільнення Директорії від буржуазних пут“, незалежники, вкупі з українськими соціалістами-революціонерами (лівими), повели серед робітництва, селянства і війська роботу, направлену на насильне повалення Директорії. Докладніше на цій роботі незалежників сплинемо пізніше.

II. Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (центральної течії) стає на ґрунт соціалістичної революції і приймає радянську форму влади. Трудовий Конгрес дав УПСР (ц. т.) технічну нагоду посудити наперед організаційну й ідеологічну роботу по будові партії. Першу спробу намітити і зафіксувати нову ідеологічну позицію партії, яка диктувалась розвитком революції, було зроблено на самому Трудовому Конгресі, підчас вироблення декларації с.-р. фракції. Спроба ця ще раз показала, наскільки необхідним являлось скликання партійного зїзду і встановлення на ньому певних основних ідеологічних постулатів і тактики Партії. Партія й готовилась в цей час до зїзду (зїзд було призначено на 24. січня), але відбутися його в нормальних умовах не вдалось. На зїзд прибуло всього до 58 делегатів (переважно з Правобережжя) і з цієї причини зїзд, відкрившись 28. січня 1919 року в Києві, ухвалив назвати себе лише Конференцією УПСР Центральної Течії.

Конференція мала зовсім инший вигляд, ніж фракція. Тої розбіжності думок, як на Фракції Трудового Конгресу, не було. Докладчик (від Організаційного Комітету Партії) по питанню партійної організації і по сучасному моменту зазначив між иншим, що Партія повинна змінити свою тактику, визнати, що в світовому розмірі назріла соціалістична революція й що ознаки соціалістичної революції має й українська революція і, відповідно до цього, твердо стати на ґрунт радянської влади, як єдиної форми влади працюючих, покликаної для повалення сучасного капіталістичного суспільства й розчищення ґрунту для будови нового,

*) „Червоний Прапор“ No 1, 22. січня 1920 р. Київ.

соціалістичного суспільства. Конференція погодилась з докладом Організаційного Комітету й ухвалила слідуєчі резолюції: *)

„1. Конференція УПСР — 28. січня 1919 р. — заслухавши звіт Організаційного Комітету, приймає його до відома; визнає, що творити окрему партійну організацію на чолі з Організаційним Комітетом було необхідністю; апробує ту роботу, котра була переведена Організаційним Комітетом для зєднання українського революційного фронту в боротьбі з гетьмансько-німецькою реакцією і на дальше вважає потрібним стояти на ґрунті суверенности УНР, збудованої на тих соціяльних принципах, які покладені в основу програму Української Партії Соц.-Революціонерів.

2. В справі обєднання Центральної Течії УПСР з Лівією Течією Партії Конференція визнає, що в даний момент немає змоги перевести повного злиття обох частин партії, але переобраний Центральний Комітет УПСР ц. т. повинен намагатись працювати в як найближчому контакті з Центральним Комітетом Лівих і прямувати до зєднання партії.

3. Обговоривши питання про проблему влади на Україні, Конференція УПСР констатує, що велика українська революція з національно-політичної розвинулась в революцію соціяльну, що зберегти і закріпити здобутки соціяльної революції зможуть лише клясові органи, тому Конференція УПСР визнає за необхідне, аби влада перейшла до рук клясових органів, себ-то Рад Селянських та Робітничих Депутатів.

Маючи ж на увазі, що декларацією фракції УПСР ц. т. на Українському Трудовому Конгресі про створення клясових органів державної влади в формі Трудових Рад Селянських і Робітничих Депутатів, обраних на основі рівного, безпосереднього виборчого права, способом таємного і пропорціонального голосування, було визнано кінце необхідним, утворення Трудових Рад з тим, щоб такі ради, маючи адміністративно-політичні і господарські функції в межах своєї території і підлягаючи одна другій по інстанціях, були підмогою і допомогою в переведенні соціяльного будівництва і забезпечили від адміністративної розрухи та анархії, — Конференція УПСР закликає всі партійні комітети до утворення таких рад в формі, як то зазначено в декларації УПСР ц. т., приймаючи зазначену в декларації назву Трудових Рад Селянських і Робітничих Депутатів, не доускаючи сепаратних виступів до захвату влади.

4. З огляду на те, що пункти тої декларації не лягли в основу постанов Трудового Конгресу, Конференція констатує, що прийнята Трудовим Конгресом резолюція ставить УПСР в таке становище, коли вона, як партія, не може брати на себе відповідальности за урядову політику. Але, зважаючи на скрутний стан УНР і потребу інтелектуальних технічних сил для неї, УПСР дозволяє своїм членам входити у всі урядові органи для органічної роботи, коли ця робота не стоїть на перешкоді організації вищезазначених клясових органів.

5. Конференція УПСР закликає всіх партійних товарищів до відновлення старих партійних організацій і закладання нових. Обовязком партійних товарищів є закладати організації на селах, організувати волосні, повітові і губерніяльні зїзди, вибрати на них комітети і звязуватись з Центральним Комітетом УПСР Центральної Течії.

Обовязком Центр. Комітету є як найскорше виробити статут партійних організацій і розіслати його.“

Таким чином, Центральна Течія стала окремою радянською партією, на чолі з Центральним Комітетом, обраним на Конференції**). Поведені

*) Докладчиком від Організ. Комітету виступав І. Лизанівський. В працях Конференції приймав діяльну участь М. С. Грушевський.

***) До Центр. Комітету було обрано: Н. Петренка, І. Лизанівського, Миколайчука, М. Любинського, Арк. Степаненка, Д. Одрину, І. Часника і О. Щадиліва (кандидатом до Ц. К. В. Голубовича).

новим Центральним Комітетом переговори з лівою течією партії не дали успішних результатів, і дві партії почали існувати паралельно.

Визнавши за необхідне підтримувати радянську форму влади, Партія в той же час настоювала на тім, аби в радах селянських і робітничих депутатів українське трудове селянство мало представництво, відповідне його соціально-економічному значінню в життю краю. В цім своїм домаганню Партія виходила з міркувань двоякого роду: соціально-економічних і національно-політичних. Зважаючи на аграрний характер України і впливаючу звідси малу чисельність міського пролетаріату, Партія вважала диктатуру пролетаріата на Україні не здійснимою без підтримки численної багатоміліонової верстви безземельного та малоземельного селянства; тільки в тісній злуці міського пролетаріату з трудовим селянством і спільній їх революційній праці в радах робітничих і селянських депутатів Партія бачила запоруку перемоги революції на Україні. З другого боку її момент національно-політичний штовхав Партію на шлях обстоювання відповідної участі трудового селянства в державно-господарчій і культурній будівництві на Україні. Віддати всю складну справу будування нового суспільно-державного життя на Україні виключно в руки пролетаріату, в частині не-українського національно, в частині арусифікованого та зденаціоналізованого, українські соц.-революціонери вважали небезпечним для культурного, економічного й політичного розвитку українських працюючих мас. Таке обезправнення селянства підкопувало ґрунт під державною незалежністю України, яку обстоювала УПСР, добачаючи в незалежності між иншим, реальну ознаку національного визволення українських працюючих мас і необхідну передумову завершення національно-визвольної боротьби українського народу й перетворення української революції в горожанську, класову війну — в соціалістичну революцію.

Це останнє і явилось одною з причин пізньої боротьби Партії з російськими більшовиками на Україні.

12. Оружна боротьба українського робітництва й безземельного та малоземельного селянства проти Директорії. Розриваючи з українськими революційно-соціалістичними партіями, Директорія тим самим штовхала їх на шлях оружної боротьби в собою. Довший час одначе партії уникали такої боротьби в ширших розмірах і тільки тоді, коли робітничо-селянські маси, обурені реакційною політикою директоріанських властей на місцях, почали стихійно повставати і коли більш-менш остаточно вияснилось, що дійти до порозуміння з Директорією неможливо, українські с.-р. (ліві) і незалежники почали падавати організованих політичних форм стихійному незадоволенню мас. Ще підчас гетьманщини Партією УСР (лівих) було утворено Головний Революційний Комітет в складі М. Шинкаря, Г. Михайличенка, В. Еланського, О. Шумського, М. Литвиненка і В. Лашкевича. Комітет цей брав діяльну участь в організації повстання проти гетьманщини, хоч і вів свою роботу незалежно від Директорії. З часу, коли Директорія одмовила українським лівим с.-р. в легальному існуванню і взагалі повела ясно контрреволюційну роботу, Головний Революційний

Комітет вступив в контакт з російськими більшовиками і організував на всьому Лівобережжю повстання проти Директорії.

На Правобережжю центром протидиректоріанського руху стала Київщина, і чи не ті самі місцевості, які перші відгукнулись на заклик Директорії вставати на боротьбу з гетьманською реакцією. Відбулися спроби повстань і на Волині — в Житомирі і в Овруцькому повіті, де воєн між иншим кінчилися страшними єврейськими погромами, вчиненими директоріансько-петлюрівсько-добровольчесько-гетьманським військом.

Коли стала виявлятися фізіономія Директорії по діяльності її агентів на місцях, Селянський З'їзд Київського повіту в Трипідлі, нагадав Директорії, що її будуть підтримувати доти, доки вона йтиме з революційним селянством та пролетаріатом. Незадоволення біднішого селянства і місцевого пролетаріату в цім повіті викликала діяльність комісарів Директорії Моргуліса (Губ. Коміс.) і Говоруна, що не були прихильниками радянської влади і, навіть, трудових рад, та вели свою роботу в напрямі реставрації так званих демократичних порядків: відновлення старих комісаріатів і органів земського і міського самоврядування. Помічалось незадоволення і в инших місцевостях. Діяльність військових властей — комендантів та отаманів — ще більше, ніж цивільних властей, драгувала населення, викликаючи примару старих, ледве не гетьманських, реакційних порядків, образ повного сванільства. Робилося це якраз тоді, коли Директорія, здавалось, досягла вершин своєї слави і революційности, коли, здавалось, вона от-от стане рішучо на бік радянської, робітничо-селянської влади. Працюючі маси швидко переконались, що та „революційність“ Директорії, про яку писали деякі кївські газети, коли її мала місце, то тільки на шпальтах газет, що вона була гарним словом без реального змісту — і що в дійсности — на місцях — йшло придушення революції й будування демократично-буржуазної державности, з усіма властивими їй політичними й соціально-економічними порядками, з відніханням робітництва і селянства від безпосередньої активної участі в державнім будівництві.

Як деморалізуюче, негативно впливала ця фактично-реакційна політика директоріанської влади на революційне селянство, а разом з ним і на революційне республіканське директоріанське військо (робітничо-селянське, звичайно, а не на гетьманські-добровольчі отряди, що перейшли на бік Директорії), показувало так зване „збільшевичення“ багатьох військових частин, а в числі їх і Дніпровської дивізії, одної з найбільш революційних і активних військових частин. Виведена через революційний характер за межі Києва, ця дивізія, придивившись до тих порядків, які заводились на місцях директоріанською цивільною і військовою владою, остаточно „збільшевичилась“, покинула ряди директоріанського війська і зі зброєю в руках пішла додому. Після цього незадоволення селянства Київщини директоріанською політикою почало набирати зовсім виразних, широких і грізних форм. В селі Григорівці відбувся знов чималий селянський з'їзд, який постановив домогаться, аби Директорія передала владу на місцях радам і приступила до націоналізації великих підприємств і взагалі до повного знищення основ буржуазно-капіталістичного ладу й будови нових, робітничо-селянських форм

сусільного життя. В кінці, зїзд цей (що відбувався, до речі, при співучасті козаків Дніпровської дивізії) ухвалив довести до відома Директорії, що в разі, коли вона не скаменеться і не стане за робітничеселянську владу „озброєний нарід силою зброї буде домагатись своїх прав“. Тут же на цьому зїзді було обрано Революційний Комітет, Раду дивізії й „отамана“ дивізії — Зеленого.

Постанови Григорівського Зїзду нарobili переполоху в Києві. В військових штабах (Петлюра і Коновалець) заврушились. Пішли „переговори“ з „бунтовщиками“ — обіцянки звільнити небажаних населенню комісарів і поробити інші дрібязкові уступки. Про зміну самої політики, основного курсу її, само собою розуміється, не було мови. Натомість, поруч з „переговорами“ й обіцянками, йшло підготовлення справи обеззброєння Дніпровської дивізії і місцевого „збольшевиченого“ революційного селянства, — велась агентами Директорії завзята агітація між селянством і козаками, направлена проти членів обраного в Григорівці Ревкому, як „большевицьких запродавців“.

Через кілька днів було двинуто на Трипілля, де осівся Ревком, директоріянське військо з Києва і Білої Церкви. Трипілля попробувало було вступити в „оборонче-наступательний“ союз з сусіднім Переславом (на Полтавщині), де також назрівало повстання проти Директорії. Але спроба, з технічних причин, не вдалася. Під Обуховом стався перший бій між директоріянським і — ще вчора бувшим директоріянським — а тепер народнім революційним військом. Директоріянське військо перемогло і забрало Обухів. Потім очистили від „повстанців“ Трипілля.

Революційний (Григорівський) Комітет перейшов після цього на лівий беріг Дніпра, до Переяслава. А тут — на Лівобережжю — директоріянська влада, давно обуривши проти себе селянство і робітництво, тратила ґрунт під ногами, вже не мала сили боротися з „збольшевиченим населенням“. Повставше селянство та робітництво мало вже тут перевагу на своїм боці. В Золотоноші обеззброєно Чорноморські директоріянські полки (що частково також „большевичились“). Було організовано революційний штаб (цілком український), який почав швидко й з успіхом організувати народню революційну армію по класовому принципу (між иншим, домагання організації класової, робітничеселянської армії, було одним з основних домагань „Трипільців“: населення взагалі було дуже незадоволене влиттям в народню революційну армію бувших гетьмансько-добровольчеських елементів).

Золотоноша стала центром „червоного Лівобережжя“. Почались справжні бої українських повстанських загонів з директоріянським військом. Повстанці проти Директорії захопили Гребінку і зліквідували Лубеський директоріянський фронт. В той же час частина Дніпровської дивізії держала фронт в Ржищеві (на Київщині). Черкаси приєднались до повстанців.

В місцевостях, зайнятих повстанцями, творилися з місцевих людей — під проводом у. с.-р. лівих і незалежників — органи робітничеселянської влади, переводалась націоналізація підприємств, організувались революційні трибунали.

Те саме робилось, ще раніш почавшись, на Харківщині, Чернигівщині і Катеринославщині. Отаман Балбачан тікав з Харківщини саме від селянсько-робітничих повстанських загонів, а не від російського совітського війська. Пізніше, в кінці січня, з наказу Боевого Відділу УПСР (лівих), оголосив війну Директорії „отаман“ Григорієв, що оперував зі своїми заговами в районі Шпола—Бобриська—Знаменка—Перекоп—Алешки—Херсон—Миколаїв—Одеса—Овідіополь—Маяки—Роздільна. Загони Григорієва складались з біднішого селянства Таврії і Херсонщини і спочатку виступали в повному контакті з Директорією (на чолі цих загонів стояв штаб, в склад якого входили, крім от. Григорієва, Ю. Тютюнник і С. Савицький). Залицяння Директорії до Антанти, що сувула саме в тім районі на Україну з „золотопогонниками“ і поміщиками, вооружило проти Директорії все селянство Херсонщини, а в тому числі і в першу чергу партизанські загони от. Григорієва. Не слухаючись Директорії, Григорієв вступив у бій з Французами і добровольцями, а разом з тим і з директоріанським військом.

Директорія гинула. Совітське російське військо, що надвигалось на Київ з Харькова, тільки прискішувало день її загибелі.

Таке було значіння внутрішнього, цілком українського робітниче-селянського фронту в поваленню Директорії й підготовленню ґрунту для Радянської України. Хоч подані нами досі відомости і не дають вичерпуючого образу протидиректоріанського робітниче-селянського руху, проте і вони ясно і переконуюче свідчать, що загибель Директорії є ділом рук не тільки регулярного війська Совітської Росії, що ґрунт для нової робітниче-селянської влади на Україні було підготовлено внутрішніми силами українських національних мас. І то вже инша справа, що на тому ґрунті зійшло не сіяне зілля — окупація України Совітською Росією.

13. Військові успіхи Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду України. Директорія зробила все від неї залежне, аби підготувати ґрунт для мілітарних успіхів російського війська й Тимчасового Робітниче-Селянського Уряду, що йшов слідом за тим військом*). Коли в кінці

*) Що двигалась на Україну іменнo російська армія, цього не ховали пізніше і сами большевики. Хоч в нотах Чичеріна до Директорії Совітське Правительство заввало про свою незаінтересованість в українських справах (аби лише, мовляв, Директорія не противилась встановленню робітниче-селянської влади), на ділі справа стояла инакше.

В зв'язку з успіхами російського війська на Україні совітське правительство Росії розвинуло широкі економічно-продовольчі плани що до України. Все московське суспільство виявило надзвичайну радість з приводу „возсоединенія“ двох насильно розірваних частей „єдиного цілого“. Для характеристики московських настроїв того часу наводимо тут деякі документи. Так Московська Рада Робітничих та Червоноармійських депутатів писала в своїй відозві 6. лютого 1919 р.:

„Товариші! Перемога повстання робітників і селян на Україні, встановлення в Харківській, Катеринославській, Полтавській губерніях і частині Донецького Басейна влади рад, відкриває шлях порятунку робітників і трудящих мас Росії від голоду і господарської розрухи. Українська червона армія робітників і бідніших селян відвоювала у німецьких імперіалістів і місцевих поміщиків, кулаків і буржуазії дуже великі запаси хліба, м'яса, жирів, цукру, соли, кормів, вугілля, взагалі всього того, без чого голодує, хворіє та вимірає людність

грудня 1918 р. на самім початку 1919 року військо Світської Росії з великим трудом подвигалось на територію України, зустрівачи опір українських військ, то вже в середині січня війська ці продвигались по Україні побідним маршем при допомозі самого населення.

Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України з триумфом продвигався все глибше на територію України, розголошуючи по всьому світі про „свої“ перемоги над „контрреволюційною Директорією“.

Саме в той день, коли Трудовий Конгрес помирив безславною смертю, Тимчасовий Р.-С. Уряд оповіщав з Харькова — „всі народи та уряди і всіх, всіх, всіх“ про свої побіди слідуною радіотелеграмою :

„Боротьба за совітську владу на Україні скоро буде скінчена. Працюючі маси України, не зупиняючи ні на хвилину цієї боротьби, яка виллалась в формі стачок робітників і масових виступів селян в час гетьманської влади, охоплені в останній час по всій Україні пожежою загального повстання. З стихійного руху ця боротьба перетворилась в організований, рішучий штурм проти панування буржуазії.

наших місць. Запаси продуктів перевищують десятки мільйонів пудів. В цих запасах наш порятунок, наших родин, наших дітей, всієї нашої справи пролетарської революції.

Запаси ці треба взяти під рахунок, треба підвести їх, для чого треба допомогти залізничникам у їх трудній справі. Кожний завод, фабрично-заводський комітет, професійна спілка, районна рада і партійна ячейка повинні виділити дійсних робітників і послати їх на цю роботу. Нехай кожен завод, майстерня, робітничий гурток знають, що кожний робітник, обраний для цієї праці, є зайвим шмаком хліба, цукру, м'яса для голодних.“

Московська Рада, на підставі відомостей Народніх Комісаріятів, запевняє: „Коли ми незабаром пошлемо з Москви і губерній, з Петрограду, з Іваново-Вознесенська кілька сотень діяльних робітників, ми врятуємо себе від голодовки. За діло ж, товариші! Збирайте негайно зібрання, обирайте товаришів для праці по поставці. Передавайте відомости про цих товаришів до районних рад, до військово-харчового бюро професійних спілок.

Порятунок від голоду, від розрухи в наших руках! Він близько. Пильною працею, дисципліною, організацією ми перемаємо голод. За діло ж, товариші!“

Про цей самий порятунок Московщини від голоду говорила в своїх нотах і Директорія, запевняючи Світське Правительство в своїм бажанні приступити негайно до товарообміну з Росією. Та як бачимо, вся Московщина з тремтінням чекала не „товарообміну“, а зовсім иншого — прибрання до своїх власних рук економічних ресурсів України.

В той же час, як Московська Рада оголошувала наведену відозву, „Правда“ (орган Центр. Комітету Російської Комуністичної Партії) писала:

„В тяжкій і кривавій боротьбі вона (червона армія) проложила шлях до хліба, бо вона здобула Україну. Вона проклала шлях до вугілля, бо вона повернула робітничій класі три чверті Донецького басейну. Вона проламала стіну, котра відділяла нас від хлопка (бавовни), розчистивши шлях на Туркестан...“.

А ще трохи пізніше, коли вже почалося систематичне викачування московськими властями з України ріжних багатств, та ж сама „Правда“ (з 26. лютого 1919р.) писала :

„Не буде помилковою гадка, що на Україні маєтся в сучасний мент хлібних лишків біля 250—300 мил. пудів... Але хліб не єдиний засіб України, котрим вона може допомогти голодаючим північним і центральним губерніям... По останнім даним, далеко не перебільшеним, Україна може дати голодаючій півночі і голодаючому центрові ще до весни певну кількість хліба, біля 200 тисяч пудів мороженого м'яса, до 200 тисяч пудів сала, до 300 тисяч пудів сухих

Вільшу частину Української території вже звільнено. Над Черніговом, Харьковом, Полтавою, Катеринославом, в Донецькій басейні вже має червоний стяг совітської влади робітників і селян. Зі сходу, півночі і заходу йдуть червоні українські совітські війська, які збільшуються приєднанням до них глав повставших робітників та селян, а також солдат, мобілізованих так званою „Директорією“, і знаходяться всього в декілька десятках верст від Києва, де остання буржуазно-капіталістична влада на Україні — Директорія, охоплена панікою і готується вже тікати.

Організований в початку революції Тимчасовий Уряд, в зв'язку з поширенням території і ускладненням своїх завдань, визнав нині необхідним для успішності праці на користь українській революції, реорганізуватись і усталитись в слідуючій складі: Голова Тимчасового Робочого і Селянського Уряду України і Народній Комісар Закордонних справ — тов. Раковський; Рада Народнього Господарства України — Пятаков, Квірінг, Рухімович; Народній Комісаріат по військовим справам — Підвойський і Межлоук; Народній Комісар Совітської пропаганди — Артем; Народній Комісаріат внутрішніх справ — Авдієнко і Ворошилів; Народній Комісар Народньої освіти — Затонський; Народній Комісар Земельних справ — Калетайєв; Народній Комісар Судових справ — Хмельницький; Народній Комісаріат Продовольчих справ — Шліхтер і Вубнов; Народній Комісар

овочів, значну кількість картоплі, біля 7 мил. пудів цукру, цукерні виробу і небагато шпона.

Частину продуктів із запасів, котрі можна було швидко реалізувати, вже вивезено з України в Совітську Росію. Україна вже дала нам до 175 вагонів хліба і біля 2 мил. пудів цукру. Крім того на українських залізницях грузяться для півночі сіль, м'ясо, сало, дичина, картопля, сухі овочі, мило, молочні продукти, різні солодоші, сода і консерви. Соли грузяться 392 вагони, решта продуктів до 275 вагонів. Зрозуміло, що те, що вже дала нам Україна і що вона може дати в найблизчий час, є невелика частка тої кількості харчових продуктів, на котру має право рахувати Совітська Росія. Головне productive завдання, яке стоїть перед Совітською Росією на Україні, далеко ще не вирішено. Треба як найшвидче і як в найбільшій кількості одержати з України хліб і м'ясо. До розв'язання цього завдання ми тільки ще приступаємо...“

Що Совітська Росія дивилась „на вільну і незалежну Українську Радянську Республіку“ всього лише як на „тимчасово «отторгнуту» від Росії німецькою окупацією південну частину Східної Области“, вказує, між иншим, слідуючий документ, вміщений в „Правде“, No. 11, за 17. января 1919 р.:

„Охорона військового майна в реокупованих областях. До всіх правительствених установ і урядових осіб вільної, незалежної Української Радянської Республіки. — Правительство Російської Соціалістичної Федеративної Совітської Республіки оголосило не дійсним Берестейський договір, в наслідок якого Україна була зайнята германським військом. Нині Германія, не маючи змоги силою зброї примусити до виконання Берестейського договору, звільняє територію братньої Радянської Республіки України. Російське Совітське Правительство, шляхом дипломатичних зносин і натиску Червоної Армії, вживає заходів з одного боку до того, щоб землі братнього народу були швидче звільнені, а з другої — до того, щоб майно не було вивезено. Після одержаних відомостей, в звільнених місцевостях залишається маса, військового майна, що належить Російській Республіці і являється необхідним для збільшення міці Армії, котра нині бореться за волю працюючих і за звільнення з-під гніту імперіялізму. Російське Совітське Правительство направляє в звільнені області особливі комісії для учота і охорони, видачі частини Червоної Армії і відправки для ремонту того майна, яке залишається і являється необхідним для військової пішей. Правительство Російської С. Ф. С. Республіки, підкреслюючи, що вищевказане майно необхідне йому для виконання великого завдання освободження трудових мас від ярма імперіялізму, сподівається, що всі правительствени і урядові особи братської Радянської Республіки України шире допоможуть вказаним вище комісіям.“

Фінансів — Земит; Народній Комісар Шляхів — Жарко; Голова Верховної Соціалістичної Інспекції і Народній Комісар Контролю Республіки — Скрипник; Командуючий військом Української Соціалістичної Соціалістичної Республіки — Антонов-Овсієнко; Революційний Військовий Совіт, Голова Антонов-Овсієнко; Члени уряду — Ю. Коцюбинський і Щаденко.

Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд від імени всього працюючого люду України оголошує, що робітники і селяне України, зв'язані міцним ланцюгом з робітниками і селянами всіх країн, твердо гадають жити в згоді з усіма народами. Уряд взиває через те народи і уряди всіх країн налагодити постійні дипломатичні зносини з Українською Соц. Сов. Республікою і звертається окремо до совітських соціалістичних урядів Росії, Латвії, Вілоруси, Естляндії і Литви з пропозицією утворити тісний оборончий союз проти всіх спроб свиннути так тяжко здобуту владу робітників і селян.

Хай живе солідарність працюючих мас! Голова Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду України і Народній Комісар Закордонних Справ Раковський.

У Харькові, 28. січня 1919 р.“

4. лютого внаслідок Кнів. В місто ввійшли російські совітська і так звана Тарашанська дивізії (українська частина). 6. лютого 1919 року в кнівських газетах було вже надруковано повідомлення Виконавчого Комітету Київської Ради Робітничих Депутатів (за підписом Голови Комітету Бубнова і членів: П. Сидоренка, П. Дегтяренка, М. Майора, В. Чернявського, Г. Волкова, С. Касіора, А. Хейфіца, В. Шмана, М. Розмана, І. Хургіна, М. Меркеля, Г. Михайличенка, П. Любченка, І. Качури, А. Чесхиса, І. Френкеля і М. Авдієнка) про те, що „Директорія вигнана з Кніва“ і що в місто „вступають під проводом р.-с. Уряду України червоні радянські баталіони“.

До переїзду уряду з Харькова до Кніва, Виконавчий Комітет Київської Ради Робітничих Депутатів призначив для догляду за міністерствами (залишеними після Директорії) особливих комісарів, в слідуєчому складі:

1. По військовому міністерству — П. Любченка, Бубнова і Дегтяренка, 2. закордонних справ — Г. Михайличенка і Ю. Мазуренка, 3. по міністерству фінансів — Ю. Новаковського, 4. освіти — Драгомирецького і Хейфіца, 5. торгу і промисловости — Ковтуна, 6. міністерству харчових справ — Тарашенка, Бреслера і Горбенка, 7. шляхів — Завального, 8. праці — Кагана, 9. почт і телеграфів — Сидоренка, 10. по міністерству хліборобства — Клуного, 11. ісповідань — Мазуркевича, 12. внутрішніх справ — М. Авдієнка і Чернявського, 13. державному контролю — Чесхиса і Френкеля, 14. по міністерству здоров'я — Собченка, 15. державним секретарем — Ткаля, 16. по інтендантських справах — Зуба, 17. по комісаріату єврейських справ — Хургіна і Страшуна.

Ставши одною ногою в Харькові, а другою в Кніві, Робітничо-Селянський Уряд швидко розвинув далі свої мілітарні успіхи, особливо в напрямку на південь. 4. квітня 1919 р. радянське військо взяло Одесу, а 25. квітня Севастополь. В цей же час радянське військо підійшло до кордонів Галичини, перемагаючи військо Директорії. Перед Радянським Урядом розгортались широкі перспективи інтензивного внутрішнього будівництва й щасливого маршу радянського війська з Одеси

на Буковину та на Бесарабію на зеднання з угорським червоним військом, яке саме в ті дні вело тяжку боротьбу з контрреволюційним румунським та чехословацьким військом.

Одначе тим надіям не судилось збутись. Невдала внутрішня політика Тимчасового Робітниче-селянського Уряду (на якій докладно ми спинимось в слідуючій книжці своєї праці) не дала йому змоги не то що допомогти Угорській Радянській Республіці, але навіть самому закріпитись на Україні. Та про це пізніше. Тим часом, як здавалось, Тимчасовий Уряд мав всі дані для зміцнення свого становища й для успішного радянського будівництва на Україні. Робітники та селяне України, впливова, діяльна лівиця українських соціалістичних партій збирались щиро підперти Тимчасовий Уряд, не зважаючи на його „московське“ походження.

На жаль, захопившись мілітарними успіхами, Робітниче-Селянський Уряд легковажно поставився до задачі консолідації під його проводом всіх робітниче-селянських соціалістичних революційних сил України. Наслідком цієї легковажності було те, що спроби українських лівих соціалістів досягти порозуміння й стати до співробітництва з Тимчасовим Урядом не дали бажаних наслідків. Спинимось тут на деяких моментах цих спроб.

14. Спроби українських лівих соціалістів стати до співробітництва з Робітниче-Селянським Урядом. Ґрунт для Робітниче-Селянського Правительства було підготовлено розвитком української революції, але повстало це правительство, як ми вже вказували, по-за цим ґрунтом — на Московщині. І то не тільки формально: ідеологічно воно керувалось в своїй діяльності виключно вказівками Російської Комуністичної Партії, в практичній діяльності спіралось, головним чином, на російську армію й російських „опытных советских работников“, що сунули за ним з Московщини на Україну.

Ця „чужеродність“ радянського правительства була головною причиною той опозиційності, з якою ставились до нього всі ліві соціалістичні українські партії. Так орґан у. с.-д. незалежних „Червоний Пропор“ (№ 5, 6. лютого 1919 р.) писав в дні вступу совітського війська в Київ: „Тепер іде до Київа нова сила, йде, як завойовник, як окупант, джерело якої Росія . . . Коли Директорія безглуздо повторила торішню, засуджену вже історією політику, то й російські більшовики пішли тим же шляхом, що й торік . . . До нас — під гаслами боротьби за владу рад — іде уряд, який називає себе українським і якого ми таким не вважаємо і вважати не можемо“.

Та не зважаючи на таку гостру опозицію до уряду Раковського, незалежники зовсім не відкидали можливости спільної праці з ним і навіть входження в уряд. В тому самому числі „Червоного Пропору“, в якому було надруковано вище наведені рядки, читаємо постанову Орґанізаційного Комітету Фракції Незалежних УСДРІ, в якій, між иншим, сказано: „Входити в правительство і нести повну відповідальність за нього тільки в тім разі, коли:

1. Буде всіма офіційними орґанами вищої влади — не тільки української, але й російської — визнано незалежність і самостійність

Української Соціалістичної Республіки; 2. коли на Україні буде вестися твердий національний курс, як і соціальний, і офіційною мовою буде тільки українська.“

Наведені умови незалежників були, звичайно, нездійсненою мрією; чого-чого, а незалежності Української Республіки Російський Світський Уряд (а, значить, і уряд Раковського) визнати не міг, так само як не міг піти і на таку „контрреволюційну річ“, як декретування української мови державною в Українській Республіці. Урядові кола головною перешкодою до співробітництва з незалежниками виставляли як раз момент національно-політичний. Так член Виконавчого Комітету Київської Ради Робітничих Депутатів, російський більшовик Ческіс, торкнувшись питання про можливість досягнення згоди між російськими більшовиками і українськими радянськими партіями і зокрема з незалежниками, між иншим сказав (висловлюючи думку офіційальних російських кругів):

„Більше труднощів в цьому питанню з незалежними українськими соціаль-демократами, котрі досі не відмовляються від національних завдань і самостійницького погляду на державний устрій України. Звичайно, коли незалежні відмовляться від останнього пункту своєї програми і ближче підійдуть до правдивої радянської платформи, то їх участь в правительстві, безумовно, буде можлива“ *).

Так само і Х. Раковський, голова уряду, давав пізнати, що його уряд не має наміру йти на зустріч задоволенню національних домагань українських робітників та селян. (2)

Отже поскільки незалежні не могли робити російським більшовикам „невеличкої уступочки“, — одмовитись від національно-політичних домагань — не могло бути мови про співробітництво між ними й урядом Раковського, хоч би незалежні й двічі були комуністами. На незалежних посипались з усіх боків обвинувачення в національному шовінізмі, в контрреволюційности, в дрібнобуржуазности. Російська більшовицька преса на Україні почала вказувати „владам предержацим“ на чрезвичайку: мовляв, чого вона й досі не викорінила такого небезпечного і контрреволюційного зілля, яким являються українські соціаль-демократи незалежні. „Українські незалежники не визнають уряду; українські незалежні підбурюють робітництво і селянство проти уряду; українські незалежні агітують проти допомоги голодаючій Світській Росії хлібом з України; українські незалежні розпалюють національну ворожнечу; українські незалежні, обстоюючи постулат втягнення в революційне будівництво сільського пролетаріату, виступають проти пролетаріату“, — день у день гвалтували московські більшовики, вказуючи на чрезвичайку **).

*) „Черв. Прап.“ N 9, 9. лютого 1919 р.

**) Російським націоналістам підпомагали (і то дуже старанно) і деякі „землячки“, що перетворились в московських патріотів. З них особливо відзначався недавній укр. с.-д. Ларік, який настільки в той час вже „приспособився“ до московської націоналістичної політики на Україні, що в утворенню партії українських с.-д. незалежних бачив тільки „приспособленіє“ української буржуазії до радянських форм з метою підкопування їх, і закликав московську „чрезвичайку“ „не ловити гав“.

Ще гірші відносини установились одразу ж між урядом Раковського і Всеукраїнською Радою Селянських Депутатів та Українською Партією Соціалістів-Революціонерів центральної течії. Обидві ці організації не тільки обстоювали незалежність Української Радянської Республіки, але ще в більшій мірі і більш категорично, як незалежники, обстоювали постулат притягнення до активної участі в органах влади Республіки українського безземельного і малоземельного селянства. Здійснення ж цього останнього домагання мало того, що забезпечувало „твердий національний курс“ урядової політики на Україні, з необхідністю в той же час обмежило б в диктаторських правах Російську Комуністичну Партію на Україні [а в тому числі й її українську філію—Комуністичну Партію (большевиків) України]. Але про це останнє, про обмеження своєї партійної диктатури, російські большевики і думати не хотіли. Тут вже заходила мова про так зване „поширення бази“ під революцією, на необхідність чого вказувала не тільки українська, але й не-українська революційна демократія, і — треба сказати — так само безуспішно, як і українська*). Коли такого „поширення бази“ російські большевики боялись у себе на Московщині, то що вже могли вони сказати відносно цього на Україні! Наслідком його, мабуть, було б поголовне „безробіття“ російських большевиків на Україні, а хто ж пішов би добровільно на таке самогубство!

Та ні Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів, ні соціалісти-революціонери центральної течії довго не хотіли вірити в повну неможливість їхнього співробітництва з радянським урядом, хоч би й московського походження. Ставши твердо на ґрунт соціалістичної революції й радянської форми влади, вони сподівались, що почуття соціалістичного обов'язку в російських большевиків таки переможе їхню націоналістичну московську стихію і вони підуть хоч де в чім на уступки українським радянським партіям. Через це орган Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів невтомно пропагував серед селянства ідею радянської влади, а член Виконавчого Комітету Ради О. Щадилів закликав в своїх статтях селянство до активної участі в радах робітничих, червоноармійських і селянських депутатів на місцях. З цієї ж причини Центральний Комітет УПСР ц. т. (в кількості половини членів Ц. К., поповнений кандидатами), також закликав партійні організації „до самої енергійної і широкої діяльності на місцях“. На засіданню 12. березня Центр. Комітет Партії ухвалив видавати партійний неперіодичний альманах „Земля“, а також тижневу часопись „Народня Правда“. Гадаючи розвинути широку діяльність, Ц. К. поділився на відділи: преси, зовнішніх зносин, внутрішніх зносин, агітаційний, секретарський і фінансовий. 28. лютого 1919 р. Центр. Комітет оголосив, в розвиток постанов Конференції, свою декларацію, в якій з'ясував докладно

*) „Борьба“ — орган так званих Укр. Соц.-Рев. Левих (лівих російських с.-р. на Україні) — підтримуючи національні домагання українських радянських партій, між иншим, підкреслювала необхідність того, щоб було забезпечено на Україні дійсну можливість „виявлення волі працюючих мас на Україні в напрямку державного самовизначення“ і щоб взагалі було поведено справу радянського будівництва на Україні так, щоб „не їх (працюючих мас) імям, а вони сами творили своє економічне і політичне життя“.

позицію партії, давав партійним організаціям вказівки що до практичної роботи на радянській Україні, а також формулював вимоги партії до радянського уряду. Зміст цієї декларації слідуючий:

„Шлях соціальної революції, на який ступила Україна, ставить її в ряди радянських держав і вимагає повної солідарності і спільної акції з ними в імя світової революції.

Революційна активність України на інтернаціональному фронті може виявитись з найбільшою силою лише при її суверенному існуванні. Державної незалежності вимагає вся сучасна кон'юнктура: особливості національні, економічні й соціальні, необхідність найскоршого залучення Галичини у вир соціальної революції.

Порушення суверенності України неодмінно викличе нове загострення національно-політичної боротьби, що загрожуватиме соціальної революції на Україні і відбивається шкідливо на всьому світовому соціальному рухові.

Союз суверенних радянських держав для спільної боротьби проти світової контрреволюції — найліпша форма об'єднання в сучасний мент, яка гарантує максимум успіху.

Та ж сама вищезазначена кон'юнктура вимагає відмовлення від переведення соціальної революції на Україні шляхом диктатури пролетаріату в чистому виді. Лише поширення соціальної бази і встановлення диктатури трудового селянства і робітництва забезпечить твердий хід соціальної революції і не допустить небажаних ускладнень, які може використати буржуазія та контрреволюція.

Вся система радянської влади на Україні, на підставі досвіду з практичного переведення її в Російській Соціалістичній Радянській Республіці, а також з огляду на необхідність пристосування її до місцевих умов, мусить прийняти відмінні форми, які забезпечили б для неї найліпший ґрунт. Ці форми перш над усе повинні будуватися з метою надання всій системі радянської влади характеру майбутнього устрою суспільства. Нівелювання людности до одного стану працюючих новітньо мусить сполучатися з відновленням сили демократичних принципів.

Нешадна зовнішня й внутрішня боротьба з буржуазією і контрреволюцією в цей час — головне завдання радянської влади, яке потребує величезної енергії і кількості борців, тому ця влада мусить мобілізувати й притягти до активної праці як найширші маси трудових класів, а також створити умови, які б сприяли співділанню всіх радянських партій.

Стоючи на цьому ґрунті, УПСР ц. т. буде боротися:

1. За Суверенну Українську Республіку і союз її з иншими радянськими державами.

2. За диктатуру трудового селянства і робітництва в формі об'єднаних рад селянських, робітничих і військових депутатів з відповідною пропорційністю представництва.

3. За внутрішнє удосконалення рад шляхом демократизації їх, як то: забезпечення прав партійних меншостей в радах, прамі й тайні вибори, фактична залежність виконавчих комітетів рад від пленумів і т. д.

4. За незалежне існування класових професійних організацій.

5. За соціалізацію всієї землі з запровадженням вільного переходу до колективної обробки землі.

6. За вжиття найрішучіших державних заходів до інтенсифікації сільського господарства, піднесення кустарної промисловости і кооперативно-артільних підприємств різних родів.

7. За соціалізацію фабрик, заводів, будинків та инших підприємств широкого суспільного значіння.

8. За націоналізацію залізниць, копалень, фінансових установ та инших підприємств, які мають загально-державне значіння.

9. За введення трудової повинности для всіх громадян України

і 10. За утворення єдиної класової української армії по принципу загального призиву працюючих.“

В цей же час київська мійська організація УПСР ц. т. виставила домагання негайного зампрення радянського уряду з Директорією, на основі визнання обома урядами незалежності Української Соціалістичної Республіки з такою організацією радянської влади в ній, при якій була б забезпечена участь у владі української революційної демократії, а в тому числі і головним чином українського трудового селянства*).

18. березня Центральний Комітет Партії виніс постанову, якою пропонував всім губернiальним і повітовим партійним організаціям „взятись до негайної, найбільш енергійної, широкої діяльності на місцях і до міцної самоорганізації“. — „Партія УСР центр. течії, — зазначав Центральний Комітет, — як партія, що стоїть на радянській платформі, згідно з Деклярацією Робітничче-Селянського Уряду має право легального існування і, таким чином, місцеві організації мають переводити свою діяльність легально.“

За Українською Партією Соціалістів-Революціонерів і за Селянською Спільною йшли, безумовно, дуже широкі маси українського безземельного і малоземельного селянства; навіть більше, — частина робітництва українського також солідаризувалась з тою позицією, яку займали українські соціалісти-революціонери центральної течії, про що яскраво свідчать хоч би постанови київського повітового З'їзду Ради Робітничих і Селянських Депутатів, що відбувся 24.—25. березня 1919 р. в Києві, в яких зазначено домагання незалежності і суверенності Української Соціалістичної Радянської Республіки, а також встановлення відповідного представництва в радах і уряді від трудового українського селянства**).

Як бачимо, в гаслі незалежності Української Радянської Республіки збирались, як в фокусі, всі ті численні домагання українського робітництва і селянства, які випливали з їх власного розуміння всіх особливостей української революції і необхідності пристосовання методів її здійснення до тих особливостей. Це не було годе гасло абстрактної державности. Ні. Самостійність державна висувалась на перше місце

*) „Могутній рух селянства і робітництва, — говорить в резолюції київської організації УПСР ц. т., — робить Україну форпостом всевітньої революції в її боротьбі проти всевітнього капіталу. Рішучі кроки в справі переведення соціальної революції шляхом диктатури трудового селянства і робітництва в формі рад селянських, робітничих і військових депутатів, з переважною більшістю селянства, як головного соціально-економічного чинника на Україні, нехтування яким може тільки пошкодити справі революції — мусять як найскорше зміцнити позиції інтернаціонального червоного фронту. — Разом з тим київська організація УПСР ц. т. визнає, що національний рух і особливости соціально-економічного життя українського народу владно вимагають суверенності його і утворення незалежної Української Соціалістичної Республіки, яка в тісному зв'язку з іншими радянськими державами боротиметься з всевітнім імперіалізмом. — Замирення поміж воюючими нині Директорією і Робітничче-Селянським Урядом на зазначених вище принципових підставах є чергова справа, до якої треба прикласти всі соціалістичні сили на Україні, бо лише тоді можна буде спокійно приступити, як до внутрішньої будови, так і до зовнішньої боротьби.“

**) Резолюція цього з'їзду по сучасному моменту звучить так: „Обміркувавши сучасне політичне становище, Київський Повітовий З'їзд Рад Селянських і Робітничих Депутатів вітає форму радянської влади на Україні і постановляє добиватись слідуєчого: 1. Трудове селянство, яке на ділі доказало свою революційну здібність, яке весь час боролось з контрреволюцією і яке йде певнино

тільки через те, що через здійснення її мислилось здійснення самостійності робітничче-селянської революційної творчості на Україні на всіх ділянках суспільного життя. Українська революційна демократія бачила, що доки провід революції на Україні буде перебувати в руках Москви (та її агентів на Україні), доти не можна буде уникнути багатьох помилок, що гальмують революцію, доти не можна буде уникнути національної боротьби, налагодити нормальне економічне будівництво, засипати прірву між селом (українським і продукуючим) та містом (переважно не-українським, зголоднілим і давно не продукуючим). І зокрема, коли українські радянські партії (соц.-рев. ліві, с.-д. незалежні, соц.-рев. центр. течії, а також і Селянська Спілка) домагалися такої, на перший погляд здавалось би „несоціалістичної“ річі, як допущення до впливової участі в органах радянської влади не тільки сільського пролетаріату, але й малоземельного селянина, так званого середняка, чи трудового селянина. то було помилкою бачити в цих домаганнях всього тільки націоналістичну та дрібнобуржуазну природу названих партій, як це робили російські більшовики на Україні. В цім своїм домаганню українські радянські партії виходили не тільки з інтересів забезпечення таким способом українського характеру української радянської державности, але й з глибокого переконання в тім, що диктатура нечисленного промислового пролетаріату на Україні являється просто нездійсненою річю, як з погляду політичного, так і з економічного. Розуміючи добре, що втягнення так званого трудового селянства в активне радянське державне будівництво, а тим більше забезпечення йому поважного впливу в цім будівництві, може трохи зменшити розмах і, так би мовити, чистоту соціалістично-пролетарської революційної творчості, українські радянські партії бачили в цім втягненню і великі позитивні сторони, які полягали перш за все в поглибленню звязків між робітництвом і трудовим селянством, в утворенню єдиної трудової революційної семі з цих двох працюючих клас, в зглажуванню ворожнечі між містом і селом, а разом з цим, поскільки революційне місто являлось не-українським, і в зглажуванню національної боротьби.

Російські більшовики на Україні всього цього не хотіли розуміти. Вони свідомо йшли до встановлення на Україні не то що диктатури пролета-

до соціалізму, буде на ділі стояти на ґрунті радянської влади і захищати її, але, приймаючи на увагу велику численність селянської класи на Україні, заявляє, що всі органи влади, а особливо Ради Депутатів, як в центрі, так і на місцях, повинні складатись в переважній більшості з селянських представників. Зїзд закликає трудове селянство та фабрично-заводське робітництво до спільної революційної творчості і до непохитного прямування до соціалізму. — 2. Радянська влада не повинна підніматись чиновничо-бюрократичним апаратом, тоб-то ні комісари, ні коменданти не повинні мати більше права в повітах, ніж Ради Депутатів. Радянська влада мусить бути децентралізованою. — 3. Зїзд постановляє прикласти всі зусилля до організації радянської влади на місцях; повітові зїзди для виборів органів влади мають скликатися і відбуватися при повній волі виборів, без всяких нажимів з боку адміністрації. Кулаки у виборах не можуть приймати участі. — 4. Українська Соціалістична Радянська Республіка мусить бути суверенною і не від кого незалежною, але в міцному союзі з іншими соціалістичними республіками.“ („З е м л я“—Альманах. Видання Центр. Ком. УПСР ц. т., Київ, квітень 1919 р.).

ріяту, а просто до диктатури своєї партії*). Така політика мала означати збереження чистоти комуністичних привіциїв в переведенню соціалістичної революції на Україні, одначе в дійсности розбивала революційно-соціалістичні радянські сили на Україні і досягала тільки одного — бюрократизації радянських органів влади на Україні, потоптання національних прав українських працюючих мас, розпалення національної ворожнечи, жорстокої війни між містом і селом, яке (село), одсудує від всякої участі в органах влади, від всякого впливу на напрям економічної політики радянського уряду, яке не було навіть поінформоване добре про ті пляни (комуністичним фаховцям з Москви це було не під силу), у відповідь на насильні, збройні реквізиції російським військом хліба, почало, нарешті, і собі відповідати збройно, копати кругом сел окопи, відгороджуватись від міста, від „насильників російських комуністів“, а разом з тим і від всього пролетаріату України і від соціалістичної революції. Тоді як, по-за всяким сумнівом, розумно поведена загальна і взагалі економічна політика ніколи б не довела до таких сумних наслідків і зокрема до селянських повстань. Дійсний робітничо-селянський уряд ніколи не поповнив би тих великих помилок, які робив уряд Раковського. (3.)

Приблизно в Деклярації радянського уряду заведення на місяць робітничо-селянських рад, а також легальне існування соціалістичних організацій, які „чесно стали на ґрунт радянської влади“, не здійснювалось через московське походження радянського уряду, який, з одного боку, боявся розвитку „націоналістичних самостійницьких“ тенденцій, а з другого — боявся похитнути всесильну диктатуру російської комуністичної партії на Україні через здійснення правдивої робітничо-селянської влади на Україні. Всеукраїнську Селянську Спілку було через якийсь час розпущено, роботу для Української Партії Соціалістів-Революціонерів центр. течії унеможливлено, партію с.-д. незалежних постійними вказівками на чрезвычайку було просто тероризовано. Навіть

*) Як боялись рос. большевики селянства і як часом до смішного доходило бажання їх в той же час довести, що за ними йде „весь народ“ (тоді як в дійсности вони навіть серед не-українського пролетаріату великих міст мали не дуже великий вплив), показує представництво і сценка підрахунку кількості „комуністів“ на Київському Іуберніяльному Зїзді Рад Робітничих і Селянських Депутатів, що відбувся в Києві 25. лютого 1919 р. Подаємо її за „Червоним Іл ралором“: „На Зїзд прибуло 162 члени, з них — 62 з провінції, а 100 депутат. від Київської Ради Роб. Депутатів. Поміж тими 62 депутатами, що прибули з провінції, селян майже не видно... Представник мандатної комісії повідомляє про партійний склад Зїзду:

— Незалежних українських соціал-демократів — 12 чол., українських лівих соціалістів-революціонерів — 20, російських соц.-рев. — 13, непартійних — 9, бундовців — 8.

— А комуністів скільки? — питають з місць.

— А комуністів... комуністи всі інші... — відповідає представник мандатної комісії.

— Та скільки ж їх? — питають знов з місць.

— Коли всіх 162, то комуністів, значить, 99.

Зібрання відповідає на це сміхом, бо ясно ж, що з тої решти в 99 чоловік добра половина коли її була „комуністами“ то по обовязку, а не після своїх комуністичних переконань“.

Українська Партія Соціалістів-Революціонерів лівих, що з усіх сил стреміла до найтіснішого співробітництва з Комуністичною Партією (большевиків) України, не допускалася до влади, і даремно доводила вона день-у-день російським большевикам в своїм органі „Боротьба“, що в інтересах революції російські большевики повинні порвати з політикою диктатури своєї партії і притягти до роботи й інші радянські партії і в першу чергу лівих українських с.-р., які „ідеологічно наблизились цілком до Комуністичної Партії (большевиків) України“ *). Російські большевики були тверді й уперті в своїй політиці, як колишні московські старовіри, і не хотіли ділитись владою з українськими „самостійниками“, хоч би вони були і справжніми комуністами.

Таким чином, українські революційні соціалістичні партії відкинулись від участі в політично державнім радянським будівництві, українське робітництво і вбоге селянство позбавлялось можливости впливати на соціально-економічну політику російських большевиків на Україні. Поруч з цим зоставались незадоволеними і національно-культурні домагання українського працюючого люду. В супроводі гарних заяв представників уряду Раковського про рівноправність всіх мов і навіть про те, що радянський уряд буде з особливою увагою плекати українську культуру, йшла повним ходом русифікація українського населення,

*) Ліва течія УПСР дійсно найбільш з усіх інших українських радянських партій наближалась ідеологічно до Російської Комуністичної Партії. Наводимо тут постанови двох загальних зборів київської організації УПСР лівих, що відбулись в місяці лютому. Перші збори, що відбулись в першій половині лютого, між иншим ухвалили: „Через те, що з ідеологічного і тактичного боку, особливо за останні часи, Комуністична Партія (больш.) України наблизилась до Української Партії Соц.-Революціонерів (це треба розуміти, звичайно, навпаки. Автор), — звернутись до Центрального Комітету УПСР з пропозицією, аби він, в інтересах всесвітньої соціалістичної революції і зокрема революції на Україні, вжив заходів до скликання Партійного Зїзду для розв'язання питання про можливі форми об'єднання діяльности обох партій — УПСР і КП(б)У.“ Другі збори київської організації, що відбулись в другій половині лютого і на яких, між иншим, було обрано делегатів на V. Партійний Зїзд, ухвалив таку резолюцію: „1. Не бачучи великих різниць між УПСР та КП(б)У в питаннях програмової тактики; 2. рахуючись з бажанням широких кол партії додати до назви „УПСР“ назву „Комуністів“ або відповідним чином переіменувати УПСР і зовсім; 3. застерігаючи партію, що при окремі її існуючі, в опозиції до проводирів КП(б)У, ході, а також і підтримка її з боку „надійних“ елементів, неминуче приведуть її в табор контрреволюції, а також 4. беручи на увагу, що вже існує ядро справжньої комуністичної партії, організаційно зв'язаної з комуністичними партіями інших країн та їх правильними позиціями; 5. уважаючи своїм обов'язком по змозі краще і повніше ці позиції підтримувати; 6. вважаючи своїм обов'язком усунення дезорганізації в УПСР, яка може виникнути через несвоєчасний вступ до КП(б)У окремих товаришів або груп УПСР, — збори, на підставі всього вищесказаного, маючи на оці інтереси успішного розвитку соціалістичної революції, ухвалили: — Вимагати від Центр. Комітету Партії, щоб він вступив в переговори з Центр. Комітетом КП(б)У з метою об'єднання УПСР з КП(б)У і успішного переведення цього злиття на V. Зїзді УПСР.“ В цьому потагові до злиття відігравали велику роль поруч з мотивами ідеологічного характеру також і міркування практичного характеру, зазначені в п. 3. резолюції. Не досягнувши згоди з КП(б)У, хоч би й ціною великих уступок, УПСР дійсно логічно повинна була, як і інші укр. рад. партії, стати до боротьби з КП(б)У і перейти на пелет. становище. Партія хилилася в перший бік — в бік згоди за всяку ціну.

українська мова фактично викидалась в ужитку державних радянських установ. Високі урядові особи дозволяли собі демонстративно нехтувати українську мову, до чого кілька прикладів ми навели вже раніш. Як і при гетьманщині, українські культурно-освітні установи не знаходили собі пригуклу. Помешкання, яке займав український народній університет (в будинку Володимирського університету), було реквізовано (на початку березня) для 24. Авіаційної роти II. Гарматної школи, при чому на протести представників університету в Реквізиційній Комісії було заявлено (звичайно по-московськи), що „вони“ „не знають ніякого українського університета“ і можуть вільно роспоряджатись помешканням, як хочуть. Комісаріят Народньої Освіти, не задовольняючись „урівноправненням“ мов на Україні, переведеним в Деклярації уряду в додаток до цього окремим обіжником (з Харькова, на початку березня) оповіщав про те, що права українського язика, яко державного, касуються. 20. березня в Києві було реквізовано помешкання вищої української школи — Економічно-адміністративного Інституту — для потреб „Военно-продовольчого Бюро Всеросійського Професійного Союзу“, при чому в оправдання цього акту було заявлено, що „місцеві організації повинні відступати назад перед всеросійськими“. Того ж дня було реквізовано помешкання Українського Робітничого Клубу в Києві (на Лукянівці) для . . . московської театральної трупи під орудою артиста бувшого Імператорського Театру п. Царева, а вечером зроблено збройний наскок одної московської військової частини на клуб. У „Всеукраїнському Літературному Комітеті“ українську секцію було віддано під догляд Голови Комітету, відомого україножера рос. с.-д. меншевіка Рожіцина, який всіма способами гальмував роботу секції, не купуючи українських книжок для неї і одмовляючись запросити технічний персонал*).

Про цю боротьбу агентів радянського уряду з українською культурою, про буйну хвилю розвинутої ними русифікації України, „Червоний Прапор“ писав:

„Коли б за наш хліб та цукор нам давали можливість вільно існувати і розвивати творчі сили народніх мас, то хай іде цей хліб і цукор на здоровля голодному ‚брату‘. Але гірше всього те, що ці ‚братські‘ відносини западто безцеремонні і посягають вони не лише на хліб і цукор, але й на душу народу. Такої шаленої і ганебної русифікації, яка йде тепер хвилею по всій Україні, ми не знали навіть за часів гетьманського панування в його останній ‚федеративній‘ фазі. Ні одної листівки на українській мові для українського таки селянина, ні одної брошурки, ні одної газети радянської влади на українській мові! Українська мова виганяється звідусюди, де б тільки вона не була. Ціла низка наказів про вживання ‚общеповятного‘ — це ознака часу. І на скромні вимоги українського громадянина забезпечити і йому такі ж, принаймні, національні й культурні права, які мають представники ‚братнього‘ народу тут на Україні, є лише одна відповідь: ‚шовінізм, буржуазність і контрреволюційність‘.“ („Черв. Прапор“ № 28, 9. березня 1919 р.).

*) „Боротьба“ № 59 (116) за 27. квітня 1919 р

Окупаційний режим з коначною необхідністю вироджувався в бюрократизм, в анархію в управлінню, яка утворювалась між иншим і в наслідок того, що Україною одночасно „правили“ і „Тимчасовий Р.-С, Уряд України“ і безпосередньо Московське Совітське Правительство, — в волокиту, хабарництво, в національний, культурний і політичний гніт. в економічний визиск (неупорядковані військові реквізиції), в так зване комісародержавіе; він вів до розпалення в страшних розмірах війни між українським селом і не-українським містом.

Заходи, яких вживало Тимчасове Робітниче-Селянське Правительство для знищення влади буржуазії, для організації на соціалістичних основах господарства, не досягали своєї цілі, бо перше всього нікому було переводити тих заходів в життя. Комуністичні декрети залишалися на папері, а коли їй здійснювалися московськими бюрократами і контрреволюціонерами, що засмітили Комуністичну Партію (больш.) України і запрудили всі радянські установи*), то тільки з тим результатом, що економічне життя руйнувалось ще глибше, а політичний терор захоплював не тільки — чи краще сказати — не стільки буржуазію, скільки робітництво, селянство, соціалістичні партії і то в першу чергу українські. Бувші царські жандарми, поліцаї, шпиги, „охранники“, засівши в чрезвычайних комісіях (чека) зводили свої націоналістичні рахунки з українською інтелігенцією. Утворювалась тяжка атмосфера загального заідозрювання, недовіря, шпигунства, — так характерна для всякого окупаційного режиму і для всякої олігархії, — в якій українському, національно свідомому робітникові і селянинові просто нічим було дихати . . .

Спроби співробітництва залишалися безплідними. —

Розділ IV.

На революційних манівцях.

15. Криза „верховної влади“ і кабінету міністрів. — УНР в антантських обіймах. Залишивши Київ, Директорія на початку лютого переїхала до Винниці, бувшої першої тимчасової столиці Директорії. Всього півтора місяці минуло з того часу, як в цій самій Винниці ця ж сама Директорія переживала свою революційну весну, коли навкруги все клокотіло, буяло свіжими силами, було переповнено надіями, було захоплено революційним ентузіазмом, коли голова Директорії — „на страх ворогам“ — складав поетичну „большевицьку“ Деклярацію. І тепер . . . Так швидко минула революційна молодість, так швидко цвітуча весна перейшла прямо в розбиту, безнадійну і безсиду старість. Було вже навіть не до дзвонів і парадів. Евакуація, хаос, біганина, руїна, безспля. Холодні, голодні і невдоволені люде — специфічна громада, витворена евакуацією . . .

Позаду — руїна. Попереду — майже ніяких надій: від мирової делегації, посланої до Москви, нічого не чути; одеська антанта фамі-

*) В російських большевицьких газетах цього часу можна знайти скарги самих большевиків на те, що ради Комуністичної Партії (больш.) України засмітила „контрреволюціонная сводоч“.

лярно бере під руку і пропонує не соромитись її товариства, обіцяє „допомогти“, але . . .

Члени трудового Конґресу — І. Мазепа (у. с.-д.) і С. Бачинський (тоді правий у. с.-р.) і міністри: військових справ — генер. Греков і народного господарства — С. Остапенко привезли до Винниці з Бірзулі дуже непотішаючі відомости. 6. лютого 1919 р. відбулася в Бірзулі, з ініціативи французького командування, нарада названих директоріанських дипломатів з французьким полковн. Фрейденберґом. Французьке командування поставило в ультимативній формі ряд вимог, більш-менш тих самих, як ставило їх і раніш в Одесі. В числі тих умов стояло: 1. Реорґанізація Директорії і правительства з виходом зі складу Директорії В. Винниченка, як „большевика“, С. Петлюри, як „бандита“, П. Андрієвського, як „самостійника“ і доповнення її новими членами після вказівок Французів (при чому нові члени Директорії мали б бути кандидатами тих гетмансько-буржуазних кол, які купчилися в цей час в Одесі біля „союзників“); демісія голови уряду, „большевика“ Чеховського і взагалі реорґанізація уряду на таких самих основах, як і Директорії. 2. Скасування земельного закону і взагалі відмовлення від „большевицького“ курсу соціально-економічної політики Директорії в бік такої політики „яка не порушувала б економічних і соціальних інтересів окремих груп суспільства“ і не вимагала б суспільних заворушень. 3. Підлягання армії Директорії „союзному командуванню“ нарівні з добровольчою армією і спільна з останньою боротьба з большевиками за відновлення великої Росії. 4. Встановлення на звільненій від російського совітського війська території України, що мала б бути під управою реорґанізованої Директорії, повного контролю французької буржуазії і правительства над всім фінансово-економічним життям краю. За все це обіцялась „технична“ і навіть військова допомога, а також приобіщувалось колись якось полагодити українську справу в майбутній великій Росії, відновлення якої, як виразно і раз-у-раз підкреслювали Французи, являється їх ціллю і причиною висадки десанта в Одесі. Директоріанські дипломати просили вже від „союзників“ (як колись українська демократія від буржуазного російського Временного Правительства) тільки одного: „оголошення принципу“, що, мовляв, велика і могутня Антанта визнає за Україною право на самоозначення і не ставиться вороже до Української Народньої Республіки, як форми реалізації того права. Та, як колись російська буржуазія, так тепер „союзники“ цього самого „принципу“ і не хотіли признати, а тим більше декларувати.

І немов би у відповідь на домагання Директорії визначити відношення „союзників“ до української державности, французьке командування оголосило 7. лютого свою знамениту „деклярацію“ слідуючого змісту:

„Перша група дивізії. Генеральний Штаб. 3. бюро. No 6867/3. Ставка, 7. лютого 1919 р.

Загальний Наказ No 28.

Генерал д' Ансельм прийняв, починаючи від 15. січня 1919 р., командування арміями Полудневої Росії, а також військовими одиначками чужоземних націй.

Франція і союзники не забули змагань, які Росія зробила на початку війни, і ніякі вони прийшли в Росію, щоб дати всім благоналітнім елементам і патріотам можливість відновити в краю порядок, який давно вже знищено страхіттями громадянської війни.

Для підтвердження: Генерал д'Анселъж, командуючий силами союзників Полудневої Росії; полковник Фрейденберт, начальник Генер. Штабу. Печатка: Східна Армія. Перша група дивізій. Генерал Командуючий.

Отже становище було настільки ясне, як і безнадійне. Треба було або рішуче порвати з цими переговорами, або здатись цілком — з душею і тілом — на ласку французької і російської буржуазії. Момент був відповідальний. Українські революційно-соціалістичні елементи, що були ще в Директорії й уряді та біля Директорії — ці недобитки мусили в останнє, здавалось, скласти іспит на свою революційність і соціалістичність. І склали. Підрізані безуспішністю переговорів з Совітською Росією, придавлені зростаючою українською реакцією, одірвані стаханьською політикою від народніх мас, вони цілком дезорієнтувались, збились з соціалістично-революційного шляху і зробили „мудру“ спробу „обійти історію“ соціалістичними манівцями. Одкидаючи з обуренням реакційні умови французького командування, підносячи голос за повне невтручання Антанти у внутрішні справи України, вимагаючи, як передумови переговорів, визнання з боку Антанти Української Республіки, підкреслюючи, що мова може йти тільки про технічну допомогу Антанти Україні, вимагаючи, нарешті, від Директорії, щоб вона перервала переговори „з невідповідальними представниками військового командування“ і завязала зносини зі „справжніми“ антантськими дипломатами, недобитки української демократії, кінець-кінцем . . . були за продовження переговорів з Антантою.

Втративши віру в можливість досягнення порозуміння між „соціалістичним“ правительством і буржуазною Антантою, директоріяніські соціалістичні партії рішили відкликати своїх представників з уряду й передати міністерські портфелі на плечі більш підходящих до ситуації кандидатів української дрібної буржуазії й отаманії. Центральний Комітет УСДРП разом з членами Комісії Трудового Конгресу у. с.-д., обговоривши і одкинувши пункти погодження з Директорією, виставлені французьким командуванням, зазначив в своїй резолюції, що, на гадку Партії, „військовий і політичний союз УНР з иншими державами“ можливий тільки при умові: 1. Визнання тими державами самостійности України. 2. Невтручання у внутрішні державні справи Української Народньої Республіки. Таку саму резолюцію винесли і українські соц.-рев. центральної течії (7. лютого), власне частина членів Центр. Комітета Партії, які виїхали з Києва разом з Директорією. „Визнаючи неможливим втручання чужоземних сил у внутрішні справи України, і всяки союзи українського уряду з чужоземними імперіалістами, — читаємо в резолюції у. с.-р., визнаючи неможливим покликання чужоземного війська на Україну, яке поведе за собою окупацію України і неминучу реакцію та загрожує знищенням всіх національних і соціально-політичних здобутків української революції. — Центральний Комітет УПСР постановив: 1. Правительство УНР може вести переговори і вступати в згоду тільки з тими представниками держав, які мають на те відповідні уповноваження

від своїх урядів. 2. В основу згоди повинно бути покладено: а) визнання суверенності Української Республіки, б) повне невтручання у внутрішні справи Республіки, в) вивід чужоземного війська з території України, г) вирішення міжнародних справ не військовою силою, а на основі демократичних принципів.“

Про постанови інших „соціалістичних“ і „демократичних“ українських партій (соц.-самост., соц.-федер., народн. республ.) не доводиться вже й говорити. Вони ставили в справі переговорів тільки одну умову — признання з боку Антанти політичної незалежності України й формального невтручання у внутрішні справи Республіки; всі ж інші умови Французів (особливо ж такі, як зміна складу Директорії й Уряду, скасування земельного закону, встановлення „твердої“ влади) були для них не тільки приємні але і бажані. Деякі з них, як от самостійники, саме носились в той час з проектами ліквідації Директорії взагалі і встановлення військової диктатури.

З усіх бувших в той час при Директорії соціалістичних партій тільки Єврейська Соц.-Дем. Роб. Партія „Поале-Ціон“ поставилась до справи переговорів з Антантою і взагалі до тої ситуації, в якій в той час опинилась українська революція, так, як належало поставитись дійсно соціалістичній і революційній робітничій партії. Головний Комітет партії в своїй резолюції зазначав: „Позаяк Директорія не може уникнути згоди з однією з насовуючихся на Україну сил, а також приймаючи на увагу ще, що Антанта веде явно реакційну політику, Головний Комітет Євр. СДРПартії „П.-Ц.“ пропонує Директорії вступити в переговори з більшовиками, прийнявши посередництво Совіту Народніх Комісарів, зазначаючи, що в межах совітського устрою можна обстояти самостійність України.“ Кінчалась ця резолюція заявою, що в разі, коли Директорія вступить до союзу з Антантою, Партія відмовить Директорії в дальшій піддержці. Та „Поале-Ціон“, звичайно, був не в силі змінити напрямок директоріанської політики.

Єдиним консеквентним висновком з тої імпотенціональної позиції, яку зайняли українські соціалістичні партії (головним чином у. с.-д., а почасти і група с.-р.), було відкликання своїх представників зі складу Директорії і правительства і розв'язання рук українській дрібній буржуазії яка мала перебратися від соціалістів державну керму й справу переговорів з Антантою: інакшими словами — признання своєї повної поразки, безсилля і нездатности оборонити інтереси революційного селянства і робітництва*). Соціалістичні партії так і зробили. 9. лютого

*) Винниченкова „Робітничя Газета“ (№ 450, 12. лютого 1919 р., Кам'янець) так виправдувала позицію уступлення с.-д. з кабінету і передачі влади українській дрібній буржуазії:

„Мусимо пристосувати свою тактику до надзвичайно тяжкого часу (який переживаємо), щоб не вийти з нього остаточно роздавленими, знищеними.

Присутність на півдні України французького війська, війська буржуазної республіки, робить з неї форпост антантського імперіялізму на сході. Це надзвичайно збільшує сили наших буржуазних кол і тим самим (релятивно) зменшує наші сили, сили революційної демократії і без того розбиті, понівечені большевицьким наступом, большевицькою політикою на Україні. Серед таких умов со-

Центр. Комітет УСДРП постановив відкликати своїх представників з уряду. В резолюції з цього приводу Комітет констатував, що зовнішні сили „Німецький імперіялізм, зрадницький удар з боку Світської Росії і, нарешті, Антантський імперіялізм, вкупі з Польщею, Румунією і Доном, розбили сили української революції і поставили українську демократію на роздоріжжю. Ще раніш відкликали своїх представників з уряду і українські соціалісти-революціонери. Після цього Кабінет Чеховського остаточно подався в одставку. Члени Директорії й уряду, що не схотіли скоритись постановам своїх партій (С. Петлюра, Ф. Швець, С. Остапенко) заявили про свій вихід з партій. В. Винниченко,

діялістична влада на Україні вдержатись не може. Це починають вже розуміти більшовики. Телер з безсумнівною вияснюється, що цілий їх похід на Україну мав на меті не визволення українських робочих і крестян, а завоювання України для того, щоби можна було нею відкупитися від французьких імперіялістів. Через наші голови хотять більшовики порозумітись з Антантою за наш кошт. Отже не тільки ми, українські соціалісти, а й більшовики, що мають піддержку в Московщині, бачуть себе змушеними пожертвувати Україною для збереження своєї влади в Московщині. Отже так само, як здатися на ласку та неласку Франції, так само і капітуляція перед більшовиками, згода з ними є зрадою українського народу, українського робітництва передовсім.

Перед нами стоїть дїлема: або зуміти відкупитися від Антанти (передовсім Франції) і тим зберегти саме своє існування, зберегти нашу самостійність, як базу нашого національного і соціального відродження, або дати змогу більшовикам продавати нас гуртом і вроздріб, торгувати нами по своїй уподобі.

Що до Франції, відкупитися від неї буде тим легше, що інші країни Антанти (Сполучені Держави, Англія, Італія) далеко не є безоглядними прихильниками плянів Франції що до України. Ідея самостійної України не зустрічає серед них, як зазначалося, опору вже нині. Одначе, так сказати б, зреалізувати їхнє непростивлення самостійній Україні і таки змусити Францію зійти з обраного нею шляху (що веде до єдиної неділимї) можливо при даних умовах лише тоді, коли заговорити до них їхньою мовою, мовою принайменше буржуазної демократії.

З попереднього ясно, що ми, соціалісти не тільки не в силі цьому противитись, але й не повинні противитись, бо инакше до них (Антанти) заговорить не буржуазна демократія, а „Протофіс“ або спритні більшовики, що і в тому і в другому разі означатиме віддання України на поталу французьких капіталістів, а під їх онікою і наших поміщиків та капіталістів.

Отже утворення у нас влади з елементів соціально-споріднених з нинішніми правлячими колами держав Антанти, це є, при даних умовах торжества імперіялізму і обезсилення революційної демократії у нас на Україні, одиноким шляхом спонукати держави Антанти до признання нашої самостійности, оскільки набере вона форми буржуазної республіки. Те, що не можемо, безсилі, зробити ми — соціально-ворожі Антанті — може зробити лише українська буржуазна демократія.

А зберегти Українську Республіку мусимо, бо лише в ній і через неї зможе українська революційна демократія, українське робітництво зберегти і розвинути свої сили, щоби при зміні світової обстановки, вернутись до влади знов, але не розбитими і обезсиленими, не скованими в своїй акції, а як справжні творці нового життя, як один із отрядів єдиної пролетарської армії, розгонова сила соціальної революції.“

Після цієї статті каб. Остапенка не потрібує складати своєї „декларації“ — в основних рисах вона була вже намічена тут.

голова Директорії, не бажаючи виходити зі складу партії, скористувався нагодою, щоб вискочити з тієї каші, яку заварив своєю безладною політикою й розхльобувати яку не мав найменшої охоти: 11. лютого він вийшов зі складу Директорії, передавши свої повноваження на руки отамана С. Петлюри*).

Ця криза „верховної влади“ і кабінету міністрів означала перш за все рішучу й остаточну ліквідацію всяких переговорів з Східною Росією. Ця ліквідація наступила ще при В. Винниченкові і саме тоді, коли мировій делегації під головування С. Мазуренка, після досягнення порозуміння з Радою Народніх Комісарів, нарешті вдалося після великого труду, довести до відома Правительства й Директорії про досягнення згоди. Після кількох невдалих спроб передати своє рішення безпосередньо Директорії, Рада Народніх Комісарів передала його нарешті, через Робітничо-Селянський Уряд України**). Голова Радянського Уряду Х. Раковський, передав, на початку лютого 1919 р., через командуючого українським фронтом Антонова, Директорії у Винницю (по телеграфу) наступуючу депешу:

„Директорії, в місце побуту. Українське Робітничо-Селянське Правительство прийняло братнє посередництво Російського Східного Правительства в справі згоди з Директорією при признанні наступних умов: 1. Признання з боку Директорії радянської влади на Україні. 2. Суворая нейтральність України з активною боротьбою проти війська Антанти, Демікіа, Краснова і Поляків. 3. Активна боротьба з контрреволюцією. Ці підстави були прийняті вашою надзвичайною місією на чолі з тов. Мазуренком і були передані по радіо Східним Російським Правительством, як пам, так і Директорії. Ми вже заявили згоду на прийняття цієї платформи і на перенесення переговорів в Харків, з проханням передати вашій надзвичайній місії в Москві, що вона на території Української Східної Республіки буде користуватися всіма гарантіями дипломатичної недоторканости і можливістю зноситись з Директорією.

До цього від імени Робітничо-Селянського Правительства маю честь додати наступуюче:

Взяття Київa українським регулярним радянським військом, приєднання до радянського війська отрядів отамана Григорєва й інших військових республіканських сил, загальне повстання у всій ще не визволеній Україні під гаслом східної влади, наочно свідчать, що робітники і селяне України рішуче

*) Характерний для Винниченка, як політика, вчинок. Приблизно рік тому, в січні 1918 р., В. Винниченко так само, довівши, як голова уряду, своєю опортуністичною політикою край до повної анархії, розпалюючи, як і тепер, війну з Східною Росією, уступився з провідного місця в самий останній мент, коли большевицькі гармати ревли під Київом і УНР гинула.

За В. Винниченком чкурнули за кордон, мов ті миші з розбитого корабля, й інші „державні політики“ — в складі різних дипломатичних, військових, торговельних, санітарних, закупочних і так далі місій, а то і без офіційних урядових доручень, але з державними коштами і обовязково в „салонках“.

**) Є відомости, що ще підчас перебування Директорії в Київі Рада Народніх Комісарів і голова делегації Мазуренко повідомляли Директорію про успішний хід переговорів, але Директорія з якоїсь причини (немов би з вини українських військових властей) не могла одержати ні телеграфних, ні писаних повідомлень з Москви. Розповідають, що Мирова Делегація посилала в січні до Києва навіть спеціальних курерів для докладу, але немов би й їх українські „отамани“, в руках яких був телеграф і справа перепусток через фронт, не пустили до Києва. Коли цьому правда, то слід було б вяснити для історії імена цих великих злочинців, що таким способом роздмухували війну.

стоять на боці совітської влади. Ми рахуємо, що ви перед цим, безумовно, переконуючим фактом признаєте дальше пролиття крові безцілним і некористним. Дальший опір з боку вашого війська затягує тільки горожанську війну і полемішу завдання імперіялістів, котрі захопили частину Української території не тільки на берегах Чорного моря, але і в Бесарабії та в Буковині, — побільшує економічну розруху, розстроє транспорт, задержує справу відновлення економічних сил, соціалістичного будівництва на Україні.

Через те з нашого боку пропонуємо продовжити у Харькові початі в Москві переговори на основі признання совітської влади, конкретна організація котрої повинна бути завданням Третього Українського З'їзду Совітів. З нашого боку підтверджуємо гарантію недоторканости вашої делегації при умові признання з боку Директорії Тимчасового Респ. Сед. Уряду України і в той же час зобов'язуємося гарантувати особисту безпечність членам правительства Директорії, а також вільну діяльність партій, котрі входять до неї.

Голова Тимчасового Р.-С. Правительства України, Комісар
Завордонних Справ Раковський.

Винниченко, одержавши цю депешу „вламався в амбіцію“, надзвичайно обурившись проти кінцевого додатку її „від імени Робітничче-Селянського Правительства“, в якому уряд Х. Раковського, як переможець, обіцяв В. Винниченкові „помилування“ і легалізацію. До Москви — С. Мазуренкові — дано було радіотелеграму — наказ перервати всякі переговори. Немає сумніву, що кінець депеші був творчістю Пятакова (котрий взагалі являвся противником якого б то не було порозуміння з Директорією і, як ми вже згадували, нахвалявся швидко і жорстко „росправитись“ з республіканським військом) і свідомо був направлений на те, щоб зірвати переговори. Він тільки обурив членів Директорії, що й без того вже не мали великого бажання дійти до якогось порозуміння з комуністами, й укріпив їх в атлантичській орієнтації. До того ж і сама постановка питання правительством Совітської Росії, яке, замість того щоб говорити про порозуміння між Росією й Україною, чого домогалась Директорія, перевесло питання виключно в площину взаємовідносин між Урядом Раковського і Директорією, погоджуючись лише на посередництво між ними, була „крутіською“. Само собою розуміється, для такої постановки питання Російський Совітський Уряд мав багацько підстав, одначе він свідомо продовжував далі загущувати таким чином одну з важних причин конфлікту — питання національно-державного буття України. А це останнє давало зброю в руки української дрібної буржуазії для побороення „русофільських і большевицьких“ тенденцій українських революційних соціалістів.

Після цієї ноти В. Винниченко вже зовсім спокійно їхав за кордон, поблагословивши на „бранний подвиг“ С. Петлюру. Правда, в останню хвилину — 9. лютого, після телеграми з Москви, в якій Совітське Російське Правительство з свого боку сповіщало про досягнення згоди, було запитано С. Мазуренка про докладний зміст згоди, але відповіді на цю телеграму ні Чеховський, ні Винниченко не захотіли дочекатись і подались до демісії. А осиротіла Директорія і зовсім нею вже не цікавилась*). Французький старшина Лянжерон, що

*) Та чого вже можна було вимагати від решти членів Директорії і буржуазного Уряду, коли с.-д. „Робітничча Газета“ — орган В. Винниченка

приїхав з Одеси до Вінниці саме в день прибуття згаданої ноти Совітського Російського і Українського Урядів, відібрав всю увагу Директорії. До того ж був клопіт і з утворенням нового правительства.

13. лютого 1919 р. (Наказом Директорії за No 116) було призначено новий Кабінет Міністрів у такому складі: 1. Голова Ради Народніх Міністрів — С. Остапенко, 2. Міністр Військових Справ — О. Шаповал (у. самост.), 3. Міністр Внутрішніх Справ — Г. Чижевський, 4. Міністр Фінансів — др. С. Федак (галицький нац.-дем.), 5. Міністр Нар. Господарства — І. Фещенко-Чопівський (у. с.-ф.), 6. Міністр Земельних Справ — Є. Архипенко (у. нар. республ.), 7. Міністр Закордонних Справ — К. Мацієвич (у. с.-ф.), 8. Керуючий Мін. Юстиції — Д. Маркович (у. с.-ф.), 9. Керуючий Мін. Шляхів — П. Пилипчук (укр. нар. республ.), 10. Керуючий Мін. Освіти — І. Огієнко (у. с.-ф.), 11. Керуючий Мін. Культів — І. Лица (у. с.-сам.), 12. Керуючий Мін. Народнього Здоров'я — О. Корчак-Ченурківський (у. с.-ф.), 13. Керуючий Мін. Морських Справ — М. Білінський (у. с.-сам.), 14. Керуючий Мін. Єврейських Справ — А. Ревуцький (євр. с.-д. р. п. „Поале-Ціон“), 15. Керуючий Управл. преси й інформації — др. О. Назарук (гал. радикал), 16. Державний Контрольор — Д. Симонів (у. с.-сам.), 17. Державний Секретарь — М. Корчинський (у. с.-ф.). Через те, що др. Федак був захоплений Поляками у Львові і попав у полон, міністерством фінансів керував Б. Мартос, а після М. Кривецький (у. с.-ф.).

Почалася горячкова „робота“ на зовнішньому і внутрішньому фронті. Всі члени Директорії раптом „заотаманували“. С. Петлюра по традиції, П. Андрієвський взявся за організацію добровільних „ударних“ баталіонів, А. Макаренко конкурував з Петлюрою й Андрієвським своїми „залізнично-дорожніми куріями“. Один тільки Ф. Швець, приставлений для „верховного догляду“ за фінансами Республіки, совісно продовжував далі доглядати за домашнім господарством Директорії. „Отаман“ Ковенко почав нагаляти страху винницькому населенню своїми наново-зорганізованими п'яними довгошличниками і кривошабельниками.

Щоб догодити французам і відкинути всякі підстави для запідозрення в „большеви́змі“, Директорія зовсім не відповіла на телеграми мирової делегації з Москви, яка вибивалась з сил, стараючись звязатись з Директорією, поінформувати правительство про хід переговорів і одержати дальші інструкції. Голова делегації С. Мазуренко даремно просив вказати йому маршрут для особистого прибуття до Директорії, даремно закликав правительство продовжити переговори, запевняючи в щасливому закінченню їх. На всі телеграми з Москви було дано врешті тільки одну відповідь: Директорія призначила Мазуренка послом до Фінляндії

— в день одержання зазначеної ноти Сов. Уряду доводила в передовій статті, що „капітуляція перед большевиками, згода з ними є зрадою українського народу, українського робітництва передовсім“ („Роб. Газ.“ No 450, 12. лютого 1919 р.)

і пропонувала виїхати туди прямо з Москви*). Коли ж з ризиком для життя радник Мирової делегації Ярослав (у. с. р.) прибув (в другій половині лютого) в Москві через Київ до Винниці, як курер делегації для докладу, з кіпою важких документів (протоколи засідань російської й української мирових делегацій, текст умови погодження, підписаний обома делегаціями і т. д.), „висока“ Директорія і антантсько-отаманське правительство навіть не захотіли заслухати докладу Ярослава, а привезені документи і текст досягнутого попереднього порозуміння, без докладного ознайомлення, положили „під сукно“. Це мало остаточно запевнити Антанту в щирості антантської орієнтації Директорії**).

Не одержавши жадної відповіді на свою пропозицію, довідавшись натомісць про відставку Чеховського та про „дружні“ переговори Директорії з Антантою, Радянський Уряд України і з свого боку радо припинив всякі заходи що до порозуміння з Директорією й звернувся „до війська Директорії і січових стрільців“ з особливою відозвою, в якій обвинувачував Директорію в контрреволюційній діяльності, в репресіях і утисках проти українського робітництва і селянства і, нарешті, в заключенню згоди з французькими імперіалістами в цілях придушення української революції.

*) 15. лютого Директорія одержала таку телеграму від мирової делегації (за підписом С. Мазуренка): „Строчно. Житомир-Винниця. Голові Директорії В. Винниченкові. Надзвичайна дипломатична місія в Москві закінчила свою працю. Протоколи нарад, а також умова з Правительством Російської Східської Республіки про посередництво для скорішого припинення горожанської війни на Україні, давно послано вам спеціальним гоцем. Ваше радіо № 209, підписане Стрібчинським, затримує нас у Москві. Чекаємо строчно вказівок. Мазуренко“.

22. лютого своєю другою радіо-телеграмою С. Мазуренко повідомляв Директорію ще раз про виїзд з Москви через Київ до Винниці старшого радника мирової делегації Ярослава для докладу Директорії про перебіг переговорів і писав: „Народній Комісар Чичерін очікує вашої згоди на посередництво Ради Народніх Комісарів в замиренню Радянського Правительства України з Директорією. Місія запевняє, що зараз є дуже сприятлива ситуація для здійснення влади українських робітничо-селянських рад і дуже радить прийняти посередництво Ради Народніх Комісарів.“

**) Треба підкреслити, що після виходу зі складу Директорії В. Винниченка, все керування закордонною (як впрочім і внутрішньою) політикою Директорії перейшло до С. Петлюри, який справся на військові круги. (Для підпертя своєї політики С. Петлюра пробував ввести в склад Директорії Коновальця, але той не вважав для себе можливим заступати в Директорії Галичан). Для ілюстрації того, яку цілком декоративну роль в Директорії відігравали інші члени її — Макаренко, Швець і Андрієвський — може свідчити такий факт. Коли пізніше французьке командування подало свої вимоги до Директорії на письмі (про ці вимоги мова буде пізніше) і Директорія могла з написаного чорним по білому ще раз переконатись про архи-реакційну політику і гостро-вороже відношення Антанти, до УНР, три члени Директорії — Швець, Макаренко і Андрієвський (без Петлюри, який тоді був на фронті) — розглянувши умови Антанти, постановили: переговори з Антантою розірвати і звернутись до народів світу з потою протестом проти імперіалістичної політики Франції і взагалі антантських держав відносно України. Голові кабінету С. Остапенкові було доручено скласти таку ноту. С. Остапенко спочатку оговпів, прочитавши цю постанову Директорії, а потім, опам'ятавшись, ударив на івалт; викликав з фронту Петлюру, почав погрожувати політичним переворотом. Приїхавши з фронту, С. Петлюра нагримав на „необачних політиків“ і справа моментально була перерішена в протилежному напрямку.

Так з тої й другої сторони було спалено всі мости, одрізано всі шляхи для порозуміння. Директорія й особливо її правительство остаточно і безповоротно взяли курс на антантський десант в Одесі*).

Щоб розвіяти всякі заідоозріння з боку антантських кругів в „большеви́змі“, кабінет Остапенка, взяв виразний реакційний курс внутрішньої політики. Перш всього правительство одмовилось опублікувати вироблений ще старим правительством і затверджений Директорією напередодні організації нового правительства закон про Трудові Ради, що мали бути, після постанови Трудового Конгресу, організовані на місцях, як Тимчасові контрольні органи, для боротьби з контрреволюцією і допомоги правительству в переведенню ріжних його заходів на місцях. Хоч в останній точці цього закону і говорилось, що він вводиться в життя по телеграфу, українська дрібна буржуазія не мала ніякої охоти здійснювати цього, і кабінет Остапенка „на одріз“ одмовився виконати волю „високої“ Директорії. Делегації від Селянської Спільки і від українських с.-р. пробували були вплинути на Директорію (Швеця, Макаренка і Андрієвського), намовляли їх до більш енергійного відстоювання своїх „верховних“ прав, але з того нічого не вийшло. Директорія не почувала себе особливо ображеною чи пониженою в своїх правах „неслухняністю“ правительства, і закона так таки й не було опубліковано (надрукували його соц.-рев. приватно, діставши копію закону з канцелярії якогось міністерства).

Одмовившись оголосити закон про Трудові Ради, правительство Остапенка одчасно приступило до ліквідації утворених вже в процесі революції трудових рад і рад робітничих депутатів на місцях, як самостійних і незаконно-існуючих інституцій. Селянські і робітничі зїзди було зовсім викреслено з обіхідку. На місцях брався „твердий“ реакційний курс соціальної й економічної політики, розвинулись якому в повній мірі не давали тільки військові події: швидка втрата території, якою без великого труду опанувало совітське військо. Міністр земельних справ Архипенко, вдоволений з того, що його попередник М. Шаповал нічого не зробив для фактичного здійснення земельного закону, намітив свій власний програм земельної реформи, що рішуче рвав з „есерівськими експериментами“ і був направлений на утворення міцних куркулівських селянських господарств. Міністр внутрішніх справ Чижевський, разом з „особливим комендантом“ м. Винниці от. Ковенком додушували ту нещасну пресу, яка виходила в той час в „столиці“ — Винниці. Не тільки російська, але навіть і українська соціалістична преса не мала змоги вводити через цензурні утиски. „Робітничя Газета“ кілька раз була розгромлена спеціальними „цензорами“ — ватагами ковенковських кривошабельників. „Т р у д о в а

*) В цей час пробував знову відродитись (у Винниці) сумної пам'яті Український Національний Союз і вступити „в свої верховні права“ (на які, до речі, заіхали і контрреволюційні комісії Трудового Конгресу). Ініціатором цієї сароби виступив Микита Шаповал, який, вийшовши з кабінету міністрів разом зо всіма іншими міністрами (підчас кризи кабінету Чеховського), хотів знову відновити свій титул і становище Голови Національного Союзу. Однак після протесту і заборони Центрального Комітету, М. Шаповал мусів припинити свою акцію, і Національний Союз так вже і „не відродився“.

Республіка“ — орган УПСР (ц. т.) — почасти через технічні, а головню через ці „ценаурні“ умови мусів після виходу одного числа зовсім припинитись.

Так українська дрібна буржуазія складала іспит на свою „спорідненість“ з „правлячими колами держав Антант“, намагалась заговорити до імперіалістичних антантських держав „їхньою мовою“ і таким чином прихилити їх до ідеї незалежної української держави. Віра в силу цих нових методів „дипломатичних переговорів“ з Антантою зовсім засліпила українську дрібну буржуазію. Директоріяпські дипломати немов би не помічали, що французькі військові старшини просто гдузували з них. Головні дипломати К. Манцієвич (с.-ф.) і ген. Греков тішились з успіхів цієї своєї роботи в Одесі, мали „високу“ Директорію надією, що Антанга вже швидко „розведеться“ з російською доброволією і стане до співробітництва з Директорією. Голова кабінету С. Остапенко і в день і в ночі невтомно виглядав з Винниці французьких танків; французький старшина Лянжерон, вдоволенний з тої уваги, якою його обдаровував уряд, весело бавився собі у Винниці, обіцяючи голові Ради Міністрів Остапенкові свою високу підтримку перед Францією і всім світом.

В дійсности переговори Директорії з французькими старшинами в Одесі були цілком безплідні, коли не рахувати їх руйнуючого впливу на українське республіканське військо та на директоріяпське заплія. „Командування союзними силами в Полудневій Росії“ твердо стояло на своїх позиціях і обіцяло Директорії підтримку тільки при умові повного підпорядкування Директорії й політики українського правительства французькому правительству. Після виходу з Директорії В. Винниченка, „союзники“ почали категорично вимагати виходу С. Петлюри й Андрієвського та заміни їх гетьманцями. Ця остання умова — особливо що до виходу отамана Петлюри — була для правительства Остапенка одною з найбільших перешкод в досягненню згоди з Французами. С. Петлюра зовсім не думав відмовлятись від своїх „прав“. З другого боку — залишитись без Петлюри було якось боязко й самій українській дрібній буржуазії, яка жила під гіпнозом його отаманської слави. С. Остапенко обережненько пробував робити натяки на те, щоб С. Петлюра „прислужився“ Українській Республіці й подався до демісії, але С. Петлюра удавав, що він цих натяків не розуміє.

Ведучи суперечку що до змін в складі Директорії, французьке командування вимагало в той же час від Директорії оголошення спеціальної декларації (маніфесту), в якій Директорія мала покаятись „в своїх помилках“ і просити протекції Антант. — Ось текст вимоги французького командування що до цього (доповнений ріжними „семеїними“ ділами: клопотами за гетьманських міністрів, арештованих Директорією, єпископів, пань і панночок):

„Командування союзними силами в Полудневій Росії. Генеральний Штаб. 14. лютого 1919.

Пан капітан Лянжерон — Премер Міністрові Остапенкові.

Маю честь повідомити Вас, що я передав французькому командуванню передані через мене документи для маніфесту. Текст маніфесту продиктовано генералом Бертельо особисто. Він має бути зредагований по-українському

й по-французькому, підписаний Директорією і приставлений до Одеси Комісією, що має прибути якомога скорше для урегулювання деталей умов згоди. Ось текст маніфесту:

„Познайомившись з Загальним Наказом № 28 Генерала-Командуючого першою групою дивізіонів, Директорія, признаючи помилки, зроблені нею, просить у держав Антанти протекції своїй країні.

Вона настоює, щоб французьке командування безпосередньо провадило справи дипломатичні, військові, політичні, економічні, фінансові, адміністративні й юридичні до кінця боротьби з большевизмом.

Директорія покладається на великодушність Франції й держав Антанти в тім, що вони при закінченню боротьби з большевизмом допоможуть урегулювати питання національні і справу границь.

Крім того, треба буде додати, що призначення членів Директорії буде піддане під апробату французького командування.

Що до бувших гетьманських міністрів, вирішено, що для форми вони якомога скорше перейдуть через суд і потім якомога скорше будуть увільнені й привезені ціло і не порушено до Одеси. Інші арештовані, крім тих, які підходять під право російське або польське, мусять бути негайно визволені.

Крім того, генер. д'Ансел'єм просить Вас, як тільки обставини дозволять, привезти до Одеси пані й пану Григоренку, що тепер у Києві — Інститутська 10, 2.

Кур'єр, котрому доручено віддати вам цей текст, має наказ вернутись якомога скорше до Одеси з Українською Комісією, що має урегулювати деталі згоди між французьким командуванням і Директорією Української Народньої Республіки.

Разом з митрополитом Антонієм, що мав бути відісланий до Праги, як було рішено, арештовано й приставлено до Вучача в Галичині також і Євлогія — архієпископа Волинського. Я прошу Вас зволити добитись виущення його на волю*).

Л я н ж е р о н, капітан.“

17. лютого Деклярація Директорії була готова (Ухвалу її Директорія перевела таємно, так що ні політичні партії, принаймні деякі, ні громадянство про неї не знали).

Починалась вона так (до речі досить безграмотно):

„Правительство Української Республіки в особі Директорії, одержавши відозву від Антанти та Сполучених Штатів Північної Америки в особі Верховного Військового Командування на Україні, щасливе тим, що може увійти в порозуміння з представниками Антанти та Сполучених Штатів Північної Америки в справі допомоги Україні усунути навалу російського большевизму і припинити большевизм на українській території, який виник під впливом російського большевизму, та спільної боротьби разом з другими державами проти большевизму до перемоги.“

Щоб переконати французьке командування в своїх давніх антанто-філських симпатіях, Директорія розповіла далі історію відродження українського народу в такій „обробці“, що ніби дійсно всі українські правительства тільки те й робили, що підтримували Антанту і боролись з Німцями**).

*) Частина заарештованих гетьманських міністрів правительство Остапенка дійсно відправило з Вияниці до Одеси, навіть не проробивши тої формальної судової процедури, на яку згожувались французькі капітани та генерали.

**) Так, приміром, в деклярації заявлялось, що правительство Центр. Ради дбало з сіх сил про те, щоб зберегти від розкладу російську державу, що воно взяло на себе „оборону бувшого Румунського та Південно-Західного Фронту, а також готове було відкласти вирішення своєї долі до скінчення війни“, що російські большевики не дали можливости правительству сповнити свої обовязки перед Антантою, пішли війною на Україну, взяли Київ, обезсилили українське правительство, чим „скористувались віроломні Німці“, захопили Україну і завели гетьманський режим і що, нарешті, не можучи стерпіти такого віроломства Німців і глузування з своїх антантофілських симпатій, український народ під проводом Директорії скинув німецького гетьмана і знов готовий служити Антанті.

вказівок французьких генералів, Директорія писала, що одним з найбільших її завдань являється „скликання Парляменту України на підставі загального виборчого права“, який і має „забезпечити соціально-економічні реформи“. Закінчувалась декларація красномовними уступами з тексту маніфесту, складеного генер. Бертельо:

„Ми вручаємо державам Антанти та Сполученим Штатам оборону нашого законного права на всю флоту Чорного моря... Ми певні, що наші Високі Союзники допоможуть нам, як з боку технічного, так і в справі зміцнення нашої валюти на всесвітньому ринкові.

Українське правительство нині задоволене тим, що шляхетна Франція, одушевляючись ідеалами свободи, культури і права, вкупі з другими державами Антанти та Сполученими Штатами Північної Америки готова підтримати нас і спільно вступити в рішучу боротьбу з большевизмом... Користуючись з нагоди, звертаємось до французького народу та інших народів держав Антанти з закликком допомогти нам в справі остаточного визволення нашої української нації й відбудування української державности та її економічно-фінансових і політичних основ. Свій заклик ми опіраємо на традиційну повагу Французького Народу до права й справедливості і непохитного дотримання ним культурно-правних норм.“

Здавалось, Французи задовольняться цим і дадуть, врешті, давно сподівану допомогу, потреба в якій ставала вже невідкладною, з огляду на розклад республіканської армії і крайнє обурення робітництва і селянства проти Директорії, викликані реакційною антантофільською політикою Петлюри-Остапенка-Мацієвича. Винниця мала от-от упасти перед натиском радянського війська і робітничо-селянських повстань в околиці. Та „великодушна і вільнолюбна“ Франція не поспішала з допомогою. У відповідь на Декларацію генер. д'Анселъм прислав правительству Остапенка слідуячого листа:

„Генеральний Штаб. III. Бюро. No 7070/3. 1. березня 1919 року. Генерал д'Анселъм, Командуючий Союзними силами Південної Росії.

Голові Ради Міністрів Української Народньої Республіки!

Маю честь потвердити Вам отримання Декларації Директорії під No 854 з 17. лютого 1919 р., в котрій зазначено прохання про допомогу від держав Антанти і зокрема Франції для боротьби проти большевизму. Я одержав також додаткові умови, які були прикладені до неї. Обидва зазначені документи надіслані мною до п. Генерала Бертельо, Головного Командуючого військом в Румунії та в Південній Росії, який має сповістити мене про своє рішення.

По-за тим, взявши на увагу виявлення добрих намірів, які має правительство Української Зони, я надсилаю Вам кілька старшин, аби швидко ознайомитись з головними потребами і на місці знайти спосіб їх вирішення. Я навіть зовсім готовий раніш відповіді з Букарешту подати певну реальну поміч, як тільки п. п. Петлюра та Андрієвський перестануть брати участь в Директорії.

Прощу прийняти, пане Президенте, мої найвиразніші почуття.

д'Анселъм“.

Отже ще тільки „трошки“, ще тільки „Петлюра та Андрієвський“ і справа була б залагоджена: на підмогу Шевцеві-Макаренкові й Остапенкові двинулись би з Румунії і з півдня французько-грецько-польсько-

добровольчеське військо з тими гетьманськими міністрами, яких Остапенко „ціло й непорушно“ доставив до Одеси. Та саме цього „трошки“ і не можна було досягти. П. Андрієвський хитався, погожувався навіть вийти зі складу Директорії, але С. Петлюра не хотів і слухати про свій вихід.

Разом з листом ген. д'Анселъм прислав текст проекта договору, який мав бути заключений на підставі Деклярації Директорії, між антантським військовим командуванням в Одесі і Директорією в справі допомоги Антанти Директорії для боротьби проти большевизму. Подаємо тут зміст цього інтересного документу:

„1. березня 1919 р.

1. Одержавши Деклярацію Директорії України від 17. лютого 1919 р. за N 854, Головний Командуючий Союзними Силами в Південній Росії заключає згоду з Директорією по різних питанням, зазначеним в цій Деклярації, а власне для боротьби проти большевизму.

2. У випадку змін в особистім складі Директорії на протязі часу боротьби з большевизмом вступ нових членів робиться після згоди Головного Командування Союзними Силами на Півдні Росії.

3. Всі війська Української Зони підлягають єдиному загальному командуванню, цеб-то наказам і контролю Командування Союзними Військами. Союзне Командування має контролювати та направляти залізницї. Воно відкомандирує, коли це знайде потрібним, комісарів станцій та офіцерів на двірцях та установах, котрі, маючи більше значіння, повинні бути під блискою управою.

4. Союзне Командування прикладе сили для впорядкування фінансів. Для цієї мети будуть призначені представники Франції з повними уповноваженнями.

5. Союзне командування допоможе Директорії надіслати Українську Місію на Мировий Конгрес.

6. Українська Армія що до своєї внутрішньої організації творить окрему незалежну одиницю.

7. Мішана Комісія буде уповноважена розслідувати та списати всякого роду втрати, понесені за час війни і за час боротьби проти большевиків.

8. Союзне командування не буде противитись тимчасовим реформам економічним та соціальним, які по своїй природі не будуть заколючувати порядку.

9. Місце перебування Директорії буде встановлено по згоді з Союзним Командуванням, беручи на увагу особливо потреби звязку.

10. Всякого роду матеріял, котрим загрожує небезпека впасти в руки ворога, будуть евакуовані, згідно необхідному плану, встановленому французьким командуванням, котрим передбачається в потребі транспорт через Румунію.

11. Союзне Командування приложить всі аусилли, щоб припинити стан війни між Польщею та військами Директорії, і загадає, щоб Комісія встановила умови перемирря, окупаційні межі, вирішила питання про Львів і т. д. Так само воно подбає про те, щоб привести до добросусідських відносин з Румунією.

12. Політичні в'язні будуть обмінені.“

Становище утворювалось катастрофально безвихідне. Ні вихід Петлюри й Андрієвського зі складу Директорії, ні запропоновані умови договору, після яких Директорія, правительство і вся Україна (яка називалась то „Півднем Росії“ то „Українською Зоною“, але ніколи Українською Республікою) попадали в безконтрольне розпорядження французьких генералів та французької буржуазії, не могли бути прийнятї Директорією не зважаючи на саме гаряче бажання ц. Остапенка. А цим самим вищлася і надія на „реальну“ допомогу з боку Антанти. В той же час внутрішнє становище Директорії й правительства стало загрожуючим. Одіпнувши від себе і обуривши своєю реакційною політикою українське робітництво і революційне селянство, довівши його до одвертих збройних повстань проти себе, Директорія в той же час не

знайшла міцної підтримки і в дрібнобуржуазних та міщанських колах. Останні не уявляли з себе настільки організованої політичної сили, щоб могли опертись революційному робітничче-селянському рухові. Обіцяна соц.-федералістами, самостійниками і народними республіканцями „могуття“ підтримка з боку „всіх творчих, державно-думаючих“ елементів українського суспільства, виявилася фактично в тій „підтримці“, яку могли дати Директорії Центральні Комітети цих партій, що разом з усіма своїми „масами“ вміщались в одному вагоні третьої класи. Республіканське військо (власне його недобитки) розлазилось. Січові Стрільці, колишня гордість Директорії, втративши безславно Київ, самочинно, не слухаючись наказів Головної Команди Війська, мандрували в напрямку до галицьких кордонів, одбиваючись по дорозі від селянства та робітництва, яке на Січовиках мстилось за реакційно-погромницьку політику Директорії*). Нові мобілізації не вдавалися: на них ніхто не хотів являтися. В Жмеринці, Проскуріві, Могилеві й інших містах, що ще залишались під владою Директорії, піднімались робітничче-селянські повстання проти Директорії з гаслами радянської влади. До цих повстань часто приєднувались директоріанські військові відділи. Організовані членом Директорії Андрієвським і от. Ковенком „ударники“, вийшовши ж „на фронт“ тоб-то за Винницю — зараз же розбігались зі зброєю, амуніцією й авансами хто куда попало, а через якийсь час знову верталися до Винниці, записувалися до інших отаманів, одержували мільйонні аванси, пиячили, шили довгі шляки, здобували десь криві шабляки і знов повторювали урочистий вихід, зі співами і музикою, за околиці Винниці „на фронт“, щоб розтяти там від невидимого ворога „яко віск від лица огня“.

На місяцях творилась жахлива оргія військового свавілля. Отамани й команданти тероризували населення, особливо єврейське. Ось один з отаманських наказів, який яскраво свідчить про те, що робилось на місяцях під час Винниченківсько-Петлюрівського правування:

„Наказ до Запорізьській Козацькій Бригаді Українського Республіканського Війська імені Головного Отамана Петлюри.

6. лютого 1919 р. м. Проскурів. Відділ залоговий.

§ 1. Місто Проскурів і повіт оголошую в стані облоги. Всякий рух після 7. г. вечора рішуче забороняю. Рух дозволяється тільки лікарям, акушеркам і служачим тих інституцій, в котрих у ночі провадиться праця; вони повинні отримати обов'язково дозвіл від мого штабу.

§ 2. Всім інституціям, як військовим так і цивільним, наказую негайно приступити до праці. Страйки, як на залізницях, так і в майстернях, рішуче забороняються; такі будуть подавлятися озброєною силою.

§ 3. Зібрання і мітинги мною рішуче забороняються і як такі розганяються скорострільним вогнем. Всякі групи й арешти без ордеру повітового коменданта рішуче забороняю. Забороняю вести

*) Відступаючи з Києва на Волинь — в лютім місяці — Корпус Січових Стрільців примушений був вступати з селянами в справжні бої. Один з таких боїв відбувся між іншим в селі Коровинцях, Житомирського повіту (під Чудновом). Село озброїлось, організувало полк і вдарило на Січовиків, які понесли при цім великі втрати. Варто зазначити тут те, що це саме село одне з перших організувало підчас повстання проти Гетьманщини правильний полк в 16 рот, з старшинами і обозами й стало під провід Директорії.

агітації, якого б роду вони не були. Всі агітатори без суду будуть розстрілюватися. Грабіжникам і злодіям смерть.

§ 4. Наказую до 4-х годин знести всю зброю до мого штабу. Хто не внесе зброї і у нього після тругу буде знайдена така, той буде на місці розстріляний.

§ 5. Всяка труга і арешти вночі рішуче забороняю. Труга і арешти вночі можуть робитися тільки в негайних випадках. На такі труга і арешти мною буде видаватися особливий дозвіл.

§ 6. Пропоную населенню припинити свої анархічні вибухи, бо з важи у мене досить сил боротися; це більше всього зауважаю жидам. Знайте, що ви народ всіма націями не любий, а ви робите такий бешкет між хрещеним людом. Хіба ви не бажаєте жити? Хіба вам не жалко своєї нації? Вас коли не чіпають, то й сидить мовчки, а то така нещасна нація каламутить бідний люд.

§ 7. Всі склади, крамниці і базари повинні негайно працювати. Наказую в трьохденний термін переписати вивіски по-українському, і щоб я ні жадної московської надписі не бачив. Написати обов'язково літературно, а заклеювати букви патрами я рішуче забороняю, бо де побачу на вивісці заклею букву, то я певен, що це зрадник і такий мною буде преданий військовому суду.

§ 8. Наказую не військовим обов'язково зняти з себе одяг військового зразку і такову за одні сутки знести до Штабу Бригади, бо багачко не військових ходє у військовій зодязі і під маркою військових роблять бешкети і агітують. У кого після тругу буде знайдено військоове майно: шинель, штани, бідше двох пар білизни на кожного військового у семі, сукно військового зразку, то така людина буде предана військовому суду.

Оригінал підписав Командір Запорізької Бригади Отаман Семесенко. З оригіналом згідно: Осауж Бригади Значковий Яценко.*

Цей „літературний“ наказ з'явився після жорстокого подавлення большевицького повстання в Проскурові і єврейського погрому.

Що робилось в цей час в директоріянському запллі взагалі, може найкраще видно, зі становища в м. Кам'янці на Поділлі. — Після офіційальних документів подаємо тут деякі відомости про життя Кам'янця. З другої половини лютого в Кам'янці зананував трівожний настрій. Збігці (переважно військові) з ріжних закутків України (в тому числі і втікачі з Бесарабії) утворювали нездорову атмосферу. Ріжні „отамани“ (Шиленко, Евтухів і інші) формували „партизанські полки“, котрі нічим не одріжнялись від винницьких ковенковських кривошабельників: піячили, чинили заколоти, відбували „реквізиції“ нікого не слухались, погрозували єврейськими погромами. Населення Кам'янця стогнало від цих „партизанів“; губерніяльний комісар і начальник залоги христом-богом молпли військоове міністерство і Головного Отамана С. Петлюру видалити їх з Кам'янця. Після довгого хлопоту, нарешті, 3. березня „отаман“ Шиленко з своїм отрядом, сформованим переважно з бесарабців-втікачів, вирушив з Кам'янця, маючи наказ перейти в призначений йому район формування за Заслав-Острог (на Волині). Але, одійшовши на кілька верстов від Кам'янця, до м. Дунаєвець, шиленковські партизани спинились, заявили, що далі нікуди йти не хочуть і почали бешкетувати і грабувати в околинних селах*).

*) Формуванням бесарабських частин відала спеціальна невелика але тепла кумпанія, що звалась „Бесарабською Директорією“, в склад якої входили, в числі інших Лисак і Маєвський (колишній с.-р., виключений з партії ще

Подільський Губерніяльний Комісар, прохаючи порятунку від „отаманів“, писав між иншим, в офіційному папері (від 5. березня 1919 р. за № 2751) до Начальника Залоги м. Кам'янця таке: „Отамани і штаби військових частин, котрі формуються, зовсім не рахуються з жадними законами і кожний отаман та вербовщик вважають себе за великих начальників. Робляться незаконні грабіжні реквізиції борошна, крупи, тютюну, цигарок. Робиться це таким чином: начальство видає козакам квитки на право реквізиції. Козаки тоді збираються бандами, в кількості 15—20 чоловік, з кісами являються до крамниці і забирають все, що їм подобається. На протести торговців, а також міліції, ці банди погрожують розстрілом на місці і, між иншим, вже були спроби невідомих козаків, обеззброїти міліцію... В місті багато є різних старшин і козаків, котрі мешкають по готелях, нічого не роблять, але мають гроші і панствують та роблять усякі оргії... Цивільна влада без допомоги вищої військової влади не в силах дати хоч би маленький відпочинок населенню, котре жие під страхом погрому, або якого небудь вибуху. Злочинні большевицько-чорносотенного напрямку елементи, котрих є не мало в Кам'янці, ведуть страшенну агітацію, обіцяючи змученому населенню від большевицької влади порядок та спокій...“

На цього інтересного листа начальник залози відповідав не менш інтересним, в якому доповнював картину військово-отаманської сваволі вказівками на реакційний курс політики цивільних властей, на їх повну відірваність від працюючого населення.

„Населення — відповідав Начальник Залоги (Папер до Подільського Губ. Комісара від 10. березня 1919 р. за № 164, м. Кам'янець), — по відомостям, які маються у мене, прагне спокою й порядку, і коли большевики знаходять ґрунт для агітації, то це через те, що населення одірване від адміністрації, не має з нею звязку і не знає, що, властиво, адміністрація збирається робити. Це дуже добре використовують большевики і, в результаті, — виступи селянства проти влади. Особливо добрий ґрунт для таких виступів утворено тепер, коли громадянство через виницькі газети та з докладів членів Комісії Трудового Конгресу по Охороні Краю* широко повідомлено про утворення трудових повітових та губерніяльних рад, тоді як кам'янецькі газети досі мовчали про них через цензурні умови, та й досі немає ніяких роспоряджень про утворення рад*). Це дає большевикам надзвичайної ваги засіб для агітації, сіє серед населення недовіря до влади, дискредитує її... Коли відсутність тісного звязку влади з населенням продовжиться і далі, ручиться за спокій неможливо. А як буде здійснено ще намір обеззброїти населення від збруча до Кам'янця (про це мені говорив д. Сіцицький), то я певен, що буде активний виступ... Населення зараз добровільно зброї не здасть, бо, не довіряючи адміністрації, боїтиметься повторення минулого року, боїтиметься загубити цілком навіть натяки на здобуту волю...“

В такій атмосфері було здано большевикам на початку березня Винницю. Урядові потяги потяглись на аустрич Антанті — по лінії Винниця, Жмеринка. Звідти звернули на Проскурів. Жмеринка повсталала. Повстання було задушено криваво. В Проскурові „вирізали жидів“.

(в 1917 році). Ця „Директорія“ одержувала гроші на свою роботу від Директорії УНР і мала своїм завданням підняти повстання в Бесарабії.

*) Організація трудових рад була заборонена спеціальним тазним циркуляром останківського міністра внутрішніх справ Чижевського і старано гальмувалась тодішнім Подільським Губерніяльним Комісаром. Автор р.

Підходив край. Курери вже не могли вільно їздити до Антанти в Одесу. Греков і Мацієвич з великим трудом пробрались з Одеси через Жмеринку до Проскурова. Потішили тим, що в майбутньому можна сподіватись великих користей для України від їхньої теперішньої дипломатичної роботи в Одесі: Антанта напевно визнає колись самостійність України. Що ж до сучасного, то, як сказав Греков, незалежно від дипломатичних успіхів чи не-успіхів в переговорах, Антанта, коли б і хотіла, все одно не може дати ніякої реальної допомоги Директорії: десант в Одесі настільки незначний, що не може тримати самої Одеси; зброї й одяжі, привезеної на Україну, Французи також не мають; військові частини в Румунії — більше балачки. До таких сумних висновків він, Греков, прийшов після власних двохмісячних переговорів і дослідів над становищем Французів в Одесі.

Доклади „дипломатів“ були дійсно вбійчі. Надії на допомогу з Одеси розвіялись. Прем'єр Остапенко переживав трагедію. Він ще не хотів здатись. Він не хотів навіть вірити генер. Грекову. Він з жадобою вдивлявся в напрямку на Одесу і Румунію. Але звіди ніхто не показувався. „Великодушна“ Франція спокійно дивилася, як гине Директорія й антантофільський кабінет її.

Через кілька днів повстанцями було остаточно перерізано шлях на Одесу. Телеграфічне сполучення між Проскуровом і Одесою ввірвалося. Кабінет Остапенка задубів в обіймах Антанти.

16. Спроби порвати з реакційним директоріанським курсом політики і зліквідувати саму Директорію. Опинившись без війська, втрапивши звязок з Одесою, оставлена революційним селянством та робітництвом, остапенківщина розбіглась в Проскурова хто куди: Голова Директорії і Головний Отаман С. Петлюра на Волинь, де ще було трохи республіканського війська під командою „отамала“ Оскілка; члени Директорії — П. Андрієвський до Галичини, Швець і Макаренко — застряли на лінії Ярмолинці—Гусятин; два міністри попали до Камянця, кілька опинилось в Галичині, решта зникла була десь без вісти. Так сама себе зліквідувала остапенківщина, а разом ледве не зовсім зліквідувала й українську державність, возглавляему Директорією.

Хоч біля директоріанського центру купчилась головним чином дрібна буржуазія та отаманщина, одначе з нею не поривали звязків і деякі революційні соціалістичні елементи українського робітництва та селянства, одштовхнуті від Радянської України головним чином окупаційною московсько-великодержавницькою націоналістичною політикою Світської Росії що до України*). Ці елементи були в постійній опо-

*) На директоріанській території весь час були в числі інших з укр. соц.-дем. незалежних М. С. Ткаченко і В. М. Чеховський; з укр. соц.-рев. (центр. течії) І. Лизанівський, Арк. Степаненко, В. Голубович, Н. Григорій, П. Христюк, О. Жуковський — перші два, як емісари Центр. Комітету Партії, частина якого, як ми вже вказували раніш, залишилась з самого початку в Києві, частина ж, що була у Вінниці, залишилась також на території Рад. України після евакуації Вінниці Директорією. З названих укр. соц.-революціонерів, що перебували весь час на території Директорії, урядові посади (технічні) займали за згодою Ц. К. Партії Григорій, Христюк і Жуков-

зиці до директоріанської реакційної політики і тільки через свою безсилість терпіли її. Скандальний розпад останенківщини сам собою штовхав ці елементи (навіть найбільш помірковані й опортуністичні з них, як, наприклад, українських соціаль-демократів) на повний розрив з дрібнобуржуазно-отаманською політикою, на духову і фактичну емансипацію від дрібної буржуазії. Соціалістичні партії, що купчилися біля директоріанського центру, і зробили таку спробу.

Ще в Жмеринці-Проскуріві (10.—12. березня) українські соціалісти-революціонери через емісарів Центрального Комітету Партії — І. Лизанівського і Арк. Степаненка — (Центр. Комітет залишився на радянській території) поставили Директорії рішуче домагання негайно перервати переговори з Французами в Одесі і розпочати (власне відновити) переговори з Совітською Росією, на основі визнання радянського устрою Української Республіки сторонництвом Директорії і незалежності та суверенності цієї Республіки Совітською Росією. Українські соціаль-демократи, перекопавшись, що з переговорів „української буржуазної демократії“ з Антантою нічого путнього не вийде, що спроба заговорити до французької буржуазії „зрозумілою їй мовою“ через кабінет Останенком веде УНР, навіть в її буржуазній формі, до загибелі, після деяких вагавь приєдналися і собі (головним чином, під впливом незалежних с.-д. і зокрема тоді ще с.-д. Вікула) до домагання укр. соціалістів-революціонерів*). Центральний Комітет УСДРП (що майже в повному складі їздив за Директорією) в окремій, довгій, досить добре обгрунтованій постанові (надрукованій в Кам'янецькій соціалістичній газеті „Життя Поділля“) висловився рішучо за зірвання переговорів з Антантою і мир з Совітською Росією (підкресливши, одначе, що він погоджується на радянську форму влади в Українській Республіці тільки тактично, числячись з нею, як з фактом, і що українські соц.-дем. у випадку, коли згоди з Сов. Росією буде досягнуто, в радянських установих УСРР провідних місць не будуть займати). Постанови обох партій було доведено в формі докладної записки, до відома Директорії і правитель-ства з ультимативним зазначенням строку для відповіді (не пізніше 17. березня).

Та Директорія (під впливом, головним чином, С. Петлюри), не звернула серйозної уваги на поставлені їй пропозиції (Проти домагань укр. соц.-рев. та соц.-демокр. висловився також і Е. Петрушевич, президент Національної Ради З. О. Української Нар. Республіки, що саме тоді приїздив з Галичини на побачення з Директорією**). Україн-

ський. П. Христюк керував короткий час (з 18. лютого по 16. березня 1919 р.) справами Директорії, Григорійв завідував Інформаційним Бюро, а О. Жуковський був начальником залози в м. Кам'янці.

*) 12.—15. березня 1919 р. на ст. Проскурів відбувались спільні наради Ц. К. укр. соц.-дем. з представниками у. с.-д. незалежних (в імені останніх виступав головним чином М. Ткаченко).

**) Між Директорією й урядом Галичини почалися саме в цей час тісніші зносини. Е. Петрушевич приїхав до Проскурова (12. березня 1919 р.) на чолі спеціальної делегації, в склад якої входили, крім нього, секретарь заграничних справ М. Лозинський і секретарь судівництва А. Бурачинський. Директорії взагалі імпонував дрібнобуржуазний уряд Галичини, скрутне ж стано-

ська дрібна буржуазія і слухати не хотіла про мир з Східною Росією та про Радянську Україну. Спритний премер Остапенко ще успішно дурив „високі сфери“ і „народ“ (що їздив в директоріанському потязі) швидкою допомогою з Одеси, розповідав про „полки“, що „вже виступили“ з Румунії на Україну, відчитував „одержані“ з Одеси телеграми. Міністр військових справ О. Шаповал погрожував у. с.-д. і особливо у. соц.-революц. арештами, називаючи їх зрадниками, внутрішніми ворогами, більшовиками (тоді підготовлявся, між иншим, арешт у. соц.-рев. в Кам'янці — М. С. Грушевського, В. Голубовича й інших). Соц.-рев. Григоріва обвинувачували в тому, що він, замість поборювати більшовизм, своєю роботою в Інформаційному Бюро підбиває населення і військо до більшовизму. Міністр внутрішніх справ Чижевський все ще пильнував, щоб часом не було де закладено Трудової Ради, і надсилав про це таємні розпорядження комісарам, доводячи на урядово-партійних засіданнях (у вагонах), що „народ“ ніяких рад не хоче і жде тільки одного — „твердої влади“. Довідавшись про ультиматум соціалістичних партій, кабінет Остапенка „образився“ і навіть заявив (14 березня) на знак протесту про свою демісію. Переговори з Антантою не сміють бути перервані — заявив Остапенко. „Пульс української державности бється в Одесі“ — красномовно заявив, підпираючи Остапенка, представник нар.-респ. партії на державній нараді в Проскуріві 14 березня. Так Директорія і не дала формальної відповіді на „ультиматум“ двох соціалістичних партій, розбігшись хто куди.

Стоючи перед фактом розпаду „верховної влади“ і остапенківщини, соціалістичні партії, спіраючись на Кам'янецький Трудовий Конгрес, що саме тоді зібрався в Кам'янці і відбувався під проводом українських соціалістів революціонерів, членів місцевої організації і приїзжих (М. Грушевського, Арк. Степаненка, І. Лизанівського), зробили спробу спочатку вплинути на Директорію в бажанім напрямку, а потім, коли Директорія з Урядом зникли і впливати вже було ні на кого, — спробу взяти політично-державний провід в УНР в свої руки.

Конгрес відбувся в дні 21.—22. березня 1919 р. На Конгресі було присутніх біля 100 делегатів від селянства, 9 делегатів від кам'янецької залози (якою командував у. с.-р. О. Жуковський) і кілька делегатів від робітництва (з цукроварень). Крім того, в склад Конгресу входили члени Всеукраїнського Трудового Конгресу від Поділля й інших губерній, які в той час перебували в Кам'янці. М. С. Грушевського було обрано почесним головою Конгресу. Таким чином Кам'янецький Конгрес виявляв в той час досить авторитетно волю і настрої робітничо-селянських українських мас, особливо коли взяти на увагу солідарні виступи на ньому у. с.-р. і у. с.-д., що перед тим спільними силами вели організаційну роботу між робітництвом і селянством і видавали (при близькій участі — фактично в ролі редактора — М. С. Грушевського) соціалістичну газету в Кам'янці — „Життя По-

вище на фронті, яке могло примусити Директорію відступити до Галичини, примушувало числитись з поглядами галицьких секретарів ще дужче. До речі, в кінці березня Е. Петрушенич увійшов в склад Директорії, як представник Галичини (згідно з рішеннями Всеукр. Труд. Конгресу).

ділля". 21. березня соціалістичні фракції Конгресу внесли на ухвалу Конгресу резолюцію „про внутрішнє та міжнародне становище Української Народньої Республіки“. Обговоривши цю резолюцію, Конгрес, за малими змінами, ухвалив її переважаючою більшістю голосів. Ось її зміст:

1. „Директорія повинна негайно зірвати переговори з французьким військовим командуванням в Одесі.

2. Директорія повинна негайно приступити до переговорів з большевицьким правительством Росії й України на таких умовах:

а) Україна єсть самостійною й незалежною Республікою, в якій вся влада належить об'єднаним Радам Робітничих і Селянських Депутатів;

б) Українська Республіка може федерувати з соціалістичними державами;

в) Українська державність має український характер;

г) Легальне існування українських соціалістичних партій;

д) Виведення російських військ з України;

е) Директорія повинна скласти новий Український Радянський Уряд, який тимчасово утворюється по згоді з українськими соціалістичними партіями. Постійний Уряд сформується другим Всеукраїнським Зїздом Робітничих, Селянських і Військових Депутатів.

3. Директорія повинна негайно скласти Уряд з двох соціалістичних партій — УПСР і УСДРП — для ведення загальних переговорів.

4. Рішуче домагатися, аби негайно було припинено вивід війська Кам'янецької залози на злочинну бойню і негайно припинено босві дії на всім фронті.“ *)

Наведені постанови мали бути реалізовані бльоком українських соціалістичних партій — УПСР ц. т. УСДРП і УСДРП незалежних**). Та саме в день їх винесення, 21. березня Директорія і правительство налякані втратою Жмеринки і наступом большевиків на Проскурів, а також чутками про „бунтівниче-большевицькі“ настрої та наміри Конгресу, розбіглись хто куди, залишивши всі урядові інституції, евакуовані до Кам'янця, на ласку божу, без жадних вказівок. Стоючи перед фактом розпаду „верховної“ влади і правительства, названі три соціалістичні партії, разом з Трудовим Конгресом і Козацькою Радою місцевої залози, утворили, спільними силами, „Комітет Охорони Республіки“

*) Перед ухвалою наведених резолюцій, Конгрес розглядав земельну справу (між иншим, з поясненнями виступав на Зїзді Міністр Земельних Справ Архипенко) і виніс резолюцію, в якій вимагав переведення земельного закону Директорії в життя, висловився проти встановленої законом трудової норми в 15 дес., як високої, й постановив домагатись зміни її; так само Конгрес постановив домагатись скасування окремого додаткового закону про наділ землею Козаків. В біжучих справах Конгрес знову займався земельно-господарчою справою (22. III.) і між иншим постановив „щоб всі млини поміщицькі й аренді нерейшли до рук народа, а користь з них витрачалась на громадські справи.“

**) Представники всіх цих партій брали діяльну участь в роботі Конгресу. Між иншим, в склад Трудової Ради Конгресом було обрано від УПСР І. Лизанівського й Арк. Степаненка, а від с.-д. незалежних М. С. Ткаченка.

Для характеристики тодішніх настроїв селянства додамо, що Конгрес, обравши Трудову Раду, доручив їй взяти владу в повіті в свої руки. Як директиву для Трудової Ради, було ухвалено низку постанов (про перегляд особистого складу міліції, про контроль в залізнодорожних інституціях, про учот запасу хліба, про повернення селянам здертих гетьманом контрибуцій, про забезпечення цукроварень буряками, про охорону лісів, то що). Інтересно, що деякі селянські депутати явились на Конгрес з мандатами обстоювати радянську владу в формі об'єднаних селянсько-робітничих Рад.

в такому складі: Голова — В. Чеховський (у. с.-д. незалежник, хоч організаційно належав до офіційних с.-д.), Заступник — Арк. Степаненко (у. с.-р.), Члени: Волошин (від Труд. Ради), Грищенко (у. с.-р. від залоги), Казимірів (від залоги), І. Лизанівський (у. с.-р.), Свистун, І. Мазепа (у. с.-д.), І. Романченко (у. с.-д.), М. Ткаченко (у. с.-д. незалежник), Секретарь — Є. Малик (безпарт. соціал.).

22. березня Комітет Охорони оголосив слідує своє повідомлення :

„Від Комітету Охорони Республіки.

З огляду на дезорганізацію державного апарату і можливі через це заворушення і порушення спокою — представники Української Соціально-Демократичної Робітничої Партії і Української Партії Соціалістів-Революціонерів, купио з представниками Селянського Повітового З'їзду Кам'янецького Повіту на Поділля, а також представниками Кам'янецької Залози, утворили для тимчасового представництва центральної влади Республіки Комітет Охорони Республіки в складі — по два представники: 1. від Центрального Комітету УПСР, 2. від Центрального Комітету УСДРП, 3. від Кам'янецької Трудової Ради, обраної на Кам'янецькому Селянському З'їзді, 4. від Козацької Ради місцевої залози.

Завдання Комітету: 1. охорона порядку і спокою; 2. розпорядження ріжним установам; переговори з Директорією про негайне припинення переговорів з французьким командуванням в Одесі і розпочаття переговорів з Радянським Правительством України на основі:

а) визнання Радянським Правительством України а також Російським (Правительством) самостійности й незалежности Української Соціалістичної Радянської Республіки;

б) українського характеру державности України;

в) легального існування українських соціалістичних партій;

г) виведення російських військ з України;

д) складення нового Правительства України до остаточного сформування його на Другому Всеукраїнському З'їзді Рад Робітничих і Селянських Депутатів.

В цілях найкращого переведення того, Комітет Охорони Республіки постановляє, що: 1. Фронт дієвий має бути захований твердо і міцно до закінчення переговорів з радянською владою України; 2. Всі військові частини в тилу так само повинні стояти твердо і не порушувати; 3. Всі цивільні і військові установи мусять правильно функціонувати; евакуація тимчасово припиняється; державне майно має бути охоронено; 4. Всі місцеві залози мають підтримувати спокій і лад, на основі розпорядку властей.

Оголошуючи про це до загального відома, Комітет Охорони Республіки кличе всіх громадян заховувати спокій і дружно переводити в життя всі постанови Комітету.

Голова Комітету Охорони Володимир Чеховський. Товариш Голови Аркадій Степаненко. Члени Комітету: Лизанівський, Романченко, Свистун, Грищенко, Волошин, Казимірів, І. Мазепа, М. Ткаченко. Секретарь Комітету Є. Малик.

Кам'янець-Подільський, 22. березня 1919 року.“

Щоб зберегти від остаточного розвалу міністерські апарати, що перебували без міністрів в Кам'янці, і щоб бути в стані, на випадок потреби, взяти цілком державний провід в свої руки, Комітет призначив до міністерств своїх Комісарів*). Навязувалися також тісніші зв'язки з військовими частинами, що стояли в Кам'янці, з робітництвом і селянством. Симпатії останніх видимо були на боці Комітета. Робітники зустрівали появлення Комітету з особливим задоволенням: в день засну-

*) В числі інших Комісарів було призначено Комісаром і П. Хрестюка (укр. с.-р.).

вання його можна було бачити на вулицях Камянця робітників з червоними стрічками на грудях. Місцева організація большевиків виявила бажання увійти в контакт з Комітетом. Тверде бажання Комітета замирити з радянським урядом України і недвозначне визнання Української Соціалістичної Радянської Республіки, що мала, після миру, заступити Українську Народню Республіку, прихилили до нього симпатії революційного козацтва, селянства і робітництва. Всі мали те переконання, що або Директорія виконає те, що намітив Комітет Охорони, або, коли вона остаточно розвалилась чи спробує зробити опір, Комітет самостійно переведе в життя програму миру і створення в пороазумінню з большевиками єдиного тимчасового уряду єдиної Української Радянської Республіки (зліквідувавши Директорію).

Та однак ситуація була не цілком ясна і сприятлива для незломного і рішучого переведення наміченої лінії в життя. Перш за все гарнізон, який стояв на боці Комітету, був нечисленний. Поруч з ним по Камянцю в той же час вешталось чимало різної отаманської наволочі, яка легко могла зібрати сотню — дві бандитів і вчинити в місті провокаційну різню — погром Жидів, про що вже одверто говорилося на вулицях міста. Доводилося брати на увагу також і деяку ворожість до Комітету з боку старших урядовців міністерств, які всі сили напружували до відновлення звязку з „своїми“ міністрами, не ждучи для себе добра від миру з Радянським Урядом і можливого переформування урядових апаратів. З вищими урядовцями йшли всі дрібнобуржуазні партії, готуючись, спільно з „отаманами“, до насильної ліквідації „незаконного узурпаторського гуртка“, як висловились про Комітет Комісія Закордонних Справ Всеукраїнського Трудового Конгресу *). Нарешті, не відомо було остаточно, де саме перебувають члени Директорії, які наміри вони мають і, саме головне, які військові сили могли б кинути на Камянець „для усмирення бунтівників.“

*) Комісія Закордонних Справ Всеукраїнського Трудового Конгресу (що перебувала в Камянці) подала, в справі Комітету „до Високої Директорії УНР“ (Копія Кабінету Міністрів УНР і Президії Трудового Конгресу УНР) слідууючу заяву: „Закордонна Комісія Трудового Конгресу в складі всіх присутніх членів Комісії на засіданні 24. березня 1919 р., заслухавши інформації про захоплення в Камянці-Подільському влади так званим „Комітетом Охорони Республіки“, а також зачитавши відозву зазначеного Комітету, постановила: 1. Зауважити всьому трудовому люду України, що Комісія, стоючи на ґрунті постанов Трудового Конгресу, продовжує свою працю при Директорії УНР й її законнім уряді; 2. Одночасно Комісія зауважує, що так званий „Комітет Охорони Республіки“, який організувався в Камянці-Подільському, є незаконним узурпаторським гуртком; 3. Зазначену постанову довести до відома Високої Директорії УНР, Кабінету Міністрів УНР і Президії Трудового Конгресу УНР. Голова Комісії (підпис), Секретарь (підпис).“

Взагалі треба підкреслити, що Комісії Трудового Конгресу явились найміцнішою підпорою реакційної отамансько-директоріанської політики. Вони активно підпирали одесько-антантську політику Директорії, вони підпирали Кабінет Остапенка в його боротьбі з трудовими радами, вони були, нарешті, найбільшими ворогами української робітничо-селянської державности і миру з Сов. Росією і радянським урядом України. Пояснявалась така позиція Комісії їх реакційним міщансько-буржуазним складом (між иншим, члени Комісії укр. соц.-рев. вийшли зі складу Комісії ще у Вінниці — Одриня й інші — ті ж, що вийшли, покинули Партію — Бачинський, Шиханович і т. д.).

З поїздки особливой делегації Комітету (під головуванням Арк. Степаненка) для розшукування членів Директорії і переговорів з ними (делегації вдалося відшукати Ф. Швеця в районі Гусятина), вияснилось що рештки Остапенківщини (і в першу чергу член Директорії П. Андрієвський, що вже цілком „зспівався“ з галицьким Державним Секретаріатом) збирають останні сили для боротьби з Комітетом і що, що найбільше, коли б вдалося ліквідувати конфлікт мирно, можна сподіватись утворення нового, більш лівого, ніж був, кабінету*). Потвердилось також, що Петлюра перебуває на Волині, де має в своєму розпорядженню певну військову силу (4).

Таким чином, на рішучу акцію, на цілковиту ліквідацію дрібно-буржуазного курсу політики (а разом з цим і Директорії) зважитись було трудно. Комітет це добре розумів і, щоб уникнути провокаційного і непотрібного пролиття крові, на засіданні своїм 26. березня вирішив розв'язатись. 27. березня Комітет оголосив про це своє повідомлення, в якому, не сходячи з заявленої ним в першому повідомленні позиції, заявив, що переведення намічених ним заходів в життя він передає політичним партіям, які брали участь в Комітеті. Ось зміст цього останнього повідомлення Комітету:

„Від Комітету Охорони Республіки.

Перед кількома днями, через відрізання Кам'янця і загрозу йому з боку більшовиків, в державних справах утворилося безладдя й Центральні Державні Установи загубили зв'язок з Директорією; ніяких розпоряджень від неї й Уряду не було, місце пробування вищої влади Республіки перестало бути відомим навіть Центральним Установам; в зв'язку з поразенням на фронті Жмеринки, заворушенням в Барі і Могилеві — значніші відділи війська безладно насунули до Кам'янця. Все те утворило стан повної дезорганізації державного апарату і представники, як від Центральних Установ, так і від місцевих військових частин та установ, стали являтися до Центральних Установ партій з запитаннями, що роботи і як запобігти можливим порушенням ладу і порядку, з огляду на відсутність Центральної Влади і невідомість навіть місця її перебування.

Комітет Охорони Республіки в час цієї загальної паніки, коли весь державний апарат і майно Української Республіки були під загрозою нападу всяких темних сил, постановив своєю ціллю прининити безладдя й моральним впливом партійних та громадських організацій встановити спокій, як основу всякого громадського життя.

В переконанні, що встановлення тривалого, дійсного спокою та ладу можливе лише шляхом зміни дотеперішньої урядової політики, Комітет Охорони Республіки вважав необхідним звернутись до Директорії з пропозицією розірвати переговори з французьким командуванням та розпочати переговори з совітським правительством на Україні. В цій цілі були послані делегати Комітету до Директорії.

Оскільки тривожний настрій, який опанував був громадянством, зник в наслідок того, що на фронті республіканське військо одержало значні успіхи, оскільки зв'язок між центром та периферією налагодився і безпорадність перших днів евакуації з бігом часу була зовсім усунута, остільки безпосередня потреба в існуванні Комітета Охорони Республіки минула. Комітет виконав своє головне завдання збереження спокою та порядку в момент загального безладдя.

Стоючи твердо на своїй основній позиції що до зміни дотеперішньої політики в напрямку розриву з французьким командуванням і розпочаття в найбільш вигідний для Української Республіки момент

*) Делегація виїхала з Кам'янця в неділю, 23. березня, про що Комітет повідомив населення особливим оповіщенням. В дорозі делегація була заарештована агентами П. Андрієвського, через що ледве не дійшло до бійки.

переговорів з большевицьким правительством, Комітет вважає, що при даних умовах унормованого державного життя переведення відповідного впливу на правительство мусить перейти знову безпосередньо до рук політичних партій, що стоять на платформі Комітету.

Дальше існування Комітету в його нинішній формі в дану хвилину не тільки не сприятиме досягненню зазначеної мети, але лише може цьому перешкодити, оскільки встановить двовладдя, що, дезорганізуючи громадянство та армію, може тільки до решти підірвати сили армії Української Народньої Республіки і цим пошкодити визволенню Українського народу з-під чужоземного панування.

З огляду на все зазначене, Комітет Охорони Республіки оповіщає населення, що з дня 28. місяця березня 1919 р. діяльність Комітету припиняється.

Комітет Охорони Республіки закликає всіх громадян Української Народньої Республіки заховувати спокій та порядок, здійснюючи свої політичні стремління організованим шляхом через політичні партії. Разом з тим Комітет Охорони Республіки звертається до товаришів Козаків Української Народньої Армії, щоби вони не на ступінь не відходили від виконання своїх обов'язків в цей час, коли від того, чи буде фронт чи не буде, залежить доля Українського Народу в сучасному і в будучості.

Кожний громадянин хай непохитно виконує свої громадські обов'язки.

Комітет Охорони Республіки.

М. Кам'янець-Подільський, Року 1919, березоля 27.*

В той же самий день, коли було оголошено наведене оповіщення Комітету, наспів (вже вдруге) до Кам'янця посланий членом Директорії П. Андрієвським „отаман“ Хомадовський з наказом в корні задушити „бунт“. Цей „отаман“ заарештував 28. березня В. Голубовича, О. Жуковського, І. Мазепу і Арк. Степаненка і шукав за іншими „комітетчиками“, щоби розстріляти їх, як „зрадників“ та „большевиків“*). В той же день по постанові остапенківських недобитків

*) В перший раз „отаман“ Хомадовський прибув до Кам'янця 23. березня. На другий день він оголосив себе („з призначення Суверенної Української влади Директорії з дня 22. березня“, як було написано в наказі Хомадовського і що, до речі, зовсім не відповідало дійсності, бо „призначив“ Хомадовського особисто і на словах П. Андрієвський без відома і згоди інших членів Директорії) „особливим комендантом м. Кам'янця і його околиць“ і оповістив місто й околиці на стані облоги. Однак Начальник Кам'янецької залози Олекс. Жуковський своїм контр-наказом від 25. березня (за № 46) оголосив наказ Хомадовського недійсним, послаючись на те, що Хомадовський не подав ніяких документів від правительства і Директорії про своє призначення і, таким чином, являється самозванцем. Після цього „отаман“ Хомадовський поїхав до „Суверенної Української Влади“ і привіз „наказ“ про своє призначення. Начальник залози О. Жуковський не задовольнився тим „наказом“ і знов намагався не допустити Хомадовського до виконання обов'язків коменданта. В рапорті своєму (від 27. березня 1919 р.) до Військового Міністра начальник залози, між іншим, писав про виданий „Суверенною Українською Владою“ „Наказ“ про призначення Хомадовського :

„Придивившись до документу, поданого Хомадовським, нахожу, що цей документ неправдивий і ось по яким мотивам: 1. Посвідчення підписане не Державним Секретарем (підпис якого мені відома), а якимось заступником; 2. Приложена печатка Міністерства торгу й промисловости, а не Канцелярії Директорії або Ради Народніх Міністрів; 3. Призначення затверджено тільки одним підписом п. Директора Андрієвського, почерк якого мені невідомий; другої підписі п. Директора Швєця немає, тоді як в Ходорові чи Гусятині, куди їздив Хомадовський, н. Швєць був. Всі ці обставини, а головним чином те, що ніякої

(міністрів) в Гусятині було арештовано, як „комітетчиків“, І. Романченка (у. с.-д.) і П. Феденка (у. с.-д.), які їхали, як делегати Центр. Комітету УСДРП в Станіславів на конференцію галицької соц.-дем. партії. Тільки надзвичайні заходи членів партій врятували життя „комітетчикам“, заарештованих Хомаловським. С. Петлюра, довідавшись про арешт, дав до Кам'янця наказ звільнити заарештованих і доставити в м. Рівне, куди почали спішно евакуюватись з Кам'янця всі державні інституції. Головний отаман, понікшись на останківщині, збірився вже формувати в Рівному нове, „ліве“ правительство. Без „комітетчиків“ же — без укр. с.-р. і с.-д. — такого правительства не можна було утворити. Арештованих було звільнено і відправлено до Рівного.

Так майже нічим скінчилась ця кам'янецька спроба революційно-соціалістичних партій емансипуватись від української дрібної буржуазії.

Дуже інтересно, що майже в один і той же день такі самі спроби відбулись і в інших закутках директоріанського заплілля. Після захоплення Жмеринки більшовиками український фронт було розрізано на дві частини: північну і південну. Остання втратила після цього всякий зв'язок з Директорією та правительством. Шукаючи виходу з утвореної директоріанською політикою і поразками на фронті ситуації, весь південно-західний республіканський фронт став на ґрунт радянської влади, утворив Революційний Комітет, який звернувся до більшовиків з пропозицією миру (в склад Комітету входили в числі інших — Волох, Дониц-Донченко, Загородський, Колодій і Осмяловський; Комітет оголосив на ст. Вапнярка, 21. березня 1919 р., Універсал, в якому заявляв, що українське військо стає на ґрунт радянської влади і стремить до миру з радянським правительством). Одначе, з різних причин, і Революційний Комітет не перетворився в серйозний політичний осередок. Зі спроб його домовитись до чогось з російським совітським військом нічого не вийшло. У відповідь на пропозицію миру російське військо повело ще більш енергійний наступ; окремі українські військові відділи, що перейшли на бік більшовиків, було обеззброєно, багатько козаків з них перебито. Військо мусіло після цього шукати порятунку в Румунії*).

Згадаємо ще тут про „збільшевичення“ Січових Стрільців, що мало місце в ці ж дні. Мандруючи безладно від Києва (після віддання

телеграми про призначення особливого коменданта в м. Кам'янець н./П. ні я, ні Губерніяльний Комісар не одержали від висших урядових інституцій — амушують мене віднести з недовір'ям до отамана Хомаловського“. У відповідь на „недовір'я“ з боку Жуковського Хомаловський заарештував його.

*) Південна група українського республіканського війська оперувала на фронті — Балта-Ольгопіль-Вапнярка-Ямпіль. Через те, що кордони Румунії були зачинені для Українців, а Одеса та її околиці були зайняті Французами та добровольцями, група опинилась, після захоплення більшовиками Жмеринки, в дуже тяжкому становищі. При цій групі було дуже багатько всякого майна, евакуйованого з Південної України військовими і цивільними установами. Головною складовою частиною південної групи був Запорізький Корпус. В бою з більшовиками запорожці були притиснуті до Дністра в околицях Тирасполя. Румунське правительство згодилось перепустити це військо через Бессарабщину до Галичини, але без зброї. При переході Румуни розібрали його до ниточки і загальмували марш запорожців до Галичини.

його большевикам), Січовики, після безпосереднього болючого ознайомлення з настроями селянства, переконались, що війна, яку вони вели з „большевиками“ за самостійність Української Держави від зазіхань на неї Московщини, була в значній мірі — через реакційну політику Директорії — війною внутрішньою, українсько-горожанською, війною з українським робітництвом та революційним селянством; вони переконались, що робітництво та революційне селянство ставляться, безумовно, прихильно до радянської форми влади, як форми дійсно революційної, пристосованої до спеціальних вимог боротьби працюючих з визискувачами. І от, щоб прийти до себе населення, щоб одкинути всякі заплідзнення в контрреволюційності, а тим паче в стремлінні до збройного подавлення соціально-економічних революційних стремлень українського трудового люду, Січові Стрільці оголосили слідуєчу свою декларацію:*)

„Декларація Січових Стрільців.

Супроти всяких поголосок, які кривдять й оскорбляють честь Січового Війська, особливо ж супроти закиду, немов би Січові Стрільці хотіли служити реакціонерам, заявляємо отсим прилюдно:

1. Січові Стрільці, які разом з масами українського народу скинули гетьмана, зломали його реакційний режим, виступивши проти гетьмана по проголошенню його маніфесту з 14. листопада 1918 року, яким він хотів прилучити Україну до Москви — боролись, боряться і будуть боротись за суверенність Українського Народу і за його самостійну Республіку.

2. Стоючи принципово на платформі самостійної Української Народньої Республіки і тим самим визнаючи суверенність Українського Народу в вирішуваних всіх справах політичних і господарських, уважають Січові Стрільці, що тільки Український Народ має право вирішувати по своїй волі і без усякого вмішування чужих сил, які б вони не були, також найважливішу з економічних справ, а саме справу земельну. Український народ має свої політичні й культурні сили, які без чужинців вирішать його життєві справи. Вся земля на Україні належить Українському Народові, і тільки Український Народ має право розпоряджатись землею. Во імя цих справедливих засад проливали Січові Стрільці свою кров, і від них ніколи і ні перед ким не відступали і не відступлять.

3. Стоючи на цих засадах, заявляють Січові Стрільці, що все будуть карним і слухняним військом кожного українського народоправного правительства, яке стоятиме на платформі самостійности Української Народньої Республіки й признання Українському Народові всієї землі в його розпорядиство. Що до форми влади, то Січові Стрільці були тими, які охороняли Трудовий Конгрес Українського Народу в часи, коли він не виявив був свого обличчя, а тепер коли представники українського трудового народа знов підтвердили, що стоять на платформі самостійности Української Народньої Республіки, Січові Стрільці з тим більшим запалом підиратимуть радянську владу на місцях, яка заводить лад і порядок.

Стомлени тяжкими боями, змучені недовіррям народу, який несправедливо думав, що Січові Стрільці схочуть піддержати ті сили, які стремлять до поневолення українського трудового люду, Січові Стрільці відійшли, щоб переорганізуватись і з новими силами рішуче і твердо, як все, ударити на всіх, хто б посмів посягнути на здобутки революції Українського Народу.

З народом йшло, іде й буде йти Січове Стрільцтво.

*) В кінці своєї мандрівки Січовики прибились до Кремянця (на Волині), де й спинились для відпочинку.

В березні 1919 р. За Січову Раду: Отаман Євген Коновалець, Отаман Андрій Мельник, Д-р Осип Назарук. („Республіка“, щоденна газета, Станіславів, второк 25. марта 1919.)*)

Так в рйжних мйсьцєвостях одночасно з'явилися симптоми, якй вказували в сути рйчи на одне й теж — на повне банкрутство реакційної політики Директорії, на необхідність рішучих змін в тій політиці, на бажання широких верств української демократії звільнитись з-під впливу Остапенківщини. На жаль, та частина соціалістичної української революційної демократії, яка була на терені Директорії, не виявила (і не могла виявити через свою дезорганізацію) стільки революційної сміливости, сили і духовної міцї, щоб, прийнявши на увагу ті симптоми, одним рішучим ударом зліквідувати гнилий, скожиромітований, бездарний директоріянський центр і утворити на місце його новий — повний сил, енергійний, справді революційний, перозривно зв'язаний з робітничє-сєлянськими масами центр української революції.

17. Утворення нового соціалістичного Кабінету Міністрів, повстання проти нього української буржуазії і втрата українською рєспубліканською владою території. Привезені до Рівного „комітетчики“ (с.-р. і с.-д.) повели переговори з С. Петлюрою й А. Макарєнком про утворення нового соціалістичного Кабінету Міністрів (члєни Директорії П. Андрієвський і Е. Петрушевич перебували в той час в Галичині і зовсім не хотіли їхати до Рівного; Швєць же курсував між Рівним і Галичиною, утворюючи „кворум“ Директорії то в Рівному, то в Галичині). Перед тим, як дати згоду на вступ до кабінету, українські соціалісти-революціонери (емісарі ЦК Партії) й українські соціаль-демократи (ЦК Партії) склали 5. квітня 1919 р. спеціальні умови, що до прав майбутнього кабінету, взаємовідносин його з Директорією та реорганізації складу самої Директорії. Зміст тих умов, поданих, як ультимативна вимога, Петлюрі, був слїдуючий:

„I. Директорія. 1. Директорія складається з слїдуючих члєнів: Голови, Отамана С. Петлюри, і по одному представнику — від Галичини, УПСР і УСДРП; 2. Директорія затверджує закони тільки після ухвали їх Радою Міністрів; 3. Директорія репрезентує суверенність УНР на звї, при чому всі відповідні акти контрасінуються Міністром Закордонних Справ; 4. Для Директорії встановляється цівільний лист, який проходить по згоді з Радою Міністрів; 5. В сфері управління члєни Директорії видають свої розпорядження тільки через відповідні міністерства; 6. Всі члєни Директорії рівноправні; 7. Повноправний кворум Директорії складається з трьох члєнів**).

*) Січове Стрілецтво було дійсно відданням Українській Державности військом: відважним, хоробрим, сміливим, свідомим своєї ціли, повним самопожертви. Одного тільки йому бракувало: класової робітничє-сєлянської свідомости та соціалістичного виховання. Це останнє та безладність директоріянського правління і штовхало Січовиків на різні помилкові та шкєдливї для української революції кроки; воно було також і причиною того, що Січове Стрілецтво не перетворилось з національного у велике національно-революційне робітничє-сєлянське військо.

**) Цей (I) розділ умов інтересний між иншим тим, що він свідчить про брак конституції УНР, про відсутність правил, регулюючих управління Рєспублікою й опреділяючих взаємовідносини між Радою Міністрів та Директорією. Голова Директорії В. Винниченко, а потім С. Петлюра уникали обмеження певною конституцією прав Директорії, хоч кабінети Міністрів починаючи ще

II. Рада Міністрів. 1. Прем'єр-міністр призначається по згоді з партіями українських соц.-рев. і укр. соц.-демократів і формує кабінет в порозумінні і за згодою цих партій; 2. Політична Рада Міністрів складається з таких міністрів: міністр внутрішніх справ, закордонних, військових, земельних, народного господарства, фінансів, юстиції, праці й освіти; 3. Рада Міністрів сама визначає місце своєї резиденції; 4. Права і обов'язки військового міністра определяються положенням про польове управління війська у військовий час; 5. Всі кредити на військову справу проводяться тільки через Раду Народніх Міністрів.

III. Програма внутрішньої і зовнішньої політики. 1. Кабінет кладе своїм завданням: а) припинення внутрішньої горожанської війни, б) можливо шорше замиріння з Совітською Росією, в) неприяття наступательних союзів проти Совітської Росії; 2. Забезпечування легального існування всіх політичних партій, коли вони не йдуть проти суверенності УНР; 3. Негайна організація місцевих конгресів і Рад Трудового Народу; 4. Перегляд закону про Трудові Ради; 5. Переговори з державами Антанти й иншими державами кабінет міністрів вестиме на умовах: а) визнання самостійності Української Народньої Республіки; б) невтручання у внутрішні справи Республіки; в) виведення війська з території УНР; г) коли умови з французьким командуванням в Одесі вже підписані уповноваженими УНР, то вони санкціонуються Директорією після затвердження новою Радою Міністрів.

Як бачимо, ці „умови“ були вже зовсім не тим, чого вимагав час; в порівнянні з позицією Комітету Охорони Республіки вони були надзвичайно компромісові. Директорія залишилась (хоч і в зміненому складі) під головуванням того ж самого С. Петлюри; про радянську владу вже не було й спомину (замість неї, знов виринули трудові ради з контрольними функціями); про мир з радянським урядом України також не було вже мови, натомість говорилось тільки про бажання миру з Совітською Росією; нарешті, про розрив переговорів з Антантою також не було згадки, навпаки — переговори ті легалізувались і на далі (згадка про те, як має бути у випадку, коли згоду з Антантою вже підписано, являється фарисейством, бо в той час всі добре знали, що ніякої згоди в дійсності не підписано).

С. Петлюра на всі точки „умови“ згожувався. На доказ своєї щирости посилався на оголошення закону про Трудові Ради, переведене ним військовим порядком (саме в час кам'янецьких подій), а також видав особливий „маніфест“, в якому підкреслював великі заслуги перед Українською Революцією двох соціалістичних партій — укр. соц.-рев. і укр. соц.-дем. — і мотивував цим необхідність передачі влади в державі цим двом партіям.

9 квітня С. Петлюра з А. Макаренком затвердили неповний склад нового Кабінету*). Голова Ради Народніх Міністрів і міністр фінансів Б. Мартос (у. с.-д.), Заступник Голови і народній міністр юстиції Ан. Лівидцький (у. с.-д.), нар. міністр внутр. справ

з Києва раз-у-раз вказували на цю аномалію й домагались невтручання Директорії в справу управління та встановлення певної конституції. На ґрунті такого „отаманування“ Директорії і розцвіла лишним цвітом „отаманія“ у всіх галузях державного життя, а в першу чергу у війську.

*) Ф. Швець приїхав з Галичини до Рівного піаніще і собі підписав наказ про призначення нового кабінету, вирішивши таким чином (хоч формально) спір між двома урядами — Андрієвським, Петрушевичем і отаманківським кабінетом, котрий не хотів подаватись до демісії, з одної сторони, і Петлюрою, Макаренком та новим кабінетом Мартоса — з другої.

І. Мазепа (у. с.-д.), нар. міністр земельних справ М. Ковалевський (у. с.-р.), В. о. нар. міністра військ. справ Гр. Спротенко (у. с.-д.). Вже при затвердженні цього складу Кабінету було порушено вироблені партіями „умови“: замість соціалістичного есєро-єсдеківського кабінету, утворено було есдеківсько-петлюрівський кабінет; в його складі був тільки один соц.-рев., та й то кандидат не партії, а А. Макаренко. Півніше від укр. соц. рев. вишло до складу правительства ще три міністри, але головним чином на технічні посади, без права голосу в „політичному кабінеті“ (І. Лизацівський — керуюч. мініст. преси, І. Паливода — керуюч. мініст. пошт та телеграфів і Л. Шрамченко — міністр. народнього господарства), так що це входження не змінило петлюрівсько-єсдеківського характеру нового Кабінету*).

12. квітня 1919 р. новий кабінет оголосив свою декларацію (затверджену Петлюрою й Макаренком) слідуючого змісту:

„Іменем Української Народньої Республіки затверджуємо: Голова Директорії УНР, Головний Отаман Петлюра, член-секретарь Макаренко. 12. квітня 1919 р.

Декларація Правительства Української Народньої Республіки.

Оборона Української Народньої Республіки та потреба кращого упорядкування державного життя зробили необхідним для українських соціалістичних партій стати до організації нового Народнього Правительства, яке мало б в собі представників найвизначніших партій України. Попередня Рада Народніх Міністрів не мала в своєму складі представників (цих) політичних партій, що не давало їй (змож) вести свою роботу так успішно, як того вимагає відповідальне положення нашої Республіки зовні й величезні завдання внутрішньої державної роботи.

Волею Директорії Української Народньої Республіки в порозумінню з українськими соціалістичними партіями нове Народнє Правительство приступило до многотрудної державної роботи в цей тяжкий для нашої Республіки час. Кабінет Народніх Міністрів, який об'єднує соціалістичні партії України, оповіщає громадян Української Народньої Республіки про ті завдання, які він буде виконувати по мірі своїх сил на добро і щастя загроженої зо всіх боків нашої Вітчизни.

Не хотів Український Нарід забирати собі чужі землі, не бажав він грабувати чуже добро: тільки за забезпечення свого права жити самостійним і незалежним життям боряться найкращі сини Українського Народу з усіма ворогами нашої волі. З одного боку, польське пацтво, котре не хоче помиритися з тим, що український люд — селяне і робітники Галичини, Холмщини і Волині не бажать бути в лядській неволі, оружною силою напало на споконвічні українські землі й забрало столицю Галичини місто Львів і другі міста й повіти нашої землі, політи потюм і кровю Українського Народу. З другого боку, російське комуністичне большевицьке військо, не вдовольняючись грабуванням селян у Росії, напало на визволену з-під гетьманського ярма Україну. До цього часу тягнеться тяжка війна на два фронти, руйнуючи наш край, і без того збіднілий од панування чужинців. Комуністичне Правительство Росії, котре стало невідесним для російського народу настільки, що цілі армії комуністів-большевиків передаються зі зброєю та амуніцією хоробрим українським козакам**), рішило піддержати свою власть у Росії грабуванням трудящого україн-

*) Крім названих осіб, укр. с.-р. дали свого кандидата — П. Христюка — на посаду товариша міністра внутрішніх справ.

**) Дійсно, в ці дні в районі Гомеля-Мозиря кілька військових російських частин зі зброєю передались на український бік. Солдати цих частин Великороси були дуже вороже настроєні проти Євреїв і все рвалися на Бердичів (з Рівного), щоб погромити там Євреїв.

ського селянина. В тих місцях, де пройшло російське совітське військо, у селян, навіть у найбідніших, забрано хліб і скот, на заводах та фабриках більшовики забирають станки, не дають робити і не платять робітникам грошей. Зростає страшелна дорожнеча, як на харч, так і на всякі інші річі першої потреби. Не може стерпіти Український Нарід, що сам себе визволив від гетьманщини, нової більшовицької неволі і піднімається зі зброєю в руках проти гнобителів чужинців — російських більшовиків-комуністів.

Нове Народне Правительство Української Республіки бачить єдиний порятунок для Українського Народу, щоб спасти його волю і майно від пападів і грабунків хижих сусідів — в будуванні єдиної самостійної і незалежної Української Народньої Республіки. На оборону своєї національної чести і порушених чужинцями економічних і соціальних прав, повинно піднятись все трудове селянство і робітництво, щоб не дати чужинцям в кінець знищити наш Рідний Край. З цих причин нове Народне Правительство Української Республіки простягає руку всім українським соціалістам та селянам і робітникам, повставшим по той бік фронту, які, не стерпівши чужинецької неволі російських комуністів, піднялися на боротьбу за вільну і незалежну Україну. Нове Народне Правительство України бажає мира, як з Поляками, так і з російськими комуністами-більшовиками, але першою умовою згоди ставить, щоб ніхто з цих чужинців не втручався у внутрішні українські справи і не стояв на перешкоді вільному і самостійному життю українського народа.

Не бажаючи повторення чужого панування на Україні, нове Народне Правительство торжественно заявляє, що не буде кликати собі на допомогу чужої військової сили з якої б то не було держави. Всякі договори з чужими державами Народне Правительство заключатиме тільки на основі визнання ними самостійної України і невтручання в наші внутрішні справи.

Народні Міністри звертаються до нашої славної армії, до козаків, з подякою за їхню тяжку і криваву працю для визволення України з-під рабства чужинців і кличуть всіх вірних синів України стояти твердо проти ворогів, які на нас напали. З свого боку Народне Правительство зробить все для того, щоби кожний козак був забезпечений оджею, харчами і жалованням на службі Рідному Краєві, а також подбає, щоби семі призваних козаків мали средства на прожиток від казни; на случай недуги, каліцтва або смерти козака не тільки він сам, але й родина його буде мати державну допомогу від Правительства УНР. Цю допомогу воюючим Української Республіки Народне Правительство поширює і на територію Галичини, фактичне зєднання з якою, після проголошення злуки обох Україн Трудовим Конгресом та Національною Радою, Правительство ставить своїм найближчим завданням.

З гарячим покличом звертаємось ми, представники українських соціалістичних партій, до всього трудящого люду України: ставайте до зброї проти насильників-гнобителів вашої свободи. І коли вас Народне Правительство покличе на мобілізацію, всі, кому укаже закон, нехай ідуть, бо пізно буде, коли вороги-сусіди поділять нашу землю поміж собою. Запаліться святим вогнем любови до знесиленого Рідного Краю і єдиним революційним фронтом жоніть геть чужинців-гнобителів, рятуючи Україну від повної руйни.

Вручи в свої руки керування державними справами, нове Народне Правительство України оповіщає всіх громадян, що у внутрішній політиці воно буде стремити до зміцнення демократичного ладу і в першу чергу ним буде вжито найефективніших заходів, аби всюди організувалися робітничо-селянські трудові ради для контролю над діяльністю місцевих властей. На цю справу Народне Правительство признає спеціальні кошти по удержанню трудових рад, як державних інституцій. Народне Правительство дбає про те, щоби всі пограбовані більшовицькими зайдами бідні селяне одержали державну допомогу для піддержки свого зруйнованого господарства. Обстоюючи порядок, спокій і законність, як необхідну умову вільного життя всіх громадян УНР, Народне Правительство всіма силами буде боротися зі всім порушенням спокою і ладу і винних у цьому розбійників, хуліганів, погромщиків і інших злочинців безпощадно каратиме судом народньої совісти. Зокрема Правительство не допустить погромів над єврейським населенням України і рішуче буде боротися з цим ганебним і протидержавним явищем, яке принижує

Український Нарід в очах культурних націй всього світа. Правительства УНР певно в тім, що Український Нарід, який сам пережив довгі роки національного поневолення і, оцінивши національну волю, перший оголосив національно-персональну автономію для оборони прав національних меншостей України, допоможе Урядові знищити погромні вчинки темних елементів.

Пограбована за царського уряду, знищена економічно німецькими імперіалістами, Україна нині переживає третю грізну хвилю руйнування народнього господарства хижими чужинцями-Поляками та російськими комуністами-більшовиками. Розуміючи, що основою добробуту народа й держави є упорядковане народне господарство, нове Правительство УНР доложить усіх сил, щоби відновити продуктивну діяльність народнього труда. Для цього Народне Правительство постарается при першій згоді допомогти фабрикам і заводам розпочати роботу, а з другого боку — торговими договорами з державами Європи й Америки здобути по дешевій ціні всякі товари, недостачу в яких так гостро відчуває пограбоване українське населення.

Нове Народне Правительство України хоче демократичною земельною реформою справедливо задовольнити землею українське трудове селянство. Народні міністри наказують трудовому селянству продовжувати засів своєї й бущої панської землі, яка законом Директорії УНР остаточно закріплена без викупу за трудающим селянством.

Безробіття й голод поширились серед робітництва України, після того як найважливіші центри нашої землі захоплені російськими завойовниками. В цій справі нове Народне Правительство, поряд з відновленням промисловости, в якій би робітник знайшов собі зарібок, постарается забезпечити пролетаріят від безробіття державною допомогою та організацією державних робіт. Народне Правительство сподівається широкій допомогі від професійних робітничих союзів, роботу яких воно високо цінить і в контакті з якими гадає вести свою політику, направлєду на добробут робітництва України. З свого боку, Народне Правительство все зробить для того, щоб професійні союзи порядльно провадили свою роботу і забезпечує повну волю професійного руху на Україні.

В наслідок війни ще й досі людність Волині, Поділля, Галичини і Холщини не змогла відновити свого господарства. Народне Правительство України, щоби полекшити долю пострадавших від війни, вживатиме всіх заходів для того, щоб допомогти збудуванню хат, дати живий і мертвий інвентарь зруйнованим війною жителям прифронтових місцевостей.

Означаючи напрям своєї роботи в найближчій будучности, Народне Правительство заявляє, що успішна його діяльність залежить в найбільшій мірі від того, чи зможе українська народня армія відержати напад чужих нам російських та польських армій. Забезпечення самостійности України є необхідною умовою спасення здобутків революції на Україні. Тільки самостійна Україна зможе вставитись демократичною Республікою. Покорення нашої землі Поляками віддає нас під власть польського панства, а завоювання комуністами в Росії, де більшевизм падає, неминуче доводить Україну до єдиної Росії в царем, під гнітом якого 300 років мучився Український народ. Взввши на себе важкий тягар власти в таку лиху годину життя нашої Республіки, нове Народне Правительство вірять, що ніколи не умре в нашій народі бажання і стремління до свободи. Твердо бється українська армія з ворогами нашого народа, здобуваючи собі і своїм нащадкам землю і волю. В цій силі народнього переконання і свідомости Народні Міністри черпають для себе віру в успішність справи визволення Українського народа з-під панування чужинців і надіються, що, не вважаючи на всі перешкоди і нещастя, які впали на Україну, дружними зусиллями Український Народ власною самодіяльністю вийде на широкий шлях самостійного і незалежного життя на основі справжнього народоправства, яке він заслужив кров'ю і муками своїх найкращих дітей.

Народне Правительство Української Республіки: Голова Ради Народніх Міністрів і Міністр Фінансів В. Мартос, Заступник Голови і Народній Міністр юстиції А. Лівницький, Народній Міністр внутрішніх справ І. Мазепа, Народній Міністр земельних справ М. Ковалевський, В. о. Нар. Міністра Військових Справ Гр. Сиротенко. 12. квітня 1919 року.“

Таким чином, замість переговорів з радянським урядом України, нове „Народне Правительство“ посилало привіт селянам повстанцям проти окупаційної політики уряду Раковського й само готувалось до запеклої боротьби з більшовиками. Вся декларація нового правительства пройнята орієнтацією на селянські повстання, проти більшовиків, що, дійсно, в той час вже відбувались по всій Україні. Цю орієнтацію поділяли в однаковій мірі як соц.-дем., так і соціялісти-революціонери, хоч і розходились в своїх поглядах на той лад, який мав прийти на місце окупаційної більшовицької політики у випадку успіху повстання й перемоги української республіканської армії. Чого хотіли соціяль-демократи, ми знаємо вже з їхнього поводження на Всеукраїнському Трудовому Конгресі, з декларації їхнього Центрального Комітету, оголошеної ще в Києві; про їхні ідеали говорить і наведена вище декларація „нового правительства“, складена і ухвалена соціяль-демократами. Праві українські соц.-демократи свідомо простували до збудовання української буржуазної Республіки, з „справжнім народоправством“ (тоб-то парламентаризмом), з переведенням „демократичної земельної реформи“ з допомогою „фабрикам і заводам“ (тоб-то капіталістам), з легалізацією професійного робітничого руху. Про Трудові Ради українські соціяль-демократи згадували тільки з тактичних мотивів (з одного боку, на домагання с.-р., а з другого — щоб показати свою близькість до народних трудових мас).

Інакше дивились на справу українські соц.-революціонери. Повстаючи проти окупаційної політики російських більшовиків, приєднуючись до гасла навіязання контакту з повстанцями, с.-р., згідно з ухвалами січневої партійної конференції, стремили до організації справжньої радянської робітничо-селянської влади на Україні (погоджуючись на Трудові Ради, як на компроміс), ціллю якої мало бути переведення тих глибоких соціяльно-економічних реформ, які намічені були Партією на київській січневій конференції Партії. Таким чином по своїй позиції с.-р. стояли далеко ближче до українських соц.-дем. незалежних, ніж до офіційних соц.-демократів. Вступаючи до співробітництва з останніми, с.-р. намагались гарантувати себе від ес-деківських впливів різними „умовами“, що, до речі сказати, зовсім не досягало своєї цілі (с.-д. порушували їх раз-у-раз з надзвичайною легкістю). Одночасно с.-р. намагались вплинути на ес-деківську політику, в бажанім напрямі. Так, як ми вже вказували, тільки завдяки домаганням с.-р. було вміщено в Декларації нового Правительства заяву про те, що Правительство вживе заходів до організації Трудових Рад і відпустить на них кошти з державного скарбу. Пізніше, майже виключно силами у. с.-р. провадилась і організація Трудових Рад в тих повітах Волині, які перебували в той час під владою Української Народньої Республіки*).

Треба підкреслити, що впливи укр. соц.-рев. на Кабінет Мартоса загалом були невеликі. Українські соціяль-демократи, підсилені приїздом до Рівного з Галичини галицьких с.-д. В. Тежницького, О. Беапалка і радикала А. Крушельницького (всі ці особи ввійшли

*) Над організацією Трудових Рад в той час багатько працювали с.-р. Ф. Сумневич (уб. комісар Волині) і Арк. Степаненко.

в склад нового Правительства), а також спіраючись на С. Петлюру, з яким працювали в повній згоді, не дуже зважали на укр. соц.-рев. і одверто повернули виправу*). Правда, про відновлення переговорів з Французами в Одесі вже не було мови (хоч і те треба взяти на увагу, що з Одесою не було ніякого зв'язку, а до того ж Французи вже тікали з України під натиском війська от. Григорієва), але так само і про мирові переговори з радянським урядом не було чути. Бажання с.-р. поширити (при виробленню закону) компетенцію Трудових Рад до перетворення їх в повноправні органи державної влади на місцях, наткнулось на опір у. с.-д. (на чолі з міністр. внутрішніх справ І. Мазепою), які мріяли про відновлення влади демократичних земських і мійських самоврядувань і через це погожувались що найбільше на налягання Трудовим Радам, як тимчасовим органам, лише контрольних функцій. Точка „умови“, яка торкалась змін в складі Директорії не здійснювалась, так само як нічого не робилось і для припинення „внутрішньої горожанської війни“, тоб-то для порозуміння в першу чергу з українськими с.-д. незалежними і українськими соц.-рев. (комуністами).

Однак, не вважаючи на такий архи-поміркований, явно буржуазно-демократичний напрям політики нового правительства, українська дрібна буржуазія повела з ним рішучу боротьбу. Член Директорії П. Андриєвський просто не визнавав цього правительства, гуртуючи коло себе в Галичині бувших Остапенківських міністрів і взагалі всіх незадоволених отаманів, бувших вищих урядовців і безробітних тепер буржуазних політичних діячів. Командуючий волинською групою республіканського війська „отаман“ Оскілко (бувний народній вчитель, соц.-самостійник, хлопчина літ 25) оточений старими царськими генералами так само не визнавав правительства, заявляючи, що в Рівному, як на фронті, він сам собі господар і ніякого правительства не потребує. „Соціалісти“-самостійники (Мацюк, Макаренко й інші) та народні республіканці (Ол. Ковалевський, Архипенко), спіраючись на Оскілка і віддавшись під його опіку, повели між військом, устним словом і через свій орган, шалену агітацію як проти правительства, так і проти С. Петлюри**). Коли правительство захотіло взяти дрібно-буржуазну

*) Малий вплив у. с.-р. на політику правительства пояснявся кількома причинами, з яких тут вкажемо на дві: 1. Перебування Ц. К. Партії на території Радянської України і 2. внутрішні партійні тертя. Що до цієї останньої причини, то вона дуже шкідливо впливала на діяльність Партії. Праве крило партії (те, що на Всеукр. Трудовому Конгресі висловилось за довіря Директорії і голосувало разом з правими с.-д.; і представники якого їздили за Директорією, як члени Комісії Конгресу) зовсім не рахувалось ні з ухвалами Парт. Конференції, ні з директивами Ц. К. Партії і з усіх сил вислужувалось перед українськими дрібнобуржуазними партіями, аж поки не утворило пізніше окремої так званої селянської соціалістичної партії.

**) Між иншим, було вміщено кілька статей проти С. Петлюри (в яких його обвинувачували в узурпації влади і... в большевизмі) проти М. Ковалевського (якому закидалось, між иншим, неморальне поведження з державно-народними грошми), проти Г. Сиротенка (якого виставляли як цілковитого військового і політичного неуча і як вчорашнього ворога українців: наводились чийсь спогади про діяльність Г. Сиротенка в таборах полонених), проти І. Мазепи і т. д. Всіх же міністрам взагалі закидався большевизм і недатність до політично-державної роботи, при чому Кабінет Остапенка виставлявся, як зразок політично-державної мудрости і працездатности.

пресу під цензуру, Оскілко заявив, що то його штабні фронтіві органи і він не допустить ніякої цензури їх з боку правительства. Дрібна буржуазія (і ті генерали, що оточували Оскілка) заплескала в долоні, вихваляючи „геройство“ отамана.

Так назрівав конфлікт. Дрібна буржуазія (вкусивши плода від дерева безконтрольної влади за часів остапенківщини) боялась і намагалась недопустити закріплення позиції за соціалістичними (хоч би й поміркованими) партіями; боялась Трудових Рад, що вже почали в кількох повітах функціонувати і боялась перспективи бути надовго відсунутою від політично-державної влади.

При тім обставини складались, здавалось, немов навмисне в користь буржуазії. З одного боку — найбільша військова (волинська) група, можна сказати, єдина опора Республіки, перебувала в руках „євого чоловіка“ — самостійника Оскілка й реакційного генер. Агап'єва (Начальник Штаба Оскілка). З другого — намачувалась нова сила, на яку, здавалось, можна було опертись в боротьбі за владу. Сила та була недалека і рідна, українська — галицька дрібна буржуазія, Галицький Державний Секретаріат, що так само воював у себе з революційним робітництвом та селянством (арешт і заборона провадити політичну діяльність Євшанові, що працював в контакті з УПСР), що так охоче і гостинно приймав у себе всяких гетьманців, Андрієвських, Балбачанів, Симонівих, Тимоф'євих і так далі. Самостійники протягли (через П. Андрієвського, головним чином) нитки між Станиславовом (де тоді перебувало правительство Галичини) і Рівним і рішили виступити. В перспективі малювалась приваблива картина — організація „твердої“ влади, хутірської України, найтіснішого союзу з „великою Антантою“*), в що, до речі, сліпо вірив і Галицький Уряд.

Ближчою причиною до повстання послужив наказ С. Петлюри про звільнення Оскілка з посади командуючого групою. Дрібна буржуазія побачила, що з звільненням Оскілка усунеться з-під її ніг головна опора — „отаманське“ військо, і поспішила з виступом. Заявивши, що здає посаду, Оскілко, стагнувши перед цим до Рівного рештки війська з фронту, вчинив 29. квітня 1918 р. — в смільці з самостійниками (на чолі з представниками Центр. Комітету Партії Макаренком та Мацюком), генералом Агап'євим, полковником Гемпелем й іншими „отаманами“ та „полковниками“, при „моральній“ співучасті інших українських буржуазних партій (народніх республіканців в першу чергу, а потім і соц.-федер.), — державний переворот. Всіх міністрів і деяких політичних діячів (що належали до укр. соц. партій — с.-д. і с.-р.) було арештовано. „Отаман“ Оскілко оголосив себе „головним отаманом“ війська Української Республіки і призначив при собі комісаром для справ цивільних (щось подібне до премер-міністра)

*) Інтересно, що навіть в Рівному українська буржуазія не тільки була палко „закохана“ в Антанту, але все ще була переконана і в прихильності Антанти до УНР. — Представник Народно-Республіканської Партії повторював 6. квітня в Рівному на міжпартійно-державній параді точка в точку те саме, що він говорив в Києві, Вінниці, Проскуріві, а саме що „пульс Української державності б'ється в Одесі“ (це останнє, очевидно, в Рівному треба було розуміти „індикаторно“, бо Антанта тоді вже тікала з Одеси).

народнього республіканця Евг. Архипенка. Окремою грамотою оголосив членів арештованого правительства зрадниками, що „продавали Україну більшовикам і Полякам (невідомо, чому „і Полякам“: очевидно, в той час Оскілко ще не думав тікати до Поляків і пропонувати їм свої послуги), а також виключив зі складу Директорії С. Петлюру і А. Макаренка, як співників заарештованого правительства (С. Петлюра, А. Макаренко і Ф. Швець були в той час в Здолбуніві — на сусідній в Рівниж залізничній станції в напрямку на Галичину). Про вчинений переворот Оскілко зараз же послав кілька телеграм до Галичини — Петрушевичеві та Андрієвському, сповіщаючи, що все „хвала Богові, йде уснішно“. В одній з цих своїх телеграм Оскілко висловлював бажання, щоб Петрушевич швидче обняв пост президента зєдиненої України.

В день перевороту вийшло в Рівному число газети нового „уряду України“ — Оскілка-Архипенка, з кількома грамотами Оскілка, які дають можливість судити цілком певно про ті наміри, які звязувала дрібна українська буржуазія з оскілівським переворотом. А наміри ті були досить поважні (хоч і безгрунтовні), ті самі, що виявили їх ще шеметівці (разом з соц.-самостійниками і соц.-федералістами) за часів Центральної Ради і які використав був генер. Скоропадський з Німцями. Оскілко мав відограти тимчасово ролю маленького гетьмана на шляху до створення сталої Української буржуазної держави. Через це навіть тоном своїм грамоти Оскілка нагадували грамоти генер. Скоропадського (виникає навіть питання: чи не навмисне Оскілко відбуд своє повстання якраз в роковини гетьманщини — 29. квітня?): Мовляв, Рідний Край перебуває в анархії, люде хочуть спокою, ладу, твердої влади, певности за своє життя і маєток, а соціалістичне правительство не тільки не здатне дати порядку, а ще й продає Україну: на цій підставі, я, Оскілко, беру на себе тягар головного отаманства і державного будівництва. Наказую всім слухати мене, за що державно-думаючи творчі елементи будуть мати відплату: поперед всього селяне-господарі — землю у власність, далі — всі — тверду владу й инше, необхідне для спокійного життя буржуазії — великої й малої. Такий був програм „державного“ будівництва „маленької гетьманщини“. В основі його лежали властиві дрібній буржуазії й міщанству бажання та ідеали — непорушність й охорона права приватної власности (порушувати його дозволялось лише постільки, поскільки сільські куркулі виявляли бажання збільшити свої „хутірці“ на рахунок „панської“ земельки) мирне економічне співділання з великою буржуазією, повне збереження старих суспільно-економічних класових відносин, бажання мати як найбільший (коли не виключний) вплив на державну політику в своїй „рідній Україні“.

Пізніше, коли оскілівщина не тільки провалилась, а ще й скомпромітувала себе пропозицією „союзу“ Польщі (яка вела війну з Україною), деякі дрібнобуржуазні партії, як соц.-фед., нар.-республ. і навіть соц.-самостійники, намагались одмежуватись від неї, виставити її, як сепаратний вчинок Оскілка з групою отаманів, незадоволених, мовляв, не стільки правительством, скільки С. Петлюрою, як нездатним воєначальником

і головою держави. Та таке одмежування штучне*). Незадоволення проти Петлюри дійсно було велике. Нелюбов до нього з боку дрібної буржуазії за його невірну службу їй та за залицання до соціалістичних партій була весь час, а особливо після розриву Петлюри з Остапенківським кабінетом, дійсно велика. Але Петлюра в оскілівському повстанню був тільки дрібницею. Головною ж ціллю повстання, як про це свідчать і грамоти Оскілка, і звязок оскілівщини з галицькою дрібною буржуазією, і вся попередня політична діяльність та виступи дрібної буржуазії (за часів Центральної Ради, при Директорії в Києві, за часів Остапенківщини) і саме ество дрібнобуржуазної верстви, — було розірвати з революційно-соціалістичними партіями й „соборними“ силами української дрібної буржуазії утворити соборну українську буржуазну державу, в якій би влада, по можливості, спочивала в руках не великої, а дрібної буржуазії.

„Робітнича Газета“ так писала (після ліквідації оскілівщини) про виступ Оскілка:

„29. квітня 1919 р. є безперечно день народин нашої рідної української буржуазії. Це — день, з якого перестав існувати навіть формально єдиний національний фронт. День, з якого клясові суперечности в середині самого українського громадянства, в середині так званої свідомої його частини, виявились з цілою своєю силою, у всій своїй непримиримості... Вся суть справи в тому, що нове правительство було соціалістичним правительством. Ось що змусило об'єднатися українські буржуазні кола, ось що їхнуло їх на повстання. Страх за свої маєтки й маєточки, за свої хутори, за свою земельку, за своє безтурботне життя доброго буржуа, за свій спокій, страх, що вже не вернуться золоті дні їхнього панування, — ось що об'єднало наших панів і підпанків в їх спільній ненависті до соціалістів... Отже в день 29. квітня ми дійсно були свідками народин свідомої, організованої в клясу української буржуазії, і в цьому полягає його історичне значіння“.

Звичайно, українська буржуазія народилась не в Рівному і не 29. квітня 1919 р.; вона народжувалась весь час революції — вона розганяла з Німцями Центральну Раду в 1918 р., вона погрожувала розігнати Трудовий Конгрес в Києві в 1919 р., вона створила Остапенківщину і реакційну отаманщину при Директорії, вона дала ще силу й інших значніших і дрібніших доказів свого „народження“, свого політично-класового усвідомлення й організації. Але „Робітнича Газета“ мала слушність, коли кваліфікувала оскілівщину, як один з проявів народження української буржуазії і як одну з помітніших ознак загострення в середині українського суспільства класової боротьби (отже і народження внутрішньої горожанської війни, якої так боялись у. с.-д. і якої хотіли уникнути через свій „демократизм“). І українські соціалістично-революціонери цілком послідовно бачили в оскілівщині потвердження

*) Інтересно, що, коли самостійники почали відгріщуватись від оскілівщини, головні „оскілівці“ — члени ЦК партії М а ц ю к і М а к а р е н к о, разом з Оскілком, надрукували заяву, в якій протестували проти закидів в сепаратности виступу і запевняли, що виступ відбувся після рішення ЦК партії самостійників-соц.

своїх позицій — необхідності рішучого розриву з дрібною буржуазією, з „єдиним національним фронтом“ і утворення єдиного революційно-соціалістичного робітничче-селянського фронту, що мав знайти своє завершення в організації влади в Українській Республіці на принципі диктатури працюючих мас. (Дивись статті в „Трудовій Громаді“ — органі укр. соц.-рев. — Рівне, квітень-травень 1919 р.).

Зліквідувалась оскілівщина дуже швидко. Військо, якому було наказано новим „Головним Отаманом“ взяти Здолбунів і „визволити з большевицького полону Петлюру з Директорією“ (так брехав Оскілко козакам, боячись одверто сказати їм про переворот і свої наміри арештувати Петлюру з Макаренком), довідавшись, що його дурять, повернуло назад (з броневиком) до Рівного і чинило там заворушення. Більшість війська рівенської залоги оголосила нейтралітет (на чолі цієї частини війська стояла військова старшинська організація, так званий Український Військовий Клуб), меншість активно виступила проти оскілівців. Роскидані з аеропланів проклямації С. Петлюри, в яких останній обвинувачував Оскілка в державній зраді і бажанню повернути гетьманські порядки, остаточно здеморалізували оскілівське заплля. Грунт з-під ніг (і той малий, що, здавалось, був спочатку) уснувся. Побачивши, що справу програно, Оскілко з купкою своїх прихильників (генер. Агап'євим й іншими „отаманами“ та „полковниками“) втік до Польщі, проатаманувавши всього неповний день. В Польщі цих героїв було інтерновано, гроші (державні), які вони не забули захопити з собою, втікаючи, одібрано, в „союз“ відмовлено, врешті... закинуто — кого до тюрми, а кого в концентраційні ляґери для військових полонених. Інші головниці оскілівці з самостійників і нар.-республ. так само повтікали, хто в Польщу, а хто в Галичину (Макаренко, Мацюк*).

Оскілівщина остаточно зліквідувала український фронт і довела до цілковитої втрати українським правительством території. В звязку з нею, чи без звязку, але зараз же за нею (днів через 5—6) було зрадницьки здано Полякам Луцьк з цілою холмською військовою групою, складами амуніції, одежі, харчів. Совітське військо, скористувавшись одслоненням фронту, яке вчинив Оскілко, стягнувши військо до Рівного для переведення перевороту, на третій день після перевороту було вже під самим Рівним.

Правительство Мартоса з нечисленним військом одступило (під натиском Поляків і большевиків) до кордонів Галичини. По дорозі (в Радивиліві) було виключено зі складу Директорії Андрієвського (після листа до Директорії, в якому він одмовлявся дати якісь пояснення про свою участь в оскілівщині).

Після деяких труднощів правительство здобуло від Державного Секретаріату дозвіл на евакуацію урядовців, майна і війська до Галичини і 17. травня 1919 р. перейшло на терен „союзної“ держави (з Радивилова до Бродів, Золочева, Тарнополя). Поляки й большевики йшли слідом з усіх боків, займаючи останні повіти Великої України...

* Для переведення слідства над справою оскілівського повстання було утворено спеціальну „Державну Слідчу Комісію“ під головуванням П. Христюка (у. с.-р.).

Розділ V.

Останнє зусилля організувати й оборонити Українську Народню Республіку.

18. Робітничо-Селянський Уряд втрачає ґрунт під ногами. Розбивши народне республіканське військо й зліквідувавши владу Директорії на Великій Україні, Робітничо-Селянський Уряд, здавалось, мав всі підстави для того, щоб цілком онанувати становище на Україні й зміцнити радянський лад переведенням в життя тих далекойдучих соціалістичних реформ, які були заповіджені Деклярацією Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду від 26. січня 1919 року, численними його декретами, законами та постановами Третього Всеукраїнського З'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (що відбувся 6.—15. березня 1919 року в Харькові) і, нарешті, Конституцією Української Радянської Республіки, затвердженою тим же III. З'їздом Рад*). Але в дійсности в час найбільших успіхів на фронтах військової боротьби Робітничо-Селянський Уряд терпів вже повну поразку на фронті внутрішнього державного радянського будівництва. Першим і чи не найбільшим дефектом політики Робітничо-Селянського Уряду була нездатність його організувати апарат правдивої робітничо-селянської влади в центрі і на місцях. Не зважаючи на те, що селянське-робітниче населення України виявляло велику прихильність до радянської форми влади й активно виявляло своє бажання взяти найближчу участь в організації рад та в радянсько-державній праці (що підкреслював, між иншим, і сам Голова Уряду Х. Раковський в своїм інтерв'ю з співробітниками київських газет) робітничо-селянських рад так і не було організовано на Україні. З одного боку, військові події, які вимагали „упрощення“ апаратів влади на місцях, з другого — нахил правительства управляти краєм через своїх „вірних людей“ — комендантів та комісарів (здебільшого запозичених з Московщини), з третього — стремління Комуністичної Партії (большевиків) України зосередити всю політичну владу в Республіці виключно в своїх партійних руках; страх цієї Партії перед „націоналізмом“ та „сепаратизмом“ селянства й робітництва України (який диктував політику усунення їх від дійсної влади); — все це привело до того, що ради існували тільки в більших містах України (в Харькові, Києві, Житомирі, Катеринославі, Полтаві, Чернигові) і то не стільки, як органи робітничої влади, скільки, як радянські „говорильні“ з „дорадчим голосом“ чи при комісарах, чи при місцевих партійних організаціях КП(б)У.

Третій З'їзд Рад, на який покладалось багацько надій, не вніс корінних змін в політику уряду Раковського. Утиски проти українських лівих соціалістів не припинились. Страх перед українським „націоналізмом“ не зменшилися. Навіть українські соціалісти-революціонери (ліві), що на V. З'їзді Партії в Харькові 6.—8. березня прийняли комуністичний програм і переіменувались в Українську Партію Со-

* Головніщі декрети та закони Радянського Уряду, а також конституцію УСРР подамо в одному з слідуєчих томів „Заміток і матеріалів“ при докладнішій огляді політики Роб.-Сел. Уряду.

ціялістів-Революціонерів (комуністів)*), не мали довіря і були допущені до влади тільки для людського ока, „лише для того, щоб хоч трохи прикраситись українським кольором“, як писав „Червоний Прапор“. „Комісародержаві“, як було раніш, так залишилось і після III З'їзду Рад. Ухвалена З'їздом Конституція Республіки в життя не переводилась. В результаті прихильні до радянського уряду настрої робітництва й селянства почали спочатку снадати, а потім переходити в активне невдоволення.

Другим великим дефектом була загальна економічна політика, а ще більше практика уряду Раковського, яка вела до повної руйни економічного промислового життя в містах і до селянських повстань по-за містами. Зокрема земельна реформа большевиків також викликала невдоволення серед селянства**). До цього всього з різних причин Робітничо-Селянський Уряд невтомно вивозив з України на Московщину все, що падалось під руку : хліб, цукор, м'ясо, фабрично-заводські станки та струмент, сільсько-господарче знаряддя, меблі з будинків і навіть музичні струменти, — все це забіраючи та реквізуючи без жадної компенсації. „Вивласнені“ робітники, ремісники, міщанство, а особливо селянство натурально почало „наїжачуватись“.

Так було підготовлено ґрунт для повстання проти Радянського Уряду під гаслом „геть чужинців, окупантів!“

Почалося повстання з сел та з тих радянських військових частин, які були укомплектовані з українського селянства й робітництва. Село повстало все поголовно. Розвиваючи гарні теорії про „разслоєння українського села“, про внесення внутрішньої горожанської війни в селянську масу, складаючи інструкції для „комбедів“ (комітетів селянської бідноти), що мали ту внутрішню війну провадити і гартувати в ній український сільський пролетаріят, уряд Х. Раковського (а власне московське совітське військо на Україні) своєю нещадною реквізичійною політикою на селі, політикою, що не розрізняла вбогого селянства від заможнішого й куркулів, що не рахувалась з „комбїдами“ і впрощеним способом — військовою силою, після „розкладки“, переведеної першим ліпшим червоноармійцем забірала в українських селян все, що попадало під руки —

*) З N 59 (116) — від 27. квітня 1919 р. — орган УПСР „Боротьба“ став виходити, як орган Центрального Комітету УПСР (комуністів).

**) В земельній справі утворилось таке становище: На весні і влітку (1919 р.) різні місцеві ради (переважно робітничих депутатів) заявили, що вони беруть на радянські господарства до 1 міліона десятин землі; далі — біля 800 тисяч десятин бувших цукрових господарств націоналізовано Радою Народнього Господарства; коли додати до цих земель ще й ті землі, які одержали сільсько-господарські комуни, а також бувші державні землі й ліси (що так і залишились за державою), то 2.800.000 або й цілих 3.000.000 десятин нетрудових земель, тоб-то 25% нетрудового земельного фонду було удержавлено. Решту — 75% — радянський уряд був не в стані розподілити між безземельним та малоземельним селянством, і земля ця була почасти в селянській оренді, почасти засіяна по праву захвату. Таким чином, така важна для селянства справа була розв'язана незадовольняюче чи, можна сказати, навіть і зовсім не розв'язана. В додаток до цього і стремління радянського уряду перетворити поміщицькі маєтки в „хлібні фабрики“ (будучи не пристосованим до конкретних умов української економічної дійсності), також кидало селянство в стан контрреволюції (В своїм „Універсалі“ от. Г р и г о р е в так і писав : „замість землі — нам дали комуни“).

хліб, худобу, птицю, плуги, навіть жіночу одіж, — досягав протилежної цілі: не тільки ослаблення внутрішньої класової боротьби в українському селі, але й обеднання різних ґруп селянства в одну міцну, майже військову громаду, перед якою стояла одна ціль: до останнього боронити своє майно від немилосердних реквізицій, котрі нищили селянський добробут. А що ті реквізиції робили не „свої“, а „кацапи“, обеднання села відбувалось тим легше і селянські повстання, раз розпочавшись, розвивались тим успішніше.

В марті місяці вже повстало проти уряду Раковського селянство Київщини, Поділля, Волині почасти Полтавщини і Катеринославщини. Місцеві організації, й окремі члени партій соц.-дем. незалежних і укр. соц.-рев. центр. течії, не ждучи нових директив від своїх ЦК (і вупереч даним раніше) брали діяльну участь в тих повстаннях.

В українських радянських частинах також почались заворушення, на ґрунті небажання розформуватись і вливатись в кадри російської совітської армії. Почалось з конфлікту з військовим відділом отамана Зеленого (укр. соц.-дем. незалежник). Як розвився цей конфлікт, видно з тогочасної київської радянської преси. Так „Київський Комуніст“ задоволено писав 8. березня, що „отаман Зелений зі своїм військом, розташованим в районі Обухова, Германівки й Трипілля, підтримує радянську владу і контакт з радянським військом...“. А 15. березня та сама газета повідомляла вже про „розгром банд Зеленого біля Кагарлика“, про те, що „Зелений втік з рештками банд на лівий беріг Дніпра“ і що, нарешті, „йде остаточна ліквідація зеленівщини“. „Червоний Прапор“ (орган укр. соц.-дем. незалежн.), вказуючи на таку різку зміну відношення до от. Зеленого з боку урядової газети писав: Зелений стояв і стоїть на радянській платформі. Причина непорозуміння — небажання Зеленого влитись в один з полків Червоної Армії, а чому ні — це відомо Антонову“. За „зеленівцям“ пішли „непорозуміння“ в інших українських радянських частинах і все на тому самому ґрунті небажання розформуватись і вливатись в Російську Червону Армію, на ґрунті домагання утворення окремої Української Червоної Армії (що обіцяв уряд Раковського в своїй декларації, але чого зовсім і не гадав виконувати) та — загалом на ґрунті домагання незалежності Української Радянської Республіки.

В кінці березня (чи в перших числах квітня 1919 р.) три українських соціалістичних партії — соц.-дем. незалежні*), укр. соц.-рев. центр. течії**) і укр. соц.-дем. офіційальні заключили в Києві проєкт договору „в справі спільної боротьби з окупаційним урядом Раковського“. В тому проєкті було написано:

„Зазначені три партії (УСДРП, УПСР і УСДРП Незалежних), стояючи на ґрунті оборони інтересів праюючих мас України, борючись за незалежну і самостійну Українську Республіку і виходячи з необхідности як найрішучішої й найактивнішої боротьби з окупаційною російсько-комуністичною владою,

*) В марті місяці 1919 р. Фракція Незалежних УСДРП переіменувалась в Укр. Соц.-Дем. Роб. Партію Незалежних.

**) Після того, як УПСР лівих на Установчому Зізді в Харькові в березні переіменувалась в УПСР (комуністів), УПСР центр. течії одкинула, з квітня місяця 1919 р., додаток „центр. течія“ і називалась далі просто УПСР.

ухвалили для успішности переведення в життя зазначених завдань, особливо для найкращої організації повстання працюючих мас України проти окупантів, — об'єднатись на наступних умовах:

I. Замість існуючої зараз Директорії утворюється єдина для всієї України верховна влада під назвою — Рада Республіки (або коли по міжнароднім обставинам міняти зараз назву неможливо, то лишається стара назва — Директорія).

II. Складається верховна влада — Рада Республіки (або Директорія) із дев'яти осіб, по три відповідальних представника від кожної партії, які укладають цей договір.

III. Раді Республіки (Директорії) тимчасово до утворення Верховного Законодавчого Органу належить верховна і законодавча влада в незалежній національній Українській Республіці.

IV. Виконавча влада належить Раді Народніх Уповноважених (або Раді Народніх Міністрів), яка складається Радою Республіки (Директорією) і перед нею є відповідальна до утворення нормального Верховного Законодавчого Органу.

V. Для керування всіма військовими силами Української Республіки Радою Республіки утворюється Головна Військова Рада з правами Головного Командування.

VI. Завданням Ради Республіки (Директорії) є очищення всієї України від окупаційних російсько-комуністичних військ, повалення існуючої зараз на Україні російсько-комуністичної влади, оборона суверенности і незалежности національної Української Республіки, боротьба з контрреволюцією і організація народньої влади працюючих класів України на наступних основах:

1. Рада Республіки (Директорія) повинна перевести поділ всієї України на нові адміністративні округи (землі) по економічних і національно-побутових ознаках, скасувавши поділ на повіті й губернії, залишивши поділ на волості;

2. В селі влада здійснюється самим селянством через сільський сход, виконавцем постанов котрого і розпоряджень вищої влади є сільська Рада, в складі трьох чоловік — Голови, Секретаря і Скарбника;

3. У волості влада належить Волосній Раді Робітничо-Селянських Депутатів (та її виконавчому комітетові), вибраній прямими виборами від сел, містечок і заводів селянами і робітниками фізичної та інтелектуальної праці;

4. В землі (або, в разі неможливости негайного поділу на землі, в повітах і губерніях) влада належить Раді Робітничо-Селянських Депутатів (та її Виконавчому Комітетові), обраній на зїзді землі (повіту чи губернії) представниками селян і робітників від сел, містечок, міст;

5. Пасивним і активним виборчим правом користуються лише ті громадяне, які не живуть з чужої праці. При виборах додержується принцип пропорціональности.

VII. По переведенню вищезазначених завдань Рада Республіки (Директорія) повинна скликати Конгрес Робітничо-Селянських Рад всієї України. Цьому Конгресові Рада Республіки передає всю владу, а сама перестає існувати.

VIII. Конгресом Рад має бути ухвалено конституцію Української Республіки, встановлено нормальний лад і організовано центральну владу Республіки.

IX. Для успішного переведення повстання на території Української Республіки, окупованій російсько-комуністичною владою, утворюються повстанські органи: Центральний Революційний Комітет та Губерніяльні й Повітові Ревкоми із представників партій, підписавших цей договір, по два від кожної, при чому Губерніяльні і Повітові Ревкоми мають бути тимчасовими революційними органами влади на місцях (до організації ними влади рад) і провідниками розпоряджень і законів центральної влади — Ради Республіки (Директорії і Кабінету Міністрів).

X. У волостях і селах конструкція влади може тимчасово залишитись та сама, що існує і при комуністичній владі, за винятком деяких персональних змін (усунення призначених комісарів-комуністів і т. д.), переведення яких належить до компетенції повітових Ревкомів.

XI. Подітка підписавших цей договір партій, як в Раді Республіки, так і в інших органах державної влади, повинна будуватись на слідуючих принципах:

1. Укріплення й оборона незалежності і самостійності національної Української Республіки;

2. Встановлення влади Трудового Народу (з виключенням елементів, які визискують чужу працю);

3. Організація народнього господарства в інтересах працюючих мас і плано-мірний перехід від капіталістичного ладу до соціалістичного, з негайною експропріацією нетрудової земельної власності.

XII. На Центральний Революційний Комітет накладається обов'язок по організації й керуванню повстанням та по зв'язанню й підпорядкуванню Раді Республіки всіх повстанських мас.“

Згідно плану, виложеному в наведеному проекті договору (підписаного в Києві представниками партій — по 2 від кожної — тільки умовно, з огляду на те, що Центр. Комітета правих укр. соц.-дем. не було в Києві), боротьба проти большевиків повинна була розпочатись одночасно по всій Україні; на території, окупованій російським військом боротьбою мав керувати Центральний Революційний Комітет, на території Директорії — Рада Республіки, що мала бути утворена замість Директорії (хоч би й під назвою Директорії). Ліквідація Директорії здавалась справою не трудною, після того, як це мали зробити три головні українські соціалістичні партії. Однак на ділі справа показала далеко трудною. Центральний Комітет УСДРП, зв'язавшись з С. Петлюрою й прибравши владу майже виключно до своїх рук, не захотів визнати виробленого в Києві договору, тим більше що договір виразно говорив про встановлення радянської влади в Українській Республіці і про „перехід від капіталістичного ладу до соціалістичного“ (що офіційні соц.-дем. вважали не здійсненою утопією). Про переговори з правими соц.-дем. в справі наведеного договору докладніше скажемо пізніше, тим більше що й стали вони на реальний ґрунт далеко пізніше, вже по повороті кабінета Мартоса з Галичини знову на Велику Україну. Тепер же підемо далі за полями, які розвивались на території Радянської України.

На початку квітня укр. соц.-рев. і соц.-дем. незалежні, не ждучи остаточного вирішення справи про угоду з правими соц.-дем., кинулись в повстання, з твердою вірою в те, що їм вдасться опанувати повстанням, взяти провід над робітничо-селянськими масами в свої руки і повести їх по шляху не тільки повалення „окупаційної російської совітської влади“, але й будови незалежної, суверенної Української Радянської Республіки. Спочатку було утворено Всеукраїнський Революційний Комітет і Головну Військову Раду при ньому, а трохи пізніше — Головний Повстанський Штаб. В своїх відозвах і наказах пазвані повстанські організації закликали селян і робітників до повалення уряду Раковського і творення незалежної Української Соціалістичної Республіки. В Наказі № 48, оголошеному Всеукр. Рев. Комітетом в першій половині квітня 1919 р., знаходимо заклик до боротьби не тільки „з окупаційним урядом Раковського“, але й з реакціонерами, при чому в точці 5. цього наказу го-

вориться про боротьбу з агентами „зрадницької Директорії, яка веде переговори з французькими й іншими імперіялістами“.

Повстання розгорнулось надзвичайно швидко по всій Україні. Через три-чотири тижні Револьюційний Комітет опанував більш менш стало кількома повітами на Правобережжю (на Київщині). М. Сквиря стала пунктом перебування Головного Штабу повстанського війська. На Півдні України на початку мая повстав проти большевиків от. Григорев, той самий, що повстав раніш проти Директорії й потім „скинув Антанту в море“ — захопивши Одесу і Миколаїв*).

25. червня 1919 р. Головний Штаб повстанського війська, на чолі з соц.-дем. незалежником Ю. Мазуренком, послав Х. Раковському в Київ ультиматум, в якому обвинувачував „так званий, Український Робітничо-Селянський Уряд“ Раковського в несоціалістичній і некомуністичній окупаційній політиці і пропонував протягом 24 годин зректись влади, передати її Повстанським Револьюційним Комітетам і вивести московське совітське військо з України**).

Так банкрутував, розкладався з середини окупаційний режим російських большевиків на Україні й зникав ґрунт під ногами уряду Раковського. А тим часом зростали нові ворожі сили: з Півдня сунула російська реакція під проводом генерала Денікіна (в червні місяці Денікін захопив вже Харків) з Заходу — з Кам'янця — побідно марширувало українське республіканське військо.

Обезсилені робітничо-селянськими повстаннями, уряд Х. Раковського не міг боронитись і під кінець літа втратив всю територію України (евакувавшись до Москви).

Українські радянські партії не досягли своєї цілі. Незалежники, побачивши, що на місце уряду Раковського йде царський ген. Денікін з капіталістами й поміщиками, ухвалили (18.—19. липня 1919 р.) вийти з повстання. Трохи пізніше Організаційний Комітет УСДРП незалежних цілком осудив повстанську тактику в своїй відозві (6).

19. „Згода“ Директоріанського Правительства з повстанцями.
Втрачаючи останні повіти своєї території, правительство Мартоса одначе не тратило надії на свій швидкий поворот на Наддніпрянську Україну. Підставою для такої надії служили згадані вище повстання

*) 10. мая 1919 р. От. Григорев заяв своїм військом Елисаветград, Знаменку, Користовку, Пятихатку і намірявся йти на Київ і Харків. В своїх „Універсалах“ (до речі, юдофобських) Григорев, обвинувачуючи уряд Раковського за його окупаційну політику, писав, між яншим, що „замість волі і землі, трудовий нарід получив комуни і чрезвичайку“. У відповідь на універсал, Григорєва було оголошено Рад. Урядом (11. травня) по-за законом.

**) Ультиматум Юр. Мазуренка починався так:

„Ультиматум Голові так званого Українського Робітничо-Селянського Уряду — Раковському. 1919 р. Червня 25. дня, м. Сквиря.

Від імени повставшого українського працюючого народу заявляю вам, що робітники й селяне України повстали проти вас, як влади російських завойовників, котра, прикрившись святими для нас гаслами: 1) влади рад робітників і селян, 2) самовизначення народів, аж до відокремлення і 3) боротьби проти імперіялістів завойовників і грабительів працюючих мас, поєє не тільки ці святі гасла й руйнує дійсну владу робітників і незалежних селян сусідньої держави, а ще й використовує їх в цілях, далеких від усякого соціалістичного устрою.“

по всій Україні, про які правительство Директорії не тільки знало, але й навязало деякі звязки з повстанськими групами. Переходячи на терен Галичини і в той же час роблячи спроби відкинути совітське військо від кордонів Галичини, правительство писало в своїй відозві „До Народу Українського“ (від 13.—18. травня 1919 р.):

„Без співчуття народнього не могло боротись республіканське військо і разом з правительством народнім одступило далеко на чужину, щоб повернутись тоді, коли його покличе зневірений Український Народ... Та вже спала полуда в очей народніх, прослувся великий Український Народ і повстав од краю до краю за волю святу проти чужинців-грабіжників московських большевиків-комуністів. Запалала огнем народнього гніву вся Україна і кинулась в бій проти злодіїв комісарів, проти чужинецької неволі. Ваше Народне Правительство і славне республіканське військо спішать зеднатись з повставшими по всій Україні селянами і робітниками для останньої рішучої боротьби за щастя Рідного Краю, за долю працюючого люду... Напружуючи всі сили народні для останнього бою, соціалістичне правительство УНР вірить, що Україна не зможе загинути і не загине. Великий Український Народ, свідомий своїх прав, вийде могутнім побідником і переможцем в тяжкій боротьбі. І не буде на Україні деспота чужинця, не буде пана і не буде раба, буде єдина вільна самостійна Україна, і вільний Український Народ буде правити собою так, як сам того захоче. Вперед же до бою, за волю і землю! за соборну самостійну Україну! за народоправство! за соціалізм!“ *)

Селянські повстання, що захопили швидко й Поділля, дали правительству Директорії можливість в скорім часі розвинути ширшу військову акцію. Ще коли правительство перебувало в Золочеві, з Камяниці й інших місцевостей Поділля приходили селянські й партійні (с.-р. та с.-д.) делегації й радили та вимагали наступу на Поділля хоч би й невеликого числом, але регулярного республіканського війська, запевняючи в своїй підтримці. В розпорядженню правительства були дуже невеликі сили: Січові Стрільці, деякі наново збиті з переїхавших з Румунії „запорожців“ військові частини, рештки інших військових частин, між якими, зрештою, було втрачено регулярний звязок. З цими „недобитками“ правительство і почало свої операції в напрямку на Чорний Острів — Проскурів і на Камянець-Подільський.

Про попередню згоду трьох партій (с.-р., с.-д. і с.-д. н.), що сталась в Кїві, а також про утворення Всеукраїнського Революційного Комітету, с.-д. і с.-р., що були при правительстві Мартоса, ще не знали і через це робили власну оцінку повстань і намічали власні пляни дальшої боротьби. Та оцінка й пляни в головних рисах зазначені були ще в рівенській квітневій Деклярації правительства, але тепер до них було внесено деякі зміни, які виразно свідчили про адвиг урядового курсу ще далі вправо. Емісаря Ц. К. соціалістів-революціонерів, здавалось, майже цілком здали свої позиції соціал-демократам. В спільному листі Центр. Комітету УСДРП й емісарів ЦК УПСР до повстанських груп (написаному 20. травня 1919 р. в Галичині) знаходимо таку оцінку становища, утвореного на Україні повстаннями:

„Большевицька спроба організувати владу в Росії та на Україні, спираючись на пролетарські елементи (диктатура пролетаріату) терпить удари, як від

*) Відозва підписана Головою Р. Н. М. — В. Мартосом і т. в. о. Державного Секретаря І. Лизанівським.

контрреволюції зовні, так і від внутрішнього здвигу в настроях мас. Диктатура пролетаріату в країні з величезною більшістю селянських і дрібнобуржуазних елементів виявила свою найбільшу фіктивність у нас за України, де поруч з соціальною боротьбою загострилась боротьба національна. Диктатура пролетаріату на Україні, при значнім числі пролетаріату не-українського, віддає українську національну селянську та робітничу демократію під владу чужих національним інтересам Українського Народу елементів — російських і жидівських. Грабування селянства російськими комуністами, нездатність їх налагодити промисловість, нищення української індустрії через вивіз машин, металу і станків у Росію, загострило економічну суперечність між Росією й Україною і поставило для всіх на чергу дня свідоме і систематичне будівництво самостійної Української Республіки. Особливу потребу самостійності відчували селяне, які бачуть, що всі чужинці грабують Україну, вивозять з неї все. Селянство, коли зустрічало большевиків і навіть пасивно допомагало їм, мало на увазі інтерес економічний. Всі сподівалися, що Росія дасть Україні мануфактуру і всікі інші товари. Не форма совітської влади притягала селян і робітників до російських большевиків, а надія на те, що большевики принесуть економічне поліпшення для України. Тепер надії ці не оправдалися. Селянство і робітництво йде проти большевиків-комуністів і проти їх диктатури. Ми рішуче зазначаємо, що думки деяких партій завести якийсь український комунізм, (ліві с.-р. і незалежні с.-д.) є цілковита фантазія: селянство не помириться ні з якими комунами, чи будуть вони 'українські', чи 'російські'. Коли большевицька практика потерпіла тяжкі удари у себе дома — в Росії, то тим більше являється недопустимим для далекозорого політика запроваджувати її на Україні... Своєю боротьбою з дрібним селянством Комуністична Партія штовкнула селянство в обійми реакції і контрреволюції. Всякій партії, яка стане у нас на Україні на ґрунті совітської влади, загрожує судьба партії большевиків. Большевици в Росії падає, головним чином, через внутрішню безладдя, через невдоволення селян проти совітської влади. Повторення після російської совітської влади української радянської влади є абсурдом, бо принциповою і інший большевицизм між собою не відрізняються."

Переходячи далі до оцінки міжнародніх факторів, що могли впливати на хід революції на Україні, с.-д. і с.-р. писали повстанцям :

„Міжнародне положення України також заставляє нас подумати і бути дуже обережними в рішенні питання про форму влади на Україні. Як відомо, большевици в Мадярщині задалевичі: Чехи і Румуни взяли Будапешт; в Германії німецька соціаль-демократія розбила комуністів-спартаківців. Маємо певні відомості, що коли б радянську владу було оголошено в Галичині, то її зараз поділять між собою Польща і Румунія. Яка ж доля жде Україну, коли б у нас було проголошено українську радянську владу? Ось факти: Колчак іде на російських большевиків в контакт з Поляками, які наступають на большевиків з заходу. Польща має сорок-тисячну армію Галлера, прекрасно озброєну найновішою всією технікою. Україні загрожує небезпека бути розділеною між Польщею та Росією Колчака. Большевицьке російське правительтво переселяється до Києва. Совітська влада на Україні — це найкращий пропозиція для наших сусідів вмішатись у наші внутрішні справи."

Справившись так з „закордонною політикою“, с.-д. і с.-р. наприкінці виложили таку плятформу для об'єднання всіх протибольшевицьких повстанських сил :

„Від імени двох партій пропонуємо всім повстанцям проти большевиків не розєднувати сил, а об'єднати їх кругом одної ідеї — демократії і Української Народньої Республіки. Лише на такій плятформі можна об'єднати широкі народні маси і зберегти здобутки революції. Ми не передіраємо питання про форми влади: нехай український трудовий народ виявить у своєму парламенті (трудова конгрес) свою волю. Ми згодні реформувати Директорію й прийняти нових членів у соціалістичне правительтво. Але

це соціалістичне правительство має бути признане всіма повстанцями на Україні. В иншому разі нам, українській Республіці — реакція і розділ поміж імперіалістичними сусідами. Ми вважаємо необхідним, з огляду на заграничну політику, зоставити Директорію тимчасово, до скликання Трудового Конгресу. Всяка инша організація влади в цей мент була би для Європи новиною і їй довелося б там ще себе популяризувати. Для всіх в цей мент повинно бути ясно, що найважливішою справою для щирої демократії є оборонити від реакції найважливіші завойовання революції. Реакція насовує, грозить нам, і горе буде, коли вона в останню тяжку хвилину застане нас розбитих, розданих і розпорошених. Отже ми, партії революційного робітництва і селянства України, звертаємось до вас з проханням увійти з нами в дружний контакт і всі сили і ваше уміння віддати для спільної для всіх нас справи — будування разом з нами єдиної, вільної, самостійної й незалежної України без холопа і пана.

Можна уявити собі після цього, якою несподіванкою для соціал-демократів був проект договору, укладений с.-д., с.-р. і с.-д. нез. в Києві і привезений до Тарнополья, через тиждень після одсилки до повстанців наведеного вище листа, самими „повстанцями“ — с.-р. Д. Одриню, Т. Черкаським, І. Часником й иншими. Центральний Комітет УСДРП, розглянувши проект договору, вніс до нього „поправку“... а саме: запропонував скасувати Директорію і встановити замість неї не Раду Республіки, як то було в договорі, а диктатуру (чи як то було названо с.-д. — „президентуру“) С. Петлюри. В компенсацію за це с.-д. згожувались, щоб „через відповідні вибори, на основі трудового принципу, було організовано сільські, волосні, повітові й губерніяльні Народні Ради, котрі обєднували б функції управління та господарства“, а в центрі щоби було скликано „Всеукраїнську Народню Раду з представників, обраних на спеціальних повітових селянських з'їздах та на з'їздах робітників фізичної та інтелектуальної праці“. Що ж до загальної політики партій, які мали би вступити до співробітництва, то с.-д., приймаючи відповідний пункт проекту договору в цілому, знову вносили й до нього „маленьку поправку“, а саме — там, де говорилось, що партії будуть стремити „до встановлення влади трудового народу, з виключенням елементів, які визискують чужу працю“, с.-д. запропонували поширити розуміння „трудового народу“ викинувши останні слова — „з виключенням елементів, які визискують чужу працю“.

Порозуміння з „повстанцями“ загальмувалось. Соціалісти-революціонери домагались приєднання до умов договору. Соціал-демократи не відступали від „президентури“ і не виявляли ніякої охоти захоплюватись „українськими“ комуністичними та радянськими „фантазіями“. Навіть уступку про організацію органів влади на місцях (Народніх Рад) на трудовому принципі робили дуже неохоче, виключно з міркувань тактичного, біжучого характеру, щоб уникнути конфлікту з повстанцями.

Тимчасом наступ республіканського війська розвивався успішно. Зламавши опір совітського війська біля Волочиську, українське військо зайняло на початку червня Чорний Острів, а потім і Проскурів; з другого боку (від Борщева) було взято українським військом (3.—4, червня) Кам'янець-Подільський. Треба було спішити зі „згодою“, щоб вступити на терен України під прапором співробітництва і порозуміння уряду з повстанськими організаціями. Найкращим доказом досягнення згоди було, звичайно, введення в склад

правительства представників повстанців, принаймні хоч би соц.-революціонерів. В цім напрямі й було поведено роботу.

9. червня 1919 р., в м. Чорному острові, було укладено „додаткову умову між Центр. Комітетом УПСР і Центр. Ком. УСДРП, яку, з огляду на її інтерес для історії дальших стосунків між цими двома партіями, подаємо тут в цілому:

„З огляду на те — читаємо в „додатковій умові“, — що договір, заключений між партіями УСДРП, УПСР і УСДРПН в Києві, не підписаний ЦК УСДРП, а контр-пропозиція не може бути з формального боку ні одкинута, ні — тим більш — прийнята без порозуміння з Всеукраїнським Революційним Комітетом і Організаційним Комітетом УСДРП незалежних, Центр. Комітет УПСР, не перериваючи переговорів з ЦК УСДРП, одсилає контр-пропозицію на обговорення Всеукраїнського Рев. Комітету.

Приймаючи ж на увагу те, що попередня умова, заключена між емісарами ЦК УПСР і ЦК УСДРП при вступі партії в уряд в Рівному, до цього часу не здійснена, а також те, що ЦК УПСР фактично зв'язаний в справі переведення повстання проти російських комуністів з УСДРП незалежних, яка (партія) не приймала участі в укладенню тієї (рівенської) умови, ЦК УПСР вважає, що нині наступив момент одкликання представників УПСР з кабінету.

Однак безсумнівно, що таке відкликання катастрофічно відбилось би на фронті, а тим самим і на всій справі боротьби за визволення України від окупантів.

Тому ЦК УПСР і ЦК УСДРП погодилися на участі УПСР в уряді і надалі, при умові негайного здійснення згаданої умови (рівенської) з такими додатками: 1. Органи місцевої влади мають бути зорганізовані на трудовому принципі; 2. мають бути легалізовані всі партії (зокрема УСДРП нез.), які стоять на позиції захисту самостійності України, при умові, що вони збройно не виступатимуть проти уряду; 3. Ця додаткова умова мусить бути передана урядом Директорії.“

На підставі цієї „додаткової умови“, підписаної Центральними Комітетами обох партій, соціялісти-революціонери не тільки не відкликали своїх товаришів з кабінету міністрів, але дали ще двох нових: Д. Одрину (Голову ЦК партії) на пост Міністра Здоров'я і Т. Черкаського (Секретаря ЦК партії) на пост Міністра Народного Господарства. Поповнений таким чином кабінет міністрів ухвалив в Чорному острові постанову про утворення на місцях колективних органів влади — Народніх Рад, обраних на трудовім принципі, з політичними й господарчими функціями, які охоплювали б всі галузі місцевого життя. Партійна комісія в складі с.-д. С. Вікула, с.-р. Т. Черкаського і с.-д. нез. М. Ткаченка приступила до негайного вироблення проекту відповідного закону.

Так справа згоди з „повстанцями“, що, здавалось, повинна була утворити нову еру в роботі українських соціялістичних партій, була зведена на манівці. Частковою угодою між с.-р. і с.-д. одкидалися обі: с.-д. незалежні: їм приобіщувалось тільки легальне існування, при умові лояльного відношення до есеро-есдеківського уряду. З другого боку — українські соціялісти-революціонери покладаючись на паперові „умови“ і стаючи до реальної відповідальної державно-політичної роботи, не маючи підпертя зліва, ставали на слизький шлях безконечних компромісів.

Як показалося пізніше, ні одна з умов, ні одно з домагань УПСР не було переведено в життя.

Одначе с.-р. вірили в те, що їм вдасться настояти на переведенню в життя наміченого в „умовах“ програму і, таким чином, закласти міцні підвалини під українську робітничо-селянську державність. В Кам'янці (куди все правительство переїхало 12.—15. червня), Центральний Комітет УПСР оголосив (на початку липня) заклик до селян і робітників України, в якому так поясняв участь партії в складі правительства Директорії:

... „Коли ви, селяне і робітники, йшли проти Директорії, ми соціалісти-революціонери, не могли йти проти вас і вийшли з правительства.

Але що ж вам дали большевики?

Ви побачили, що вони є такі самі російські хижакі-імперіялісти, як і російська буржуазія — поміщики та капіталісти. Не свободи не світи несли вони вам: їм потрібний був ваш хліб, ваше добро... Проти грабіжа повстав народ. Селяне Полтавщини (Нирятинський і Черваславський повіти), Київщини (Київський, Васильківський, Канівський, Таращанський, Звенигородський та інші повіти), деякі місцевості Поділля і Волині повстали й погнали від себе большевиків. І Українська Партія Соціалістів-Революціонерів пішла з народом.

Було закладено по згоді між українськими соціалістичними партіями Всеукраїнський Революційний Комітет, і в той Комітет Українська Партія Соціалістів-Революціонерів послала представниками своїх товаришів — членів Центрального Комітету Партії. Заразом з тим, Партія, визнаючи конче необхідним зєднання всіх сил України в боротьбі з московськими комуністами, по згоді з Директорією і партією соціал-демократів, прийняла участь в складанні Всеукраїнського Правительства і послала в уряд лять товаришів міністрами. Після зложення цього соціалістичного уряду Партія, таким чином, обєднала повставший народ з українським військом правительства, яке на деякий час примушене було одійти до Галичини.

Зараз це українське військо невпинно йде вперед, жене большевицьких розбійників з України. Те військо — то селяне й робітники України... Українська Партія Соціалістів-Революціонерів звертається до вас, селяне й робітники України, з закликом словами батька Шевченка:

„Вставайте, кайдани корвіте!“

... Партія заявляє вам, що вона жаючи своїх членів в уряді — міністрів — не допустить до того, щоб було однято у вас ваші права на вільну працю, на землю. Ви маєте управлятись Народніми Радами, де будуть лише ті, що працюють. Ви маєте зараз вибрати Волосні, Повітові і Губерніяльні Ради. І коли буде вигнано московського ворога, на Всеукраїнській Раді вами буде закріплено законами право трудящого люду на владу в своїй землі — в нашій Україні.“

Сил партії виявилось замало для того, щоб виконати заміри й обіцянки робітництву та селянству України. Соціал-демократи, з одного боку, українська чорна сотня, що їздила слідом за Директорією і купчилась коло неї, з другого — не давали можливости зробити навіть ступня в напрямку здійснення постанов січневої партійної конференції й інших намічених пізніше заходів.

Політика уряду пішла фактично в напрямі використання повстань, а не згоди з повстанцями, поскільки останні мали свій організований центр в особі Всеукраїнського Революційного Комітета (головна роля в якому належала укр. с.-д. незалежним). Натомість почали шукати згоди з ближчим „сусідом“ — з українською буржуазією.

20. Робота української „сборної“ буржуазії. Українська наддніпрянська дрібна буржуазія придбала собі доброго „побратима“ в особі галицької буржуазії. Єднання цих двох „галузів“ одного народу набрало таких зворушливих форм, що коли кабінетові Мартоса і членам Дирек-

торії С. Петлюри та А. Макаренкові довелося відступати па-терен Галичини, то цих „большевиків“ Державний Секретаріят З. О. УНР спочатку просто не хотів пускати в „свою хату“, а коли потім і пустив, то давав на кожному місці відчутти свою леприхильність до соціалістичного уряду, ледве терплячи його перебування на галицькій території (що, до речі сказати, з кожним днем все дужче зменшувалась під натиском польського війська). Оскілковці, що сховались під крило Державного Секретаріату, користаючи зі своєї „духовної“ єдності з галицьким урядом, намовляли його просто арештувати правительство Мартоса і Петлюри з Макаренком і таким способом докінчити справу, яка не вдавалася в Рівному. Що правда, галицький уряд не зробив послуги „братам наддніпрянцям“; однак, той же уряд зробив все від нього залежне, щоб дати змогу контрреволюційній наддніпрянській буржуазії зорганізуватися в Галичині для ліквідації правительства Мартоса на території Наддніпрянщини. Характеристичним прикладом такої діяльності Державного Секретаріату являється, між иншим, відношення Державного Секретаріату до Контрольної Комісії під головуванням с.-д. Нячуря, висланої правительством УНР до Галичини ще з Рівного, метою якої було — проконтролювати діяльність агентів правительства Директорії в Галичині, зібрати відомости про різних дезертирів-отаманів, які покрали державні гроші і повтікали до Галичини, ведучи там п'яне, гуляще життя, і взяти заходів до повернення цієї „братії“ на Наддніпрянщину. Державний Секретаріят не захотів визнати уповноважень Комісії і всіма способами перешкоджав їй в роботі, ввійшовши в спілку з „отаманами“. Другим прикладом відношення Державного Секретаріату до правительства Мартоса може служити забезпечення наддніпрянській буржуазній пресі в Галичині повної волі слова і матеріяльних можливостей для існування, пресі, яка брудними пом'янами обливала не тільки соціалістичне правительство, але й все українське (наддніпрянське) робітництво та селянство, всю українську революцію. Так, наприклад, орган народніх республіканців „Українські Вісти“ (що виходили в Тернополі) ганьбючи (в числі 30. з 26. червня) правительство Мартоса між иншим писали, що в цьому правительстві „військове міністерство доручено прапорщикові військового часу; міністром внутрішніх справ став вчитель малювання, а один з товаришів міністра навіть бувший шофер“. Все це була явна брехня, якою малось дискредитувати наддніпрянське правительство в очах галицьких „докторів“ і розважити галицький Секретаріят в його невдачах у війні з Поляками. Далі, в No 31. ті ж самі „Українські Вісти“ ляяли членів Директорії С. Петлюру і Макаренка за поєднання . . . „З українськими большевиками, політичними шантажистами, що ховаються під маскою українських соціалістів-революціонерів та українських соц.-демократів“ і так далі, все в тім же високо-патріотичнім стилі.

Під захистом галицької дрібної буржуазії виросла, нарешті, так звана Балбачанівщина — новий (правда, ще менш вдалий, ніж оскілковщина) контрреволюційний бунт неспокоїної отаманщини. Ми вже згадували в свій час про „подвиги“ Балбачана на Правобережній Україні, за часів перебування Директорії в Києві, які полягали в тому,

що Балбачан, алигавшись з російськими добровольцями, воював не стільки з російським совітським військом, скільки з українським селянством та робітництвом. Кінець тим подвигам було покладено арештом Балбачана (після донесення військових про те, що він готується до зради Директорії й переходу з державними грошми на бік добровольців) і висилкою його до Галичини, де він і знайшов прихильників свого „талану“. Галицькі „державні мужі“ на кожному кроці підкреслювали свої симпатії до цього „безневинно-постраждавшего“ наддніпрянського „героя“, „патріота“ і „великого стратега“.

Користуючись прихильністю Державного Секретаріату, Балбачан (разом з іншими самостійниками й „співчуваючими“) повів широку агітацію серед старшин Запорізького Корпусу, що саме вертав тоді з Румунії через Галичину на Наддніпрянщину, підготовляючи ґрунт для державного перевороту. Агітація ця мала деякий успіх серед старшин. Змову було організовано.

І от, ледве наддніпрянське республіканське військо зайняло Чорний Острів—Проскурів, як Балбачанові було наказано його однодумцями махнути булавою. 9. червня Балбачан явився в штаб Запорізького Корпусу (що перебував тоді в Проскуріві) і заявив, що Петлюра призначив його комендантом корпусу (ніякого призначення Петлюра в дійсності йому не давав, і це був тільки звичайний хід „отамана“, направлений на те, щоб обдурити козаків). Спираючись на Запорізький Корпус, як на найбільшу тоді військову частину, Балбачан думав перевести його силами арешт Петлюри і правительства. Старшини виявили готовність „визнати“ нового „коменданта“, але козаки, підозріваючи щось недобре, захвилювались, особливо, коли довідались, що Балбачан збирається арештувати правительство.

Плян не вдався. Самі козаки Запорізького Корпусу арештували Балбачана і віддали до рук військових властей. Після присуду воєнно-полевого суду Балбачана було 24. червня розстріляно. В зв'язку з повстанням Балбачана було переведено деякі арешти і труп в Кам'яниці, між ними і в Університеті, що з „храму науки“ став на деякий час штабом балбачанівців*). Пізніше слідство над співучастниками Балбачана (яких, до речі, без суду було помилувано С. Петлюрою) і заява самого Балбачана на слідстві свідчили, що Балбачан був тільки технічним (нешасливим) виконавцем не ним розробленого плану державного перевороту.

Попікшись на оскілівщині й балбачанівщині, українська буржуазія перейшла на деякий час на легальну „парламентарну“ боротьбу з правительством „большевиків і шаптажистів“. „Професорська“ (ес-ефівсько-самостійницько-народньо-республіканська) газета „Новий шлях“ — нізвінще „Трудовий Шлях“ повила проти правительства енергійну агітацію, висловлюючи жалі за Балбачаном. „Професорів“ підтримували „люде землі“ — „громадські діячі Поділля“, переважно земці. В червні місяці ці „діячі“ подали до Директорії меморандум, в якому обвинувачу-

*) При трусі в Університеті було знайдено папери, які свідчили про зв'язки самостійників і взагалі балбачанівців та оскілівців з Державним Секретаріатом Галичини.

вали Директорію в „орієнтації на большевизм“ і радили поправитись, стати нарешті на правдивий шлях, на шлях „державно-творчої“ роботи, а саме: а) „скласти кабінет по персональному принципу, з людей здібних, з необхідним виходом з партій, коли вони партійні“, б) скасувати Трудові Ради, в) передати селянам землю у власність і за викуп, г) встановити дружні відносини з галицьким урядом і так далі*). Замість „орієнтації на большевизм“, українська чорна сотня в один голос вимагала орієнтації на Антанту. В тилу і на фронті велась завзята агітація проти „партійного“ правительства і „партійної“ політики. Щоб не роспорощувати своїх сил, українська дрібна буржуазія обєдналась (в кінці червня) в так званий Український Національно-Державний Союз з метою „організації української політично-громадської волі“, „об'єднання всіх розпорощених українських сил і будівництва міцної демократичної української держави“ і за допомогою цього Союзу почала надавлювати на Директорію і мстити собі стежку до влади. (7)

Головна робота української буржуазії була направлена на дискредитацію і повалення соціалістичного уряду і полягала у відповідній агітації та поголовному саботажі. В той час, як роботи всюди було непочатий край, вчені „професори“ не хотіли вдарити пальцем об палець для допомоги урядові, а на запрошення на технічні посади в міністерствах й інших центральних урядових установах відповідали „патріотично“, що вони не на стільки „дурні“, щоб підирати своїми знаннями „недо-свідчених соціалістів.“

Про роботу української буржуазії в цей час с.-д. газета „Впозволення“ між иншим писала:

„В той час, коли наше козацтво босе беться з ворогом, в тилу ті, що так не люблять політики і хвалять безпартійність, ведуть політику чисто партійну. Воскресають надії оскіжківців та балбачанівців. Вони на кожному ступні шепочуться між собою про „переворот“. В армії розпускають найпровокаційніші чутки... На які сили спираються ті, хто так веде тепер розкладову роботу серед суспільства та війська? Де ті маси, що підуть за ними? Чи може знову Антанта ввижається цим панам?“...

Перехід галицького уряду на тереп Наддніпрянщини піддав ще більшого завзяття українській буржуазії в її контрреволюційній роботі. Про характер і наслідки цієї роботи скажемо докладніше далі.

21. Фінал „згоди“ з повстанцями (Арешт повстанського штабу, незалежників та есерів і вбивство с.-р. Я. Діяченка). Ми вже бачили, що петлюрівсько-есдеківські політики розуміли згоду з повстанцями проти большевиків виключно як підпорядкування повстанських загонів своїм стратегічним і політичним плянам та як „асіміляцію“ повстанських провідників. Ні про які серйозні політичні та соціально-економічні уступки революційним робітничо-селянським масам соц.-демократи в головному отаманом С. Петлюрою не думали. „Асімілювавши“ перших повстанських посланців (Д. Одрину, Т. Черкаського, І. Часника),

*) Цей меморандум надруковано в „Трудовім Шляху“ за 23. червня 1919р.

соціал-демократи поставили своєю ціллю за їх допомогою підпорядкувати собі весь повстанський рух через Всеукраїнський Революційний Комітет, безпосередніми шляхами.

Соц.-революціонери мали інші наміри, як то ми бачили з проекту договору між с.-р., с.-д. нез. і с.-д., виробленому в Києві. Згідно з тим договором, вони взяли участь в повстанні і дали своїх представників до сформованого спочатку самими незалежниками Всеукраїнського Революційного Комітету і Головного Штабу повстанського війська; з другого боку, члени Центрального Комітету Партії прибули до правительства УНР, щоб підготувати тут ґрунт для об'єднання сил Всеукраїнського Революційного Комітету і правительственного центру. Як ми бачили, соц.-революціонерам не вдалось досягти цього. Але надії на порозуміння між повстанським центром і поповненим с.-р. правительством вони не втратили й інформували Всеукраїнський Революційний Комітет у відповідних напрямі. Брак певніших інформацій і факт входження с.-р. в правительство УНР на певних умовах (організації робітничче-селянських народніх Рад), утворював в повстанських кругах ілюзію досягнення якоїсь попередньої згоди*). Через це Всеукраїнський Революційний Комітет, переформований (після поповнення його представниками УПСР і Селянської Спілки) в Центральний Повстанський Комітет (і Головний Штаб повстанського війська), повели свою боеву акцію (з кінця червня місяця) в двох напрямках: на Київ і на Кам'янець (для зв'язку з правительством УНР).

Участь соціалістів-революціонерів в уряді УНР надалась як найбільше до того, щоб „розкласти“ повстанців політично, щоб дезорієнтувати їх. Вислані з Кам'янця С. Петлюрою і соц.-демократами в повстанські райони агітатори повели свою роботу в напрямку розбиття Всеукраїнського Революційного Комітету, як політичного центру, підпорядкування повстанських загонів безпосередньо Головному Отаманові С. Петлюрі. При ріжнородности повстанської маси (від робітництва до селянських куркулів) і при участі частини повстанських провідників — ес-ерів — в правительстві УНР, така агітація мала певний успіх. „Петлюрівщина“ почала з середини дезорганізувати повстанський рух, збивати його з шляху боротьби за незалежну Українську Радянську Республіку на шлях боротьби за „петлюрівську“ Україну.

Під натиском несприятливих обставин (неуспіхів на фронті і тяги повстанських загонів до найшвидшого сполучення з військом правительства УНР) Головний Штаб повстанського війська мусів відмовитись від операцій в напрямку на Київ і всі сили направив на те, щоб зеднатись з військом Директорії. В половині липня повстанці прорвали (біля Жмеринки) большевицький фронт і 18. липня Головний Штаб повстанського війська

*) 16. липня 1919 р. Українське Телегр. Агенство, повідомляючи про те, що здвигу вправо в курсі урядової політики не може бути, між иншим писало: „Всякий здвиг що до загального напрямку політики внесе непорозуміння як серед тутешнього війська і населення, так і особливо серед повстанців по той бік фронту, які прийняли сучасну політику уряду, як мінімум бажаного ними, біля якого гуртуються найширші активні кола“ („Вістник Укр. Нар. Республіки“, No 17, 16. липня 1919 р.).

(Отаман повст. війська Юр. Мазуренко — с.-д. нез., Начальник Штабу Малолітко у. с.-р., Начальник повстанської дивізії Я. Діяченко, у. с.-р., член Центрального Повстанського Комітету О. Щадилів), з військом прибув до Кам'янця.

В Кам'янці повстанців зустріли з великою помпою. В театрі організували їм урочисту зустріч. Але за зовнішнім виявленням радості в різних політичних груп ховалось різне відношення до повстанців, як певної організованої політичної сили, що могла вплинути на політику уряду в той чи інший бік. За праві кола не доводиться говорити: вони не виявляли ніякого задоволення з приводу прибуття повстанців; адже повстанці були ще „гірші“ „большевики“, ніж зненавиджений ними еседеківсько-есерівський уряд. Нас цікавить тут відношення до повстанців с.-р. і соц.-демократів, котрі спільно зустрічали їх.

Есерівська „Трудова Громада“ писала в передовій статті:

„Вчора прибули до Кам'янця представники (?) від повстанського штабу. Вони прибули не тільки для вияснення чисто військових завдань і координації спільної акції, а також і для встановлення певної єдності в далішій політичній праці... Завдання соціалістичних партій в цей момент — остаточно і на місці зафіксувати угоду, щоб далі, вже фактично зєднавши фронт, продовжувати спільну працю. Об'єднання революційних сил українського фронту єсть єдиний вихід, єдиний засіб зараз для оборони і зміцнення Української Народньої Республіки.“

Есери сподівались зміцнення своїх позицій і реалізації прийнятих правительством постулатів внутрішньої політики і передовсім — організації трудових рад на місцях і реорганізації Директорії.

Інакше задивлялись на справу соц.-демократи. Найкраще своє відношення до повстанців схарактеризували вони самі, в статті „Повстанці“ („Визволення“, № 26. 25. липня 1919 р.). Ось цікавіші вивривки з цієї статті:

„Сталося так, як ми думали. Нам росписували раніше повстанців, як українських большевиків, ніби українські большевики не погодилися з російськими большевиками — Раковським та Ко і підняли повстання проти них. Нам писали звіди ті, кому це було вигідно, що „мої не підуть на повстання, коли не буде радянських льозунів“. Ми сумнівались, ми не вірили, як той Хома Невірний: „не повірю поки не побачу власними очима і не торкнуся пальцями“. Ми не вірили, бо нам вдавалось безглуздим, щоб селяне схотіли сильних російських большевиків проміняти на кволий український большеви́зм тих, хто ад нос став зватися чи лівим есером, чи незалежником... Ми заявляли „Головному Штабові“ і „Всеукраїнському Революційному Комітетові“, що вони стали жертвою самообмана. Селяне встали не за якусь там українську радянську владу, а за свої інтереси, як соціальні, так і національні.

... Але „всеукраїнські“ діячі ніяк не могли зрозуміти, що селянин встав проти большевика не за українську „комунію“ а тільки через те, що російські „комуніа“ забрав у його корову. Вони мали (нагоду) перекопатися, що помилалися, тоді, коли повстанці рішучо повернули на зєднання з нашою республіканською армією. Тоді вони почали агітувати, що треба вернутися назад, бо, мовляв, Зелений вже бере Київ і козаки Зеленого їздять на Деміївку пиво пити. Але повстанці вперто йшли на захід. Тоді „всеукраїнські“ почали казати, що „наберемо набобів, вернемося назад і візьмем Київ в перед за Петлюру“. Для цього складалося навіть правительство, котре мало взяти Київ. Повстанці все йшли на захід і загрожували розстріляти тих, хто буде агітувати проти народнього правительства та отамана Петлюри...

Що ж за настрої привезли з собою козаки з Наддніпрянщини? Настрій віри й боротьби. Ім казали, що немає республіканського війська, їх лягали,

з них сміялися, що вони шукають неможливого. Але вони йшли своєю дорогою. Три місяці вони шукали і знайшли такі своїх братів. Прийшла нова демократична сила, котра каже нашому правительству: „Стій твердо на своєму місці!“ Ні вправо, ні вліво. Вправо підеш, загубиш самостійність, попадеш до Денікіна; вліворуч — підеш манівцями за тими фантастами, яким кортить зробити „справу“ — посадовити український більшовизм на агаріщі російського більшовизму.“

Так було складено акт обвинувачення проти провідників повстанців, обвинувачення за агітацію проти Петлюри, за намір взяти Київ попереду Петлюри, за намір „здвинути Народне Правительство з місця“, за „фантастичні“ заміри „зробити справу“. На підставі цього акту, петлюрівська контррозвідка оточила вночі повстанські відділи що прийшли до Камянця, обеззброїла їх, арештувала проводирів (а разом і співчуваючих повстанцям „камінчан“) — Юр. Мазуренка, М. Ткаченка, А. Пісоцького (українські незалежники), Сердюка (у.с.-р.) й інших. А начальника повстанської дивізії с.-р. Я. Діяченка контррозвідники потайки, без суду розстріляли кинувши труп на полі.

Арештованих теж мали розстріляти. Але соц.-революціонери загрозили виступом з кабінету, розривом з урядом і поставили категоричне вимогання звільнити арештованих. Отаманія здержалась. Заарештованих соціалістів-революціонерів було через кілька днів випущено. В справі вбивства Діяченка кабінет поставив (пізніше) Головному Отаманові (С. Петлюрі) вимогу розслідувати вбивство і покарати винних (звичайно, ніякого слідства не переводилось*). Але с.-д. незалежних довгий час не випускали з-під арешту і тільки через 38 днів, після нових домагань соц.-рев., соціально-демократи рішили звільнити арештованих в надії, що вони „об'єктивно“ можуть принести Петлюрі користь своєю боротьбою проти Денікіна, що за той час вже одібрав Київ „від Петлюри“**).

*) Справа вбивства Діяченка обговорювалась, як ми вже згадували, на Вяницькій Конференції УПСР 7.—9. вересня. Правительством розглянуто її 22. жовтня 1919 р. В протоколі засідання Ради Нар. Міністрів читаємо: „Заслухано доклад — листа Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів в справі розстрілу Члена Центр. Ком. Селянської спілки Діяченка в кївській групі війська. Постановлено: просити голову Ради Народніх Міністрів звернутись до п. Головного Отамана з проханням про негайне призначення розсліду в справі розстрілу Діяченка“.

**) До питання про зв'язки директоріяньського центру з повстанцями додамо ще тут про приїзд (14. вересня 1919 р.) до Камянця відомого ватажка повстанців Зеленого. В Труд. Громаді (№ 62, 15. вересня 1919 р.) читаємо такий привіт Зеленому від Ц. Ком. Сел. Спілки й Ц. Ком. УПСР: „Привіт Зеленому. Вчора до Камянця прибув відомий керівник повстанських груп під Києвом Зелений. Центральний Комітет УПСР і Ц. К. Селянської Спілки уже мали нагоду телеграфно вітати шановного товариша — народнього героя, коли він був далеко і могутньо борючись з більшовиками та чорною зграєю Денікіна. Тепер ми безпосередньо вітаємо товариша Зеленого, як народнього відважного борця за кращу долю рідного краю, за краще майбутнє народу. Коли народ має таких героїв, йому не страшні заходи ні чорної, ні червоної контрреволюції“. В тодішніх кам'янецьких газетах надруковано розмову співробітника УГА з Зеленим. В тій розмові Зелений заявив, що він приїхав до уряду в технічних справах, а саме в справі отримання для свого війська грошей і одежі. Про цілі своєї боротьби Зелений заявив: „Ми не складемо зброї доти, поки сам народ вільно не зможе утворити ту владу, яку сам схоче... Не дивлячись на те, що

Такий був фінал „згоди“ з повстанцями, з тими самими, що йшли на обіднання з Урядом УНР в надії спільної будови незалежної Української Радянської Республіки *).

22. Суперечки соціалістів про „форму влади“ й реакційна дійсність. Саботаж і контрреволюційна робота української буржуазії знаходила добрий ґрунт в теорії горожанського миру, „широї“ та „правдивої“ демократії, яку проповідували праві українські соціаль-демократи, і в безконечних суперечках та змаганнях між двома урядовими партіями — соц.-дем. і соц.-рев. про „форму“ влади, тоб-то в дійсності про основний напрямок соціально-економічної політики уряду — в суперечках, що геть паралізували діяльність правительства, вносячи постійну неясність в його політику.

Всякими „умовами“, як ми бачили (а особливо згодою в Чорному Острові і відповідною постановою Кабінету Міністрів там же), соціаль-демократи „зобов'язувались стати на трудовий принцип“ — в дійсності ставали на нього так, що від нього залишалось тільки одне мокре місце. Соц.-демократи були твердо переконані, що українська революція являється буржуазною (головним чином аграрно-селянською) і, як така, не потребує ні „совдепії“, ні трудового принципу, і що єдиною формулою,

військо Директорії утримується від сутичок з Денікіном, ми повстанці, цілком свідомо бемось з ним“. Повернувшись з Кам'янця до повстанців, Зелений розвинув в районі Умая (в другій половині жовтня) велику повстанську акцію проти Денікіна.

*) Подаємо тут розмову співробітника УТА з членом Центрального Повстанського Комітету О. л. Щадилловим (що прибув до Кам'янця разом з повстанцями), яка кидє світло на сподіванки повстанців від обіднання повстанців з правительством УНР:

„Центральний Повстанський Революційний Комітет організувався два з половиною місяці тому і поставив собі завданням організацію на окупованій більшовиками комуністами території військ, якими можна було б звільнити Україну від окупантів.

З маленьких неорганізованих партизанських загонів Повстанському Ревкому пощастило утворити кілька могутніх ударних дивізій з скількох десятків тисяч (людь), які цілком підлягають і керуються вказівками Центрреволюкому. Селянські дивізії, які нині перейшли на директоріанську територію, були організовані почасти в Канівському повіті (на Київщині) Діаченком (с.-р.), почасти старим однопартійним Всеукраїнським Революційним Комітетом (складеним тільки з одних с.-д. незалежних) з селян Київського повіту та з червоноармійців Григорєва та Тютюнника . . .

Настрій у селянства і повстанців яскраво проти-комуністичний, але одночасно і цілком виразно проти-реакційний. І керовники і військо твердо стоять на тому, аби на Україні був такий устрій, при котрому владу тримали б в своїх руках лише трудові класи: робітники й селяне. На всіх віздах, а їх відбулось багато, без всякого впливу згори виносилися постанови, що „ми повстаємо проти більшовиків, але стоїмо за радянську владу“.

Сам Центральный Повстанський Комітет ясно і виразно стоїть на ґрунті організації влади на трудовому принципі . . . Денікіну, який здобув Катеринослав та Харків і який несе нам реакцію і нове національне повелення, Центральный Повстанський Комітет оголосив війну. Зараз бється з Денікіном наших два повстанських отряди — Миргородський і на Катеринославщині Нікопольський . . .

Прибув я сюди для обіднання фронту по цей і той бік при спільній політичній платформі“ („Вістник Укр. Респ.“ No 24, 24. липня 1919 р.).

здатною повести за собою „широкі народні маси“ і тим забезпечити здійснення поставлених в розвитку революції завдань, являється формула „широго, справжнього демократизму“, формула парламентаризма. Звідси послідовно випливали пляни відновлення діяльності демократичних органів самоврядування на місцях (земств і городських самоуправлінь) і взагалі старих апаратів влади і тільки міркування національного характеру та доцільности техніки адміністративно-господарчого управління на місцях примушували соц.-дем. йти на деякі „реформи“ в цім напрямі. А саме: соц.-дем. не були проти того, щоб утворити в губерніях і повітах (чи землях) замість старих органів самоврядування нові, що об'єднували б в собі територіально як компетенцію міст, так і повітів, складаючись з представників населення тих і других: цим способом в українській (селянській) більшості мало „роспуститись“ не-українське (переважно) населення міст. По-за цим соц.-дем. не мали нічого також проти того, щоб компетенцію таких нових демократично обраних органів самоврядування було поширено як в глибину, так і в ширину; а саме, щоб вони об'єднали в собі функції всіх дореволюційних дуже численних органів влади на місцях (продовольчих та земельних комісій, воїнських присутствій і т. д.), утворивши відповідні відділи в своєму виконавчому апараті, і, врешті, як найповніше охоплювали справи місцевого управління і господарства. От і все, що ніби зближало соц.-дем. з соц.-рев., прихильниками „колективної форми влади“ на місцях. Одначе в рядах правої соціально-демократії хоч і як добре вона „почистилась“ від „анархічних елементів“ на VI. Конгресі Партії (коли відокремились незалежники), залишались ще окремі революційні одиниці, і вони йшли на зустріч соц.-рев. більш широко і більш далеко, намагаючись примирити свій „справжній“ демократизм з робітничо-селянською владою в формі трудових рад. Ці одиниці, у відповідні моменти впливали на „ортодоксальну“ більшість і підштовхували останню на всяки „умови“ та „згоди“ з соц.-революціонерами, ламали, коли можна так сказати, пряму і ясну політичну лінію соціально-демократичної партії.

До наведених вище „умов“ між названими партіями згадаємо тут ще про постанови спільного засідання Центрального Комітету обох партій, представників галицьких соц.-дем. (Вітик, Сіяк) і міністрів, які відбулось в Кам'янці 2. липня 1919 р. Тими постановами знову потверджувалось а) необхідність негайного вироблення, затвердження і переведення в життя закону (конституції) про унормування компетенції й взаємовідносин між Директорією і Радою Міністрів (згідно рівенської умови), б) необхідність реорганізації складу Директорії (замість виключених з Директорії Петрушовича і Андрієвського мали ввійти: від галичан соц.-дем. Вітик, один представник від укр. соц.-рев.; рішення про вихід зі складу Директорії Швеця і Макаренка залишалось в силі, але „практичне переведення“ одкладалось „вважаючи на внутрішні і зовнішні обставини“*), в) необхідність утворення Військової Ради, що мала припинити безконтрольну „стратегію“ і хозяйнування більших і менших отаманів на фронті і, нарешті, г) „доручалось товаришам вжити в сіх

*) Вважалось, що Е. Петрушевич вийшов зі складу Директорії фактом проголошення себе Диктатором ЗО УНР.

заходів до скорішого внесення в кабінет закону про Ради — місцеві органи побудовані на трудовому принципі**).

Соціал-демократи, здавалось, щиро рішили зробити соц.-рев. „уступку“ і взятись до „реформ“, і в першу чергу в області питання про „форму влади“. Соц.-демократичне „Визволення“ навіть почало обґрунтовувати і доводити необхідність організації влади на місцях на основі трудового принципу. Так, в передовій статті — „проект закону про місцеве самоврядування“ (в № 11 газети, за 5. липня 1919 р.) „Визволення“ писало:

„В своїй внутрішній політиці наше правительство в цей момент зустрічає великі перешкоди. Ці перешкоди помагають у тому, що ні на кого спертись. На місцях немає тих авторитетних і здатних до роботи органів, які могли б охопити господарське й адміністративне життя повітів і губерній... Земські зібрання і городські думи, вибрані ще за Керенського, тепер, навіть з огляду формального, утратили своє право, бо їхні уловноваження перестали бути дійсними вже на 1. січня 1919 року. Вони не виявляють волі населення... Скрізь чується, що управи й земства прожили свій вік. Часто цілі волості не посилають своїх гласних, бойкотують земство, як орган, який не виявляє їх волі, бажань і настроїв.

По новому законопроекту, всі місцеві органи адміністрації й господарства об'єднуються в один. Переплутані функції земських, земельних управ, продовольчих комітетів, об'єднуються в одній управі, яка ділиться на секції. Окрім того, комісаріат входить, як складова частина Управи...

Питання, як вибрати Народню Раду? По правильному, для мирного часу пристосованому виборчому закону виборів бути не може... Революція творить свої вимоги, і все, що стане їй на перекір, вона безжалісно стирає на своїм шляху. Технічні труднощі проведення виборів по загальному, рівному і т. д. принципу дуже значні. Але є ще деякі міркування, котрі примушують соціал-демократію, яка стоїть в принципі за загально виборче право, стати на допущення виборів по так званому трудовому принципу.“

Далі в статті викладались ті „деякі міркування“, якими доводилось необхідність — в момент загостреної класової боротьби, в момент постійних повстань української буржуазії проти соціалістичного народнього правительства, в момент одвертого саботажу буржуазією заходів правительства на місцях — організації класових, робітничо-селянських органів влади.

Та „трудоий туман“ швидко вивітрився з соц.-дем. голів, і вони через якийсь тиждень знову міцно утвердились на „широму“ демократизмі і поставили ціллю не допустити до організації Трудових Рад на місцях.

В такій атмосфері було утворено, нарешті, в середніх числах липня місяця спеціальну урядову комісію для остаточного вироблення „в найкоротший термін“ закону про нові органи влади на місцях — Народні Ради, — що мали бути обрані на основі трудового принципу**).

*) Між иншим на цій нараді було ухвалено вжити заходів до „само-розпусчення“ рештків комісії Трудового Конгресу, а також утворити, в цілях підтримання постійного контакту з повстанцями, Повстанський Комітет під проводом Ц. Комітетів с.-д. і с.-р. (пізніше комітет складався з представників Селян. Свілки, ЦК УПСР і ЦК УСДРП).

**) В склад Комісії входили: Голова Комісії, тов. міністра внутр. справ — П. Христюк. Члени: тов. міністра внутр. справ — Д-р Макух (Державний Секретарь внутр. справ ЗО УНР), директори департаментів — М. В. С. Котляренко і Матвієвський, від министерства праці — Д-р Вітошинський

В комісію було передано вже вироблений міжпартійною комісією (М. Ткачєнком, С. Вікулом, Арк. Степаненком і П. Христюком) проект закону. Про комісії взагалі склалось на Україні (по російській традиції) негарна слава: „здати справу в комісію“ — се значить поховати її по першому розряду. Так вийшло і на цей раз, хоч і не з волі членів комісії. Поперед всього всі міністерства, ознайомившись з проектом закону, не торкаючись основ виборів до майбутніх Народніх Рад, заявили своє бажання внести до нього свої поправки і уваги, що до компетенції тих відділів майбутніх управ, які безпосередньо торкались того чи иншого міністерства. На задоволення цього цілком законного бажання пішло більше місяця: деякі міністерства утворили свої окремі комісії для вироблення тих поправок, инші „не мали“ для цього часу і таким чином свідомо чи несвідомо гальмували роботу. Сама комісія розбилась на кілька підкомісій. Справа встановлення і розмежування функцій волосних, повітових і губерніяльних рад, справа визначення взаємовідносин між ними і центральними органами влади, нарешті питання компетенції і взаємних відносин Народніх Рад (зборами чи конгресами працюючих) і виконавчих їх органів — все це були питання, які годі було розв'язати в один два тижні, тим більше, що більшість членів комісії (представники різних міністерств) не брали на увагу революційної необхідности як найшвидшого виготовлення закону і більше дбали про його юридично-зовнішню досконалість, чим дуже гальмували роботу. Так проходили тижні, місяці, а проект закону все був далекий до його закінчення*).

А тим часом на місяцях залишались старі мертвяки (земства, городські думи які не могли ніяк зібрати своїх кворумів), різні комісії, не за гетьманщини призначені військські начальники, ново-призначені коменданти та комісари, які здебільшого не рахувались не то що „з трудовим принципом“, але взагалі ні з якими „принципами“, саботували заходи уряду, сперечались, сварились і навіть бились один з одним, своїм „помпадурством“ дратуючи населення.

„Робітничя Газета“, поборюючи принцип організації влади на трудовому принципі (бо, мовляв, Трудові Ради доведуть „до панування на Україні економічно реакційного селянства“), в той же час впадала в розпуку від безладдя на місяцях і „рішуче“ писала:

(Газет.), від мін. зем. справ — Вощенко, від мін. нар. освіти Чеховський, (с.-д., бувший премер-міністр), від мін. юстиції — Кириченко, від мін.ст. здоров'я й опікування Морейніс (рос. соц.-рев.), від мін. фінансів — Куличенко, від Кам'янецької Губ. Народньої Управи — Павличенко і Сірополько, Члени Київ. Губ. Нар. Управи — Кириченко і Теняко, Голова Кам'янецької Мійської Управи Килимник (с.-д.) і непостійні представники від инших міністерств. Спочатку була думка включити в склад комісії й представників Центр. Комітетів с.-д. і с.-р. (від ЦК УПСР було визначено на члена комісії М. Любинського), але потім ця думка передала.

*) Тов. Мін. Внутр. Справ Д-р. Макух, людина загалом розумна і до-свідчена в адміністративних справах, особливо „мучив“ комісію своїми поправками та увагами (арештою цілком з технічно-ділового боку слухними). Щоб не вдарити „лицем в грязь“, д-р Макух підняв був навіть справу про вислання особливої делегації в Західну Європу, яка мала привезти для комісії різні „матеріали“ (і таку делегацію було нарешті сформовано). Можна уявити собі після цього, яким „дореволюційним“ темпом йшла робота комісії взагалі.

„Одно з двох: або далі терпіти саботаж і провокацію місцевих сатрапів і гусарів, і тоді відійти від влади соціялістам — нехай гусари та улани будують державу, — або без дальших розмов припинити салдатство і сатрапство“.

Але як? Не „президентурою“ ж С. Петлюри? На це відповіді соц.-дем. не давали, коли не рахувати балачок про . . . перевибори старих органів самоврядування — земств і мійських дум — на демократичних основах та далеких від життя проєктів „соціялістичних союзів“ на місцях (для контролю влади) і призначення органів самоврядування в центру — міністерствами. Погроз же соціяль-демократів уступитись від влади „сатрапи й гусари“ зовсім не боялись: „будування держави“ їм здавалось не такою вже трудною річчю.

Соціялісти-революціонери і Селянська Спідка, втративши надію на швидке впроблення і переведення в життя закону про нові органи влади на місцях, висунули були, як тимчасовий засіб до „відживлення“ старих органів самоуправління, проєкт революційного поповнення їх представниками селянства і робітництва, обраними на відповідних з'їздах. Але соціяль-демократична більшість правительства рінуче повстала проти такої „анархії“. „Трудова Громада“ (в статті „Пекуча потреба“) даремно писала:

„Коли по звільненню території від большевиків в повіті України зявилися представники української центральної влади і відповляли мійські та земські самоврядування без жадних корективів, що до їх складу, то це дивувало всякого широго демократа, а тим більше Українця. Не приходиться говорити про те, що вони свій вік законний оджили, не треба нагадувати й про те, що вони вимагали багато кращого що до свого складу персонального, особливо з боку української державности . . . Ці установи цілком зруйновані тими реформами, які лад ними провадилися — спочатку гетьманом, а потім большевиками; після цих „реформ“ в них залишилось часто два—три члени управи, та й то або цілковиті вороги української ідеї, або м'якотілі „теж Українці“. Не треба добре знати представникам центральної влади, коли вони викликають до життя цих мертвяків без яких би то не було корективів . . . Щоб ожили ці громадсько-політичні мерці, необхідно освіжити їх „цілющою водою“ — представниками активного елементу селянства . . .

Давно представники цього елементу звертались до Центрального Уряду з виогою, аби було оновлено місцеві самоврядування виборцями повставшого селянства, але наше міністерство внутр. справ зробилось на стільки послідовним та переконаним в принципах парламентаризму, що перевершило навіть свого петроградського попередника за перших днів великої російської революції. Тоді революційним шляхом зразу було оновлено „столицькі“ самоврядування, а наше міністерство цього зробити боїться чи не хоче . . .

В газетах давно вже промайнула звістка, що при міністерстві внутр. справ виробляється новий закон про вибори до місцевих самоврядувань, але все не робиться таким „ускореним“ темпом, який викликає в цей час по меншій мірі здивування. Законопроєкт твориться місяцями, а пошесть летарії з центру посовується на місця, і життя скрізь кволіє, нігде не чути живого гомону нового життя, а скрізь „благословенная“ старина пишасться. А населення жде . . . заведення сталих правових взаємовідносин. Його бажання не здійснюються, і місцями починається чекання „иншого“, може навіть гіршого. А папове в „центрі“ пишуть місяцями законопроєкти! А чи не буде пізно проводити ці нові удосконалені закони в життя?*)

*) „Тр. Громада“, No 6 (91), 26. жовтня 1919 р.

На домагання УПСР і Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів „оновити“ народні самоврядування революційним шляхом, соц.-дем. „Робітнича Газета“, спокійно відповідала:

„Вносити в існуючий зараз виборчий закон якісь „поправки“ з метою „демократизації“ чи „революціонізації“ земських зборів — немає жадної рації, з огляду на вироблений новий виборчий закон, що має прийти з часом. На наш погляд, справі можна зарадити єдиним тільки способом, а саме: утворенням на місцях ділових, тимчасових органів самоврядувань, з місцевих діячів, яких сама державна влада призначає...“

Отже краще „призначити“ „ділових“ людей, замість всяких там „демократизацій“ та „революціонізацій“, тим більше що система ділових призначень показала на практиці „місцевих сатрапів та гусарів“ дуже підходящою для повної руїни якого б то не було ладу на місцях.

В результаті такої відданості ідеї „демократії“, на місцях утворилось таке становище, що та ж сама „Робітнича Газета“ примушена була, врешті, признати, що фактично „демократія“ переходить безпосередньо в саму чистісіньку реакцію.

... „Чи у нас устрій демократичний, чи реакція? — таке питання повстає у нас під цю хвилю на місцях. І, на превеликий жаль, не лише повстало, а вже й вирішається ясно: реакція, — писала „Роб. Газета“ 5. жовтня 1919 року. — ... І тому ми бачимо з одного боку в колах робітництва і соціалістичних партій поширення у великих розмірах агітації большевизму й зріст недовіри до нашого правительства, а з другого боку, в колах „обивательських“ росте певність, що немає різниці між нашим урядом, нашою системою управління і між денікінською...“

Звернімося до фактів. Візьмем таке центральне місто, як Вінниця, нашу бувшу, а може скоро й будучу тимчасову столицю. Одного дня раптом арештовують цілий фах вравців (ігольний цех), усіх членів професійного союзу. Їх потім звільняють, але на призначене пізніше зібрання професійного союзу друкарів уже ніхто не являється: не хочуть бути заарештованими. Наслідки ясні: професійні спідки починають працювати незалежно, в підпіллі й, арозуміло, повинні знову підняти під вплив большевиків, які вже почали відповідну агітацію.

На зборах жидівських соціаль-демократів „Поале-Ціон“, партії, яка має свого представника в складі правительства, від імени „політичного відділу“ забороняється промовляти по-жидівськи, при чому представник цього славного „відділу“ заявляє, що він не знає нічого про існування закону про національно-персональну автономію, а ні про міністерство єврейських справ і жидівських громад і що він левен, що таких явищ і нема, бо „ми живемо на Україні, а не в Палестині“. Збори, звичайно, не відбулися, а другі соціалістичні партії вже й не мріють про летальні збори при сучасних порядках.

6. вересня мали наші міністри у вінницькій міській думі нараду з діячами самоврядування про спільну працю з правительством, про порозуміння з демократією „меншостів“ — і досягла ця нарада бажаних наслідків. А 25. вересня робить пан сотник Юрченко, начальник вінницької філії „Агітаційно-Просвітнього Бюро“ при комендантурі тилу штаба діевої армії трус у тому самому самоврядуванні — в Голови, членів Управи (лише не-Українців), Секретарів і т. д. А коли Дума вносить протест проти цього обшукування помешкання Управи, столів, кишень і приватних помешкань, тоді пан Юрченко пише „листа до редакції“, в котрому він заявляє, що „Дума, висловлюючи протест в печаті, зовсім забуває про те, що тим самим дискредитує престиж військової влади й розриває живий зв'язок армії з народом“...“

Що робить представник влади, міністерства внутрішніх справ? — запитає читач. Що йому робити, коли в нього самого, в повітового Комісара, в його відсутності робиться трус! В той же час без кінця, а головне без жадного порядку, йде реквизиція помешкань, ліжок й вишого...“

А боротьба з „большевизмом“, яку переводять кілька інституцій одночасно, при чому арешти відбуваються по доносу першого ліпшого провокатора. А на чолі Слідчої Комісії, при обуренні всіх демократичних кол, продовжує свою працю реакціонер, замішаний в процесі Бейліса, прокурор Харбовський . . . А певність кожного агента численних контррозвідок у повній безкарності за найбезосновніші розпорядження? Що можна числити більш безглуздим, як арешт товариша міністра праці в потязі по підозрінню в денікінській агітації агентом, який уважав можливим вести під вартою товариша міністра до коменданта?

І та демократія, яка лише співчуває українському національному рухові, але по своєму національному походженню чи поглядам до його не належить — запитує: чи за демократію ми боре́мось, чи за ту реакцію, яка панує зараз?*

А „Трудова Громада“ (вже як орган ЦК УПСР), ще раз вертаючись до питання про причини реакції на місцях і способи боротьби з нею, писала 4. листопада:

„Повідомлення з місць, зо всіх боків доносять крик: дайте владу на місце!.. На місцях повна розєднаність державних апаратів. Земство тягне в один бік, земельні управи — в другий, комісар — в третій і так далі. Цей хаос сприяє військовій сваволі. Населення все це бачить, зневіряється, до всього ставиться шедовірчиво, а потім і просто страждає від хаосу, сваволі, відсутності влади. Так деморалізовано всі заходи нашого уряду до встановлення влади на місцях.

УПСР передбачала такий кінець цим заходам, коли вони підуть шляхом реставрації старих форм влади, старих установ і ставила урядові вимогу негайно організувати владу по иншому — скоріш, доцільніш і більш авторітетно для селян і робітників, притягнувши їх до цієї влади.

. . . Зрадницьке поведження буржуазії, страх пролетаріату і селянства перед її пануванням, що давалось вже в знаки (наприклад, при гетьманщині), вимагали виключення впливів всіх петрудових елементів на боротьбу селянства і пролетаріату (робітництва) за своє соціальне і національне визволення . . . От через що ми ставили тактикою моменту, доки буржуазія не буде остаточно зломлено, доки вона буде уявляти з себе деяку силу — трудовий принцип, як виборчу формулу і як метод боротьби під сучасну переходову добу, до кінцевої перемоги*).

. . . Але чад перемог (Жмеринка, Вишніца, Козятин, Бірзула, Фастів, Умань і . . . Київ) впевнив кола українських соціаль-демократів, що на Україні зараз не можлива боротьба без угодовства, а що навпаки — можлива тільки з притягненням буржуазних кол, з коаліцією з ними. Тоді почалась шалена кампанія, підперта „правими“ та військовою диктатурою, проти УПСР . . . Фактична ініціатива в державному будівництві перейшла до УСДРП . . . Органи влади на місцях від того часу перебувають у тїм самім стані“ . . .

Ще раз показалося, що справа правдивого порозуміння між УПСР і УСДРП й намічення спільної лінії внутрішньої й зовнішньої політики була безнадійною.

Військові успіхи зміцнили позицію українських соц.-демократів. В спільді зі „своїм“ Головним Отаманом Петлюрою вони почули себе певніше і через те повели „атаку“ на соц.-революціонерів більш рішуче, ніж до того часу (про соц.-дем. незалежних нічого вже і говорити — вони просто викидались з обрахунку — про відношення до них скажемо пізніше). Замість порозуміння з „повстанцями“ по той бік фронту, с.-д. поставили своєю ціллю досягти порозуміння з „повстанцями“ „по цей бік фронту“ — з українською буржуазією — соц.-федералістами, народ-

*) Спеціально на цю статтю і на не місце її „Робітн. Газета“ відповідала, що УПСР хоче йти до соціалізму утолічаним і шкідливим шляхом диктатури реакційного селянства над пролетаріатом.

німи республіканцями і так далі, а також . . . з Антантою, старою „приятелькою“.

2. сернія, підчас успішного наступу республіканського війська на Київ соц.-демократи запропонували ЦК УПСР нові „умови, що до дальшого співробітництва в Кабінеті Міністрів УНР Української Партії Соціалістів-Революціонерів і УСДРП“, в яких, між иншим, стояли такі точки:

. . . „2. В правительство запрошуються персонально особи не с.-р. і не с.-д. (неурядових українських партій і груп), за порукою с.-р. і с.-д. Ці особи мусять визнати нинішню політику правительства обов'язковою для себе і ні агітувати, ні виступати проти неї не можуть. Число цих осіб може бути від 2 до 3 в Раді Міністрів і Кабінеті.

3. Знищення військової сваволі шляхом встановлення певних правних взаємовідносин між Урядом і Командуванням. Суворая кара за порушення військовими особами урядових плянів і законів правительства. Зміцнення інститута Державних Інспекторів, як в правнім розумінню, так і практично.

4. Негайне і рішуче розмежування компетенції Кабінету і Директорії, на підставі рівенської умови (між с.-д. і с.-р.), з додатком, виробленим в Чорних Остріві. Директорія в першу чергу негайно поповнюється представниками с.-р. і с.-д.“

Соціалісти-революціонери погодились на ці умови, але перед підписанням їх с.-д. відступили назад. Хоч своєю згодою на наведені умови с.-р. і йшли вже фактично на великі уступки — на коаліційний буржуазно-демократичний кабінет (замість коаліції с.-д., с.-р. і с.-д. неа.), проте вони не здавали ще своєї головної позиції — трудового принципу не годились на урядове проклямування парламентаризму, як основи будівництва УНР, чого настійно домагались с.-д., заявляючи, що без цього не може бути досягнуто ні коаліції з українською буржуазією, ні тим більше ласки від антантських держав*). Щоб наочно переконати с.-д. в прихильності робітничо-селянських мас до радянської, трудової форми влади і тим збити твердження с.-д., що немов робітництво і селянство „не хочуть ніяких рад“, с.-р. запропонували с.-д. скликати

*) Радіючи з перемоги українського війська над більшовиками, „Роб. Г. а. з е т а.“ писала 25. сернія 1919 р.: „Перемога на наших боці. VI. Конгрес нашої Партії, що відбувся в Києві в січні цього року, став перед дилемою: диктатура або демократія. Ми зважили всі „pro і contra“. Постановою зїзду робітничої партії була за демократію, проти диктатури пролетаріату. „Робітничая партія проти робітничої диктатури — це ж абсурд, це буржуазність“, — говорили нам наші „ліві“ товариші. Многочисленні тоді „течії“ партії с.-р. посоромились, не встояли перед докорами з боку „лівих“ за буржуазність і прийняли були „трудоий принцип“. Але соц.-демократія показала свою політичну зрілість. Вона глянула в „жорінь“, аналізувала економічне положення України, спосіб продукції і сказала: диктатури пролетаріата на Україні не може бути. Пролетаріат не зможе вдержати власть в своїх руках, коли він ліліпунт у порівнянні з великим селянством. Наші „ліві“ теж бачили цю небезпеку і тому видумали якусь кумедну форму пролетарської диктатури: селянсько-робітничі ради, де дві третини (місць) належить селянам, а одна третина робітникам. Це значить . . . творити соціалістичні форми життя без творця, при помочи селянства, яке йде проти цих форм . . . Хвилі анархії з Росії залили були Україну, але історія, як ми передбачали, пішла по Марксу, а не по Леніну“ . . .

негайно (не пізніше 15. серпня) на території, звільненій від большевиків, Трудовий Робітничо-Селянський З'їзд, заявляючи наперед свою готовність на проголошення урядом парламентаризму у випадку, коли З'їзд заявиться проти трудових рад і за парламентаризм. Соціально-демократи поміркували і категорично відмовились перевірити свою демократичну правдивість таким способом. Натомість прислали соціалістам-революціонерам (6. серпня) нові „умови“, на цей раз вже в формі ультиматума (сказано „отаманська“ партія), в якому писали:

„ЦК УСДРП ставить наступні умови дальшого співробітництва двох соціалістичних партій у правительстві:

Першою умовою ЦК УСДРП ультимативно ставить визнання правительством, складеним з с.-р. і с.-д. принципа широкої демократії (загальне, рівне, пряме і тайне виборче право), який надалі стає в основу державної роботи кабінета.

Друге: По загальному виборчому праву мають бути проведені вибори в Народні Ради на місцях і в Центральний орган Народнього Представництва“ *).

Далі йшло повторення пунктів, зазначених в попередній умові (від серпня).

Постановою ЦК УПСР від 7. серпня 1918 р. есери заявили про „цілковиту неприємлемість пакту про чотирьоххвостку“, про „остаточний перерив переговорів з у. с.-д.“ і про свій вихід з кабінету „в зв'язку з кабінетською кризою і демісією Голови Кабінету т. Мартоса“. Але потім . . . „здались“, під спільним натиском с.-д., отаманів на чолі з С. Петлюрою й дрібнобуржуазних партій, які знову зміцнили свої позиції (8).

Одержавши з закордону від своїх партійних товаришів (що відбули саме конференцію в Чехії) і від дипломатичних місій та посольств інформації і вказівки що до необхідності негайної зміни курсу внутрішньої політики Уряду УНР, в напрямку проголошення парламентарного ладу і створення коаліційного буржуазно-демократичного правительства (за що закордонні дипломати обіцяли „безумовно“ прийти Антанту до визнання УНР і підтримки її), соціально-демократи постановили „не прогавити“ слушного часу й пішли, як то кажуть, на пролом. 11. серпня 1919 р. Центральний Комітет УСДРП писав до Центрального Комітету УПСР:

„З огляду на відповідальний момент, коли сучасне загальне положення — як внутрішнє так і зовнішнє рішуче вимагає, щоби Правительство стало на шлях виразної демократичної політики, Центр. Комітет Укр. Соц.-Дем. Роб. Партії вимагає від Центрального Комітету УПСР обов'язати соц.-революціонерів, членів Кабінету, взяти позитивну участь в ухвалі кабінетом не пізніше 12. серпня відозви про загальне виборче право, проєкт якої сьогодні посилається до ЦК УПСР додатково.

Центральний Комітет УСДРП цим зазначає, що коли 6 міністри, члени партії соц.-рев., відмовилися прийняти комунікат про загальне виборче право, то Центр. Комітет УСДРП в таких разі доручає міністрам

*) Цей „ультиматум“ було підписано членами Центр. Комітету УСДРП — І. Мазепою, Шахмуром, Ф. Романченком і П. Феденком.

членам партії соц.-демократів самим прийняти ту відозву, беручи таким чином на себе відповідальність за наслідки цього акту“ *).

На перший погляд могло би здатись, що на заяву соціально-демократів повести самостійно намічену політичну лінію, на свою „власну відповідальність“, соціалісти-революціонери могли відповісти контр-заявою в тім же дусі, що, мовляв, в разі незгоди с.-д. на виразне деклярування правительством принципа соціалістичної революції і радянської форми влади, соц.-рев. доручають своїм товаришам, членам кабінету, „самим прийняти таку відозву“ в імені правительства УНР, „беручи таким чином на себе відповідальність за наслідки цього акту“. Але відповісти так соц.-рев. не могли і з багатьох причин. Відповідь така значила б збройне повстання проти петлюрівсько-есдеківського уряду, це була в той час річ неможлива. Ще так недавно соц.-револ. закликали селянство і робітництво до підтримки цього самого уряду і одразу повстання — в момент військових успіхів — це було б необачним кроком, авантюрою. За соц.-дем., поскільки вони боролись з лівіцями від себе партіяжи, стояла вся українська буржуазія, стояв сам „головний отаман“ з меншими отаманами.

Отже zostавалось тільки два шляхи: або вийти зі складу правительства, розв'язати с.-д. руки і самим перетворитись у „відповідальну“ чи „не відповідальну“ опозицію, або залишитись в уряді, „коректувати“ його роботу, в надії на ліпші обставини, які дали б змогу диктувати свою волю.

Соціалісти-революціонери вибрали останнє.

12. серпня було підписано „Погодження“ представників Центральних Комітетів українських соціально-демократів і українських соціалістів-революціонерів. Соціалісти-революціонери згодились на деклярування принципу парламентаризму (демократичні вибори до парламенту і органів самоврядування) і на коаліційний кабінет (в кабінет мало бути

*) В цьому ж листі соц.-демократи вказували на практичні висновки проголошення парламентаризму і давали пояснення що до політики майбутнього „демократичного“ коаліційного правительства: . . . „2. Практичні висновки з того оголошення слідуєчі: а) вибори в реформовані місцеві органи самоврядування по загальному виборчому праву негайно після прийняття нового закону про місцеве самоврядування. Суть реформи що до поширення компетенції й об'єднання органів місцевого самоврядування залишається в силі; б) правительство негайно приступає до розроблення законопроекту про вибори до парламенту на підставі загального, прямого, рівного, тайного і пропорціонального виборчого права.

3. Соціалістичні й економічні реформи ЦК УСДРП передбачає в тім же напрямі, що і в деклярації правительства, оголошеній в Рівному.

4. Закликання правих (до кабінету) маєтсь зробити по принципі персональному, в числі не більше 2—3 осіб, так що de jure і de facto правительство зостається соціалістичним і веде ту ж політику, що і раніш.

5. В питанні про взаємовідносини правительства та Директорії ЦК УСДРП вважає необхідним: а) складення конституції (про права та відносини правительства і Директорії), б) проведення закону про цивільний лист (для Директорії), в) до видання конституції вважати актуальним правило, що Директорія видає свої розпорядження тільки через відповідні міністерства“.

В кінці йшов пункт відносно „розмежування властей військових і цивільних“ і боротьби з військовою сваволею.

введено одного або двох правих, решта портфелів ділилась пополам між с.-р. і с.-д.) *).

Цього ж таки дня (12. серпня 1919 р.) було ухвалено Кабінетом Міністрів і оголошено декларацію Правительства УНР, якою правительство заявляло, що воно кладе в основу державного будівництва УНР принципи широкого демократизму та парламентаризму і приобіцявало негайно перевести вибори, на основі п'ятичленною виборчої формули, до нових, реорганізованих органів самоврядування, а потім, при шасливіщих обставинах, і вибори до парламенту. 14. серпня Голова Директорії С. Петлюра в листі до Міністра-Президента Б. Мартоса „скріпив“ і „затвердив“ новий курс політики уряду УНР.

27. серпня сталась „криза“ кабінету: президентське місце соц.-дем. Б. Мартоса (який залишався міністром фінансів) зайняв соц.-дем. Мазепа (зостаючись мін. внутр. справ). В „рескрипті“ на імя нового премера, „висока Директорія“ вказувала на необхідність реалізації наміченого 12. серпня курсу політики і зокрема на необхідність „закликання до державної праці широких українських демократичних кол“, тоб-то утворення коаліційного кабінету.

В акті 12. серпня і в заходах над утворенням коаліційного буржуазно-демократичного кабінету І. Мазепи**) знайшла своє повне завершення перемога соціально-демократичної політики горожанського миру, „справжнього та щирого демократизму“ й негатиї української революції, як соціалістичної, над політикою робітничо-селянської революції і трудового принципу соціалістів-революціонерів. Після такої „перемоги“, соц.-дем. заспокоїлись, маючи тверду певність, що українська революція, раз

*) Згадане засідання відбулось в складі с.-р. — Одрини і Арк. Степаненка, с.-д. — Мазепи і Шадлуца, в присутности прем'єра міністра Мартоса (що до певної міри відігравав в ці дні ролю „третьєського“ судді між с.-р. і с.-д., хоч сам і був с.-д.). В „погодженню“ було зазначено і ще кілька точок, що безпереривно фігурують у всіх попередніх „умовах“, „згодах“, „постановах“ і так далі.

**) Коаліція Мазепи не вдавалась. Відступ українського війська від Києва, перспективи нової втрати території не були заохочуючими чинниками для української буржуазії. Після настійних домагань коаліційного кабінету в час — успіху війська, буржуазія раптово втратила охоту до влади і на всі заходи Мазепи втягти її до правительства, відповідала ухильчивістю. Через це кабінет Мазепи мало чим різнився від кабінету Мартоса; склад його був слідующий: Голова Ради Нар. Міністрів і Мін. внутр. справ — І. Мазепа (у. с.-д.), Мін. зем. справ — М. Ковалевський (у. с.-р.), Мін. фінансів — Б. Мартос (у. с.-д.), Міністр праці — О. Безпалко (у. с.-д. Галичанин), в. о. Військ. Міністра полк. Петров, Міністр юстиції і Кер. Мін. зак. справ — А. Лівидький (у. с.-д.), Мін. шляхів — С. Тимошенко (у. с.-д.), Мін. нар. госп. — М. Шадлуца (у. с.-д.), Мін. здор. і опік. — Д. Одринка (у. с.-р.), Кер. Мін. почт і телегр. — Паливода (у. с.-р.), Мін. преси й пропаганди — М. Черкаський (у. с.-р.), Мін. культів — І. Огієнко (у. с.-ф.), Мін. евр. справ — П. Красний (Jüdische Volkspartei), в. о. Мін. освіти Н. Григорієв (у. с.-р.), Держ. Секр. — Л. Шрамченко (у. с.-р.). Через деякий час в цьому кабінеті стались такі зміни: місце полк. Петрова зайняв, як військ. Мін. полк. Сальський; М. Ковалевський подався в одставку і обовязки Мін. зем. справ якийсь час виконував, як радник міністерства, Арк. Степаненко (у. с.-р.) на посадах тов. міністрів працювали у. с.-р. І. Часник (мін. пресв) і П. Христюк (мін. внутр. справ).

ставши вже вільно „на шлях, вказаний Марксом, а не Левіном“, швидко дійде до своєї остаточної перемоги.

Натомісць зовсім зле почували себе соціалісти-революціонери. Ні одно з давніх домагань партії не здійснювалось. Директорія не переформовувалась; персональна політика Петлюри (якого соц.-дем. день-у-день на всі способи вихваляли в своїм органі, запевняючи, що С. Петлюра є покликаний визволити і сотворити Україну) не знаходила ніякого обмеження. В кабінеті всім керували соціаль-демократи, маючи всі головніщі портфелі в своїх руках й не допускаючи до впливу на політику соц.-рев. (так С. Петлюра ні за що не хотів затвердити на посаді міністра військових справ соц.-рев. О. Жуковського, кандидатуру якого видвигав ЦК соц.-революціонерів). Ніякої конституції не вироблялось. Домагання соц.-рев. про скликання Ради Республіки — тимчасового представницького органу — не задовольнялось. Соціалісти-революціонери бачили, що гублять всякий вплив на петлюрівсько-есдеківську політику.

7.—9. вересня (1919.) відбулась у Винниці районна конференція УПСР*). Питання сучасного менту викликало бурхливі дебати. На жаль, конференція „не вдалася“: між членами її не було не то що єдності, але навіть сталої більшості: правниця, центр і лівиця були майже рівними по числу голосів.

Правниця конференції обстоювала позицію більшості Центрального Комітету — необхідність визнання принципу парламентарної демократії (вказуючи на те, що при аграрному характері країни, при малій чисельності пролетаріату, при малорозвиненій промисловій індустриальній продукції являється утопічним стремління до переведення соціалістичної революції, — отже зайвим являється пролетарська диктатура і вистарчаючим — парламентарна демократія); лівиця обстоювала постанови січневої партійної конференції (вказуючи на те, що диктатура працюючих потрібна і необхідна з чисто практично-адміністративних міркувань, незалежно від характеру української революції й соціально-економічної структури України, — і одмежовуючись від комунізму); центр (Селянська Спілка) став на роздоріжжі: в „принципі“ він був за „трудовий принцип“ — селянську диктатуру, в „практиці“ — за парламентаризм (сподіваючись, що і при парламентаризмі селянство матиме потрібний вплив на державну владу і політику).

Відповідно до зазначеного поділу конференції на „течі“, було внесено і три резолюції по біжучому політичному моменту.

Першу резолюцію (лівиці) вніс Н. Петренко (про організацію влади). Ось її зміст:

„1. Радянська комуністична політика підчас свого панування на Україні цілком зруйнувала старі форми (влади) на місцях і знищила бувші до того часу апарати народного (земського) і військового самоврядування, а також і всі старі місцеві органи центральної влади. Натомісць за сім місяців свого панування комуністи розпочали будівництво місцевих органів влади в нових формах, на радянському принципі, поклавши також своєю метою об'єднання в одному апараті керування як технічно-госпбдарськими, так і адміністративно-політичними місцевими справами.

*) В склад Президії Конференції в числі інших входили: Д. Одріна, П. Христюк, Л. Шрамченко.

2. Необхідність об'єднання місцевої влади в одному органі, при певному, звичайно, розмежуванні сфер компетенцій влад — загально-державної і місцевого значіння, — диктувалась не лише теоретичними міркуваннями чи особливостями комуністичної політики, а в значній мірі практичними вимогами організаційної роботи, а саме: бажанням усунути відірваність центра від периферії, уникнути безсилля влади на місцях, усунути паралелізм в роботі і всю плутанину, яка утворилась наслідком історичного різноманітного напластування старих органів влади на місцях. Потреба єдинства влади на місцях виявлювалась ще до захоплення влади комуністами на селянських з'їздах, на з'їздах діячів народного самоврядування і на зборах партійних товаришів, особливо тих, що безпосередньо стояли на місцях у влади, біля практичної роботи. Ці спостереження, а також розуміння нового характеру П. Української Республіки, що перенесла центр боротьби з площі національно-політичної в бік соціально-економічний, примусило Конференцію 28. I. 19 року, а також і Центр. Комітет Партії, визнати колективізм в організації місцевої влади і стати на ґрунт Трудових Рад, з функціями не лише господарчого, але й адміністративно-політичного характеру.

Події останніх шести місяців показали, що боротьба трудового селянства проти комуністично-окупаційного уряду, як проти диктатури одної комуністичної партії, національно-чужої і ворожої, йшла у всякім разі не по лінії боротьби з радянською владою, як певною формою влади, а навпаки — лозунг: 'хай живуть дійсні ради селян і робітників!' — був одним із лозунгів повставшого селянства.

3. Така радянська платформа трудового селянства не виявляє будь якого комуністичного змісту, чи взагалі анархо-большевицьких настроїв, а навпаки — в розумінні трудового селянства увязується, як притягнення місцевої людности до праці, як реалізація всіх тих урядових лозунгів, що проголошували орієнтацію на власні сили і перенесення соціальної бази в бік трудового селянства, а все це свідчить про здорожу тенденцію селянських мас розпочати, нарешті, спільними колективними силами, в формі проклямованих раніш трудових рад, налагодження пліномірного відбудовання місцевого господарського, економічного і громадсько-політичного життя.

Виходячи з вищезазначеного і беручи також на увагу, що соціально-революційна боротьба не скінчилась, а різні реакційні елементи в середині УНР підіймали й підіймають голову, конференція УПСР визнає, що:

1. Необхідність утворення колективних класових органів влади — Трудових Рад — диктується як міркуваннями практичного, так і програмово-принципового характеру. Практична робота по налагодженню місцевого життя вимагає єдинства влади, усунення колізій між представниками військової і цивільної влади на місцях і забезпечення від тої військової диктатури, котра вже раз себе здійснювала. Реставрація зруйнованих в кінець апаратів земського і міського самоврядування з практичного боку являється коли не цілком неможливою, то у всякім разі затяжкою і, крім того, недоцільною, особливо, коли мати на увазі майбутню перебудову нинішнього адміністративного поділу України з 'дуберній і повітів' на 'землі і волости'. Крім того, реставрація земських і міських самоврядувань, вибраних ще в 1917 році з уповноваженнями лише до 1. січня 1918 року, означала б покликання до життя формально безправних і фактично відірваних від політичного життя останнього часу органів влади.

Все це говорить за необхідність, чисто в практичних цілях, негайного утворення апарату єдиної місцевої влади, в формі Трудових Рад, а також за те, що не минула ще потреба в класових колективних органах (владі), котрі забезпечували б нормальний хід соціально-економічного будівництва Трудової Української Республіки, були б на місцях міцною базою для центрального соціалістичного уряду і гарантували б конечну перемогу як в боротьбі з комуністичною диктатурою, так і з денікінсько-добровольчою й иншою контрреволюцією, котра загрожує і національним і соціальним здобуткам працюючих мас України."

Друга резолюція, внесена І. Лизанівським, мала такий зміст:

"Беручи на увагу внутрішні відношення, як також заграничне Української Народньої Республіки, Конференція УПСР, зібрана у Вінниці 7.—9. вересня,

визнає, як необхідність в боротьбі за Українську Республіку і за закріплення всіх її соціально-економічних і політичних основ на користь трудових мас, при сучасних обставинах станути на парламентаризм з п'ятикварткою, що має в сучасний мент лягти в основу державного будівництва. Організацію влади на трудові принципи має бути положено в основу максимальних домагань, тому що класова влада трудящих має закріпити соціалістичний устрій і знизити капіталістичний.“

Нарешті, третій проект резолюції, внесений О. Щадилімовим (Головою ЦК Всеукр. Ради Сел. Депутатів) був такий:

„Районна Конференція УПСР, розглянувши і обговоривши справу про основу будівництва УНР, твердо стоїть на постановах попередньої Конференції від 27. І. 1919 р. і надалі залишається на трудовому принципі будови УНР.

Але з огляду на об'єктивні умови сучасного менту і (зовнішні) умови, в яких перебуває УНР, а також зважаючи на те, що програм партії не змінений, Конференція признає п'ятичленну формулу виборів до парламенту і в реформовані органи місцевого самоврядування.“

Після голосування цих резолюцій, ні одна з них не одержала більшості. Врешті погодилися на тому, що прийняли (більшістю 33 голосів, проти 3, при 1 утримавш.) резолюцію О. Щаділова з додатком Петренка й Черкаського, який (додаток), повторюючи в скороченій формі мотиви, виложені в другій частині проекту наведеної вище резолюції Н. Петренка, кінчався словами, що конференція визнає „необхідність утворення на місцях класових органів влади — Трудових Рад“, „складених по принципу соціальному, з представництвом від працюючих шарів людности України“. Додаток цей ясно суперечив тій частині ухвалені резолюції О. Щаділова, яка говорила про демократичні вибори до реформованих органів самоврядування. Таким чином, конференція немов би висловила за демократичні вибори до центрального представницького органу Республіки (парламенту) і за організацію влади на місцях на основі трудового принципу. Переголосувати резолюції ще раз, в остаточній їх редакції, не було можливости. Лівія протестувала проти „неправильного“ голосування, але більшість не хотіла вже переголосувати прийнятих резолюцій*).

Так конференція і не розв'язала поставленого перед нею питання, не намітила виразної політичної лінії для партії. Центральний Комітет (поповнений на конференції) немов би дістав санкцію на вчинені ним акти (і зокрема на „парламентарний“ курс політики), однак партія почувала себе „не в своїх“. Місцеві організації (зокрема і головним чином кам'янецька) виявляли незадоволення „широ-демократичним“ курсом політики Центрального Комітету і вимагали „возстановлення“ в правах

*) Крім цієї резолюції, конференція випесла ще кілька постанов по питаннях біжучого характеру: 1) про скликання Демократичної Ради з функціями парламенту (в цілях „припинення особистої політики і контролю в справі державного будівництва“), 2) про необхідність утворення єдиного соціалістичного революційного фронту і легалізації усіх тих українських і не-українських соц. партій, які стоять на ґрунті самостійности України. 3) про боротьбу з військовою диктатурою і отаманством, 4) протест проти єврейських погромів, 5) домагання слідства над вбивцями коменданта повстанського загону с.-р. Я. Діяченка, 6) про недопустимість яких би то не було територіальних уступок Польщі, особливо на рахунок Галичини, 7) про необхідність енергійного переведення земельного закону Директорії в життя і відповідної реорганізації апарату Міністерства Земельних Справ.

„трудового принципу“*). Частина членів Центрального Комітету Партії (Н. Петренко, Т. Черкаський, І. Часник) також вимагала перегляду рішень конференції, що до трудового принципу. Партія переживала тяжкий час внутрішньої кризи. Виразної політичної лінії не було і соц.-дем. мали підставу обвинувачувати соц.-революціонерів в „шатості“, „непостоянстві“ (в чому соц.-рев. перед тим з великим успіхом обвинувачували соц.-дем.).

„На засіданні представників соціалістичних комітетів, — писала „Роб. Газета“ 16. жовтня, — представники українських есерів заявили, що вони проти демократії“.

Ми знаємо, що є в партії соціалістів-революціонерів (і в Центр. Комітеті) поважні особи, яким буде незручно чути і читати про ці витівки. Але що ж поробиш? Факт.

Вони іменем ЦК УПСР заявили, що демократії прийняти не можуть. Вони, бачите, за диктатуру, хоч би тимчасову . . . за диктатуру трудових мас . . . Де-хто не додумався до краю і мріє про диктатуру селянства“.

З другого боку соц.-рев. підписують акти про загальне виборче право. Де ж виступає справжній ЦК? чи проти демократії, чи за демократію? Це ж панове, не політика соціалістів . . .“.

Та доволі партія знову почала наvertатись на свій справжній шлях — шлях робітничо-селянської революції.

Соціально-демократи ж послідовно йшли все більш і більш в бік „чистого“ демократизму. 9.—13. вересня відбулася у Відні конференція членів УСДРП (В. Винниченко, В. Матюшенко, П. Дідушок, М. Порш, В. Левинський, В. Мазуренко, Крутий, І. Калитович і С. Вікул), яка ухвалила резолюцію про вихід соц.-демократів з уряду**). Центральний Комітет Партії, обговоривши резолюцію одкинув її, зазначивши, що вихід с.-д. із кабінету був би шкідливим кроком „в сучасний момент важкої боротьби з Денікіном“. Загальні збори кам'янецької організації УСДРП (з участю евакуованих с.-д. і членів ЦК Партії та уряду), які відбулись 12. жовтня (під головуванням В. Чеховського), своєю більшістю приєднались до позиції ЦК Партії.

Вертаючись ще раз до питання про радянську форму влади на Україні, „Роб. Газета“ 25. жовтня писала:

„За українськими ‚совдепами‘ пролетаріят і селянство не піде так само, як і за російськими. Тут, як вже вказано, діло не в назві, а в системі. Коли ми,

*) В той же час (вересень—жовтень) Партія мобілізувала всіх своїх членів для роботи на фронті і в провінції — в селах і повела широку організаційну роботу. В справі питання про форму влади ЦК Партії звернувся до місцевих організацій з спеціальним обіжником (№ 2, від 31. жовтня 1919 р.), в якому прохав місцеві організації повідомити Комітет про їхні та місцевого робітничо-селянського населення погляди на справу організації влади.

**) Між иншим, члени конференції В. Винниченко і В. Левинський разом з иншими виступили рішучими противниками радянської влади (пропозицію про визнання радянської форми влади було внесено В. Мазуренком). В. Левинський обстоював парламентаризм, Винниченко — трудовий принцип. Більшість зібрав Левинський з М. Поршом (останній особливо гаряче обстоював „демократизм“).

замість цієї ідейної каші, яку підносять нам наші ліві групи, звернемося на фронт, то бачимо слідує: босе козацтво, народ бється з Денікіном. Той же босий козак бився з більшовиками... Невже ж то він бється за новий терор, за нові совдепи? Ні, він бється за демократію, а не за більшевизм великий і маленький...

Ті самі, що носять з 'трудоим принципом', ті, що поділяють соціалъну платформу комуністів', — всі вони силою об'єктивних обставин мусять орієнтуватися на демократію"...

А ще через днів кілька та ж сама „Роб. Газета“ (№ 532, 5. листопада 1919 р.) повчала с.-р.:

„Трудовий принцип, як метод і средство соціалізації народнього господарства, є карикатура, шкодлива й непотрібна, на справжній правильний перехід до соціалізму. Трудовий принцип на Україні є ніщо инше, як панування економично-реакційного селянства, з яким до соціалізму не так уже легко йти, як думає 'Трудова Громада'... Коли лишень селянство візьме в свої руки землю і закріпиться на ній, то весь революціонізм з селянства спадє, як спадє в Дніпрі вода після весняного розливу.“

Такими „ультра-революційними“ міркуваннями праві українські соц.-демократи обґрунтовували свій нестримний потяг до коаліції з буржуазією. А тим часом всюди панувала реакція, для якої навіть коаліційне правительтво було заліве.

23. Загострення відносин з галицькою диктатурою. Відносини між урядом Наддніпрянщини і галицьким Секретаріатом зіпсувались, як ми вже зауважували, ще з часу перебування уряду Директорії в Рівному — формування Кабінету Б. Мартоса й повстання Оскілка. Пізніше, в часі перебування уряду в Галичині, вони ще погіршились. Таки напружені відносини між двома урядами виростали на ґрунті неоднакової їх соціальної структури. Галицький уряд був типовим міщанським, дрібно-буржуазним і через те навіть політику соц.-демократів і Петлюри вважав більшовицькою. У себе дома, в Галичині він вороже ставився до руху робітництва та селянства і поборював галицьких соц.-демократів. До чого доходила буржуазна заскорузалість галицького уряду, видно між иншим, з заборони Державним Секретаріатом галицькому, робітництву сформувати залізничний робітничий полк, зробленої в той час (24. травня, 1919 р. в Станіславові), коли польська армія вже оточувала Станіславів і загрожувала зайняти рештки галицької території, що ще залишалась під владою Секретаріату. Показником неприхильного відношення його до правительства наддніпрянського може служити ще такий факт: коли Поляки захопили майже всю територію Галичини і притиснули галицьких Секретарів, на чолі з диктатором Петрушевичем (на цю посаду Петрушевича посадили Секретарі в червні місяці) відійти до Заліщиків, галицький уряд, не маючи великого бажання відступити з військом на територію Наддніпрянщини, просився до Румунів (Румуни, що були в спільці з Поляками не задовольнили цього прохання Диктатури).

Перейшовши на територію Наддніпрянщини (в першій половині місяця липня), галицький уряд поставив своєю ціллю зберегти свою юридичну й фактичну (оскільки це можна було досягти на території Наддніпрянщини) самостійність і незалежність (від уряду УНР). Диктатор Петрушевич не вірив в справу державного відродження Великої України і через те хотів мати вільну руку перед „великими

державами“ в одстоюванні державної самостійности свого „галицького князівства“, як говорили галицькі соціал-демократи. Тому він не хотів випустити з своїх рук і проведу над галицьким військом, що перейшло на територію Великої України. Отже про якоесь зближення, щирю співпрацю Петрушевича з урядом УНР не можна було й думати.

Правительство УНР, разом з галицькими соц.-демократами, зовсім не поділяло „самостійницьких“ тенденцій Петрушевича. Соціалісти-революціонери й соціал-демократи поставили домагання „фактичної злуки“ обох республік, тоб-то, в першу чергу — об'єднання під одним провідом армії обох республік і спільної закордонної політики. Диктатура мала бути знищена (Петрушевичеві при певних умовах могли дати змогу вернутись в склад Директорії), а для керування галицькими справами (поскільки вони мали місце підчас перебування Галичан на території Наддніпрянщини) мало бути утворене міністерство по справах західної області УНР. В галицькому війську малось ввести інститут державної (політичної) інспектури, що вже існувала в наддніпрянській армії.

В цім напрямі й було поведено роботу, на перекір диктаторові Петрушевичеві, галицьким „отаманам“ і наддніпрянським буржуазним колам. Що до цих останніх, то вони перевернулись у великих галицьких „самостійників“. Ще в червні місяці кам'янецькі соціалісти-федералісти ухвалили резолюцію в справі взаємовідносин між Галичиною і Наддніпрянщиною. В цій резолюції, всупереч своєму „федералізму“, вони заявляли про своє небажання „федеруватись“... з Галичиною. З огляду на те, що Галичина „підготована до самостійного державного життя“, говорилось в резолюції, федералісти домагаються „незалежности Зах. Обл. УНР в її внутрішній та зовнішній політиці“. Федерация з Галичиною відкладалась до того часу, коли Наддніпрянщина також „підготується“ Оскілками, Балбачанами, Скоропадськими до „самостійного державного життя“.

Не зважаючи на протести й обурення „сборної“ буржуазії, 9. липня було встановлено Міністерство по справах З. О. УНР. С. Вітика (члена президії Трудового Конгреса, с.-д.) було призначено міністром. Диктатор Петрушевич порахував це за особисту для себе образу. Відносини ще дужче загострились. С. Петлюра, Головний Отаман, домагався підпорядкування Галицької Армії собі; соціалістичні партії домагались поширення державної інспектури на неї. Міністерство фінансів (в зв'язку з цим, чи без цього) затримувало безпосередню вилачу Галицькій Начальній Команді коштів на утримання армії. У відповідь на ці заходи Начальна Команда Галицької Армії повела свою оперативну і постачанську політику. Без згоди міністерства земельних справ і народного господарства тиллові комендантури галицької армії забирали в бувших поміщицьких маєтках хліб: цілі повіти в тилу брала комендантура в своє „носідання“, ігноруючи місцеву владу українського наддніпрянського правительства.

С. Вітик, Б. Мартос і Сіяк (комендант галицького залізничного робітничого полку, що влився в склад наддніпрянської армії ще до переходу галицького уряду до Кам'янця) стали центрами безпосередньої боротьби з боку галицької Диктатури. (Боротьба „літературна“

лежала на обов'язку гал. радикала д-ра О. Назарука). Усунення цих осіб з їх провідних місць, арешт Сіяка було виставлено передумовою для поліпшення відносин. Через якийсь час галицькій Диктатурі було зроблено цю уступку: Б. Мартоса попросили податись „на відпочинок“ (на його місце поставили більш підходящого для галицької буржуазії І. Мазепу), вітиківське міністерство скасували вітиківську „Боротьбу“, — припинили; Сіяк не був розстріляний Петрушевичем тільки через те, що зумів (хоч і з великими труднощами) втікти.

Але всі ці „реформи“ та „кабінетські кризи“ не поліпшили відносин і не могли поліпшити. Галицькі політики, що купчилися коло Диктатора, почували себе весь час незадоволеними: скаржились, що їх „обдурено“, що, замість зміни цілого курсу політики уряду й складення нового, буржуазного, поставлено на місце одної неприємної особи (Мартоса) другу, так само неприємну (Мазепу). В своїй пресі вони безперестанно лаяли наддніпрянське правительство за його „безладну політику“ і за „нездатність налагодити управління краєм“, підхваляючи в той самий час різких денікінців (під прапором преклонення перед їхнім „фаховим“ досвідом).

Ці постійні непорозуміння шкідливо одбивались на фронті, нерували суспільство, гальмували Мазепі справу утворення коаліційного кабінету (праві кола задовольнялись коаліцією з Петрушевичем). Соціалістично-революціонери попробували були ввійти в порозуміння з галицькими радикалами (Макухом, Когутом й іншими) в справі ліквідації диктатури, але радикали були зовсім інших поглядів, ніж галицькі соц.-демократи і, погоджуючись „в засаді“ з необхідністю скасування диктатури, практично підтримували її (покликаючись на те, що не можна зібрати кворума Виділу Національної Ради З. О. УНР, який тільки, на думку радикалів, і мав право скасувати диктатуру).

Питання не можна було ніяк розв'язати; його можна було тільки розрубати. Але розрубувати ніхто не одважувався (крім С. Вітика). Кабінет І. Мазепи, під впливом невдач на фронті, зробився більш уступчивим: диктатура, з різних причин, — більш непримиримою*).

24. Відносини з єврейською демократією (боротьба з погромами).
У відношенню єврейської демократії до національно-державних змагань українського народу не можна добачити специфічної ворожості, як то прийнято вважати в деяких українських правих колах. Навпаки, треба підкреслити, що загалом вся єврейська демократія — від правіших аж

*) Загалом же, по-за офіційними стосунками, відносини між Галичанами й Наддніпрянцями були цілком добрі. Багато галицької інтелігенції стало до праці в міністерствах та в комісаріатах на провінції. Відносини між галицькими й наддніпрянськими козаками були якнайкращі. Відносини між галицьким військом і населенням (селянством) були також гарні; спочатку населення поставилось до галицьких жовнірів з де-яким недовір'ям, але потім швидко (в великій мірі через відповідну агітацію українських соціалістичних партій, а також дякуючи посередництву між козаками і населенням спеціальних представників міністерства внутрішніх справ, прикомандірованих до галицьких частин на початку їх перебування на Наддніпрянщині) звикло до них і відносилось з прихильністю; селянам imponувала дисциплінованість галицького війська, і вони шанували його за „порядок“. З наддніпрянської преси багатоко прихильних до галицької демократії сатетей містила „Трудова Громада“ (орган с.-р.).

до комуністичних партій — ставилась до національно-визвольної української боротьби співчуваюче. В цім вона дуже сильно і вигідно відрізнялась від засліпленої московським шовінізмом російської інтелігенції та перебуваючих під її впливами буржуазних і робітничих російських кол на Україні. Конкретні прояви цього загального співчутливого відношення були, звичайно, ріжними з боку ріжних груп, в залежності від класово-політичного характеру тих груп. Комуністичні, радянські єврейські партії боролись проти Директорії і натомість підтримували українських комуністів в їх національних домаганнях, поставлених до радянського уряду. Праві єврейські партії й помірковані соціалістичні (меншевицького толку) підтримували Директорію і боролись з радянським урядом України. Коротко кажучи, відношення єврейської демократії до того чи иншого українського уряду в основі в значній мірі определялось тими самими причинами, що і відношення ріжних українських політичних партій та перебуваючих під їх впливами робітничо-селянських мас.

Коли з боку єврейської демократії і виявлялась часом неволя би загальна неприхильність до Уряду УНР, то завше тільки в наслідок погромів, від яких правительство УНР не в силі було гарантувати єврейське населення. Давня ворожість деяких груп українського населення до „жида“, — ворожість (що виростала на ґрунті соціально-економічних відносин і підтримувалась політикою старого царського режиму), під впливом злочинної агітації реакційних елементів (від яких не могла увільнитись українська республіканська армія), вибухала, в обставинах горожанської війни, в формі погромів єврейського населення. Та обставина, що склад Армії УНР постійно мінявся, що армія раз-у-раз переходила з місця на місце, що вона була дуже часто голодна і завше в своїй більшості обірвана та боса, що в армії служило багатько старих реакційних старшин, — все це не давало правительству УНР можливости виховати армію чи хоч ввести в ній потрібну карність, яка гарантувала населенню непричастність армії до погромних ексцесів. Зрештою, все це добре розуміла й єврейська демократія, і через це та її частина, яка, по своїм класово-економічним інтересам чи соціально-політичним переконанням, була споріднена з тими українськими групами, які творили УНР, ніколи не одмовляла в прихильности і підмозі українському республіканському правительству, вгамовуючи в собі гірке почуття заподіяної погромами кривди, обурення, гніву.

Поворот (в червні місяці) на Наддніпрянщину українського республіканського війська ознаменувався кількома погромами єврейського населення, вчиненими почасти військовими частинами, почасти ріжними бандитами. В Кам'янці, Городку, Смотричі і в інших містечках було пограбовано єврейське населення, було забито десятки Євреїв*).

Правительство ще в Рівному (в квітні місяці) звернуло увагу на те, що якісь невідомі особи ширять між населенням і військом погромні проклямації і тоді ж, разом з міністром єврейських справ, повело рішучу боротьбу з погромною агітацією. Війську Дієвої Армії було видано 10. квітня наказ — „всіх, хто тільки провадитиме погромну агітацію

*) За вчинення погрому в Городку і Смотричі було розстріляно українських військом 24 злочинці, спійманих на гарячій вчинку.

проміж козаками, задержувати і негайно віддавати до надзвичайного суду“. В наказі (підписаному т. в. о. Наказного Отамана Мельником і за Нач. Штабу Дієвої Армії Сінклером) пояснювалося, що погромну агітацію ведуть різні провокатори з метою знищення Української Народньої Республіки. В Кам'янці знов було помічено, що між військом ширяться погромні проклямації того самого змісту, що й в Рівному. Ясно було, що хтось погромну агітацію має за свій фах. Хто ж саме?

„Робітнича Газета“ відповідала на це питання такою здогадкою:

„Чи не криється вся ця справа в тій установі при Дієвій Армії, де тепер знову служить зважений прислужник Оскілка, Шапула, відомий садист, у якого в Рівному був електричний стілець для допитів. Тільки Шапула та їм подібні, усунуті тоді з посад, а тепер знов прийняті якимсь невидимим родом на службу, можуть піти на таку гнусну і ганебну провокацію, випускаючи погромні відозви. Провокаторська рука мусить бути відрубана. Або народне демократичне й соціалістичне правительство, або погромщики Шапули.“

Вказівка „Роб. Газети“ на контр-розвідку при Штабі Дієвої Армії мала рацію. Не тільки в контр-розвідці, але і взагалі серед військових „отаманів“ було чимало відомих погромщиків: Палієнко, Симосенко, Бідепко, Козирь-Зірка і так далі. Прямим обов'язком вищих військових властей було, що найменше, садовити отаманів-погромщиків до в'язниці. Однак військові влади не виявляли особливого завзяття в боротьбі з погромщиками-отаманами. Так, на домагання правительства названі вище перші три отамани були заарештовані і посажені до кам'янецької в'язниці, але через деякий час їх випущено без пред'явлення обвинувачення. Старшинський склад української республіканської армії мав в собі багацько старих царських та гетьманських реакціонерів, і з їхнім отруйним впливом трудно було правительству боротись, тим більше, що ще з перших днів існування Директорії військо було віддалене від правительства і весь час, не зважаючи на введення Інститута Державної Інспектури, творило „автономну“ „отаманську“ організацію*). Соціялістам-революціонерам коштувало багацько труду добитись введення політичної інспектури в армії і таким чином взяти хоч під частковий контроль правительства армію. Введення державної інспектури ріжні „отамани“ зустріли надзвичайно вороже: деякі з них просто не пустили інспекторів до своїх частин. Мотивували своє обурення тим що, мовляв, інспектура ображає їх, як ознака недовіри з боку правительства і що вона підриває авторитет старшин у війську, отже і карність війська, і так далі. Але немає сумніву, що головною причиною ворожості було небажання коритись політичному контролю, який в'язав „отаманам“ руки, як у випадку ріжних „переворотів“, так і . . . в погромній їхній діяльності. Все ж інспектура, як ми вже сказали вище, була введена і дуже прислужилась до спинення погромної діяльності ріжних „отаманів“**).

*) Так в газеті Штаба Дієвої Армії „Україні“ було вищено (в No 34, за 21. вересня 1919 р.) передову статтю „єдиний вихід“ цілком погромного характеру. Газету було потягнуто за вищення цієї статті до карної відповідальности.

**) На чолі Державної Інспектури стояв Кедровський (с.-р. за часів Центральної Ради, безпартійний, знов с.-р. і знов безпартійний, за часів Дирек-

Правительство Мартоса і Мазепи (і соціалістичні партії — с.-р. і с.-д.) безупинно боролись проти погромів. Газети були переповнені статтями, направленими проти погромщиків. 18. серпня Рада Народніх Міністрів ухвалила, по докладові Міністра єврейських справ К р а с н о г о, 1. видати до населення відозву від правительства в справі погромів; 2. запропонувати Головному Отаманові Війська видати наказ Дієвій Армії, щоби „командірів окремих військових частин, починаючи з молодших і до вищих, винуватих в бездіяльності або допущенні погромних ексцесів, негайно заарештовувати, як зрадників Батьківщини, і віддавати під надзвичайний військовий суд з самою суворою відповідальністю, включно до кари на смерть, і щоби розправлялись з погромними агітаторами і ріжними погромними бандами залізною рукою“; 3. „скласти негайно особливу урядову комісію з найширшими уповноваженнями для розслідування і боротьби з погромами“, яка „повинна виїхати на фронт“ для розслідування погромних ексцесів на місці; 4. запропонувати управлінню преси й інформації найширше розвинути діяльність проти погромної агітації.

Зазначені Радою Міністрів заходи було переведено в життя. Правительство звернулось з спеціальною відозвою до населення, в якій повідомляло про свої заходи, направлені на боротьбу з погромами, і закликало українське населення остаточно побороти погромні події, котрі руйнують країну і ставлять існування Республіки у велику небезпеку, а єврейське — до мирного співжиття з українським і спільної оборони Республіки*). Головний Отаман Республіканського Війська (С. Петлюра)

торії); він організував всі апарати Інспектури, закликавши до праці переважно соціалістів — с.-д. і с.-р.

*) Наводимо уривок з цієї відозви: „Соціалістичне правительство, котре стоїть на чолі Республіки, веде разом з Головним Отаманом Петлюрою рішучу боротьбу з погромами. Для розслідування всіх погромних подій, погромної агітації та передачі винних до надзвичайного військового суду, утворена Особлива Слідча Комісія з широкими правами. У комісію входять також представники єврейської демократії. В армії заведено важливий Інститут Державних Інспекторів, котрий енергійно бореться з погромами і погромними елементами в армії. Останній з Із д і с п е к т о р і в приєднався до пропозиції єврейського міністерства, щоби міністерство це мало своїх представників при Інспектурі. Головний Отаман видав низку наказів, у котрих він вимагає знищення в лив всякої спроби до погромів . . . Надзвичайний військовий суд виніс ряд смертних вироків — багато погромщиків вже розстріляно . . . Правительство готує активно допомогти Всеукр. Центр. Комітетові при євр. міністерстві в справі допомоги постраждавшим від погромів . . . Як тимчасову допомогу, асигновано з державних коштів більш двадцяти мільонів гривень. — Уряд твердо стоїть на ґрунті закону про національно-персональну автономію і готовий допомогти повному здійсненню її в житті. Єврейське населення активно підтримує УНР. В цілому ряді декларацій всі єврейські політичні партії висловились за цілковиту самостійність України. Єврейська демократія на чолі з Бундом, Обеднанцями, Поале-Ціон і Фолькс-Партай підтримує народне правительство; представники названих партій входять в Раду Єврейського Міністерства; єврейська демократія має своїх визначних діячів на відповідальних посадах у міністерствах“ . . . Вказавши далі на поширення погромних настроїв в большевицькому війську і на зменшення їх в українській армії, а також на те, що в рядах галицької армії бється багачко жовнівів Євреїв, правительство закінчувало заклик до єврейських громадян: „Пам'ятайте, що єдина для нас путь — це путь мирного співжиття з українським народом, котрий мусять бути і буде самостійним і ні від кого незалежним. Пам'ятайте, що путі українського і єврейського народів тісно зв'язані і мають за собою триста років

звернувся до війська з спеціальною відозвою, в котрій складав вину за погроми на ворогів УНР, зокрема на большевиків (які негов би навмисне, підкупали злочинні елементи, організовували єврейські погроми в тилу української армії), повідомляв про те, що єврейські політичні партії стоять на ґрунті української державности, що єврейське населення допомагає українській армії, піклуючись про ранених козаків, і закликав до рішучої боротьби з погромщиками і до братерського співжиття двох народів. „Кара на смерть мусить упасти на голову погромщиків і провокаторів, — писав Петлюра. — Більше карности й дисциплінарности я вимагаю від вас (старшин і козаків) в цьому відношенню, щоб ні одян волос не впав з голови невинного. З Богом на велике і святе діло визволення народів з ярма большевицького!“ *) Головна Команда Війська УНР також видала наказ про сувору боротьбу з погромщиками**).

зпущання і гніту над ними російського царизму. Як рівні громадяне республіки, захищайте разом з українським народом вашу спільну батьківщину. Хай жива Самостійна УНР! Хай живе братерське і рівне співжиття українського і єврейського народів на Україні! Хай живе нац.-перс. автономія! Хай живе зеднанне робітництва всіх націй на Україні! Хай живе соціалізм! Голова Р. Н. М. Б. Мартос. Нар. Міністр Євр. Справ П. Красний. Камінець-Подільський-Серпень, 1919 р.“

*) Відозва Головного Отамана від 27. серпня 1919 р.

**) Наводимо тут цілком цей документ: „Наказ Головної Команди Війська УНР 26. серпня 1919 року, ч. 131. — Українське хоробре військо, скуте національною свідомістю свого великого визвольного завдання, освячене крашними заповітами своїх пращів, непереможи й швидкою ходою посунуло вперед, до кращої долі, здобуваючи її своєю і вражою кровю. Самою історією судилося нашому славетному козацтву принести на своїх багнетах волю й паста своїй рідній землі і всім тим, хто на ній в давніх давен мирно оселився. А бандити всього світу, спіймані на гарячому вчінку, — большевики, наче б ті волохливі злодії, нестримано тікають на північ, в свій темний закуток. Проте на відьній, але запашеній нашій землі ще залишився сморід конаючого звіря-ворога. Йому було мало чесної крові вояцтва, — йому захотілося ще крові невинної, ні в чому неповинного населення. Темві люде — чорносотенці і черносотенці — (одна зграя), різні провокатори, кинувши зброю, повилазили зі своїх закутків і розпочали ганебну працю на нищому ґрунті. Вони завзято снують своє ганебне паутиння провокації, викликаючи погроми єврейської нації і часом підбурюючи на це страшне діло і деякі несталі елементи нашого війська. В такий спосіб вони хочуть оплямити перед усім чесним миром нашу боротьбу за волю і загубити нашу національну справу. Старшина й козацтво! Час нам знати, що єврейство, так само як і більшість нашого українського населення, зазнало лиха від большевицько-комуністичного павалу і зрозуміло вже, де правда. Найкращі єврейські партії, як ось: „Бунд“, „Обеднанці“, „Поале-Ціон“, „Фолкс-Партей“, рішуче стали на бік Української Самостійної Державности і руч-об-руч з нами працюють на користь їй. Час вже зрозуміти, що мирне єврейське населення — їхні діти, їхні жінки, так само як і ми, — були зневолені і позбавлені своєї національної волі. Йому нікуди йти від нас, воно залишається з нами з давніх давен, поділяючи з нами долю й недолу нашу. Лицарське військо, що несе всім націям України братерство, рівність і волю, не повинно спокійно слухати всяких пройдисвітів і провокаторів, жадаючих людського мяса. Так само воно не може спричинитися до тяжкої недолі Євреїв. Хто ж допускається такого тяжкого злочину, той є зрадником і ворогом нашого краю і мусить бути усунений від людського співжиття. Старшина й козацтво! Весь світ дивиться і не надивується на ваші визвольні подвиги. Не плачуйте ж їх, хоча б і випадково, ганебним ділом і не завдавайте нашій Державі цекучого сорому на весь світ. Наші численні зовнішні і внутрішні вороги вже використовують погромні події; вони вже тичуть

Особлива Слідча Комісія по справах погромів приступила до розслідування погромних ексцесів. В парі з цими заходами йшла матеріальна допомога постраждавшому від погромів єврейському населенню. 30. липня 1919 р. асигновано з коштів державної скарбниці на допомогу єврейському населенню міст і містечок 11.460.000 гривень; 24. жовтня на ту саму потребу — 20 мільонів гривень.

Всіми цими заходами, викликаними, безумовно, щирим бажанням правительства і українських соціалістичних партій цокласти край ганебним погромам, було досягнуто багато. Погроми, як такі, як масове грабінництво і вбивство єврейського населення, припинились. Відбувались ще тільки окремі погромні ексцеси, які чинились почасти окремими невеликими військовими бандами, почасти невідомими темними елементами. В більших містах, як в Кам'янці, Винниці, про погроми вже не могло бути й мови. Напружені відносини між ріжними „отаманами“ і „контррозвідниками“ і єврейським населенням продовжувались (деякі „отамани“ були твердо переконані, що „Україна — не Палестина“, і на цій підставі, коли не можна було чинити єврейських погромів, старались иншим способом „допекти“ єврейському населенню: заборонами зборів єврейських соціалістичних партій, безпідставними трусами і арештами єврейських громадських діячів), але й з цим велась боротьба.

Почуття образи і гніву викликане погромами серед широких мас єврейського населення вгамовувалось, і натомість виразно виявлялось стремління певних (споріднених урядові УНР) кол єврейського громадянства до активної підтримки правительства, активної участі в державнім будівництві та в обороні Республіки. Ще 17. липня єврейська делегація (Равін Гутман, представник Кам'янецької Єврейської Громади — Клейдерман, представник сіоністів — Ольтман, трудового єврейського населення — Крайз, Робітничої Партії Поале-Ціон — Драхлер, представник Бунда і Зєднаних Соціалістів — Боград) однодушно заявила, що всі представлені делегацією групи єврейського населення стоять на ґрунті самостійности Української Народної Республіки і стремлять до мирного співжиття і спільної творчої праці

в нас пальцями і цькуються на нас, ніби ми не гідні на незалежне державне існування і мусимо анов запрягтись в ярмо неволі. Я, ваш Головний Отаман, кажу вам, що якраз тепер на міжнародньому суді розв'язується справа — бути чи не бути нашому державному незалежному життю. Старшини й козацтво! У ваших руках ця справа. Виступайте зі зброєю проти справжнього ворога і пам'ятайте, що наше чисте діло вимагає і чистих рук. Будьте певні, що всіх ворогів краю застане сувора законна кара народнього суду, а помета, часто-густо не обміркована, це не козацьке діло. Всіх же, що підбурюватимуть вас на погроми, рішуче наказую вкидати геть з вашого війська і віддавати під суд, ако зрадників Вітчизни. Суд же нехай судить їх по їхніх вчинках, не жалючі для злочинців найсуворіших кар закону. Уряд УНР, розуміючи всю шкоду для Держави від погромів, видав до всього населення краю відозву, в якій закликає виступити проти всіх заходів ворогів, що підіймають погроми єврейського населення. Наказую всьому воєцтву пильно прислухатися до цієї відозви і найширше розповсюдити її серед населення та серед товариства. Наказ цей прочитати у всіх дивізіях, бригадах, полках, курінях та сотнях, як наддніпрянської й наддністрижської армії, так і серед повстанських частин.

Головний Отаман Петлюра.

Начальник штабу Головного Отамана, Отаман Юнаків.“

в українським народом, і прохали правительство вжити рішучих заходів до припинення єврейських погромів і тим дати єврейському населенню змогу вільно і спокійно віддатись праці, якої вимагає час — праці будови демократичної української республіки і відновлення господарчого життя в ній, а також взяти участь в активній обороні Республіки *). Після цього відбулось кілька конференцій єврейських політичних партій, зборів єврейських громад то що, які також заявили за підтримкою УНР і соціалістичного уряду її.

С. Золотаренко (єврейський соціаліст, псевдонім), писав 20. липня у „Вістнику Української Народньої Республіки“ (№ 21, 1919 р.):

„Зараз, коли почався знову наступ української армії і коли жидівські кола побачили, що нове соціалістичне правительство твердо і рішучо бореться з погромами, а армія так само розуміє вже, як шкідливі погроми для української народньої справи, почався серед жидівських трудових кол і робітництва прихильний до УНР рух. Всі жидівські соціалістичні партії, а також трудова частина жидівської громади Кам'янця заявили, що активно підтримують наш соціалістичний уряд і обстоюють незалежну Українську Республіку.

Цей новий рух в жидівських колах прийме досить великі розміри і, треба сподіватись, скоро знову ми побачимо українських і жидівських робітників і взагалі трудовий нарід на спільній праці по будованню нашої держави.“

Наводимо кілька фактів про політично-громадську діяльність єврейської демократії в час перебування уряду УНР в Кам'янці. 15. липня трудова група кам'янець-подільської єврейської громадської ради оголосила свою Деклярацію (підписану Я. Крайзом — головою трудової групи) в якій закликала єврейські трудові маси порвати з політикою „байдужого неутралітету“ і стати поруч з українським трудовим народом за самостійну, незалежну демократичну українську республіку. 21. серпня відбулось, в Проскуріві зібрання Єврейської Громади, яке заслухало й обміркувало доклад про діяльність Міністерства Єврейських Справ і висловило подяку Міністерству за його роботу, направлену на досягнення мирного співжиття єврейського і українського народів. Там же — в Проскуріві відбулися 23. серпня загальні збори місцевих організацій Бунда і Об'єднаних Єврейських соціалістів, які ухвалили підтримувати соціалістичний уряд УНР, приймати участь в державній роботі, допомогати найшвидчій реалізації закону про національно-персональну автономію (пова цим збори висловились за об'єднання в одну організацію обох партій). В двадцятих числах вересня відбулась в Кам'янці Губерніяльна Конференція Партії „Цейре-Ціон“ (сіоністів), яка займалась переважно організаційно-партійними справами. 17. жовтня відбулась в Кам'янці конференція Євр. Соц.-Дем. Роб. Партії „Поале-Ціон“, яку вітали представники укр. соц. партій і уряду (від УПСР — Н. Петренко, від УСДРП — П. Феденко, від уряду Міністр Праці О. Безпалко і Міністр Євр. Справ Красний). 1. вересня відбулась партійна конференція „об'єднаного Бунда“,

*) При цьому представники соціалістичних партій вказували на необхідність додержання правительством справді демократичного і соціалістичного курсу політики. Равін Гутман, в своїй промові (виголошеній на древній єврейській мові) дав большевиків (за те, що вони „опоганяли Божество“) і поклявся, що „в віруючій частині єврейства немає большевиків“.

яка в резолюції по політичному моменту зазначила, що єврейська демократія повинна брати участь в українськiм державнiм будiвництвi при умовi, що уряд поведе дійсно соціалістичну і демократичну політику*). Вже з цих неповних відомостей бачимо, що між українськими соціалістичними партіями і співзвучними їм єврейськими було досягнуте повне порозуміння, що єврейське демократичне життя входило в свою нормальну колію.

В урядових установах УНР, особливо в рiзних законодавчих комісіях і в самих міністерствах (праці, народнього здоров'я і опікування, народнього господарства, внутрішніх справ, не кажучи вже про міністерство єврейських справ), працювало багацько соціалістичної єврейської інтелігенції.

Підчас війни з Денікіном єврейське населення (в Бердичеві й інших містах) охоче йшло в ряди української республіканської армії; єврейські ремісники багацько працювали для постачання армії одяжі і чобіт. Єврейське жіноцтво доглядало ранених по шпиталях.

Так поліщувались відносини між українським і не-українським громадянством на директоріанському боці. З часом безумовно дійшло б до тісного зближення та до спільної праці обох груп, коли б російська реакція (під проводом Денікіна) не зліквідувала другої УНР**).

*) З огляду на інтерес цієї резолюції, подаємо її тут цілою: „Зрадницька політика російської буржуазії в перший період російської революції з одного боку, та гетьманська реакція, котра спіралась на німецькі реакційні батети з другого боку — підготовили психологічно ґрунт для большевиства на Україні.

Об'єктивні умови українського життя та короткозорі політика комуністичних лідерів привели до повного розгрому в рядах робітничої демократії, загострили взаємовідносини між містом і селом та підготували ґрунт для чорної реакції.

В ліквідації большевиства на Україні беруть участь чорні сили, котрі, спіраючись на західно-європейську реакцію Алпанти, ґрунтуються коло Денікіна і Полаків і ведуть боротьбу з демократією на Україні.

Приймаючи все це на увагу, нарада вважає, що для жидівської робітничої демократії, можливо і необхідно йти поруч зо всіма соціалістично-демократичними силами всієї України, щоб будувати самостійну, правдиво-демократичну Україну і рятувати останні здобутки революції, при слідуючих умовах:

1. Українська соціалістична демократія повинна категорично відмежуватися від тих реакційних та шовіністично-дрібнобуржуазних елементів, котрі в процесі українського руху присмоктались до української демократії і в деякі моменти зводили її з революційного шляху.

2. Повинні бути відбудовані всі політичні, професійні та культурні робітничі організації, арештовані робітники — звільнені, винні в належності до комуністичних організацій — амністовані.

3. Організуються робітничі ради для контролю за продукцією та за здійсненням робітничого законодавства. Конституція робітничих рад вироблюється в найближчій часі при участі представників професійних та політичних організацій.

4. Як можна скоріше видається закон про Українські Установчі Збори і призначається термін їх скликання.

5. В питаннях, які мають відношення спеціально до жидівського життя, рішуче слово належить жидівській демократії“ („Роб. Газ.“ No 492, 9. вересня 1919 р.).

**) Згадаємо ще тут про затвердженій Директорією в травні місяці 1919 р. закон про єврейське громадське самоврядування, який являється доповненням і розвитком закону про національно-персональну автономію. По цьому закону було дуже поширено компетенцію єврейських громадських рад і прирівняно їх — в сфері їх компетенції — в правах і обов'язках до міських громадських самоврядувань.

Додатки до тексту.

І. Ось виривки в цієї відозви:

„Перед Трудовим Конгресом УНР стоїть питання про організацію — як в центрі так і на місцях — такої влади, як б могла довести до визволення робітництво і селянство нашої землі. Пролетаріат і селянство України, піднявши повстання проти гетьмана і панів, добилися знищення влади цих гнобителів народу, але своєї твердої революційної влади демократія України ще не організувала. Якої ж влади треба добиватися робітникам і селянам?

Революційна демократія України повинна установити таку владу, котра мала б силу знищити горожанську війну, бо вже дуже багато розлилося селянської та робітницької крові в цій міжособній боротьбі в середині революційного народу. Правительством гетьмана було урядом горожанської війни, бо там сиділа невелика купка найбагатших панів, яка панувала над всім трудовим народом України. Не помирилися ми з цією властю і скинули її. Але в той час, коли ми цю владу скидали, ми бачили другий спосіб організації влади, який нам пропонують більшовики і ті люди, що до їх пристали. Це рада робітничих і селянських депутатів. Цілий рік ці ради є в Росії і ми бачимо, що влада рад є безконечна громадянська війна.

Справді, як організовані ради депутатів у Росії? До останнього часу там не було рад селянських депутатів, бо їх більшовики розганяли, як „буржуйські“. Цілий селянський клас, якого найбільше в Росії, було відкинуто від голосування в ради депутатів. Більшовики кажуть, що там є ради робітничих депутатів. Але й робітничі ради, коли не послухають в чім більшовиків, зараз ж розганяються найнятими китайцями та латишами. Совітська влада в Росії являється пануванням більшовицької партії над робітництвом і селянством. Через те в Росії вічна війна. Встають не „буржуї“, а селяне, заявляючи, що влада більшовицьких рад є насильство купки людей над всім народом.

Тепер менша частина Української Соціально-Демократичної Партії, думаючи „спастися революцією“, відділилась на VI. Конгресі нашої партії, який відбувся 9.—12. цього січня, в окрему фракцію „незалежних“ (всього 10 делегатів) і стоїть за заведення на Україні влади рад робітничих і селянських депутатів.

Нічим іншим ця „влада рад“ не може бути на Україні, як перенесенням більшовицького панування на Україну з усіма наслідками його: голодом, зростаючим безробіттям і невпинною горожанською війною в середині саме тих клас, які зробили українську революцію. А що так станеться, коли б у нас було заведено режим рад, видно з того, що сила військова знаходиться в руках більшовиків, які придуть зі своєю „червоною армією“ із Москви і встановлять не таку владу, якої хочуть деякі наші товариші, а якої забажається московським більшовикам. Почнуться ревізії хліба і всього, чого треба більшовикам, бо всі стремляться на Україну для того, щоб на дурницю поживитися її багатствами.

Всяка спроба завести на Україні владу рад означає громадянську війну і панування російських більшовиків, які встановлять тут „диктатуру пролетаріату“ — владу города над селом. І це на Україні, де селянства більше, як 80 процентів. Те селянство, яке, може, ще не розуміючи, йде за льовунгами „совітов“, саме одвернеться від них і стане ту „владу рад“ проклинати, як це є в Росії. Знову на Україні запанує внутрішня горожанська війна, яка буде найкращим приводом для імперіалістів усіх країн вмішатись у внутрішні справи України. Знесилена кровавою внутрішньою боротьбою українська демократія — селянство та робітництво — знову попаде в неволю до чужоземних і своїх капіталістів, які ждуть собі допомоги з Одеси, де висадилася французьке військо. Знову через неволю загине з таким трудом здобута незалежність і єдність українського народу. Шлях, на який ведуть нас партії горожанської війни, що стоять за диктатуру

рад депутатів, буде загибеллю для Української Революції і джерелом великого лиха для нашого робітництва і селянства, яке, ослаблене і дезорганізоване, може легко потрапити в ярмо імперіалістів і загубити всі свої соціальні й національні здобутки... Нам потрібен єдиний соціалістичний фронт, потрібна демократія, а не диктатура, власть всенародня, а не терор купки авантюристів. Революційна демократія України повинна встановити на Україні власть усього народу, організувати народоправство. Тільки при повній рівності громадян Української Республіки в справах можливо припинити горожанську війну. Проти рівноправності стоїть буржуазія, проти рівноправності стоять більшовики, бо й буржуазні партії й ті партії що йдуть з більшовиками, являються партіями громадянської війни. Єдиний порятунок в переживаний час Українська С.-Д. Робітничая Партія бачить не в диктатурі одної класи над другою, а в повній демократії, в народоправстві.

Пролетаріят сільський і городський, во імя успіху нашої революції не повинен обявляти своєї класової диктатури. Ми — бідний і темний український народ — не бачили справжньої демократії, бо жили весь час то під царським, то під гетьманським пануванням, і ми мусимо всі сили покласти на те, щоб у найскоршому часі був скликаний всім народом вибраний парламент України. Так само на місця влади має належати органам всенароднього демократичного представництва (народним управам котрі негайно перевибираються), а не радам депутатів... Ми маємо перед собою добрий приклад — Ірманию, де революційна демократія стоїть не за власть рад, а за владу демократично вибраних усього народу. В Ірманії скликається Установче Зібрання і ради депутатів там провадять тільки контрольну роботу. Хоч капіталістичний світ і стає на шлях соціальної революції, але ніде — окрім Росії, не має диктатури рад депутатів і по всьому світі в цей початковий момент соціалістичної перебудови селянство і робітництво бореться не за диктатуру окремих клас, а за власть всенародню, за демократію. Тільки цей шлях демократії може нас урятувати від анархії, зберегти незалежність УНР і положити початок організації народнього хазайства на основах, які б довели нас до повного торжества соціалізму. Хай живе загальне, рівне, пряме, тайне виборче право! Нехай живе демократія. Хай живе соціалізм!

Центральний Комітет Української Соціально-Демократичної Робітничої Партії“ („Роб. Газ.“ No 441 — 25. січня 1919 р.).

2. Свої погляди на українську національну справу Х. Раковський висловив між иншим на засіданню Київської Ради Роб. Депутатів (13. лютого), на якому були присутні, крім Раковського, й інші члени уряду — Пятаков, Коцюбинський, Скрипник, Затонський, Бубнов і Щаденко. На початку засідання голова уряду Раковський виголосив довгу деклараційну промову, в якій зовсім не зачепив національної справи. У відповідь на промову виступили представники фракцій, які, зазначаючи відношення фракцій, до наміченої Раковським політики радянського уряду, вказували на замовчування національної справи. Представник Єврейської с.-д. Партії „Поале-Ціон“ вказав на торішні помилки радянської влади на Україні, яка пішла проти національних здобутків української революції. Тепер проклямовано Українську Радянську Республіку, — сказав він наприкінці своєї промови, — але цього мало. Треба припинити політику ізолювання певних партій від участі в роботі; треба всіх притягти до спільної праці. Представник російських соц.-дем. інтернаціоналістів підкреслив, що на Україні творчою владою може бути „тільки спілка пролетаріату й селянства, а не диктатура пролетаріату над селянством“. Лівий укр. соц.-рев. Качинський гостро критикуючи промову Раковського і декларацію, сказав: „Багато там говорено, та мало сказано. Про взаємовідносини України й Росії не сказано нічого, не сказано того, що треба було сказати ясно, а саме що тільки вільний соціалістичний союз цих двох держав повинен лягти в основу їх взаємовідносин. Так само про мову на Україні по суті нічого не сказано“. Лівий „Бундовець“ Рафес, закликаючи комуністів не однікати від роботи інших радянських партій, не кидати їм докорів „в приспосібляемости“, закінчив свою промову словами: „Горе тій партії, тій владі,

яка не візьме на увагу всіх особливостей країни! Ми визнаємо, що тільки на цій основі, на узгодженню всіх місцевих умов і особливостей, при співробітництві всіх радянських сил — зможемо закріпити радянську владу на Україні". У. с.-д. незалежник Авдієнко зауважив, що в декларації Уряду і в промові Раковського цілком поминуте „важливе на Україні національне питання і питання про роль пролетаріату в розв'язанню національної справи". „Боротьба з буржуазією в кожній країні є справа пролетаріату тих країн. Для успіху тої боротьби треба організувати пролетаріат кожної країни. Між тим т. Раковський нічого не сказав, що має зробити тимчасовий уряд, щоб зорганізувати і притягти до революційної боротьби український пролетаріат", — закінчив Авдієнко. Представник Об'єдн. Євр. Соц. Роб. Партії Литваков сказав: „Проти декларації Раковського чи з приводу неї нічого не можна сказати, бо в ній нема нічого певного". В оборону „Тимчасового Уряду" виступив один тільки промовець — комуніст Хейфец, який між иншим заявив, що комуністи рішуче не допустять, аби було підкреслювано українське походження українського пролетаріату і селянства".

Невдоволений такою критикою, Голова Тимчасового Р. С. Уряду України Х. Раковський виголосив другу промову, в якій, висміяв національні домагання українських соціалістів, назвав питання про мову в школі і в урядах Української Республіки „лігвістичною музикою" і заявив, що „декретування української мови, яко мови державної, є реакційним, нікому непотрібним заходом". — „Кому потрібне це? — запитав Раковський. — Тій імпровізованій інтелігенції та бюрократії, яка творилася самостійною Україною? ... Я особисто, пробувши в Києві всього 5 місяців, вільно розумію кожного Українця ... Тут посилаються на селянство, але ж селянство вважає себе руським" ... *) Далі Раковський навіз низку давно відомих заявлених і цілком безпідставних аргументів, направлених проти українського народу як нації й проти української культури. Промова ця справила дуже прикрі враження на присутніх.

Гарний принцип про рівноправність всіх мов на Україні, мав фактично негативне значіння, поскільки ним прикривалося ігнорування культурних потреб українських робітників і селян. „Червоный Прапор" слушно писав з приводу цього:

„В заявах Уряду про недопущення ніяких привілеїв для мов та про рівноправність всіх мов на Україні, криється найгірша привілея для вихованої царською русифікацією, як туземною, так і перевезеною гетьманом з Петрограду і Москви інтелігенції, — привілея — не знати і не хотіти знати тієї мови, на якій говорять десятки мільонів народу ...

Нам говорять про привілеї; але коли ця привілея є в інтересах культурного розвитку десятків мільонів селян, тисячів робітників, то ми не боїмося її. Коли не боїмося зробити соціальне насильство над буржуазією, то так само не

*) Подібні погляди розвивав Х. Раковський і в пресі. В „Известиях В. Ц. И. К. С." No 2 (554), 3. січня 1919 року вміщено статтю Х. Раковського — „Безнадежное дело". В цій статті він (аргументами представників старої царської імперіялістично-гнобительської Росії) пробує довести, що українського народу власне немає. „Поперед цього, — пише в цій статті Х. Раковський, — етнографічні відміли Українців від Руських являються сами по собі незначними ... Що ще більш важко, це те, що між українським селянством бракує того, що зветься звичайно „національною свідомістю" ... Український пролетаріат являється, по своєму походженню, чисто руським. Відомо також, що міське населення в Києві на три четверти не-українське, а в Одесі українців всього 10%. Відомо теж врешті, що в межах України, тієї України, котру собі рисували автори третього Універсалу, тоб-то в межах 8 губ. і 9. тавричеської без Крима, після статистики 1897 р., мешкало поверх двох мільонів Великоросів ... Врешті навіть поверхово знаючим Україну відомо, що промислова буржуазія і більша частина поміщицької класи — руського, польського або жидівського походження" ... Після наведених аргументів Раковський робить висновок, що українська справа разом з Україною являється не стільки реальним фактом, скільки вигадкою української інтелігенції.

боїмося зробити і невелике насильство над тою ж буржуазією та інтелігенцією, примусивши її знати мову того народу, на кошті якого вона живе.

І комуністи, розуміється, не насильства тут бояться. За їхнього космополітизму виглядає ні що інше, як не дуже прикрита русифікація“. („Черв. Пр.“ No 12, — 15 — II — 1919 р.)

Практика радянської влади цілком виправдала побоювання українських соціалістів. Ось приклади: Перший. — На листі Комісара Головної Військової Санітарної Управи під числ. 3453, з 10. лютого 1919 р. до Комісара Головного Інтендантського Управління, ад'ютантом Начальника Іарнізона м. Київа було покладено таку (до речі безграмотну) резолюцію: „Комісару. В Советской Россіи пишут только русским языком, расходывают народные деньги не разбираются для найма переводчиков. Прошу писать по русски. Ад'ютант (підпис)“. („Черв. Пр.“ No 10 — 13 — II — 1919 р.) Другий приклад: „Із Харькова No 1077, 30, 18, 17, 24. Циркулярно. Завгубоучтель Харьків, Київ, Катеринослав, Полтава, Чернігів і Іспот Харьків, Київ. Пропоную розпорядитись підлеглим установам, щоб все діловодство та службові зносини велись в и к л ю ч н о н а р о с і й с ь к і й м о в і. No 1362. Завполетль України Кролевецький“. Додати до цього документу не можна нічого, хіба тільки те, що написаний він був, паном завідующим почтами на Україні, звичайно, на „русском языкѣ“ і поданий нам в перекладі. Третій — „До всіх відділів бухгалтерії та статистики. В наслідок розпорядження керуючого ділами Надзвичайної Комісії по харчуванню Київського військового району, прошу керуючих відділами усі виходячі папери — листування від Надзвичайної Комісії до військових установ та частин військ, перебуваючих у Києві, провадити в и к л ю ч н о н а р о с і й с ь к і й м о в і. Завідующий ділами Колеті Добровольській, Діловод Соболев“. („Ч. II.“ No 13, 25 — II — 1919 р.). В оправдання і пояснення цього документу можна вказати хіба тільки на те, що по свідки в Києві і на Україні взагалі перебували в той час московські, а не українські війська, являлось природним писати до військових установ на Україні на їхній рідкій мові — московській. Інтересна деталь. Всякі „фаховці“, що запрудили державні установи на Україні в часів гетьмана і були придушені німцями „ізообразять Українців“ тоб-то вести діловодство хоч і по-каліченою, а всеж українською мовою, з приходом „українського“ радянського уряду Раковського рішили, що минув час українського „насильства“ над ними і одразу перевели все діловодство на „общелонятний“ язык. Це так кидалось у вічі всім, що навіть колеги Раковського мусли ніколи спиняти таку спритність добровольческо-гетьманської „братії“. Ось наказ-циркуляр по комісаріату контролю: „До всіх товаришів Комісарів і завідуючих контрольними відділами. Лютого 28. дня 1919 р. No 677. Виявлено, що деякі контрольні установи почали знов вести своє діловодство на російській мові, не зважаючи на те, що до цього часу діловодство велось на українській мові. Ба ж а н о б у л о б, щоб мова в діловодстві залишалась та, яка була до переходу влади в руки Роб.-Сел. Рад, але кожна установа повинна давати відповідь на тій мові, на якій було відношення. Уповноважений Нар. Комісаріату Контролю Лавдер. Завідующий канцелярією А. Кондратенко“. Звичайно, з того „бажано було б“ нічого не виходило: русифікація державних установ йшла повним темпом.

3. Вказуючи на початок селянських повстань на Україні проти окупаційно-реквізичійної політики „Робітничче-Селянського Уряду“ і звязуючи ці повстання з загальною націоналістично-московською політикою цього уряду, що йшла в розрив з основним домаганням українського робітництва і селянства — незалежності Української Соціалістичної Радянської Республіки, „Червоний Прапор“ (орган у. с.-д. незаал.) писав про ті мотиви, які спонукували незалежних обстоювати постулат незалежності УСРР слідує:

„Перше заперечення, яке нам виставляють зараз проти суверенности Української Соціалістичної Республіки, так це те, що Радянська Росія зараз голодає, а ви тут, мовляв, 'незалежність' свою лаштуєте та всякі кордони муруете. Це є зовсім зайве і контрреволюційне.

Ні, ніяких кордонів не треба, а значить і піяких рахунків і товарообмінів нема чого розводити. А все робиться просто. Є хліб на Україні, значить треба його дати і російському голодаючому робітнику, і дати стільки, скільки йому

треба. А позаяк ця справа невідкладна, то і товарообмін розводити нема коли, а просто бери у кого можна, особливо у селянських буржуїв і вивозь.

І от з усіх інформацій, які надходять до нас з м'єсць, видно, що на селах в деяких місцях зараз робиться щось неймовірне. Приходять купки озброєних людей і беруть не тільки хліб, а все, що тільки можна взяти, і вивозять. Селяне, не розуміючи в чім річ, обурюються так цими одвідувачами, що в деяких селах, як передають сами ж селяне, вже і окопи приготовані самими селянами проти таких претендентів. Річ в тім, що береться хліб без всякого плану, самочинно і без грошей в більшості. Береться хліб і мішочниками, береться і урядовими агентами, але береться все захватом, неорганізовано і так впливає на селян, що навряд чи довго такі хлібні операції будуть можливі. Та і взагалі треба сказати, що насильством, примусовими мірами з нашого селянина багато не візьмеш.

Отже хліб то хліб, але як його взяти краще і більше, це вже залежить од тих способів, од тієї системи, по яким переводиться ця хлібна операція. І от звичайно, всіма засобами дбаючи про негайну допомогу Російській Соціалістичній Республіці хлібом і иншими продовольчими предметами, ми все ж таки в першу чергу мусимо звернути увагу на хибність тих методів, які для цього вживаються. Бо хоч Робітничо-Селянський Тимчасовий Уряд України і виче б то, по заявам Затонського і Скрипника, суверенним, але в роботі біжучій цього і не видно. Бо в першу чергу уряд мусів і мусить зараз звернути увагу на налагодження правильного товарообміну з Росією і, в першу чергу, наділення Росії хлібом. Але для цього необхідно закласти умови, ці умови розяснити українському робочому селянському люду, щоб видно було, що це не грабіжництво, як деякі вороги радянської влади на Україні язосують, а що це необхідна і неминуча добровільна допомога одної незалежної і суверенної соціалістичної радянської республіки другій — такій же. Треба, щоб хліб і инші продукти, які необхідні в дану хвилину для Радянської Росії, були дані добровільно українським революційним робітничим міста і села, а це можливо тільки в тому разі, коли наше, особливо селянське, робітництво бачитиме ясно, куди цей хліб іде, кому його дадуть, скільки його треба і що за цей хліб, чи за инший продукт вони, робітники селяне Української Республіки матимуть від робітників і селян Російської Республіки. А це можливе тільки тоді, коли Україна не на словах, а на ділі буде суверенною, коли сами робітники України будуть господарями в своїй соціалістичній республіці, а не сторонні претенденти.

Отже питання суверенності, а в зв'язку з ним і ясність умов товарообміну між соціалістичними республіками є головною передумовою в справі наділення Росії хлібом і иншими-продуктами. Нам зараз же закинуть, — а, так ви за таможні; кордони хочете будувати між республіками в той час, коли це треба зробити негайно, бо инакше там вимре людність, вимруть найкращі революціонери і соціалісти. На це ми мусимо відповісти, що від того, що буде учот і реєстрація вивозу, ще не значить, що будуть таможні, яким немає місця в соціалістичній республіці, а що до кордонів, то звичайно, коли ми маємо діло з суверенним правительством, то зрозуміло, що і держава, значить, суверенна, а коли це є, то, звичайно, мусять бути і кордони в державі. Далі нам скажуть, що ви, значить, стоїте за те, щоб вам за хліб та зараз і матерія була з Росії, чи инші товари, і взагалі ви за кожную зернину чи паляницю хочете зараз же в такій кількості і одержати товар з Москви, а це вже не тільки буржуазна формальність, а навіть і контрреволюція, бо цим ви проволікаєте час і морете голодом людей Росії і губяте всю пролетарську справу.

На це наша відповідь така, що мати правильний товарообмін і учот вивозу, це не значить, що треба зараз же і одержувати за кожную паляницю чи зернину. Ні, це значить, що можна негайно вивезти 50 мільонів пудів хліба і знати, що його вивезено і звано робітникам Росії, а за це не тепер, так згодом, а робітники Української Республіки одержуть і ліс, і мануфактуру і все, що тільки зможе дати робітникам Росії. Коли ж він ні тепер, ні згодом не зможе повернути продуктами за все те, що взяв, то значить немає і не може бути правильного соціалістичного товарообміну. Тоді може йти питання про одноразову чи постійну допомогу робітників одної соціалістичної держави другій. Так це теж треба ставити ясно і одверто. Допомога, так допомога і коли вона необхідна, то селянський

український робітник мусить її дати, але знов таки тільки організованим порядком і учотом, а не самочинними реквізиціями і мішочними операціями.

Отже, чим швидче і чим ясніше буде поставлена політика Уряду України, як незалежної соціалістичної республіки, чим швидче буде проведено політику правильного товарообміну, тим швидче й успішніше піде справа з наділенням хлібом і всім необхідним робітників Російської Соціалістичної Республіки.“ („Червоний Прапор“, за 28. лютого 1919 р.).

4. Для характеристики зазначеного моменту подаємо тут текст телеграфної розмови між Начальником Кам'янецької Залоги О. Жуковським (Кам'янець) і членом Директорії А. Макаренком — від 25. березня 1919 р. — Турбу-ючись справою ліквідації Комітету і утворення нового кабінету, А. Макаренко говорив О. Жуковському (соц.-рев. — начальникові кам'янецької залози):

„Я сам — Макаренко. Доброго здоров'я, Олександр Тимофійович! Я хотів перебалакати з Аркадієм Степановичем (Степаненком) в справі організації кабінету міністрів. Я уловився, що буду в Кам'янці 23. березня. Тепер виявилось досить скрутно становище через те, що Остапенко і Мацієвич своєчасно не поїхали до Одеси і таким чином тепер не ясно: що ж воно — чи є згода з Антантою, чи нема. А від цього залежить в значній мірі позиція нового кабінету.

Однак, час не жде і зараз необхідно провадити (далі) діяльність міністерств, особливо військового та земельного, бо вже намітився перелом в настрою народу до большевиків; необхідно заводять дійсний лад життя в звільнених від большевиків місцевостях.

Зараз в деяких напрямках провадиться блискуче наступ нашого війська; населення веде активну боротьбу разом з нами. Але необхідно допомогти йому (населенню) культурно-освітньою працею і особливо матеріальними засобами. І от цю роботу можна буде найуспішніше провадити, коли міністерством будуть керувати щирі демократи. Мені здається, що новий кабінет, по сумі даних, які ми маємо, не піде на розрив з Антантою, а може лише змінити тактику в переговорах... Що ж до внутрішньої політики, то ми вже вживилися з представниками соц.-рев. центр. течії й есдеків. Очевидно наше положення на фронті полекшить нам справу об'єднання партій в державній роботі.

Ті партії, що працювали раніш в контакті з большевиками, тепер вони (Шинкарь та одиодумці його) зрозуміли вже заміри московських большевиків окупувати Україну виключно в своїх матеріальних інтересах. Це, а так само і зміна настроїв селянства, особливо тепер, коли воно вбачає можливість здійснення земельної реформи, мусить переконати наших лівих в антибольшевицьких настроях широких мас. От тільки задача — скоріше налагодити наш державний апарат і одночасно повести роботу по об'єднанню нашого єдиного національного державного фронту.

Я дуже прошу Вас, Олександр Тимофійович, взятись активно до великої роботи і допомогти як найскоріше зорганізувати правительство. Я балакав з М. Ковалевським і Б. Мартосом і вони згодилися охоче увійти в кабінет.

Я гадаю, що той кабінет, про який одержані відомості і який викинув аяшлаг, задається, „кабінет спасенія революції“ (мова йде про Комітет Охорони Республіки — Автор), — склався в бажаному складі і свою фірму та якісь спеціальні завдання поставив тільки через те, що вбачав кілька днів тому повну катастрофу нашого фронту. Тепер же, коли велика (військова) операція буде виграпа і вивязиться дійсно антибольшевицький рух селянства, члени кабінету певно погодяться на тому, щоб провадити внутрішню і зовнішню політику так, як то намічалось на спільній нашій нараді, себ-то: ми не перериваємо з Антантою, а може переносимо тільки переговори до Парижу, а коли згода в Одесі відбулась на умовах неутручання в наші внутрішні справи і забезпечення, само собою розуміється, оповіщених Директорією соціальних реформ, ми годимося з тим; що до внутрішньої політики, то йдемо на порозуміння з нашими лівими партіями, і коли б московські большевики хотіли замиритися з нами, ми пішли б на зустріч, не перериваючи добрих відносин з другими державами.

По відомостях, які я одержав у Станіславові (в Галичині), большевизма, в його московській формі, не можна сподіватись ні в одній європейській державі

навпаки, всі провідники соціалістичних партій сподіваються незабаром реакції. Антантські держави, в згоді між собою, вирішують долю всіх народів, які брали участь у війні. Окремі члени (урядів цих держав) мають добрий погляд на нашу державність, але не допускають можливості вищої форми влади, як парламентаризм. Ви знаєте вже, що з пропозиції Антанти відбулось порозуміння на польсько-галицьким фронті і що представники Галичан йдуть до Парижу; отже значить розпочнеться на Міровій Конференції наша українська справа. З огляду на це Галичане жахаються від думки, що наш уряд може поставити себе вороже до Антанти. І, справді, від Антанти очевидно багато залежить наша державність. При її участі в найближчій часі буде встановлено межі від Польщі, Чехії, Угорщини і Румунії, а там далі, як можна сподіватись і від Росії.

Новий Уряд Угорщини, який називають большевицьким, зразу ж пішов на поклон до Антанти; єсть також відомости, що й російські большевики зробили нову пропозицію Антанті, якою уступають Антанті дуже багато території, особливо нашій — на Півдні, в формі окупації; крім того уступають територію Румунії й Польщі. От яка ситуація, як обережно треба намічати внутрішню й особливо зовнішню політику.

Я багато дав би Вам матеріалу, який пояснює неминучу загибель большевизму, але певен, що Ви й сами то добре знаєте. Скажіть, що порішили соціалістичні партії і який мають погляд на продовження роботи. Мушу зазначити Вам, що на місцях партійної роботи зовсім не помітно. Село живе своїм життям; ніких інформацій од наших партій немає, і було б великою помилкою центральних (партійних) комітетів вирішати серйозні питання що до форми влади і настановити на заведенню чогось подібного до московських совдепів, не перевірявши, чи дійсно потрібна селянству московська форма влади і чи можливо зараз ризикувати одкинути симпатії деяких держав до нас одкинувши парламентаризм. Я кінчив.“

Подібні міркування викладав і член Директорії Швець делегатації Комітету. А ще більше віри до Антанти та ворожости до „совдепів“ було в С. Петлюри та П. Андрієвського. Останній зачислав до „совдепчиків“ не тільки укр. соц.-рев., але навіть і укр. соц.-дем., вимагаючи рішучої боротьби з ними.

5. Питання про місце й значіння терору в практиці російських большевиків заслуговує на серйозну увагу як з практичного так і з теоретичного боку. Як відомо, катування жертв було введено „чрезвычайками“ майже в принцип. В „Еженедельнику Всероссийской Чрезвычайной Комиссии“ серйозно дебатувалось питання про „введення в систему диктатури пролетарната пыток“ (В. Камков: „Органический недуг“. — Збірник лівих російських соц.-рев. — „Реслубка Совѣтов“, берлінське видання). Немає сумніву, що тут маємо до діла з психопаталогією. На Україні терор „чрезвычайок“ набрав загалом далеко більш жакливых форм, ніж на Московщині, що треба пояснити коли не цілком то в великій мірі національною ворожечою й окупаційними моментами радянського режиму. Про жорстокости „чрезвычайок“ на Україні в цей час оповідались жакливі речі. Наводимо тут уривок з оповідання укр. с.-д. К. Кошевського про „роботу“ Київської Чрезвычайної Комісії (в момент перед залишенням Києва Радянським Урядом):

„Праця чрезвычайок була розвинена в загально-державному масштабі: у всіх організаціях, установах, урядових і приватних інституціях, домових комітетах, військових частин — були утворені „комячейки“ і завзято працювали „секретні співробітники“ чрезвычайок. Це була вакханалія яка тяглась сім місяців і наслідком якої є більш як тридцять тисяч замордованих, забитих жертв тільки в одному Києві. Чрезвычайка міцно опделла весь Київ, майже на кожній вулиці була філія Київської Губерніяльної Чрезвычайної Комісії, які завжди були переповнені увязненими.

Людині, що лише ці рядки, прийшлося цілих три місяці пробути в лабетах чрезвычайки і все, що тут говоритья, є щира правда, яку пережив сам автор.

Арешти робилися переважно вночі. Людину хапали з ліжка і зробивши трус, забравши все, що можна було взяти автомобілем, одвозили в чрезвычайку. Але це були звичайні арешти, так би мовити „біжуча праця“. Арешти чинилися

скрізь, де тільки збиралося більше однієї людини. Ловили на вулицях, в театрах, кінематографах, садах, каварнях, в трамваях, словом всюди, де було повітря. За сім місяців свого царювання чрезвычайка розкрила кілька сот „контрреволюційних“ змов, які всі мали цілком „свергнути советську владу“. Були заговори і українські, і польські, і чорносотенно-монархічні, і, навіть, в останній час було розкрито „бразильську“ змову, наслідком чого був розстріл всього бразильського консульства.

Головна резиденція чрезвычайок містилася в крадній частині Києва — Липках. Тут містилася Всеукраїнська Чрезвычайна Комісія, а також і знаменитий „особий відділ“, котрий не випустив ні одного з заарештованих живим. Тут також катували і вбивали в пяти місцях — на Левашовській вул., Садовій, Катериновській і Лизаветинській.

Арештованих тримали у темних льохах без вікон, в яких завжди горіла електрика. Першим запитанням в'язнів до новоприбувшого було: — „Що зараз, день чи ніч?“ Умови пробування в „камерах“ чрезвычайки були абсолютно неможливі; набивали людей так повно, що не можна було не тільки лежати, але навіть сидіти. Вентиляції не було ніякої. Крім того, старанно морили голодом. Іжа була така, що її свіжа людина не могла їсти кілька день, поки певельний голод не примушував їсти...

Допити „народніми слідчими“, які (слідчі) були переважно з відомих київських злочинців, нагадували святу інквізицію. Слідчим допомагали допитувати присяжні кати, знаменита п'яторка: „товариші“ Терехов, Михайлов і Равері „товаришки“ Роза і Сося. Ця п'яторка кокаїністів, морфіністів, садистів, словом дегенератів і божевільних в найширшому розумінні, була великим фаховцем свого діла, про що свідчать труни з одрізаними половими органами, поздираною шкірою, попеченим та обвареним тілом і таке инше. На допитах ці звірюки попадали в екстаз. Виродкам мало було тільки вбивати. Їм вже потрібні були муки жертв, котрих вони катували з насолодою. За кожну жертву кат одержував тисячу карбованців.

На вбивання в'язнів брали в спеціальний час, у вечері — від 10. до 12. г. Що робилося у ці дві години в камерах, розказати неможливо; люде сивіли, божеволіли, вмирали до розстрілу від розриву серця; це був червоний жах. Для того, що присуди не обявлялись, то кожний в'язень що дня у вечері чекав своєї смерті. І все це робилося іменем робітників і селян, а в більшості жертвами чрезвычайок були робітники й особливо багато було селян... З початку вбивали тільки в чрезвычайках, а потім почали і в концентраційному лагері і в жілицьких районах.

За два тижні перед кінцем, як уже в повнім розвою була евакуація Києва*), утворилася Верховна Слідча Комісія, яка мала розгрозити всі місця ув'язнення. В склад комісії увійшли: Мануїльський, Федікс, Копп і Йоффе. Комісія поділила всіх в'язнів на три категорії: 1) розстріляти, 2) вивезти „задолжниками“ до Москви, 3) звільнити. І тільки тут виявилось, що у більшості ув'язнених нема навіть так званих „діл“. Почалась переписка, реєстрація і т. п. Врешті Комісія, не встигнувши нічого зробити, передала всю справу слідчому чрезвычайки Варнадицькому, котрий за хабарі повипускав всю чорну сотню, яка була арештована, євреїв спекулянтів, а також, мабуть по симпатії, всіх уловених злочинців і бандитів. Крім того було звільнено всіх прокравшихся комісарів і комуністів.

В останні дні всіх, що рахувалися за чрезвычайкою і сиділи в Лукнянівській в'язниці, перевели до концентраційного лагерю (з якого вивезли всіх закладників) і там — „Комісія“ з трьох матросів, поділивши в'язнів на три категорії, розгрозилася: буржуазну частину арештованих випустили, а останніх поділили — молодших на фронт, а старших — розстріляли. В останню ніч було розстріляно більше п'ятсот душ. Зісталися живими тільки ті, що сиділи у Лукнянівці і рахувалися за Револьюційним Трибуналом: цих не дала розстріляти сторожа, яка складалася в більшості з робітників...

*) При наступі на Київ українського республіканського війська — в другій половині серпня 1919 р.

Нарешті 31. серпня все скінчилося, і хто залишився живий, вийшов на волю. Після втечі комуністів, весь Київ кинувся до чревичайок, які були відчинені нашим військом для огляду широкій публіці. І тільки тепер Києве побачили на власні очі все те, про що могли балакати тільки пошеки.

Хто всього не бачив власними очима, то не зможе уявити всієї картини чревичайки. В помешканнях, де вбивали, були зроблені спеціальні цементові підлоги з ривчачками для крові. Стіни і підлога були залпані шматками мозку і залиті кровю. В саду лежали напівзаконані трупи з слідами знущання. Києве створили паломництво до місць загибелі тридцяти тисяч жертв. Кілька днів народ ходив і шукав серед трупів своїх близьких... В анатомичному театрі було повно трупів, від яких за кілька кварталів чути було сморід. Сюди замикали на ніч, між трупами, арештованих.

Чревичайка на довго лишиться в пам'яті людей; довго будуть згадувати „авангард пролетарської революції“, як бучно Лаціс і Петерс величали чревичайку, котра в дійсності на користь контрреволюції зробила більше, ніж всі контрреволюціонери взяті разом. („Робітничка Газета“ — Орг. Центр. Ком. УСДРП, No 497, 16. вересня 1919 р.).

В числі інших, жевтвою чревичайки (і провокації) впав в Києві К. Корж (у. с.-р.), якого товариші в жарт називали „святий Кузьма“, за його кришталістичисту, високоморальну вдачу.

6. Подаємо тут уривки з документів пізнішого часу, які кидають світло на справу участі УСДРП незалежних в повстанню проти правительства Х. Раковського. В листі до Х. Раковського та Мануїльського Головний Отаман Повстанських Військ, незалежник Юр. Мазуренко між иншим писав (з Серпухова, 27. грудня 1919 р. про участь партії в повстанню:

„... В начале апреля сего (1919) года партия ‚У. С. Д. Р. П. независимых‘, учитывая созданное положение и видя начавшееся возстание, самонадеянно бросается в закипающую стихию, надеясь предотвратить от захвата ее контрреволюционными силами и занять руководящую роль в возстании, опершись на сельский пролетариат и беднейшее крестьянство; Партия ‚независимых‘ идет в трудовую крестьянскую массу с пролетарскими лозунгами: ‚диктатура пролетариата и беднейшего крестьянства‘ и ‚Украинская Социалистическая Советская Республика‘, стараясь направить возстание не против советской власти, как таковой, не против власти коммунистической, а против власти данного правительства, как власти оккупационной. Организовавшийся ‚Всеукраинский Революционный Комитет‘ и при нем ‚Главный Военный Совет‘ а позже ‚Главный Повстанческий Штаб‘, выпускают целый ряд воззваний и издают приказы в духе программы ‚независимых‘. И это не слова, которые говорятя в данный момент, — имеются документы, подтверждающие, что партия ‚независимых‘ искренне шла под этим лозунгом: знаменитый Приказ No 48 Всеукраинского, изданный в первой половине апреля сего (1919) года призывает как к борьбе с данной оккупационной властью, так и к борьбе с изменниками трудящихся масс, при чем пункт 5-ый этого приказа говорил об арестах агентов ‚изменнической Директории, ведущей переговоры с французами и иными империалистами‘.

... Все это я привожу в опровержение распространяемых слухов, что партия ‚независимых‘ вела борьбу против советской власти, как таковой.

В начале казалось, действительно, партия ‚независимых‘ в большинстве районов захватила стихию в свои руки, но дальнейшие события показали обратное: сначала есеровско-оседковская агитация, а позже и петлюровско-деникинская внесли развал в повстанческое движение и контрреволюционный дух и направление... Партия не рассчитала своих сил, не учла достаточно объективных условий и последствий, могущих произойти от ее ошибочного шага, принуждена была признать себя побежденной и разбитой и отступать с остатком сил.

На совещаниях 18.—19. июля с. г. некоторых членов Организационного Комитета (партии ‚независимых‘) и ответственных работников было принято решение выйти из возстания (признать свою ошибку) и опубликовать об этом; но привести это в исполнение тогда же не было возможности по невисящим об-

стоятельствам. Петлюра іспугався присутствия 'независимых' на его территории, обезоружил небольшой отряд, а членов партии арестовал.

В повстанческих лагерях уже господствовала контрреволюция и деморализация; по этому господа положения там были довольны нашим арестом. Только возможность столкновения с Деникиным заставила агентов Петлюры через 38 суток освободить нас из под ареста, надеясь на нашу поддержку в этой борьбе. После освобождения большая часть товарищей выехала в Киев для работы под Деникиным.

В Киеве был создан Организационный Комитет Партии, который постановил принять представленный двумя товарищами проект программы У. К. П. Одновременно наши товарищи должны были начать переговоры с представителями 'боротьбистов' и К. П. У. о совместных действиях против контрреволюционных сил. Последующие события оторвали меня и тов. Ткаченко*) от нашего центра на два месяца и мы не знали, что ими сделано в этом отношении.

И так партия 'независимых', пройдя тяжелую школу и получив хороший урок, в конечном итоге своей эволюции пришла до логического конца. ("Черв. Прапор" No 9, 11. березня 1920 року).

В грудні ж місяці 1919 року „Червоний Прапор“ (орган УСДРП незал.) писав про участь партії в повстанню:

„Незадоволення потреб широких шарів дрібно-буржуазного селянства, що хиталось від Петлюри до большевиків, і по своєму економічному становищу неминуче мусить перейти до єдиного фронту пролетаріату, стихійно привело його до повстання, яке агенти контрреволюційної буржуазії використовували, щоб нанести удар в спину радянській владі, що всі сили напружувала, аби одбити денікінські банди від наступу на Слобожанщину.

Деякі незалежницькі організації взяли на себе задачу надати повстанському рухові змісту ідейної боротьби проти окупаційної політики радянської влади на Україні. Вони хотіли примусити цю радянську владу до зміни своєї тактики, але, не маючи сили опанувати стихією, були самі вибиті з неї петлюрівською контрреволюцією, яку, в свою чергу, вибила денікінська контрреволюційна армія... Організаційний Комітет УСДРП нез. після приходу деніківців осудив повстанську тактику в своїй відозві.“ („Черв. Прапор“ No 63, 25. XII. 1919 р.).

7. Своєю удаваною непартійністю українська дрібна буржуазія хотіла, звичайно, досягти лише одного: замаскувати стремління до захоплення державної влади в свої руки. Камінецька „Трудова Громада“ (орган укр. соц.-рев.), вказуючи на це маскування дрібної буржуазії, писала:

... „Нам кажуть, що треба залишити всі 'сварки', всі партійні рахунки і зєдлатись під одним прапором, під гаслом самостійности Української Республіки... Політично-партійні суперечки наші поясняють нам тим, що, мовляв, ми не жили ще політичним життям, що немає у нас політично-громадського виховання... В дійсности ж причина боротьби двох групіровок українських партій — та сама, що падає й у всьому світі — класова суть і класова протилежність змагаючихся сторін українського суспільства. І цим тільки й можна зясувати впертість цієї боротьби... І партійна боротьба мусить продовжуватись, мусить загострюватись і кристалізуватись і було б злочинством і зрадою соціалістичних партій, або дійсно політичною недозрілістю піддатись на цю досить нехитру і наївну політику наших політичних ворогів. З цієї точки погляду — з точки погляду класової боротьби і може розглядатись гасло Української самостійної Республіки... Для одних це гасло — ідея чистого націоналізму, гасло вільного розвитку української буржуазії... для других — для пролетарських мас — це засіб розвитку мас, піднесення їхньої свідомости... Буржуазні кола української суспільности більш всього, розуміється, протестують і обурюються проти того, коли хто нескромною рукою торкнеться, хоч трохи підійме покривало, яке так старанно і щільно прикриває обличчя молоді, ще неоформившоїся, 'красуні' — української буржуазії... Для неї самостійність Української Республіки — засіб забезпечення своїх класових інтересів, засіб замкнути круг використовуючих дану територію, вигнати конкурентів-чужинців; для нас — спосіб класової боротьби і знищення буржуазії

*) М. Ткаченко так і помер в Серпухові, в вагоні, від тифу. Автор.

[„Тр. Гром.“ No 13, 9. липня 1919 р. — стаття „Чим засувати?“ В. Нестарого (В. Голубовича)].

А кілька днями пізніше, та ж „Трудова Громада“ писала (в зв'язку з організацією „Українського Національно-Державного Союзу“):

„Перед нами лежить Статут Українського Національно-Державного Союзу“. Ще одна спроба української дрібнобуржуазії та здеklasованої інтелігенції задушкувати класові суперечності і пригнати соціальну боротьбу, що відбувається ось вже два з лишнім роки на Україні... Та революційна українська демократія, яка поставила собі цілею оборону прав працюючих і зв'язаву з цим перебудову дореволюційних соціально-економічних відносин на нових, забезпечуючих інтереси праці, основах, не може дати обдурити себе гарною балаканиною про сумнівний демократизм, парламентаризм та „організовану українську політичну громадську волю“, як сказано в Статуті Нац.-Держ. Союзу. Демократія знає (знає це й буржуазія, та тільки замовчує в своїх власних інтересах), що всюди у всіх народів і державах і завжди існувала й існує тільки одна воля — воля класів. Є воля тих, хто обливається потом в полі, хто до перевтоми працює на фабриках, заводах, копальнях — є воля робітника і селянина, воля працюючих верств суспільства, і є ще друга воля, ворожа цій першій — воля капіталіста, фабриканта, поміщика, воля немилосердного визискувача і гнобителя. І ніколи не можна поєднати цих ворожих, цілком протилежних одна одній волей... Боротьба між визискувачами і визискуваними змусить бути закінчена перемогою працюючих... Боротьба ця ведеться не на життя, а на смерть, на смерть гнобителям, визискувачам, всім тим, хто звик жити з чужої праці — цілком чи частково. Не дивно отже, що її так лякається не тільки велика буржуазія, капіталісти, але й дрібна буржуазія, міщанство, здеklasована інтелігенція... Отже робітникові і селянинові не по дорозі з тими, хто нині збирається фабрикувати міфічну єдину українську волю“. („Тр. Гром.“ No 23, 22. липня 1919 р., стаття „Дрібнобуржуазна туга“ — П. Костенка [П. Христюка]).

Натиск української буржуазії взагалі не залишався без сліду, зокрема впливав він і на закордонну політику правительства. Не без впливу правих українських кол кабинет Б. Мартоса вислав до Президента Мирової Конференції в Парижу (через голову Української Делегації на Мирову Конференцію Г. Сидоренка) — 27. червня 1919 р. — слідуючу ноту, в якій підносили значіння УНР в боротьбі з большевизмом і скаржилися на недружні відношення до УНР Антанти та її васалів — Польщі й Румунії:

„Голові Української Делегації на Мировій Конференції в Парижі пану Сидоренкові.

Прохаємо Вас передати Пану Президенту Мирової Конференції слідуюче:

„На території бувшої Росії в жовтні місяці 1917 р. большевики захопили владу в свої руки і торжественно проголосили, що визнають за народами Росії право на суверенність при умові переведення ними в життя диктатури большевицької партії. Центральній Українській Раді, якій тоді належала вся повнота влади на території України, досить було поступитись своїми демократичними гаслами, аби врятувати Український Нарід од кривавої війни, від довголітньої руїни. Але вільний Український Нарід молодим чуттям своїм визнавав російських большевиків за гнобителів народньої волі і всевітніх авантюриків, не стерпів свавільного втручання правительства Леніна в свої внутрішні справи і розпочав завзяту боротьбу в той час, коли інші народи ставились до російського большевизму цілком байдуже.

Майже два роки тягнеться ця боротьба перед очима всієї Європи. Майже два роки Український Нарід одиноко, власними силами, не маючи необхідної зброї й набоїв, голими грудьми боронить свій Рідний Край від чужинської неволі. Як в минулі історичні часи лицарське козацтво України рятувало всю Европу від татарської неволі, так тепер молоде Українське Республіканське Військо напружує всі сили для оборони Батьківщини і всієї Західної Європи від московських варварів і од російської анархії.

Здавалося, що весь культурний світ, а особливо держави Антанти, які побідно закінчили всевітню війну і оголосили рішучу війну большевизму і право всіх народів на самовизначення, підтримають морально і матеріяльно Директорію УНР. Але, на превеликий жаль і на диво демократії всього світу,

Антанта, вважаючи на наклепи ворогів України, російських та польських імперіалістів, затягує справу визнання суверенних прав Українського Народу і тим чинить йому великі перешкоди в боротьбі з російськими більшовиками.

Представники великоросійської реакції і виразники ідеї механічного об'єднання всіх народів бувшої Російської Імперії, проводять жорстоку боротьбу проти переведення в життя великих принципів самовизначення народів, проголошених президентом Вільсоном. Російські централісти напружують всі сили, аби довести всьому світові, що сорокамільонний Український Нарід не має права на суверенне самостійне державне життя. Вони не можуть примиритись з думкою, що багата, плідюча Українська Земля буде самостійною Республікою, а не великою колонією Московської Держави. Не насмілюючись боротись з більшовиками власними силами російського народу, московські імперіалісти покладають надії лише на допомогу чужоземної військової сили. Коли ж Український Нарід вперто продовжує боротьбу в арміях Світської Росії, вони своїми інтригами псують всю справу боротьби проти російських більшовиків і неправдивими інформаціями досягли того, що Українська Народня Республіка до цього часу не визнана самостійною державою.

Користуючись з такого стану України, держава протектируема Антантою, — Румунія затримала вивезення з Київа майна і зброю Українського Корпусу, який, відходячи перед переможними більшовицькими силами, переходив з Південного Фронту через Румунію до Головної Ставки Української Армії за згодою французького командування і дозволом Румунського Правительства. Не дивлячись на заходи і настоювання представників Українського Правительства, Румунія до цього часу не повернула майна і зброї й залишила беззбройною двадцяти-тисячну армію, яка рветься до бою з російськими хижацькими окупантами і може бути рішучим чинником на україно-більшовицькому фронті.

Друга держава, протектируема Антантою, — Польща, не оголошуючи війни, двічі вже посилала своє військо в спину Українській Армії в мент, коли Український Нарід напружував усі сили, аби остаточно розбити й знищити московських більшовиків. Проводячи невпинну війну проти України, Польща примушує Українське Головне Командування вести боротьбу на два фронти, залишаючи Українську армію, що оперує проти більшовиків, без необхідної бази, без незагроженого тилу.

Тільки свідомі союзники російських більшовиків-комуністів могли допустити такі ворожі виступи проти українського республіканського війська під час його рішучої схватки з запеклим ворогом. Завдяки такій ширій допомозі (з боку) Румунії та Польщі, більшовики захопили більшу частину Української землі, все ближче насовуються до Західної Європи, загрожують Польській та Румунській територіям і вже вріють запалити всеєвропейську більшовицьку пожежу.

Але українське військо в цей трагічний момент історії України повело новий успішний наступ проти ворога, а Український Нарід, зазнавши на собі весь тигар московської окупації, повстав по всій Україні проти окупантів. Великі загони новостанців під проводом отаманів Григорєва, Соколовського, Зеленого, Третєта, Ангєла та інших, прогнали більшовиків зі значної частини Херсонщини, Київщини, Чернигівщини і Полтавщини. Військо Директорії захопило вже значну частину Поділля і Волни і своїми передовими загонами наближається до Бердичіва і Вивинці. Куди побідно підходить республіканське військо, селане, з своєї доброї волі, збираються з усіх околиць до армії, горять поштою до гнобителів, невцинно рвуться до бою.

Але, щоби поставити до війська всіх бажаних, необхідні зброя, набої, амуніція. Український Нарід пролиною в боротьбі з більшовиками кровю всіх своїх найкращих синів заслужив право на те, щоб народи світу в цей мент останньої боротьби допомогли (йому) як морально, так і матеріально. Тому народне правительство УНР звертається до держав світу і до Антанти з окрема з законним домаганням негайно визнати суверенність Українського Народу і тим полекшити міжнародні зносини УНР і дати можливість відшукати засоби для дальшої рішучої боротьби з московськими більшовиками.

Правительство УНР сподівається також, що Паризька Мiroва Конференція вплине на Румунію, в цілях повернення Українській Армії військового

майна, і на Польщу в цілях припинення незрозумілої війни і примирень на підставі принципів, проголошених президентом Вільсоном. Разом з визнанням державами світу суверенних прав УНР, Український Нарід одержить велику моральну допомогу і знайде в собі сили, аби одкинути московських окупантів і, таким чином, урятувати народи Європи від російської анархії, як в давньому минулому Україна мала своїм історичним завданням рятувати Європу від татарської навали.

Голова Ради Народніх Міністрів Б. Мартос. В. о. Мін. Закорд. Справ А. Дівницький. — М. Камінець-Подільський. Червня 27. дня 1919 р. ("Труд. Шлях" No 6, 9. липня 1919 р.)

8. На скільки виросла за час революції і класово „поспіла“ українська дрібна буржуазія, видно між иншим із „Відозви до громадянства“ Подільської Губерніальної Управи Української Народньої Партії (Програм Партії було узвально організаційними зборами 15. травня 1919 р. на еміграції — в Галичині — в Станіславові; своєю родословню УНП веде від Всеукраїнського Союзу Хліборобів-власників, який повстав в жовтні 1918 р. в наслідок розколу поміщицького „Київського Областного Союзу Хліборобів-власників“; УНП являється рідною сестрою Української Партії Хліборобів-демократів і ріжниться від останньої тільки тим, що до спілки селян кулаків хотіла-б притягти й мійську дрібну буржуазію, навіть не-українську). — Ось текст цієї відозви:

„Завданням Української Народньої Партії є захист національно-політичних та суспільно-економічних інтересів дрібної буржуазії власними силами її самої. Ці сили роспорошені.

Дрібна буржуазія на Україні розпадається на мійську й сільську, яка економічно й національно ріжниться між собою, навіть ворогує. Проби запровадити комуни на селі або соціалізацію з-міні показали, що це загрожую голодом місту. Знищивши панські маєтки та сільських дрібних і середніх власників, місто само повинно перетворитися в самостійну комуни, значить зникнути. Позаяк те й друге є згубне для культури й противно інтересам мійського населення, то всі соціалістичні спроби мусять упасти. Але й панських маєтків, які давали найдешевший хліб, вже не повернеш. Для віддалення голоду і комуни місцями повинні підтримувати сільського власника, головню середнього. Таким чином виникає спільність економічних інтересів мійської та сільської буржуазії, якої раніш бракувало. Лишається ріжниця національна.

Сільська буржуазія є національно мало свідомою, українською, а мійська або національно свідомою не-українською, або денационалізованою українською, навіть ворожою українству. Большевицькі навали та реакційні політичні напруги Колчака-Деникіна замінили ворожість до України й прихильність до Росії на недовірчивість до обох, навіть зевірря у їх сили. Мійська буржуазія почула, що національний рух український та російський переживають хоробливий стан, виикають один з другого й мусять перейти в нові форми державного будування. Потяг до твердої державної влади все зростає, але належного опертя в народніх масах дрібна мійська буржуазія не думала шукати, все таки покладаючи надії на сторонню силу російську та західно-європейську. Між тиж ці дві сили взаємно нейтралізувалися, бо перша ніяк не сходила з позиції азіатського деспотизму, централізму й насильства в державнім життю, а друга, проводячи європейські принципи державного й суспільного ладу, потребувала парламентаризму, лібералізму та федералізму. Україна, яко національна одиниця, була по середині між ними.

Українська дрібна буржуазія мійська була полишена власними силами рішати національно-державну справу. Єдине розумне рішення цієї справи для мійської буржуазії є стати на чолі сільської дрібної буржуазії в національно-державній роботі. Всякі сподіванки, всякі мрії мусять бути негайно забуті й змінені на реальну роботу — організації своїх сил.

Головна мета такого організування в сучасний момент є оздоровлення нашого державного життя. Народ мусить бути нами покликаний до влади, а не до поділу чужої власности, як це робилося до цього часу. Влада народу на Україні, заснована на дрібнобуржуазних верствах, повинна бути щиро демократичною. — Зразки її вже вироблені в Західній Європі. Основи

принципи її: парламентаризм, політичні права громадян, вільна класова боротьба в політичних формах. Значить перша наша вимога — установлення основних законів всенародними зборами — Установчими Зборами, а не Трудовим Конгресом. Програма Партії заздалегідь визначає переведення земельної реформи, як розпродажу землі панської по дешевим цінам, дрібними участками. Це зміцнить українські дрібнобуржуазні верстви і разом зробить ці верстви зацікавленими в підтримці української державної влади. Партія визнає, що парламентаризм є засіб, а не мета, — він корисний тоді, коли зміцнює державну владу. В перші часи парламент, яко законодавча влада на Україні, буде лише підготовляти форми нового політичного життя. Керувати життям громадським і суспільним, розбурханим, виведеним з колії, повинна міцна, зверхня політична влада. Це нам показав досвід французької революції. Партія в своїй програмі не визначила остаточно устрою зверхньої політичної влади. Зорганізована сільська дрібна буржуазія всієї України рішить це питання, як і багато інших, остаточне вирішення яких належить Всенароднім Установчим Зборам.

Наше головне завдання — організація народніх дрібнобуржуазних мас на українській національній основі. Зорганізувавши їх під національним лозунгом, ми станемо на європейським ґрунті, здобудемо належну допомогу звідти. Ми вийдемо тоді з того стану неспідомого більшевизму, заснованого на політичній пасивності народу, в якій перебуваємо і який економічно й душевно тяжко гнітить нас. 1919 р., 16. серпня.“

Не зважаючи на політичну безграмотність цієї відозви, класові апетити української дрібної буржуазії, виложені в ній, як бачимо, з вартою похвалою одвертістю.

7. вересня 1919 р. Головна Управа УНН винесла довгу резолюцію про „внутрішні й зовнішні положення України та завдання нашої політики“, в якій засуджувала зовнішню й внутрішню політику кабінета Мартоса і Мазели і домагалась „від урядових кол“:

„1. Радикальної зміни курсу внутрішньої політики в напрямі дійсного забезпечення демократизму, парламентаризму, правности й порядку.

2. Припинення соціалістичних експериментів у внутрішній економічній, фінансовій та земельній політиці й забезпечення приватної ініціативи й коштів в справах розвитку українського народного господарства.

3. Проголошення того, що потрібні для розвитку Української нації соціальні реформи будуть вирішені й остаточно закріплені Українськими Установчими Зборами.

4. Прийняття мір до того, аби широкі кола населення відчували не лише свої права, але й обовязки перед Українською Державою.

5. Не опиратися в національно-державній роботі на диктатуру поодиноких клас, партій і політичних груп.“

Далі УНН домагалась зміни курсу політики відносно Галицького Уряду, а також „належних змін дипломатичних і торговельно-фінансових місій.“

Документом, який характеризує домагання дрібної буржуазії в серпні, являється „Записка“, подана в половині серпня 1919 року С. Петлюрі Головною Радою Національно-Державного Союзу. Ось зміст цієї записки:

„Обміркуючи сучасне становище, а в недалекому майбутньому може і катастрофічне становище Української Держави, Головна Рада Національного Союзу зазначає, що воно є наслідком:

1. Цілковитої відірваності Головного Отамана не тільки від широкого громадянства, а й від цілого народу.

2. А це приводить до претенсії на диктатуру Центральних Комітетів Партій соціалістів-революціонерів та соціально-демократів, а в дійсності є одна лиш зневага до політично-здорового та реально-мислячого громадянства.

3. Повного розвалу місцевої цивільної влади і спроби більшовицьких експериментів (трудові ради) над місцевим самоврядуванням, яке відіграло велику роль в відродженню української державности та набрало широкої популярности серед населення.

4. Тенденційної політики що до повстанчого протибольшевицького руху по той бік фронту і яскрава тенденція виставити його в світлі українського большевизму, що перед державами всього світу цей протибольшевицький рух лиш компромітує і тим самим обезцінює ідею Української Держави.

5. Відсутности всякого контролю що до марнотратства народніх грошей та відповідальности урядових осіб.

6. Відсутности якої б то не було системи в організації апарату по народньому господарству та самої організації справи постачання армії й запілля.

7. Ділетантської фінансової політики, яка веде лиш до обезцінення української валюти.

8. Руйнуючої земельної політики, яка виявилась в скасуванні права власности на землю, цієї головної підвалини всього економічного добробуту Української Держави і народу.

9. Елементарної і далекої від свого безпосереднього завдання справи інформації населення, яка є лиш агентом большевицької політики, а не політики, що справді будує Українську Державу, чим поглиблює недовіря народу до найвищої української влади та війська і своїми непослідовними та провокаційними інформаціями компромітує останню.

10. Елементарної, нетактовної та некоректної політики відносно Галичини, галицького народу та його війська й правительства, яка, недооцінюючи його, як реальну військову силу, лиш ображає його героїчне національно-державне почуття.

11. Делітанського і короткозорого відношення до справи міжнародніх стосунків, яке дійсно дає повне право представникам інших держав дивитись на політику теперішнього Українського Уряду як на большевицьку на підставі:

а) ясного й недвозначного окреслення цілком большевицької тактики, як в офіційній, так і в офіційній пресі, та через агенство УТА;

б) повної несталости і легковаження в міжнародніх зносинах, яке не дає ніяких гарантій що до здійснення наших обіцянок, що можуть даватися іншим державам світа у всіх галузях державного життя;

в) ясного зазначення стремління не до громадянсько-парламентарного життя, а до так званої диктатури Центральних Комітетів С. Р. та С. Д. по шляху орієнтації на міжнародню світову революцію;

г) трактування українського руху переважно як руху соціального, а не національного, яко гарантії що до національно-державного самовизначення Українського Народу.

Всі ці вищезазначені факти свідчать, що сучасна політика теперішнього Українського Уряду є не тільки помилкова з боку відсутности в ній державного розуму, але й шкідлива, бо вона не сприяє відбудованню Української Держави, лиш губить саму ідею української державности. Для того, щоб уникнути такої катастрофи, необхідна не персональна зміна тих або інших осіб уряду, але кардинальна зміна самої політики, як внутрішньої так і зовнішньої, а саме:

1. Зазначення ясного і недвозначного принципу демократичности і парламентаризму (Установчі Збори), який в ідеї своїй та на підставі п'ятичленної формули реального переведення в життя носить і трудовий принцип.

2. Повна консолідація від верху до низу всіх творчих, зєднаних до праці сил.

3. Реальне вирішення земельного питання в формі ясного зазначення принципу трудової дрібної власности.

4. Упорядкування фінансів за допомогою земельної реформи та через відновлення монополії на цукор, горілку, тютюн та інші продукти, а також і через податки.

5. Упорядкування внутрішнього ладу й спокою через заведення працездатної, чесної і цим самим авторитетної централізованої влади на місцях та твердої дисципліни.

6. Упорядкування народнього господарства через повну підтримку місцевих самоврядувань.

3. Організація поштово-телеграфного українського пролетаріату відбувалась в дуже тяжких умовах. Займаючи майже всі вищі посади в поштово-телеграфному відомості на Україні, пануюча інтелігенція та демократія чинила спочатку самі ріжнородні перешкоди організаційній роботі українського робітництва. Та, як і всюди, і на цій ділянці українського життя всі перешкоди було зламано, і організаційний рух серед поштовиків та телеграфістів розвинувся швидко і широко. 20. — 22. серпня (ст. ст.) відбувся в Києві український поштово-телеграфний з'їзд, скликаний організаційним бюро, що на початку революції утворилось в Києві. Інтересна історія скликання цього З'їзду. Київський Окружний Комітет Всеросійського Поштово-Телеграфного Союзу, довідавшись про скликання З'їзду, розіслав, в порозуміння з Начальником Київської Поштово-Телеграфної Округи рос. с.-р. Зарубіним, по всій окрузі телеграму, в якій гавкбив з'їзд і закликав поштово-телеграфний пролетаріат не посилати делегатів на український з'їзд. Ця телеграма до певної міри досягла свого. Неосвідомлений поштово-телеграфний пролетаріат не знав, що робити, і послав на з'їзд всього до 100 делегатів. З'їзд рішуче за-протестував перед правительством проти вчинку Окружного Комітету і Начальника Округи Зарубіна, зазначивши в протесті, що З'їзд мав і має на меті скріплення загальноросійського революційного фронту, а не його розбиття, як те зазначалося в розісланій Окружним Комітетом телеграмі. Взагалі ж про взаємовідносини між українською і неукраїнською демократією висловився З'їзд такою постановою:

„1. Обміркувавши де-які ворожі виступи неукраїнських поштово-телеграфних організацій і поштово-телеграфних робітників не-Українців проти Всеукраїнського Поштово-Телеграфного З'їзду і окремих поштово-телеграфних робітників Українців, — З'їзд постановив: звернутись до всіх товаришів поштовиків з братнім привітанням і побажанням йти вкупі до одної мети — волі всіх народів Росії і поліпшення життя поштово-телеграфних робітників, незалежно від їх національності.“ Засудивши вчинок дончаків і кірасірів, що розстріляли богданівців, З'їзд постановив:

„Зважаючи на те, що неуважне відношення до потреб українського народу може викликати небажані ексцеси, З'їзд постановив закликати всю російську організовану демократію до спільної рішучої боротьби з контр-революційними заходами ворогів революції і, поставившись уважніше до домагань української демократії, прийти до згоди, яка в сучасний політичний момент так необхідна.“

Наведемо тут і ще де-які з головніших постанов цього з'їзду, що можуть служити матеріалом для характеристики поштово-телеграфного українського робітничого руху:

„1. Вважаючи справу національного визволення українського народу справою трудових його класів, З'їзд, приєднуючись до праці Центральної Ради, постановляє:

Зважаючи на те, що почта і телеграф є одним із головних нервів державного життя, з'їзд висловлюється за право мати представника від почти і телеграфу в Центральній Раді і визнає необхідним обрати делегатів до Центральної Ради і прохати Раду прийняти їх до свого складу.

2. Обговоривши справу про утворення Всеукраїнської Поштово-телеграфної Спільки, з'їзд постановив: а) утворити Всеукраїнську Поштово-телеграфну Спільку; б) в справах професійно-економічних Спілька повинна йти в згоді з Всеросійським Поштово-телеграфним Союзом; в) в справах національно-політичних Спілька має провадити роботу самостійно.

3. Виходячи з мотивів, що народні гроші не можуть витрачатися тільки для пропаганди ідей централізму, які і так залишились серед широкого громадянства з часів царизму, а повинні даватися в справедливій долі і для пропаганди ідей федералізму, З'їзд домагається від міністерства почт і телеграфу, щоб воно давало українським поштово-телеграфним з'їздам ті ж самі кошти і права, які воно дає всеросійським поштово-телеграфним з'їздам, тоб-то субсидії, позики, суткові, відпустки і таке инше; в противному разі з'їзд вважатиме позицію Тимчасового Правительства до себе ворожою.“

Закінчуючи свою працю, З'їзд затвердив Статут Всеукраїнської Поштово-телеграфної Спільки, а також образ для виконання своїх постанов, а головню для організації Всеукраїнської Спільки робітників почт і телеграфу, Г о л о в н у Р а д у С п і л к и (в кількості 12 чоловік), до котрої ввійшли представники від всіх окружних місцевих організацій.

правда й це, що окрім України, мають лишки хліба й інші місцевості Східної Росії. І так в 1917—1918 роках збір хліба у Східній Росії був досить значний: на північному Кавказі було 261 мільонів пудів хліба, а в центральній хліборобській Росії — 52 мільони пудів збору хліба, а також на Сибіру були більші запаси хліба. Шнадто остався старий запас хліба з попередніх літ — в Самарі, Уфі, на Томщині: тут доходили ці запаси до 132 мільонів пудів хліба. З цього видно, що ми маємо досить хліба. Коли візьмемо наші запаси хліба до нових жнив, і коли візьмемо всі наші хлібні ресурси і навіть припустимо, що половину хліба ми вже зїли, так чи инакше спожили, то все ж таки, беручи на увагу всі ті обставини, ми повинні сказати, що запасів хліба у нас хватить до нового збору. І коли в теперішньому часі ми бачимо цілу низку городів і губерній, які голодують в буквальному значінню цього слова, так: голодує Петроград, не вистарчає хліба для Москви і т. д., то це діється не з причини браку запасів збіжжя, але в наслідок неудоконаленої організації, через те, що наша організація не зовсім приладжена до того, щоб одержувати хліб з села для населення голодуючих губерній. Таким чином, підраховуючи всі ті обставини, ми можемо сказати, що Східна Росія має хліб і його хватить до нового збору, але для цього потрібним є поліпшення продовольчої організації.

Тепер перейду я до палива. З топливом на перший погляд справа стоїть зовсім зле. Але більше докладний аналіз приводить нас до зовсім інших висновків. На першому пленарному засіданні Ломов, роблячи висновки на підставі доклада Радекка, сказав, що з відокремленням Півдня і Донецького басейну ми тратимо 90% нашого топлива і що для цілої Східної Росії остається тільки 10%*). Я повинен сказати, що всі ті, що так говорять, роблять глибоку громадську помилку, вони забувають зовсім про ту обставину, що Південь потребує сам більшої кількості палива. Я наведу вам цілий ряд цифр. За 1917 рік Донецький басейн дав 1426 мільонів пудів вугілля (коксу й антрацит), центр дав нам 45 мільонів пудів вугілля, Урал — 98 мільонів пудів, по за цим: Кавказ дає нам по 4 мільони, Західний Сибір — 82 мільони, Східний Сибір — 116 мільонів пудів вугілля. Таким чином, за 1916 рік здобуток вугілля вивозив: для Східної Росії 348 мільонів пудів, а для Донецького басейну — 1643 мільони; в 1917 році — тільки 1426 мільонів пудів вугілля. Але разом з тим ми бачимо, що хоч Донецький басейн і Україна давали нам більшу кількість вугілля, але рівночасно вони самі потребували значну кількість цього вугілля. Коли ми візьмемо цифрові дані, то побачимо, що Південь сам потребував слідуючої кількості вугілля: заводи — 173 мил. пудів, залізничні шляхи — 420 мил. пудів, пошта потребує вугілля вивозить 79 мільонів пудів. Таким чином для себе Південь потребує 700 мільонів пудів, тоб-то приблизно половину з того, що добуває. Я повторюю, що всі ті, що говорили про втрату 90% нашого топлива, робили велику помилку. До відокремлення від нас Півдня ми, в кращому випадку,

*) Радек в своєму докладі — „Економічні наслідки берестейського договору“ — говорив: „Не буду вам насадувати, скільки втратила Росія, втративши Польщу, Литву, Прибалтійський Край, Україну і загубивши, поки що фактично, Донецький басейн. Це означає втрату в 40% промислового пролетаріату і промислової продукції. Це означає втрату важких джерел сировини як Донецький басейн, котрий доставляв нам чавун і вугілля. Ви розумієте добре, що значить, коли Росія втратила 90% цукрової промисловости. Ви розумієте добре, що значить втрата цих областей, з котрих Росія одержувала лишок хліба, який служив засобом для торговельного балансу. Територіальні втрати Росії дуже великі і кольосальні втрати продукційних сил Росії. В першу чергу Росія втратила 40% кваліфікованих робітників. Сировини і спеціально чавуна та сталі ми втратили коло 70%... Між відірваними частинами Росії існує глибока економічна зв'язь, вони складали навіть в цьому громадянстві протиріч, яким являється капіталізм, один економічний організм“.

Ломов же говорив: „Україна являлася тим резервуаром, зідки Великобританія черпала свої хлібні запаси... Взаїмне тяготіння України з Великою Росією на стільки велике, що ці два райони будуть з необхідністю змагати до єдинства...“

діставали 60—70 мільйонів пудів вугілля на місяць з Довецькою басейну, себ-то 50% з його здобичі; і хоч ми давали залізним шляхам прикази і припоручення що до вивозу цих 60—70 мільйонів, але залізниця не завжди виконувала ті накази. З цього прихожу я до висновку, що втрата, яку ми несемо через відділення України, виявляється що до опалу приблизно в 300—350 мил. пудів вугілля для потреб всієї країни. Світська Росія в кращому випадку буде мати власний московський вугілля, з Уралу і з Західного Сибіру, а тим самим ми будемо мати від 300—350 мільйонів пудів вугілля. При переговорах з Україною ми повинні жадати мінімальну скількість вугілля, яку ми бажаво одержати від неї — до висоти 300 мільйонів пудів вугілля. Вияснити питання про потрібну для нас кількість палива можна таким чином. Залізні шляхи Світської Росії потребують по докладному підрахунку, коли мати на увазі всю потребу, — 250 мільйонів пудів вугілля. Промисловість потребує 400 мільйонів пудів вугілля. В дійсності, як бачимо, цифри сходяться і недостачу вугілля в 300 мільйонів пудів доведеться нам покрити або через установлення товарообміну з Україною, або деревляним опалом. В області нафти наша продукція доходить до 600 мільйонів пудів. В теперішньому часі наше становище таке, що нам необхідно для залізних шляхів до 150 мил. пудів нафти, далі 400—500 мил. пудів ми мусимо вивезти, решта 150 мил. пудів нафти вносить запотребування самого Кавказу. Нині на Кавказі маємо до 120 мил. пудів запасу нафти. Вивезли ми за перший період з Астрахану 14 мил. пудів. За останній час нам доведеться вивезти ще приблизно 400 мільйонів пудів нафти. Нарешті, відносно дров я мушу сказати, що залізничні шляхи Світської Росії потребують до одного мільйона кубічних метрів на рік. Зважаючи на недостачу вугілля необхідно довести заготовку дров до 2 мільйонів кубічних метрів, а коли прийняти на увагу потребу цілої промисловості, необхідним буде заготовити коло 5 мільйонів кубічних метрів дров. В області опалу, значить, наше положення зовсім не безнадійне. Недостача буде відчуватися найбільш гостро в каміно-вугляній справі, але коли ми обрахуємо потребу України в мануфактурі та в інших виробках, які давала їй промисловість Росії — Центральної Росії, то маємо підставу сподіватись, що тих 300 мільйонів пудів вугілля ми одержимо з України.

Як стоїть справа з металом? Тут пам також малюють безнадійну картину, коли говорять, що 70 процентів металю ми тратимо з відокремленням Півдня і твердять далі, що в області металю наше становище безнадійне. Тут роблять вже другу грубу помилку. Не тільки забувають про потреби самої України, як в справі палива, але забувають також про зміну характеру продукції під сучасну хвилю. До жовтневого перевороту більш ніж 50 процентів металю йшло на непродуктивні витрати, йшло на потреби військового часу, на виріб набоїв, на воєнну флоту, для артилерійського відомства то що. Більше 50 відсотків металю йшло на цю потребу, і коли говорять, що загальна продукція сталі й заліза вносить 245 мільйонів пудів на рік, з чого Південь давав 160 мільйонів пудів річно, а Світська Росія виробляє коло 100 мільйонів на рік, що, таким чином, в відірванням Півдня залишається біля 35 відсотків, — то при тому зовсім забувають про те, що Південь сам потребував до 35 процентів заліза і сталі і далі, що в той кількості, котра залишалася для центра — воєнне відомство забирало більш чим 50—60 процентів цілої продукції. Тільки 30—38 відсотків йшло на потреби продукції в краю. Мені довелося підвести підрахунок сучасного запасу заліза, сталі й чавуна в Світській Росії і цілої металічної продукції по самим песимістичним обчисленням. В 1915 році Південь випродукував 161 мільйонів пудів заліза і сталі, а Світська Росія, Урал і Центр — виробили 98 мільйонів пудів заліза і сталі. В 1917 році продукція впала пересічно на 24 відсотки, після на чверть і виріб звівся приблизно до 210—217 мільйонів пудів заліза і сталі. Запас наш зостався без зміни. На 1918 рік продукція заліза і сталі принесе Світській Росії до 70 мил. пудів, Урал дасть більш 40 мільйонів пудів (в 1916 році Урал випродукував 50 мільйонів.) Я зменшив цю цифру, я рахую, що він дасть в цьому році тільки 40—42 мільйони пудів. Центр давав до 41 мільйонів. Я зменшив і цю цифру; отже загально виходить, що ми одержимо до 70 мільйонів пудів заліза і сталі, а разом з запасами ми будемо мати коло 82—83 мил. пудів заліза і сталі. Підраховуючи все це, я прихожу до висновку, що ми будемо

мати можливість задовольнити нашу потребу в залізі й сталі. Також само висновки доводиться зробити і відносно чавуна. Продукція чавуна вносить пересічно 200 мільйонів пудів річно. Південь давав 150.000 мільйонів пудів, Урал до 40 мільйонів пудів і Центр до 10 мільйонів пудів. Запаси вносять до 15 мільйонів пудів. Отже після всіх підрахунків ми будемо мати чавуна в СРСР 60—70 мільйонів пудів. З цих чисел ми бачимо, що коли полишимо на боці Південь, котрий нам нічого не дає, припускаючи навіть найгірше лихо, а саме, що ми будемо абсолютно відрізані від Півдня, цим зовсім не змінюються наші ресурси, котрі, після докладного вивчення зачепленого питання, дають нам можливість дальшого економічного розвитку нашої країни.

І зовсім не утопія думати, що промислові центри, через те, що ми відрізані від Півдня, в більшій чи меншій степені будуть ізольовані від центра і повинні бути перенесені далше на схід, бо саме життя примусить нас зробити нашу базу Урал і Західний Сибір. І тому, не помиляючись можна напевно сказати, що наша практична діяльність мусить числитися з тою обставиною і головну увагу свою повинна звернути на дальший розвій продукційних сил на сході і туди направити всі робучі сили. Ми повинні перенести їх на Урал і зробити цей район базою нашої продукції, бо де добувається топливо і руда там — в тому районі повинні ми створити і умови для широкого розвитку промислового життя“.

Висновки з свого доповіді П. В. Милютін сформував коротко в формі резолюції, запропонованої на ухвалу З'їздові. Ось головна точка цієї резолюції :

„Із більших наслідків берестейського договору доводиться рахувати відділення України і Польщі, котре радикальним способом міняє розвиток промисловости в вищих районах Росії. Через це відділення московська промисловість губить значну частину свого топлива (до 70 відсотків загальної добичі вугілля). Наслідком цього являється конче необхідним переміщення головних центрів нашої промисловости в райони добування вугілля і руди — на Урал і в Сибір — та усильний розвиток продукційних сил в цих областях“.

Проти такого непереможного поведження П. Милютіна з „продукційними силами“ гаряче запротестували всі московські націонал-большевики. Як? Допустити, що Московщина, сього й Україна можуть існувати окремо і незалежно одна від одної. Та не ж суперечить всій психіці наукової нації, це ж іде в супереч найглибшим переконанням московських патріотів, що до єдності і неподільності великої Росії! „Продукційні сили Московщини“ — та це ж якась непорозуміння, це ж якась економічна каліч, коли одірвати їх від продукційних сил України; це ж половина одної неподільної економічної душі, а хіба одна половина живого організму може існувати без другої? Це ж чоловік з одною ногою! Треба не на Урал та Сибір перетися, а на Україну; треба думати і діяти про одне — про возстановлення попраї вищої справедливости — про „возсоединення Московщини і України“.

Речник цих націонал-большевиків, співдоповідач П. Милютіна Оболєнський, збиваючи твердження Милютіна, говорив:

„На відірвання України т. Милютін дивиться як на певну історичну konieczність, з якою тільки приходиться рахуватись і котра тільки пересуває центр ваги хазяйства. Коли ви візьмете тези його реферату, то ясно побачите: раз Україна від нас одійшла, так воно так і треба; катастрофи тут ніякої немає, хазяйство неодмінно буде розвиватись в другому напрямкові. Він дивиться на справу під знаком вічності. Розуміється, можна сказати, що раз у людини відрізали одну ногу, то стало конечним, щоб вона ходила на одній нозі. Але я думаю, що ходити на одній нозі не можна, і мені здається, що на одній нозі можна тільки скакати і то досить лихо скакати. І тому я цілком не поділяю точки погляду Милютіна... Україна уявляє собою саме область з одного боку надвишки хліба, а з другого — область, що виробляє сировину. У відношенню до Півночі, що переробляє сировину, до промислової Півночі, Україна являється джерелом постачання обробленої промисловости... Через розрив з Україною ми прийшли до ще більшої економічної руйни. І для мене з цього випливає, що не можна вмовляти в наших селян і робітників ту думку, що немов би ми все те маємо направити „власними засобами“. Навіть щоб хоч трохи ди-

гати, щоб жити, для цього є конечним повернення звязків між Україною і Великою Росією, повернення, розуміється, не шляхом імперіалістичної воєнної політики і національного підйому. Іншим шляхом повинно бути переведене повернення цього громадянського звязку, шляхом революційної боротьби робітників і селян всієї Росії. Замість того, щоби повторювати робітникам: „як ви зберете 25.000 людей і заснуєте продовольчий отряд, то здобудете хліб“, замість цього всю енергію треба ужити для того, щоб сказати: „ви повинні революційним шляхом, відповідаючим революційній діяльності робітників і селян України, стремити до повернення нарушеного звязку і тільки тоді будуть у вас і хліб і праця“. Як ми це скажемо просто, це буде корисніше, ніж будувати рожеві утопії відносно того, що ми зуміємо обійтися своїми силами“.

Як вислід зі свого доклату Оболенський запропонував на ухвалу Зїздові таки „єдино-неділимчу“ резолюцію:

„Розчленення Великої Росії й України довело до найбільшої гостроти розстроєності суспільного обміну і зробило майже безвихідним економічне становище Півночі (Московщини) — района обробляючої промисловости. Тільки повернення суспільного звязку між цими двома частинами економічного організму, що склався історично, дасть можливість нормально жити і функціонувати“.

Ця резолюція перепала на Зїзді, бо була на той час цілком безпредметовою, не давала ніяких вказівок підносно порятунку на сьогодні, залишаючись при елегійному зітханні за „добрими старими часами“, коли Україна не була одірвана від Московщини „коварними Німцями“. Правда, льогічним висновком з співдоклада Оболенського і численних його прихильників була одна цілком практична порада: йти збройно на Україну і кровю та залізом повернути „суспільний звязок“ між двома частинами „єдиного економічного організму“, але ця порада на ті часи була нездійсненною: на кордонах гетьманської України стояли німці. Отже для більшости Зїзду не лишалось нічого, як тимчасово, з великим жалем в душі, визнати гірку правду, що Московщина, нанерекір „продукційним силам“ може існувати без України, а остання без Московщини.

Так в світогляді, в психиці московських большевиків в їх відношенню до української проблеми неов би сталась зміна. Та варто було знищити німецьку мілітарну силу на Україні, варто було російським большевикам переконатись, що Директорія не оборонить кордонів України від Московщини, як старі переконання, старі звички, стара єдиноеділимчеська психика взяли гору над тимчасовими „заблудженнями“ і фатально похизали Совітську Росію на шлях окупації України.

Б. Обстоювання незалежності УНР було одною з самих головніших причин, які вели українську революційну демократію (навіть найлівішу її частину) до боротьби з російськими большевиками і Совітською Росією. Російські комуністи пояснювали ці „самостійницькі домагання“ української демократії виключно дрібнобуржуазною психологією та націоналізмом чи навіть шовінізмом української демократії. Доля правди в цих закидах московських комуністів єсть, але тільки одна незначна доля. В дійсности до обстоювання постуляту незалежності України українську демократію спонукували не тільки вплив загостреного національного почуття чи може несвідоме бажання відстояти через незалежність України інтереси дрібної української буржуазії, але й мотиви глибокого, соціалістичного характеру. Наведемо тут уривок зі статті одного укр. с.-д. (в той час, коли було написано цю статтю УСДРП була ще єдиною), вміщеній в „Роб. Газеті“ на початку січня 1919 р. (тоб-то в момент загострення відносин з Сов. Росією). Можна без помилки сказати, що виложені в цій статті мотиви обстоювання незалежності України поділяли в той час всі українські соціалісти:

„Серед деяких соціалістичних кол., — писала „Роб. Газета“ в зазначеній статті, — до цього часу дуже поширеною була думка, що розвиток світового господарства, втягуючи всі країни в загальний коловорот економічних відносин, сприяє об'єднанню малих держав в більші й дужчі і врешті повинен привести до знищення кордонів і об'єднання всіх держав в єдиний організм, регулюючий хід світового господарства. Це останнє має настати після соціальної революції

і заведення соціалістичного ладу. Але вважалось, що й до соціальної революції всякі змагання нації до утворення власних національних держав суперечать з нівелюючою, централізуючою і об'єднуючою тенденцією економічного розвитку і тому є реакційні . . .

Життя не виправдало цих поглядів і як в теорії так і в практиці соціалістичного руху довелося признати в національних рухах і змаганнях поневолених націй до утворення власних держав, і революційність, і поступовість і відсутність перешкод до економічного розвитку. Що до останнього, то можна сказати, що економічний централізм зовсім не обов'язково повинен йти поруч з централізмом політичним, і всі твердження про розрив 'єдиного цілого' економічного організму через сепарацію політичну — ніяких економічних підстав не мають, а прикривають лише певні політичні змагання. Бо і справді: відокремлення політичне, скажемо, України від Росії, зовсім не означає поривання економічних зв'язків, коли такі єсть, бо економічні інтереси не рахуються з політичним кордоном. Але правдивим є той факт, що відокремлення політичне України і самостійна економічна політика її дозволяють їй увільнитись з під економічного визиску її московськими центрами, який м'г існувати завдяки певній політиці насильства. І революція в Росії і Австрії показала, що як тільки прес централістичного панування над окраїнами стає слабшим, так зразу виявляються розбіжні сили, і великі держави кольоси розпадаються, а визволені народи спішать до створення власних держав і до увільнення їх од економічного впливу бувших центрів. Треба признати, що для бувших центрів, які існували паразитарно на кошт увільнених країн, такий розпад і сепарація дуже тяжкі, але для тих країн, які виділяються, він несе лише увільнення. Так, скажемо, Україна нічого не втратила від відокремлення від Росії, але Росія втратила від цього багато, бо вона втратила те, що можна було визискувати, а економічне зруйнування Петрограду наочно свідчить про те, що бувша його економічна міць підтримувалась штучно коштом визиску бувших окраїн.

Переходячи тепер до періоду соціальної революції, в полосу якої ми зараз вступаємо, треба сказати, що повалення буржуазії, яко кляси визискувачів, ще не означає знищення визиску, не загалі. В даному разі пролетаріат, який стає до влади на місце буржуазії, може, одмовитись від тієї економічної спадщини, яку лишила йому буржуазія і по інерції продовжує її політику визиску. Правда, визиск в даному разі має характер не клясовий, а територіальний.

Що до України, то боротьба Совітської Московщини проти її самостійності — і самостійності перш за все в економічному змислі, а не в політичному — виявляє увесь імперіалістичний характер її з боку Московщини. Тоді як Україна не зазіхає ні на які цінності Московщини і всіма силами старається встановити з нею добрі відносини, не поступаючись одначє своєю незалежністю, Московщина в той час йде на Україну за хлібом, вугіллям і цукром, за які не бажає нічого платити. Отже навіть соціалістична революція в Росії і на Україні не знищує економічного визиску однієї країни другою, коли та країна, яка визискується, не забезпечить собі повної політичної незалежності, а разом з тим і самостійності економічної політики. Не говорячи про національні інтереси українського народу, але й його економічні інтереси вимагають незалежності України. А поскільки соціалістична революція повинна знищити всякого роду гніт і визиск, то здійснення цього можливе лише при повній незалежності Української Республіки. Лише договорним шляхом між двома республіками, без нав'язування однією своєї волі другій, можна вийти на шлях мирного їх співжиття і уникнути визиску.

Без сумніву, що соціалістичний лад, коли врешті буде встановлений в Європі, знищить кордони між окремими державами, знищить і самі держави, як апарати для визиску і на їх місце поставить органи, які будуть регулювати народньо-господарче життя. Але до встановлення справжнього соціалістичного ладу навіть при успішній сучасній соціальної революції пройде може цілі десятиліття на протязі яких мають бути розв'язані всі ті 'прокляті' питання, які залишив нам буржуазно-капіталістичний лад і має перебудуватись на новий лад все суспільне життя. І до того часу Україна без усякого сумніву повинна бути самостійною й незалежною народньою і соціалістичною Республікою. Лише повна

незалежність Української Республіки допоможе їй розв'язати всі свої проблеми соціального і національного життя і розірвати ті пута економічного визиску, які накладені на неї з Півночі, яка до того ж і зараз не може одмовитись од використання цих пут. Отже, вступаючи в епоху соціальної революції, високо підносимо своє гасло: Хай живе незалежна Українська Соціалістична Республіка! („Робітнича Газета“, орган Центр. Комітету УСДРП, No 430, 7. січня 1919 р., стаття: „Самостійна Україна в епоху соціальної революції“).

ЗМІСТ:

Розділ I.

	Стор.
Диктатура працюючих чи буржуазна демократія ?	
1. Революція переступає межі, визначені їй Українським Національним Союзом. — 2. Невдала спроба Директорії не відстати від розвитку революції (Декларація Директорії). — 3. Революційна Декларація і контрреволюційна дійсність („Піддекларація“ Директорії й сформування Кабінета Міністрів). — 4. Контрреволюційна діяльність агентів директоріанської влади (боротьба з пролетаріатом; єврейські погроми). — 5. Директорія, Антанта й Світська Росія	3—31

Розділ II.

Курс на парламентарний демократизм і світову буржуазію. (Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом).	
6. Війна з Світською Росією. — 7. Випрошування „техничної“ допомоги в Антанти. — 8. Розрив Директорії з революційним селянством і робітництвом. 9. Трудовий Конгрес — похорон трудового принципу	31—68.

Розділ III.

Розвиток внутрішньої (української) горожанської війни.	
10. Організація Української Соц.-Демократичної Робітничої Партії незалежних. — 11. Українська Партія Соц.-Революц. (центральної течії) стає на ґрунт соціалістичної революції й приймає радянську форму влади. — 12. Оружжя боротьба українського революційного селянства та робітництва проти Директорії. — 13. Військові успіхи Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду. — 14. Спроби українських лівих соціалістів стати до співробітництва з Тимчасовим Р.-С. Урядом	69—90.

Розділ IV.

На революційних манівцях.	
15. Криза „верховної влади“ й кабінету Міністрів. — УНР в антанських обіймах. — 16. Спроба порвати з реакційним курсом політики Директорії й зліквідувати Директорію. — 17. Утворення нового соціалістичного Кабінету Міністрів. Повстання проти нього Української буржуазії. Втрата директоріанською владою території	91—128

Розділ V.

Останнє зусилля організувати й оборонити УНР.	
18. Робітничо-селянський уряд України губить ґрунт під ногами. — 19. „Згода“ правительства Директорії з повстанцями. — 20. Робота української „сборної“ буржуазії. — 21. Фінал згоди з повстанцями (Арешт повстанського штабу, незалежників та есерів і вбивство с.-р. Я. Діаченка). — 22. Суперечки між УНСР і УСДРП про „форму влади“ й реакційна дійсність. — 23. Загострення відносин з галицькою Диктатурою. — 24. Відносини з єврейським суспільством (боротьба з погромами)	129—170
Додатки до тексту	171—192

Institut Sociologique Ukrainien

Siège principal à Kiev

Bureau à l'étranger à Prague, VII. Letna, rue Dobrovski 28, II.

Publications de l'Institut :

Série internationale (en français) :

Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX siècle.

Abrégé de l'histoire de l'Ukraine, par Michel Hruchevsky, Prof. à l'Université.

Géographie économique de l'Ukraine, par Jean Fechtchenko-Tchopivsky, Prof. à l'École Polytechnique (en préparation).

Série ukrainienne :

Les origines de la société et de l'état, par M. Hruchevsky.

L'état dans le passé et l'évolution du droit constitutionnel dans l'avenir socialiste, par N. Chrague (en préparation).

Le problème agraire en Ukraine, par N. Chapoval (en préparation).

Etudes et documents :

Documents pour servir à l'histoire du mouvement social en Ukraine : M. Dragomanov et le groupe socialiste de Genève.

Etudes et documents relatifs à l'histoire de la révolution en Ukraine : la Galicie en 1918—1920, par Mich. Lozynsky (en préparation).

Bibliographie ukrainienne sociologique et socialiste, 1871—1920, par J. Kalynovytch (en préparation).

Український Соціологічний Інститут

Заграничне бюро і склад видань в Празі, Letna, Dobrovského 28, II.

Інтернаціональна серія :

Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX siècle.

Abrégé de l'histoire de l'Ukraine, par Michel Hruchevsky, Prof. à l'Université.

Géographie économique de l'Ukraine, par Jean Fechtchenko-Tchopivsky, Prof. à l'École Polytechnique (готується до друку).

Українська серія :

М. Грушевський й: Початки громадського і державного життя.

М. Шраг: Держава в минулому і нарис державного права в соціалістичній будучині (готується до друку).

М. Шаповал: Земельна справа на Україні (готується до друку).

Матеріали до історії українського соціального руху:

М. Драгоманов і женевський соціалістичний гурток, студії й матеріали.

Студії і матеріали до історії української революції:

М. Лозинський й: Галичина в рр. 1918—1920.

Вібіліографія української наукової літератури:

Соціологічна і соціалістична українська література з рр. 1871—1920, склад Іван Калиткович (готується до друку).